

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

VII. évfolyam 2. szám

2008. június

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal folyóirata

Felelős kiadó

Madarász Károly mk. altábornagy
főigazgató

Szerkesztőbizottság

Elnök: Tóth András mk. vezérőrnagy

Tagok: Gulyás József ezredes
Hajgató Zsolt okl. mk. ezredes
Dr. Magyar István dandártábornok
Dr. Sallai Imre ezredes
Seres Antal mk. ezredes
Svigruha Gyula okl. mk. ezredes
Vass Jenő ezredes
Dr. Vida Csaba mk. őrnagy

Lektorálták: Gulyás József ezredes
Király Elemér mk. ezredes
Klimó Sándor ezredes
Lakatos Zsolt alezredes
Leskó László Tamás őrnagy
Oroszi Zsolt ezredes
Dr. Sallai Imre ezredes
Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok

A kötetet összeállította: Tóth András mk. vezérőrnagy

Olvasószerkesztő: Vass Jenő ezredes

Tördelőszerkesztő: Tóth Krisztina főtörzsőrmester

Készült 200 példányban, az MK KFH nyomdájában

Felelős vezető: Juhász József mk. őrnagy

ISSN 1588-242X

Felelős szerkesztő: Vass Jenő ezredes

TARTALOM

AZ OLVASÓHOZ

FODOR LAJOS VEZÉREZREDES SZÁZHATVAN ÉVES A MAGYAR HONVÉDSÉG.....	5
---	---

BIZTONSÁGPOLITIKA

SZÉNÁSI ATTILA ŐRNAGY AZ AFGANISZTÁNI BIZTONSÁGI HELYZET VÁRHATÓ ALAKULÁSA 2008-BAN	10
---	----

SPINDLER ZSOLT FŐHADNAGY EUROPAIZÁCIÓ, GLOBALIZÁCIÓ ÉS A TRANSZNACIONÁLIS FENYEGETÉSEK KEZELÉSÉNEK NÉHÁNY JOGI ASPEKTUSA ...	17
--	----

DR. BÉRES JÁNOS MK. EZREDES – TÓTH ANDRÁS MK. VEZÉRŐRNAGY A MUSZLIM VILÁGBAN ZAJLÓ TÁRSADALMI MOZGALOM	23
--	----

BARABÁS ANETT A KALINYINGRÁDI TERÜLET – BRÜSSZEL ÉS MOSZKVA AGGODALMAI ÉS PÁRBESZÉDE AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI BŐVÍTÉSE KAPCSÁN	47
---	----

HÍRSZERZÉS – FELDERÍTÉS

NAGY VIKTOR ŐRNAGY A TUDÁSMENEDZSMENT INFORMATIKAI TÁMOGATÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI A HÍRSZERZŐ ÉS FELDERÍTŐ SZERVEZETEK ELEMZŐ ÉS ÉRTÉKELŐ MUNKÁJÁBAN.....	55
---	----

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES TIBET – A HÁLÓZATKÖZPONTÚ HADVISELÉS KÍSÉRLETI TEREPE.....	76
---	----

KESZMANN OSZKÁR ALEZREDES A MAGYAR KATONAI HÍRSZERZÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT.....	91
--	----

KIKÉPZÉS – FELKÉSZÍTÉS

SZAKÁL LÁSZLÓ ALEZREDES AZ EUROFIGHTER EF-2000 („TYPHOON”) TÍPUSÚ TÖBBFELADATÚ VADÁSZREPÜLŐGÉP KÉPESSÉGEI, RENDSZERBE ÁLLÍTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS JELENLEGI HELYZETE	97
--	----

FÓRUM

PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES GONDOLATOK A FEGYVERES KÜZDELEM PROBLÉMÁIRÓL. 125	
BUGNER SÁNDOR EZREDES AZ ELLENŐRZÉSI RENDSZEREK FEJLESZTHETŐSÉGE ÉS INFORMÁCIÓS TARTALMA A VÉDELMI ÁGAZATBAN	143

AZ OLVASÓHOZ

VASS JENŐ EZREDES – SZABÓ MIHÁLY EZREDES E SZÁMUNK TARTALMA	150
--	-----

FODOR LAJOS VEZÉREZREDES

**SZÁZHATVAN ÉVES
A MAGYAR HONVÉDSÉG**

Tisztelt Olvasók!

Az idei esztendő bővelkedik a hon védelméhez kapcsolódó nevezetes évfordulókban, amelyek közül a legjelentősebb a Magyar Honvédség legelső jogelőd szervezetének – az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc dicsőséges hadseregének – 160 évvel ezelőtti megalakítása.

Az 1990-es évek második felében értek meg azok a társadalmi–politikai feltételek, amelyek lehetővé tették az Országgyűlés döntését, miszerint a Magyar Honvédség 1998-ban ünnepelhetett létrejöttének 150. évfordulóját.

A határozat kimondja, hogy a Magyar Honvédség a szabadságharc honvédseregeinek méltó örököse, haladó hagyományainak folytatója, mindenkor a Magyar Haza oltalmazója, ifjainak nevelőintézménye, a hon védelmének nemzeti intézménye, és mint ilyen, nem egy-egy aktuális politikai kurzus által szervezett fegyveres emberek gyülekezete.

Tisztelt Olvasók!

160 esztendő hosszú idő, történéseit nagyon nehéz és nem is lehet néhány oldalon bemutatni, ezért én csak e jeles évforduló kapcsán feltoluló gondolataimat szeretném Önökkel megosztani.

Örömmel fogadtam el az MK KFH Tudományos Tanácsa elnökének felkérését az évfordulóról történő megemlékezésre. Annál is inkább, mert 1993-1994-ben a Hivatal egyik jogelőd szervezete, a Honvéd Vezérkar Katonai Felderítő Hivatal vezetőjeként teljesítettem szolgálatot. Ebből a minőségemből fakadóan szólnom kell egy másik, szintén nevezetes évfordulóról is, az önálló magyar katonai felderítés és hírszerzés létrejöttének 90. évfordulójáról, amiről az ősz folyamán fogunk megemlékezni.

Büszkeséggel tölt el, hogy a Magyar Honvédség 160 évéből 38 esztendőt személyesen is a magaménak tudhatok: 1965 novemberétől sorkatonaként, majd katonai főiskolai hallgatóként és 1970-ben történt tisztté avatásomtól hivatásos katonaként szolgáltam Hazámat.

Sokat tanultam és dolgoztam, mindenekelőtt a csapatoknál, majd magasabb törzsekben és a Honvédelmi Minisztériumban. Egyéni sorsom és a katonaszerencse jóvoltából elértem a legmagasabb katonai rendfokozatot, és a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnöke lehettem olyan történelmi pillanatokban, amikor a féléves NATO-tag Magyarország hadereje megkezdte az integrálódást a Szövetség katonai szervezetébe és elkezdődött a Magyar Honvédség átfogó reformja.

Hosszú katonai pályafutásom alatt sorsfordító események részese lehettem. Az 1990-es években hazánkban bekövetkezett az a társadalmi fordulat, amely helyreállította a történelem kerekét és Magyarország visszatért az európai nemzetek családjába, ahová mindig is tartozott. 2000-ben megemlékeztünk a magyar államiság ezeréves jubileumi évfordulójáról. 2004-ben pedig országunk csatlakozott az Európai Unióhoz, amelyet már hazánk Ausztráliába és Új-Zélandra akkreditált nagykövetségként éltem meg.

Végleges hazatérésem után, a közelmúltban vettem kézbe „*A Hazáért 1848–2004*” című kötetet, amely a Magyar Honvédség múltjáról és jelenéről szól. Hosszú idő óta az első olyan átfogó haderőtörténetet olvastam, amelyben a politika csak annyiban van jelen, amennyire az ország életének mozgatórugója volt, és mint ilyen, értelemszerűen kihatással volt a haderő működésére is. A magyar haderőt – annak történetét, benne az 1848 és 2004 között legfelsőbb katonai beosztásokat betöltött vezetőket is – bemutató kötet objektíven dolgozza fel mind a történelmi eseményeket, mind a háborús és más harci cselekményeket, de a szerzők a vélemény kialakítását az Olvasóra bízták.

Tisztelt Olvasók!

Végiggondolva a magyar haderő 160 esztendő történetét – azonosulva a kötet bevezető gondolatait jegyző Prof. Dr. Király Béla vezérezredes, a mai honvédtábornokok doyenjének véleményével –, határozottan kijelenthetjük: „*A magyar katona mindig A HAZÁÉRT MINDHALÁLIG! mondat szellemében szolgált, küzdött, s ha kellett, akkor az életét is feláldozta.*”

Azonosulni tudok azoknak a történészeknek a gondolataival is, akik a magyar haderő történetét hét nagy fejezetben jelenítették meg, olyan történelmi mérföldkövekhez igazodva, amelyek az adott korban és időben a honvédség sorsát eldöntötték. Talán kicsit önkényes az évszámok kiválasztása, mint 1848 – 1867 – 1918 – 1941 – 1945 – 1956 – 1961 – 1987 – 1990 – 1997 – 1999 – 2004, de ezekből kiolvasható, hogy a vereséget, a széthullást és a demoralizációt mindig követte az újrakezdés, az újjászervezés.

A hagyományok tisztelete, az örökség megőrzése és ápolása nagyon fontos az élet minden területén, de különösen igaz ez a honvédelemre. Azt az örökséget, amit '48-as honvédeink ránk hagytak, nemcsak vállalni és megőrizni, hanem továbbvinni kell.

Immár tíz éve, hogy a Magyar Honvédség hivatalosan is jogelődjének tekintheti az 1848-ban megalakult és első honvédelmi harcait megvívó Honvédsereget, ami arra kötelezi a ma katonáját, hogy bár mások a hadviselés szabályai, más a technika és a felszerelés, de szellemiségében és lélekben ugyanúgy kell a Hazát szolgálni, mint annak idején.

Az elmúlt 160 esztendő alatt százezrek áldozták életüket a Hazáért, a magyar nép boldogulásáért, a szebb és boldogabb jövőért. Budapesten, a Hősök terén álló Magyar Hősök Emlékköve az ő dicsőségüket hirdeti és állít emléket a magyar katonának. Amikor tisztelettel fejet hajtunk hősi halottaink emléke előtt, akkor gondolatban tisztelgünk azok előtt a milliók előtt is, akik tudásuk legjavát adva teljesítették katonai kötelezettségeiket és becsülettel szolgálták a Haza védelmének magasztos ügyét.

A Magyar Hősök Emlékkövénel, 2001. május 21-én

Tisztelt Olvasók!

A jövő alapjait a múlt eseményeinek elemzése, tanulságainak feldolgozása és az ebből levont következtetések realizálása teremti meg. A szocialista világrendszer összeomlása, a Varsói Szerződés feloszlata korszakos változást hozott a védelmi rendszerekben és a hadviselésben. Megváltoztak a politikai és katonai erőviszonyok a világban és új, más típusú kihívások keletkeztek. Szinte egy csapásra megszűnt a tömeghadseregek létjogosultsága, helyét a mobil, a helyzetekre gyorsan reagáló, precíziós fegyverekkel és a legmodernebb kommunikációs eszközökkel felszerelt csapatok vették át.

Szolgálatom ideje alatt magam is részese voltam az 1980-as évek óta folyamatosan zajló, de értelemszerűen 1990 után felgyorsult haderő-átalakítási folyamatoknak, amelyek nemzeti alapon, de mégis a NATO szövetségi keretein belül valósulnak meg. Ebben a folyamatban a NATO-csatlakozás előkészítése volt

fontos és nagy előrelépésnek számított, amikor 1997-ben a Magyar Honvédség vezetése átalakításra került és megalakult az első úgynevezett NATO-kompatibilis vezérkar, amely képessé vált a leendő partnerekkel való együttműködésre, s egyben a Magyar Honvédség legfelső stratégiai tervező, szervező és irányító szerve is volt.

A fejlődés úgy hozta, hogy ez a szervezet azóta részben megszűnt, illetve úgy alakult át, amelyet katonai értelemben nehéz vezérkarnak nevezni, miután nem rendelkezik azokkal a szervezeti és törvényi feltételekkel, amelyekkel a szó klasszikus értelmében vett feladatait végre tudja hajtani.

A honvédelem ma is nemzeti ügy, és vannak egyetemes védelmi és biztonsági kérdések, amelyek nem pártpolitika-függők és vannak katonai alapértékek, amelyeket a politikai döntések meghozatalakor célszerű figyelembe venni. Ezért amikor azt mondjuk, hogy a haderő vezetési-irányítási rendszerének, felszerelésének, felkészítésének és kiképzésének az átalakítása folyamatos, akkor nagyon fontos, hogy kövessük azokat a társadalmi-politikai, gazdasági, tudományos-technikai és technológiai, s nem utolsósorban biztonságpolitikai változásokat, amelyek alapvetően befolyásolják a haderő hadrafoghatóságát. Minden állandó mozgásban van, így azt mondhatjuk, hogy a haderőreform nem zárult le, csak bizonyos időszakainak vagy fázisainak feladatait hajtották végre.

A terrorizmus elleni harc, az aszimmetrikus hadviselés, illetve az ezekre való felkészülés új gondolkodásmódot, az új kihívások alapos ismeretét igényli. Mindez azt jelenti, hogy lépést kell tartani a világban végbemenő folyamatokkal, és fel kell vállalni az újabb és újabb kihívásokkal való szembenézést, legyenek azok békefenntartó, békekikényszerítő vagy válságreagáló műveletek.

A Magyar Honvédség életében korszakos változást jelentett 2004 novemberében a sorkatonai szolgálat szüneteltetéséről hozott Országgyűlési Határozat. Ettől kezdve a Magyar Honvédségben szolgálatot teljesítő katonák önként vállalják a szolgálatot, de az önkéntes haderő még önmagában nem jelenti azt, hogy a Magyar Honvédség professzionális hadsereg lett.

Jelentősen megváltozott az állomány szerkezete, de a szervezeti struktúrák, a toborzás, az állomány megtartása és nem utolsósorban a tartalékképzés területén nagyon sok tennivaló van még, és akkor még nem beszéltem a hivatástudatról, az elkötelezettségről, a honvédség belső kohéziójáról, amely nélkül nem lehet feladatokat végrehajtani.

Tehát bizton állíthatjuk, hogy a sokirányú és mindenoldalú megfelelés érdekében a honvédelmi tárcának, de szélesebb értelemben véve a társadalomnak is mindent meg kell tenni, hogy hazánk védelmi képessége harmonikusan, a kor kihívásainak megfelelően. Csak a tudományosan megalapozott bölcs előrelátás és az erre fordított anyagi erőforrások teremthetik meg Magyarországon új típusú honvédelmi feladatrendszerét, amelyben a Magyar Honvédség mint ennek a rendszernek alapeleme jelenik meg, benne a katonával, akinek ez nem csak foglalkozása, hanem egyben mestersége és hivatása is.

Mélyen hiszem és bízom benne, hogy az ország gazdasági teherbíró képességének függvényében folytatódik a Magyar Honvédség korszerűsítése, mindenekelőtt a haditechnikai és fegyverzet terén. Ennek előfutára a „Gripen” vadászpilóta, amely ma a haderő legkorszerűbb eszköze, és bár vannak, akik ma még kétségbe vonják létjogosultságát, az idő azokat fogja igazolni, akik hisznek benne és képesek történelmi távlatokban gondolkodni. Külföldi szerepvállalásaink – nemcsak Afganisztánban és Irakban, hanem más missziókban is – szintén sürgetően igénylik a fokozatos és folyamatos korszerűsítést, az új eszközök és felszerelések, támogató eszközök beszerzését és alkalmazását.

Napjaink küldetése

Mindezek záloga az a helytállás, amelyet a Magyar Honvédség katonái nap mint nap bizonyítanak, eleget téve szolgálati kötelezettségeiknek, a Haza iránti hűségüknek, mint ahogy annak idején 1848-ban honvédeink is tették. Mert a hagyományok köteleznek!

Mindehhez kívánok sok sikert, jó erőt és egészséget a ma szolgálatot teljesítő valamennyi magyar hon-védőnek!

Fodor Lajos vezérezredes

1999 és 2003 között

a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök

SZÉNÁSI ATTILA őrNAGY

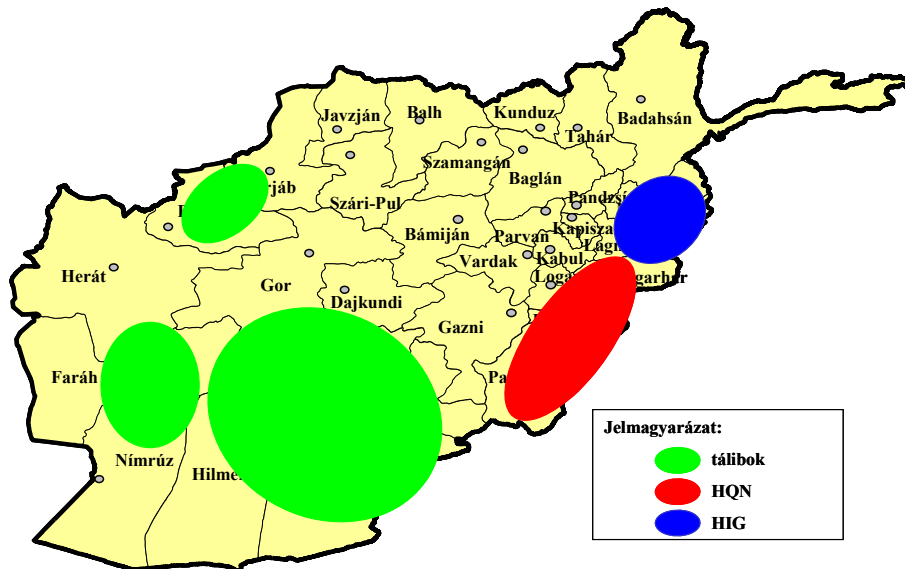
AZ AFGANISZTÁNI BIZTONSÁGI HELYZET VÁRHATÓ ALAKULÁSA 2008-BAN

Magyarország – a NATO fokozottabb afganisztáni szerepvállalásával összhangban – 2008-tól az eddigieknél nagyobb erővel vesz részt a Szövetség afganisztáni missziójában, a Nemzetközi Biztonsági Erőkben (International Security Assistant Forces – ISAF). A 2006 októberétől Baglán tartományban működő magyar vezetésű Tartományi Újjáépítési Csoport (Provincial Reconstruction Team – PRT) mellett 2008-ban – féléves időtartamra – Magyarország átveszi Belgiumtól a Kabuli Nemzetközi Repülőtér (Kabul International Airport – KAIA) vezető nemzeti feladatait. Az afgán biztonsági erők (Afghan Security Forces – ASF) kiképzésének támogatása érdekében 2009 elejétől egy magyar Műveleti Tanácsadó és Összekötő Csoport (Operational Mentoring and Liaison Team – OMLT) kezdi meg tevékenységét az északi régióban. A tervek között szerepel egy további – várhatóan a déli régióban tevékenykedő – OMLT létrehozása is. Az afganisztáni magyar szerepvállalás bővítésének harmadik elemeként 2009 elejétől egy különleges műveleti csoport kerül kiküldésre Afganisztánba, amely előreláthatólag az ISAF alárendeltségében, az ország központi régiójában hajt majd végre feladatokat.

A NATO – s ezáltal Magyarország – fokozottabb szerepvállalását az afganisztáni biztonsági helyzet alakulása tette szükségessé. 2007-ben bebizonyosodott, hogy a Szövetség, illetve az „Enduring Freedom” művelet keretében Afganisztánban tevékenykedő, amerikai vezetésű koalíciós erők meglévő képességeikkel nem tudják a biztonsági helyzetet stabilizálni, ami pedig az afganisztáni újjáépítés sikerének egyik alapfeltétele lenne. A nemzetközi erők erőfeszítései ellenére 2007 során az ország egyes körzeteiben a biztonsági helyzet – főként az afganisztáni ellenálló csoportok tevékenységének következményeként – még romlott is.

Általánosságban kijelenthető, hogy az ellenálló csoportok képességei – a nemzetközi erők műveletei ellenére – megmaradtak. Az afganisztáni ellenállás fő erejét változatlanul a tálibok jelentik. Az Afganisztánnal határos, pakisztáni törzsi területeken tevékenykedő tálib felső vezetés irányítása alatt a tálib erők képesek voltak 2007 folyamán összehangolt támadásokat indítani az ország déli és keleti régióiban a nemzetközi és afgán biztonsági erők ellen. Az esetenként több száz fős csoportosításokkal végrehajtott támadásokban a tálibok – a nemzetközi erők technikai fölényének köszönhetően – jelentős személyi és anyagi veszteségeket szenvedtek. A harcok során életét veszítette a tálib mozgalom számos, meghatározó jelentőségű harctéri parancsnoka is. Az elszenvedett személyi veszteségeket azonban a mozgalom – sikeres toborzó tevékenysége eredményeként – pótolni tudta. Ebben döntő szerepe volt annak, hogy a pastu eredetű mozgalom a nemzetközi erők és az afgán kormányzat erőfeszítései ellenére változatlanul támaszkodhat az afganisztáni lakosság több mint 40%-át jelentő pastu népcsoport támogatására.

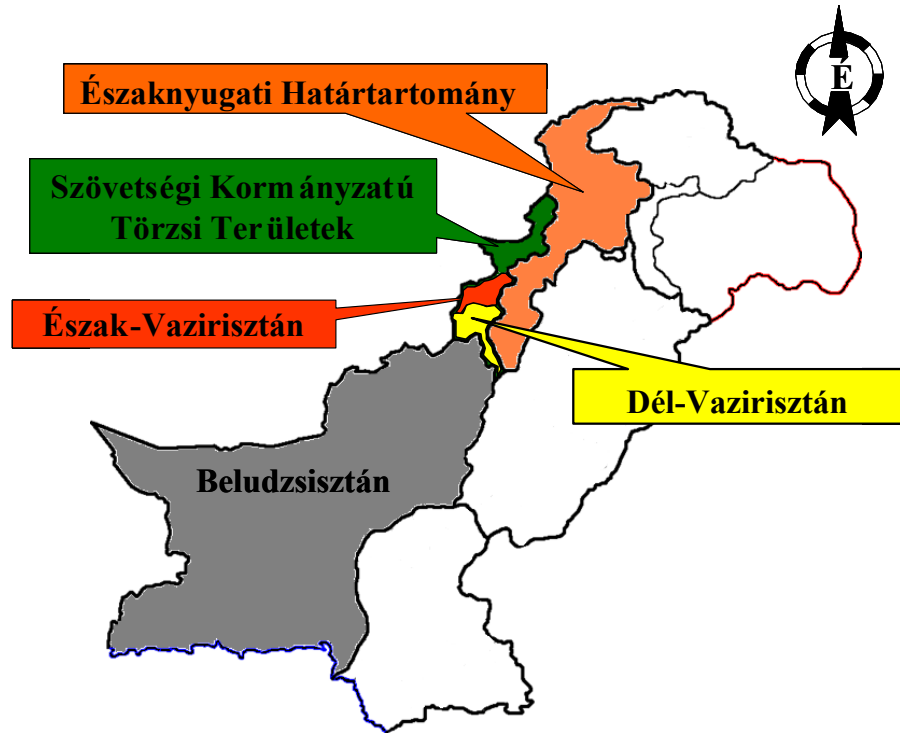
A tálib erők másik jelentős utánpótlási bázisát a Pakisztán területén élő pastuk jelentik, akik – a harcokban részt vevő önkéntesek biztosítása mellett – az afganisztáni ellenállás pénzügyi és logisztikai támogatásában is döntő szerepet játszanak. A veszteségek pótlása terén a tálibok támaszkodhatnak a hozzájuk csatlakozni kívánó külföldi (közép-ázsiai, közel-keleti, észak-afrikai és európai) önkéntesekre is.

A főbb ellenálló csoportok tevékenységi körzete

A tálibok mellett elsősorban a Hezb-i Iszlámi Gulbuddin (Hezb-e Islami Gulbuddin – HiG) szervezet és a Hakkáni-hálózat (Haqqani Network – HQN) tevékenysége volt jelentős 2007-ben. A Gulbuddin Hekmatyar által alapított HIG a tálib rendszer 2001-ben történt megdöntése óta működik együtt a tálib mozgalommal, de szoros kapcsolatokat ápol az al-Kaida terrorszervezettel is. A szervezet fegyveresei elsősorban Nangarhar, Nurisztán, Kunár és Lagmán tartományokban hajtanak végre támadásokat. A Sziradz Hakkáni tálib parancsnok vezetése alatt álló Hakkáni-hálózat (Haqqani Network – HQN) elsősorban Paktia, Paktika és Host tartományok területén aktív, de befolyását igyekszik Logar, Vardak, Nangarhar, valamint Kabul térségére is kiterjeszteni. Mindkét szervezet alapvetően pakisztáni bázisaira támaszkodva hajt végre akciókat a pakisztáni–afgán határhoz közeli térségekben.

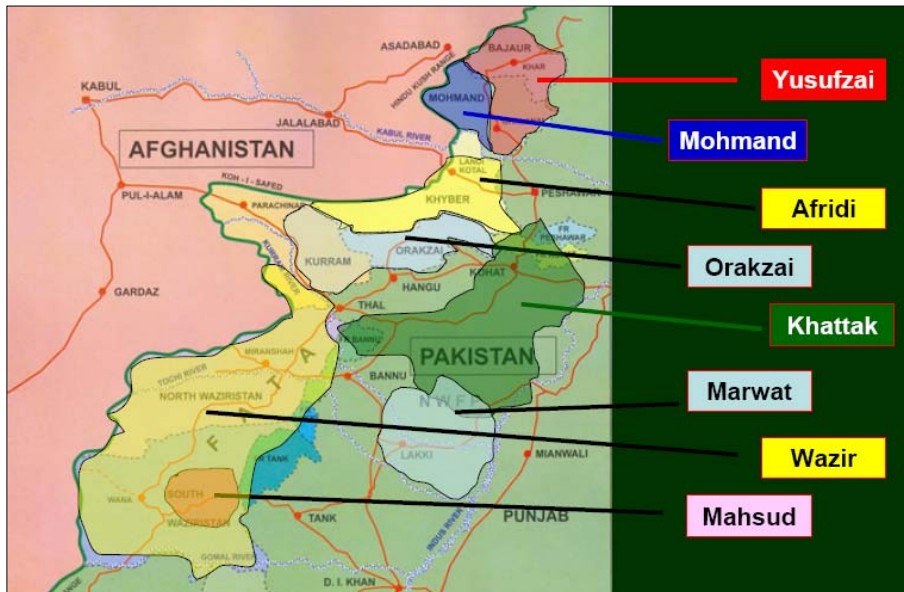
Az ellenálló csoportok 2008. évi tevékenységének intenzitását döntően befolyásolhatja a 2008. februári pakisztáni általános választások végeredménye. Musharraf elnök lemondása 2007. végén a haderő főparancsnoki posztjáról, az elnök pártjának kikerülése a hatalomból, illetve az újonnan felálló pakisztáni kormány szélsőségekkel szembeni politikája azt eredményezheti, hogy az afganisztáni ellenálló csoportok az eddigieknél is hatékonyabban használhatják fel a pakisztáni törzsi területeket tevékenységük biztosítására. Az új kormány – a Musharraf által eddig támogatott katonai megoldással szemben –, elsősorban tárgyalásos úton kívánja rendezni az Afganisztánnal határos törzsi területeken kialakult helyzetet.

A tálibok és a pakisztáni törzsek fő működési területei

A kormány a pakisztáni tálib és egyéb szélsőséges csoportokkal kötött béke-megállapodások során főként a pakisztáni biztonsági helyzet rendezését tekinti fő céljának, nem pedig az afganisztáni ellenállásnak nyújtott pakisztáni támogatás csökkentését vagy felszámolását. Emiatt várhatóan a béke-megállapodások csak a pakisztáni biztonsági erők elleni támadások megszüntetését írják elő a szélsőséges csoportok számára, viszont nem tartalmaznak garanciákat a csoportok lefegyverzésére, vagy a pakisztáni területen működő tálib kiképző bázisok felszámolására vonatkozóan.

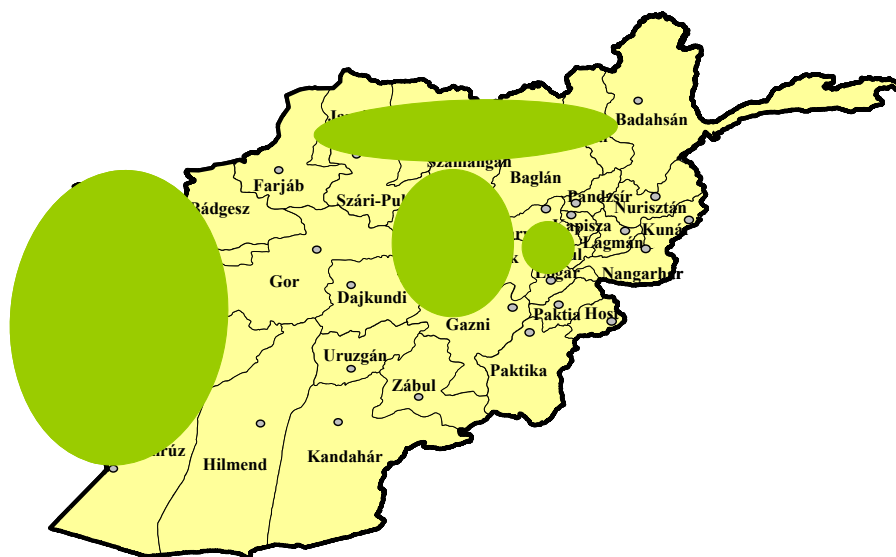
A megállapodások alapján várhatóan a helyi törzsi vezetők kezébe kerülnek a térség rendfenntartói feladatai, közte a pakisztáni–afgán határvonal ellenőrzése is. A pakisztáni központi hatalom gyengülése a térségben, és a helyi hatalmi szereplők pozíciójának erősödése azzal a veszéllyel járhat, hogy Pakisztán az eddigieknél is kisebb erőfeszítéseket fog tenni az afganisztáni biztonsági helyzet javítása érdekében. A szélsőséges nézeteket valló fegyveresek egy része – a pakisztáni béke-megállapodások miatt – várhatóan nem a polgári életbe történő integrációt választja, hanem Afganisztánba helyezi át tevékenységét, és ott folytatja a „szent háborút”. A jól képzett és felfegyverzett pakisztáni szélsőségesek erősödő jelenléte elsősorban Afganisztán keleti régióiban (kisebb mértékben a déli régióban) okozhatja a biztonsági helyzet romlását.

A jelentősebb pastu törzsek Pakisztánban

Az afganisztáni ellenálló csoportok tevékenységének alakulására 2008-ban várhatóan döntő hatással lesz az Iránból kapott támogatás is. Irán korábban elsősorban gazdasági és politikai befolyásának erősítésére törekedett Afganisztán vonatkozásában. Az ország nyugati régiójában (elsősorban Herát és Faráh tartományokban) jelentős gazdasági és infrastrukturális befektetéseket hajtott végre, amelyek eredményeként gyakorlatilag irányítása alá vonta az adott körzeteket. Az iráni nukleáris válság kiéleződésének, és egy Irán elleni amerikai katonai akciótól való iráni félelem erősödésének eredményeként ugyanakkor 2007-ben módosult Irán Afganisztán-politikája. Az iráni állami vezetés továbbra is érdekelt abban, hogy Afganisztánban stabil, vele jószomszédi kapcsolatokat ápoló állam jöjjön létre,

ugyanakkor rövidtávon a nemzetközi (elsősorban amerikai) erők mielőbbi távozását kívánja elérni. Céljának elérése érdekében a múlt évben jelentősen növelte az ellenálló csoportoknak nyújtott támogatását, valamint fokozta az Afganisztánban állomásozó nemzetközi erőkkel szembeni hírszerzési tevékenységét.

Az iráni befolyás erősödésének kiemelt körzetei

Az ellenállók iráni támogatása főként az Irán területén működő táborokban biztosított kiképzés útján valósul meg, de egyre jelentősebb az Iránból érkező (iráni és kínai eredetű fegyvereket, lőszereket és robbanóanyagokat magába foglaló) anyagi és pénzügyi támogatás is. A különböző iráni hírszerző szervezetek ügynökei emellett jelentős pénzügyi támogatással is ellátják a velük kapcsolatban álló ellenálló csoportokat, akik ezeket felhasználva a feketepiacon szerzik be a támadásaikhoz szükséges fegyvereket és lőszereket. A pénzügyi támogatáson túl az iráni ügynökök feltehetően hírszerzési és felderítési információkat is átadnak az afganisztáni szélsőségeseknek, illetve fontos szerepet játszanak (elsősorban az ország nyugati régiójában) a nemzetközi erők és az afgán kormányzat elleni propaganda ösztönzésében. A közelgő választásokra tekintettel, Irán igyekszik javítani kapcsolatait a különböző afgán politikai pártokkal és csoportosulásokkal is.

A 2009. évi afganisztáni választásokra történő felkészülés, a különböző politikai formációk erősödő szembenállása várhatóan döntő befolyást gyakorol majd Afganisztán biztonsági helyzetének alakulására 2008 második felében. A hatalmon lévő, Karzai elnök által vezetett politikai csoport – lakossági támogatottságának növelése érdekében – előreláthatóan igyekszik majd népszerű intézkedésekkel biztosítani politikai túlélését. A nemzetközi közösség által felajánlott pénzügyi segélyek jelentős része ennek megfelelően várhatóan a lakosság közérzetét

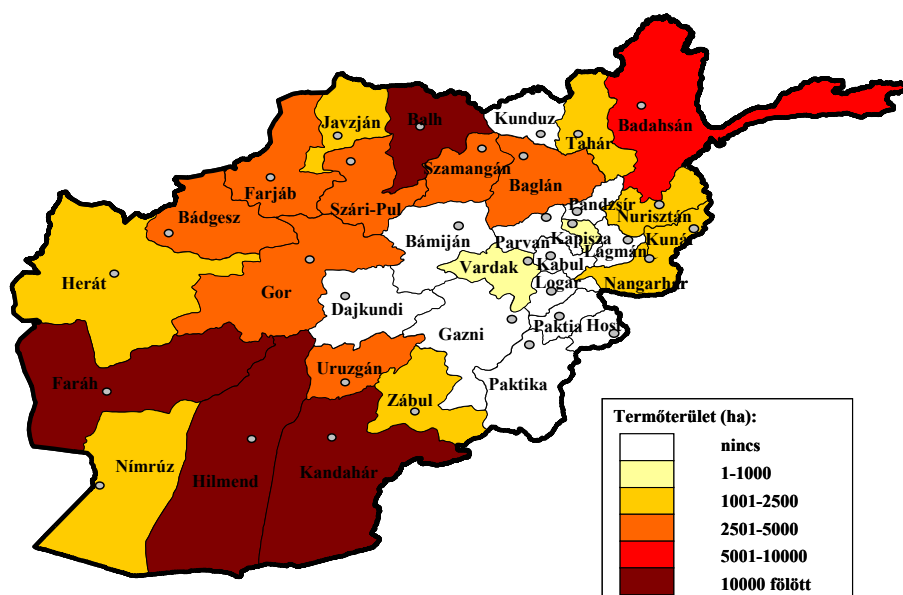
rövidtávon javítani képes programokra fordítódik 2008-ban. A kormány emellett egyre inkább igyekszik tárgyalásos úton rendezni a tálib ellenállás jelentette biztonsági problémát. A tálib fegyveresek lefegyverzését célzó, számukra jelentős politikai engedményeket biztosító úgynevezett „megbékélési program” felújítása is a kormány azon törekvését mutatja, amely a pastu lakosság megnyerését célozza. Emellett számítani lehet arra, hogy népszerűségének növelése érdekében a kormányzat igyekszik majd a nemzetközi erők tevékenységével szemben is mind kritikusabb hangot megütni, mintegy az ISAF-erőkre hárítva az ország jelenlegi biztonsági (és gazdasági) helyzetével kapcsolatos felelősséget.

A jelenlegi ellenzéki erők politikai és propagandatevékenysége is várhatóan erősödik 2008 második felében. Elsősorban az egykori Északi Szövetséghez tartozó helyi hadurakat és ellenzéki politikusokat tömörítő Nemzeti Front igyekszik az ország északi régiója mellett a főváros körzetére, illetve Afganisztán más régióira is kiterjeszteni befolyását. Demagóg elemeket sem nélkülöző propagandatevékenysége élesen kormányellenes, ugyanakkor sok esetben a nemzetközi erők afganisztáni tevékenységét és szerepvállalásának árnyoldalait is bírálja. A Nemzeti Front tagjait alkotó személyek elsődleges célja a hatalom megszerzése, amelynek birtokában – saját egyéni érdekeiket szem előtt tartva –, befolyásuk megőrzésére és lehetőség szerint erősítésére törekednének. Kormányra kerülésük esetén várhatóan az eddiginél kritikusabban viszonyulnának a nemzetközi erők afganisztáni tevékenységéhez, amely jelentős akadályokat jelenthet a NATO afganisztáni célkitűzéseinek megvalósításában is.

A biztonsági helyzet alakulására várhatóan 2008-ban is jelentős befolyást fog gyakorolni az ország gazdasági helyzetének változása, illetve ahhoz kapcsolódóan a lakosság életkörülményeinek alakulása. Az ország közigazgatási szervezetei és biztonsági erői jelenleg a nemzetközi közösség támogatásának eredményeként működnek, a támogatások esetleges kiesése vagy csökkenése a központi kormányzat összeomlását is eredményezné. Jelentős problémát jelent, hogy a különböző fórumokon az afganisztáni újjáépítésre tett felajánlások közel fele nem teljesült, illetve számos ország az afganisztáni katonai jelenlétének vagy az újjáépítésben részt vevő szakembereinek kiküldésére fordítja a felajánlott összegeket. Az afgán kormányhoz ténylegesen beérkező összegek döntő része – az afgán politikai elit és a teljes társadalom korrupszája miatt – szintén nem a kívánt célnak megfelelően kerül felhasználásra. Az egyes fejlesztési programok sok esetben koordinálatlanok, nem veszik figyelembe a helyi igényeket. További problémát jelent, hogy az ellenálló erők támadásaik célpontjának tekintik a lakossági támogatottsággal bíró fejlesztési projekteket, illetve az azokon dolgozó afgán és külföldi szakembereket.

Az országban változatlanul a máktermesztés és az ahhoz kapcsolódó kábítószer-előállítás jelent csak megélhetési lehetőséget a lakosság döntő része számára. A máktermesztés felszámolását célzó programok többségében teljesen sikertelenek, vagy csak látszateredményeket hoznak. A máktermő terület nagysága – objektív értékelés szerint – 2007-ben nem változott jelentősen, ugyanakkor egyre nő mellette – elsősorban az ország déli régióiban – a marihuána-ültetvények száma.

A kábítószer-előállítás és -csempészet nemcsak a lakosság számára jelent megélhetést, de biztosítja az ellenálló erők pénzügyi forrásait is. Emellett a kábítószerekből befolyó összegek a helyi hadurak, az afgán politikai elit egy részének, valamint az afgán biztonsági erők számos vezetőjének befolyását is biztosítják.

A máktermő területek nagysága 2007-ben

Összegezve: az afganisztáni biztonsági helyzet 2008-ban várhatóan nem változik jelentősen. Az ellenálló csoportok aktivitása előreláthatóan változatlan marad, ugyanakkor a tálib felső vezetés 2008. évi meghirdetett stratégiája alapján (amely többek között az ország teljes területe feletti ellenőrzés megszerzését irányozza elő) – számítani lehet a támadások számának emelkedésére az ország nyugati és északi régiójában is. A nemzetközi erők létszámának emelése várhatóan csak kismértékben képes majd befolyásolni a biztonsági helyzet alakulását. A nemzetközi közösség a 2007. évi tapasztalatok alapján várhatóan a korábbinál nagyobb figyelmet fordít az ország gazdasági és infrastrukturális helyzetének javítására, azonban ilyen irányú erőfeszítéseinek eredménye csak hosszabb távon lesz érzékelhető. A 2009. évi afganisztáni választások közeledtével számítani lehet a belpolitikai csatározások erősödésére, amelyek eredményeként gyengülhet a nemzetközi erők és az afgán kormány együttműködése. Az ország gazdasági helyzetében nem várható jelentős változás, Afganisztán „nemzeti terméke” változatlanul a mák, illetve a belőle előállított kábítószer marad.

**EUROPAIZÁCIÓ, GLOBALIZÁCIÓ ÉS
A TRANSZNACIONÁLIS FENYEGETÉSEK
KEZELÉSÉNEK NÉHÁNY JOGI ASPEKTUSA**

A Maastrichti Szerződés harmadik pillére

A Maastrichti Szerződés fő politikai célkitűzései között szerepel az Európai Unió közös értékeinek, alapvető érdekeinek és függetlenségének megőrzése; az Unió és minden tagállama biztonságának megerősítése; a világbéke és a nemzetközi biztonság megőrzése; valamint a demokrácia, a jogállamiság, az emberi jogok és alapvető szabadságjogok előmozdítása. A Szerződés az európai integráció első pilléréként a gazdasági integrációt, második pilléréként a közös kül- és biztonságpolitikát, harmadik pilléréként pedig a bel- és igazságügyi együttműködést jelöli meg.¹

A bel- és igazságügyi együttműködés alapvetően a menedékjogra vonatkozó jogalkotás harmonizálásával, a Közösségen kívüli, harmadik országokból érkezők belépésére vonatkozó szabályozással, a határon átnyúló bűnözés elleni küzdelemben a hatékony rendőri együttműködés kérdésével, valamint a polgári és a büntetőjog területén történő együttműködési egyezmény kidolgozásával foglalkozik.² A harmadik pillér körébe tartoznak még a következő egyezmények és egyezménytervek:

- a külső határok átlépésekor harmadik országok állampolgárainak ellenőrzéséről szóló egyezmény, s az azzal összefüggő vízumrendelet;
- menekültkérelem elbírálására jogosult állam kijelöléséről szóló dublini egyezmény;
- az egyszerűsített kiadatásról szóló egyezmény.³

A harmadik pillér feladata lenne megvédeni az unió állampolgárait a nemzetközi szervezett bűnözés és az illegális migráció káros hatásaitól, valamint biztosítani az emberi jogokat és az alapvető szabadságjogokat. Ezzel a harmadik pillér nem csak áttételesen, de közvetlenül is kihat az állampolgárok mindennapi életére, s így az integráció egyik legérzékenyebb területeként értékelhető.⁴

Magyarország már jóval az EU-csatlakozás előtt megkezdte a bel- és igazságügyi együttműködéssel kapcsolatos egyeztető párbeszédet, ennek eredményeképpen hazánk 1994. szeptember 8-án aláírta „*A kábítószerrel összefüggő és a szervezett bűnözés Európában való leküzdése érdekében kifejtett fokozottabb együttműködésről*” szóló, az Unió és a kelet-közép-európai országok közös

¹ Halm Tamás szerk.: *Európáról a katedrán*. Euro Info Service, 1996. 153. o.

² Halm, op.cit., 156.o.

³ Halm, op.cit., 158.o.

⁴ Halm, op.cit., 158.o.

stratégiáját tartalmazó berlini nyilatkozatot.⁵ Ez az együttműködési nyilatkozat Magyarország számára azért is nagy jelentőségű, mert a határok szabad átjárhatósága következtében hazánk az 1980-as évektől az illegális migráció és a nemzetközi szervezett bűnözés tranzitországból mindinkább célországá vált. Mint azt Dr. Györgyi Kálmán is többször hangoztatta: „*a megnövekedett bűnözés a szabadság ára*”.⁶ A bűnözéssel pedig meg kell tanulni együtt élni, hiszen a társadalom normális jelensége, eltüntetni azt demokratikus eszközökkel nem lehet, legfeljebb elviselhető keretek közé lehet szorítani, és ott megtartani.

A globalizáció és a bűnözés

A gazdaság átalakulása, a globalizáció hatásai olyan új viszonyokat teremtettek, amelyek megváltoztatták az állam és a gazdaság több évszázados, viszonylag stabilnak gondolt kapcsolatát. A korábbi morális értékek degradálódtak, megszűntek a társadalmi normák konszenzusai, hogy azokat az érdekek abszolút prioritása váltsa fel.⁷ A költség–haszon elemzés végeredménye minden döntés első számú meghatározója lett. Világszerte megfigyelhető a gazdaság önállósodása az állami akarattól, és a szervezett bűnözés transznacionálissá válása is.⁸

Nyugat-Európa – és általában véve a fejlett világ – megteremtette azokat a gazdasági és társadalmi feltételeket, amelyek nagymértékben hozzájárultak az egész Európára rázúduló bűnözéshullám előidézéséhez. A volt szocialista országokban, a Európai Unió (jelenlegi) peremvidékén gyors és erős vagyoni polarizálódás következett be, a nyugat-európai korai kapitalizmus törvényszerűségeinek mintájára. A határok megnyitásával egyben a bűnözés exportálása is megtörtént, másrészt a korábban felajánlott nyugati lehetőségek, mint például a „politikai indokokba csomagolt gazdasági kivándorlás ösztönzése”⁹ visszavonásra került, a „Schengeni határokkal” pedig megtörtént a vasfüggöny fordított irányú visszaállítása.¹⁰

A szocialista/kommunista diktatúrában erőszakkal elfojtott nacionalista, időnként anakronisztikus nemzetállami törekvéseket is magukban foglaló irányzatok erősödtek fel, míg a másik oldalról a globalizáció negatív jelenségei (többek között a „neokolonizáció”) kezelhetetlen problémákként jelentkeztek az egyén számára.¹¹

A gyors privatizációt nem követte hasonló gyors ütemű polgárosodás, a demokratikus intézmények kiépítése pedig nem jelentette automatikusan az állami szerepvállalás csökkenését. Finszter Géza és Irk Ferenc a kelet-közép-európai szervezett bűnözésről szóló tanulmányában rámutat arra is, hogy a rendszerváltozás utáni hirtelen jött munkanélküliségi hullám már önmagában is fájdalmas, de a folyamat igazságtalanságát még inkább növeli az a tény, hogy jelentős részben olyanok kerültek az utcára, akik korábban évtizedekig azért éltek a szegénységi küszöb felett alig valamivel, hogy „*az egyébként pazarló állam a bérből lecsippentett*

⁵ Halm Tamás szerk.: Európaról a katedrán. Euro Info Service, 1996. 159. o.

⁶ Idézi: Irk Ferenc: *Globalizáció – Bűnözés – Bűnözéskontroll*. www.okri.hu, 2000.

⁷ Irk: *Globalizáció*, op.cit.

⁸ Irk: *Globalizáció*, op.cit.

⁹ Finszter Géza – Irk Ferenc: *Szervezett bűnözés Kelet-Közép Európában, az Európai Unió peremén*. www.okri.hu, 2001.

¹⁰ ibid

¹¹ ibid

részekből tudjon újabb vagy korszerűbb munkahelyeket teremteni, olcsó lakásokat és üdülőket építeni”.¹²

Ilyen előzmények után természetes, hogy az emberek többsége a rendszerváltozás után úgy vélte, hogy a rendszer igazából nem is változott, hiszen csak a szólamok maradtak meg a demokráciáról, szabadságról, míg a megélhetés számukra csak nehezebb lett.¹³ A piacokon feltűnt csempészárak lakossági oldalról semmiféle ellenállást nem váltottak ki, az adócsalás pedig kvázi „legalizálódott”. Ehhez járult még a nyugati gépkocsik legális importja a kelet-európai országokba, ami még inkább elősegítette a nemzetközi gépjárműtolvaj bandák szerveződését.

Nehéz szembesülni vele, de el kell fogadni a tényt, hogy a szervezett bűnözés mindig valamiféle társadalmi szükségletet elégít ki. Ha ez a szükséglet-kielégítés a gyenge civil intézményrendszerrel és a bűnözési kontroll alacsony hatékonyságával találkozik, akkor anarchikus viszonyok keletkezhetnek, s ez tökéletes táptalaj a szervezett bűnözés számára.¹⁴

A globalizáció folyamatának következményeképpen a versenyszféra döntési helyzetben lévő vezetői megerősödtek, s így a gazdaság kezdte irányítani az államot, ezért a gazdasági szabályzókat az állami akarat esetenként utólag legalizálja. Számukra már nem a társadalom többségének az érdekei az elsődlegesek, hanem a saját érdekcsoporton belüli érdekek, másrészt a gazdaság szereplői között esetenként megtalálhatóak a szervezett bűnözés vezéregyéniségei is.¹⁵

A fentiekből következik, hogy paradigmaváltásra van szükség. Mindenféle hatalmi túlkonzentráció ellen „... az állam csak akkor tudja polgárait megvédeni, ha az egyének érdekeit védeni hivatott értékek védelmében olyan szabályzókat alkalmaz, amelyek a gazdasági szereplők érdekeit is szolgálják.”¹⁶ Ahhoz, hogy egy ilyen „kecske is jóllakik, káposzta is megmarad” – típusú megoldás megszülethessen, a büntetőjog átalakulása mellett a teljes jogrend rendszerré alakítása szükséges, s erre elsőként az európai integráció jogalkotása teremt elvi lehetőséget.¹⁷

A bűnügyi együttműködéstől a büntetőjog egységesítése felé az Európai Unióban

A következőkben néhány, a transznacionális fenyegetések elleni küzdelem szempontjából fontosabb európai büntetőjogi együttműködés rövid tartalmát kívánom ismertetni. A felsorolás természetesen nem teljes, csak néhány, kiemelkedő fontosságú egyezményt tartalmaz, amelyek jól szemléltetik azt az utat, azt az irányt, ami mindinkább az európai büntetőjog egységesítése felé mutat.

¹² Finszter Géza – Irk Ferenc: *Szervezett bűnözés Kelet-Közép Európában, az Európai Unió peremén.* www.okri.hu, 2001.

¹³ ibid

¹⁴ ibid

¹⁵ Irk: Globalizáció, op.cit.

¹⁶ ibid

¹⁷ ibid

Az **Európai Kiadatási Egyezmény** 1957. december 13-án született meg, Párizsban. Hazánkban az 1994. évi XVIII. törvényben került kihirdetésre. Az egyezményt 1975. október 15-én, majd 1978. március 17-én Strasbourgban kiegészítésekkel látták el. A Kiadatási Egyezmény rendelkezik arról, hogy a szerződő felek kölcsönösen kiadják egymásnak azokat a személyeket, akik ellen a megkereső fél hatóságai büntetőeljárást folytatnak, vagy akiknek a körözését büntető ítélet vagy biztonsági intézkedés végrehajtása miatt rendelték el.¹⁸

Az egyezmény rendelkezik továbbá arról, hogy a kiadatást nem engedélyezik, ha a bűncselekmény – amely miatt a kiadatást kérik – politikai bűncselekmény, politikai bűncselekménnyel összefüggő bűncselekmény, vagy olyan katonai bűncselekmény, amely nem valósít meg egyúttal köztörvényi bűncselekményt is.¹⁹

A szerződő félnek jogában áll saját állampolgárának kiadatását megtagadni. A kiadatást nem engedélyezik, ha akár a megkereső, akár a megkeresett fél joga szerint a bűncselekmény, vagy a büntetés elévült.²⁰ *„Amennyiben az a bűncselekmény, amely miatt a kiadatást kérik, a megkereső Fél törvényei szerint halálbüntetéssel büntethető, és a megkeresett Fél törvényei erre a bűncselekményre nem állapítanak meg halálbüntetést, illetőleg a halálbüntetést általában nem hajtják végre, a kiadatást meg lehet tagadni, hacsak a megkereső Fél a megkeresett Félnek – ez utóbbi által elegendőnek tartott – biztosítékot nem nyújt arra, hogy a halálbüntetést nem fogják végrehajtani.”*²¹ A Kiadatási Egyezmény meghatározza azt is, hogy a megkeresést írásban és diplomáciai úton kell benyújtani.²²

1977. január 27-én Strasbourgban került aláírásra az **Európai Egyezmény a terrorizmus visszaszorítására**. Ezt az egyezményt hazánkban az 1997. évi XCIII. törvény hirdette ki. Az egyezmény annak érdekében született, hogy a terrorcselekmények elkövetői ne kerülhessék el a felelősségre vonást és a büntetést, s megfogalmazza, hogy a kiadatás ennek a célnak hatékony eszköze lehet. Az egyezmény első cikke meghatározza azokat a bűncselekményeket, amelyek semmilyen esetben nem tekinthetők politikai bűncselekménynek, vagy politikai bűncselekménnyel összefüggő bűncselekménynek. Ezek általában a légi járművek jogellenes hatalomba kerítése; a polgári repülés biztonsága elleni jogellenes cselekmények; a nemzetközi védelem alatt álló személyek élete, testi épsége vagy szabadsága elleni támadással járó súlyos bűncselekmény; emberrablás, túszejtés, súlyos, jogellenes fogva tartással járó bűncselekmények; bomba, gránát, rakéta, automata tüzfegyver vagy levélbomba, illetve csomagba rejtett bomba használatával járó bűncselekmények, ezek kísérlete; valamint a megkísérlő személlyel való bűnrészesség.²³

¹⁸ Masenkó-Mavi Viktor főszerk.: *Az Európa Tanács válogatott egyezményei*. Conseil de l'Europe – Osiris Budapest – Strasbourg, 1999. 312. o.

¹⁹ Masenkó-Mavi, op.cit., 313. o.

²⁰ op.cit., 315. o.

²¹ Európai Kiadatási Egyezmény, 11. cikk.

²² Masenkó-Mavi, op.cit., 315. o.

²³ op.cit., 336. o.

Az **Európai Egyezmény a kölcsönös bűnügyi jogsegélyről** című dokumentum 1959. április 20-án „született” Strasbourgban, míg hazánkban az 1994. évi XIX. törvény hirdette ki. Az egyezményhez kiegészítő jegyzőkönyvet fogadtak el Strasbourgban, 1978. március 17-én. Az egyezményben a szerződő felek kötelezik magukat arra, hogy a legszélesebb körben jogsegélyt nyújtanak egymásnak az olyan bűncselekményeket illető bírósági eljárásokban, amelyek büntetése a jogsegélykérelem idején a megkereső fél hatóságainak a joghatósága alá tartozik.²⁴ Az egyezmény a továbbiakban szabályozza a megkeresések rendjét, az eljárási ügyiratok, határozatok kézbesítésének, a tanúk, szakértők, terheltek megjelenésének szabályait, a bűnügyi nyilvántartás használatának rendjét, a jogsegélykérelem eljárási szabályait, a büntetőeljárás iránti feljelentés tételének szabályait, valamint a bűnügyi nyilvántartásokkal kapcsolatos tájékoztatás rendjét is.²⁵

1983. március 21-én, Strasbourgban került kihirdetésre az **Egyezmény az elítélt személyek szállításáról**, amelyet Magyarországon az 1994. évi XX. törvény hatályosított. Az egyezmény értelmében az egyik fél területén elítélt személy a kiszabott büntetés letöltése céljából a másik fél területére átszállítható. Az átszállítást az egyezmény több feltétel együttes megvalósulásához köti, így az elítélt csak akkor szállítható át, ha a végrehajtó állam állampolgára, az ítélet jogerős, ha a büntetés határozatlan időre szól, vagy legalább hat hónap letöltendő büntetés abból még hátra van, ha az átszállításhoz az elítélt személy vagy képviselője hozzájárult, ha a büntető ítélet alapjául szolgáló cselekmények vagy mulasztások a végrehajtó állam joga szerint bűncselekmények, vagy azok lennének, ha területén követték volna el, valamint, ha az ítélkező és a végrehajtó állam megegyeztek az átszállításban.²⁶

Az **Egyezmény a bűncselekmények révén szerzett jövedelem tisztára mosásáról, felhasználásáról, lefoglalásáról és elkobzásáról** című dokumentum szintén Strasbourgban készült, 1990. november 8-án. Ez az egyezmény preambulumban már azt a célkitűzést is megfogalmazza, hogy a társadalom védelme érdekében szükség van egy közös büntetőpolitika érvényesítésére is Európán belül. A transznacionális bűncselekmények elleni harc módszereinek egyike a bűnözők megfosztása a bűnözésből származó jövedelemtől.²⁷ Az egyezmény rendelkezik az elkobzásra vonatkozó intézkedésekről, a nyomozati és ideiglenes intézkedésekről, a különleges nyomozati jogkörökről és technikákról, a jogorvoslatokról, a tisztára mosási cselekmények felsorolásáról, rögzíti a nemzetközi együttműködés elveit, valamint az együttműködés megtagadásának és elhasztásának szabályait.²⁸

²⁴ op.cit., 342.o.

²⁵ op.cit., 348.o.

²⁶ op.cit., 361.o.

²⁷ op.cit., 370.o.

²⁸ op.cit., 376.o.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- „A nemzetközi terrorizmus elleni harc időszerű társadalmi, katonai, rendvédelmi kérdései” című nemzetközi tudományos konferencia anyaga. Nemzetvédelmi Egyetemi Közlemények, 8. évfolyam, 2. szám, 2004.
- Finszter Géza – Irk Ferenc:
Szervezett bűnözés Kelet-Közép-Európában, az Európai Unió peremén.
www.okri.hu, 2001.
- Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós:
Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll.
Corvina Kiadó, 1999.
- Halm Tamás szerk.: *Európáról a katedrán.*
Euro Info Service, 1996.
- Irk Ferenc: *Globális kockázatok – Diszfunkcionális kriminálpolitika.*
www.okri.hu, 2002.
- Irk Ferenc: *Globalizáció – Bűnözés – Bűnözéskontroll.*
www.okri.hu, 2000
- Karsai Krisztina: *Az európai büntetőjogi integráció alapkérdései.*
Budapest, 2004, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft.
- Masenkó-Mavi Viktor főszerk.: *Az Európa Tanács válogatott egyezményei.*
Conseil de l’Europe – Osiris Budapest – Strasbourg, 1999.
- Rác Lajos: *Az európai biztonság néhány geostratégiai aspektusa.*
Hadtudomány, X. évfolyam, 2. szám.
- Szilágyi István: *Európai integráció, globalizáció, regionalizmus.*
www.inco.hu

DR. BÉRES JÁNOS MK. EZREDES –
TÓTH ANDRÁS MK. VEZÉRŐRNAGY

A MUSZLIM VILÁGBAN ZAJLÓ TÁRSADALMI MOZGALOM

A muszlim radikális szervezetek a muszlim társadalmi mozgalom kialakulásának folyamatában bekövetkezett változásokkal és az azokra adott társadalmi reakciókkal összefüggésben jöttek létre. Ezen „mozgalmi vadhajtások” kialakulása nem feltétlenül szükségszerűen következett be, megvoltak a konkrét okai, amelyek a hasonló társadalmi mozgalmak tanulmányozása alapján törvényszerűségekké rendezhetők. A törvényszerűségek azonosítása, a történelmi hasonlóságok, párhuzamok alapján történő felismerése hasznos segítséget nyújthat a jelenség egészének az értelmezéséhez, és végső soron hozzájárulhat a megfelelő megoldások, kezelőmechanizmusok kidolgozásához.

Ha bizonyítható, hogy a muszlim társadalmi mozgalom eseményei nem valami eleve elrendelt, zűrzavaros, átláthatatlan és egyedi történések, hanem jól ismert társadalmi folyamat elemei, amelyeknek megvannak a maguk szabályai, sőt már léteznek más országok által leszűrt tapasztalatai is, akkor ezek bölcs felhasználásával befolyásolni, és kezelhető szintűre lehet csökkenteni a jelenlegi társadalmi következményeiket is.

A következőkben Rodney Stark amerikai szociológusnak a társadalmi mozgalmak létrejöttére kidolgozott munkamódszerével vizsgáljuk meg a muszlim világban zajló társadalmi mozgalmat. Stark térben és időben máshol zajló mozgalmakra kialakított elemzését az összehasonlítás módszerének a segítségével alkalmazzuk a muszlim világ viszonyaira.

Nem valamely kiválasztott ország mozgalmát fogjuk így megvizsgálni, hanem a muszlim világ egészében zajló folyamatot, amelyet komplex egészként befolyásoltak az egyes országokban bekövetkezett események, és az érintett térségre jellemző közös vonásokból (nyelv, vallás, kultúra) következően egy közös eredőként hatottak rá.

Az elemzés során a módszer bemutatásával kezdjük, majd a történelmi párhuzamok bemutatása után azonosítjuk az adott szakasz muszlim társadalmi folyamaton belüli megfelelőjét.

A társadalmi mozgalom kibontakozásának Rodney Stark-féle modellje

Amikor emberek azért kezdenek szervezkedésbe, hogy elindítsanak, vagy éppen megakadályozzanak társadalmi változásokat, tevékenységüket társadalmi mozgalomként azonosíthatjuk.¹

¹ Stark, Rodney: *Sociology*. (Tenth ed.) Wadsworth, Belmont, 1992. p. 612.

A történelem gazdag választékkal szolgál társadalmi mozgalmak kialakulására, amelyek az adott hatalom vagy állam reakciójától függően idővel elcsitulnak. Az állam politikai lehetőség-struktúrája (Political Opportunity Structure – POS²) széles volt: a hatalom politikai kompromisszumkészségének eredményeként a célul tűzött változások elérték a csillapodáshoz szükséges kritikus szintet, vagy erőszakos megmozdulásokba torkollottak, hatalomváltást is maga után vonó forradalom, vagy elszánt személyek szűk csoportja által képviselt terrorizmus formájában.

A társadalmi mozgalmak fejlődési folyamatának meghatározott törvényszerűségei vannak, ezek ismerete révén az adott társadalomban elinduló mozgásokat kezelni lehet. És ellenkezőleg is igaz: ha a hatalom nem ismeri fel a történelmi párhuzamokat és a tudományosan igazolt törvényszerűségeket, vagy nem hajlandó az ellene megnyilvánuló elégedetlenséget létező, megoldandó társadalmi problémaként elismerni, akkor elmulasztja a folyamat kezelhetőségének az esélyét.

Társadalmi mozgalmak, válságok más és más eredményre vezettek Angliában, Franciaországban és Németországban. Továbbá a 19. századi Európán végigsöprő társadalmi mozgalmak erőszakhajtásai (anarchizmus és bolsevik forradalmi mozgalom) is más-más véget értek Nyugat-Európában és Oroszországban – attól függően, hogy az adott állam politikai lehetőség-struktúrája mennyire volt nyitott, mennyire volt képes intézményesített politikai változtatásokkal, reformokkal integrálni a változásokért kiáltók igényeit. A cári Oroszországot elsöpörte a kezdetben csupán maroknyi intellektüel által képviselt, később azonban – a merev, feudális jellegű cári hatalom inadekvát reagálása miatt – masszív, széles tömegeket megmozgató forradalom terebélyesedő társadalmi mozgalom. Nyugat-Európában a Karl Heinzen esszéjével („Murder”³) induló anarchista mozgalom szintén széles körű erőszakhullámot generált, azonban idővel csillapodott a politikai erőszak, mert az érintett államok nyitottak voltak a társadalomban felhalmozódott sérelmek orvoslását, csökkenését célzó engedményekre (szavazati, szakszervezeti jogok stb.).

A társadalmi mozgalmak létrejöttének okát illetően két alapvető megközelítés létezik:

Az egyik a „kollektív viselkedésre” helyezi a hangsúlyt, aminek a lényege, hogy a társadalmi mozgalom az emberek csoportjának felhalmozódott sérelmekre adott kollektív válasza.⁴

A másik megközelítés szerint a lényeg nem a sérelmeken van, hiszen sérelmek mindig, minden társadalomban léteznek, hanem az „erőforrás-mozgósítás” képessége az, ami a társadalmi mozgalom elindítása szempontjából mérvado feltétel.

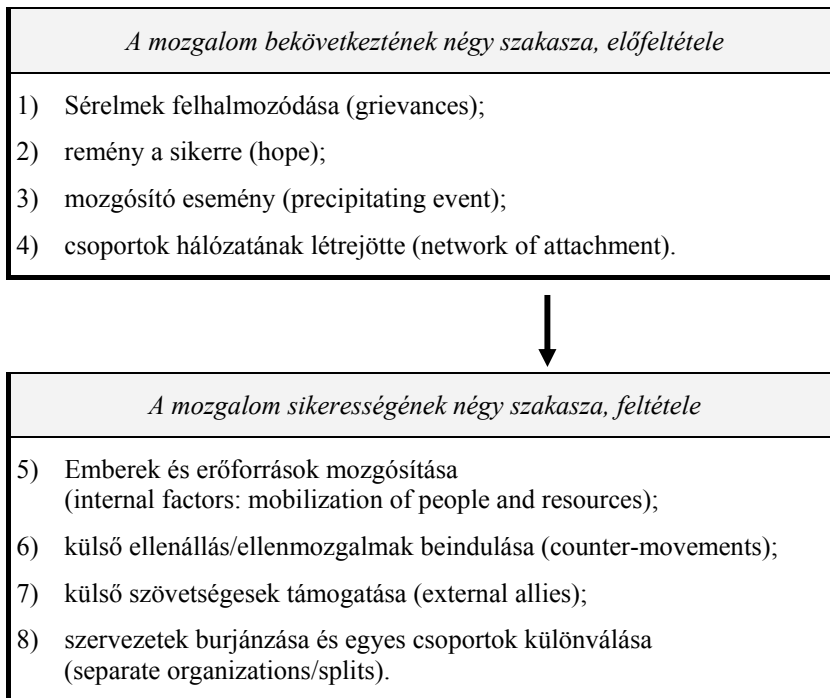
² Social Movement Theory: *Political Opportunity Structure*.
<http://macht.arts.cornell.edu/jss13/apsa95/node4.html>, 2007. 02. 10.

³ Ramonet, Ignacio: *Unjustified means*. <http://mondediplo.com/2001/11/01unjustified>, 2007. 02. 11.

⁴ *Collective Behavior*. http://en.wikipedia.org/wiki/Collective_behavior, 2007. 02. 10.

Eszerint egy elit vezetői csoport célirányos szervezőmunkájával, továbbá elegendő és megfelelő emberi, illetve anyagi erőforrások révén bárhol és bármikor generálható társadalmi mozgalom.⁵

Az elmúlt évtizedekben zajló szociológiai kutatások eredményeként azonban a két megközelítés közötti ellentmondás feloldódni látszik: a társadalmi mozgalmak okát kutató szociológusok többsége szerint az igazság valahol a két különböző álláspont szintézisében rejlik. A téma egyik elismert kutatójának számító amerikai Rodney Stark szociológus szerint minden társadalmi mozgalom nyolc jól azonosítható szakaszból, illetve elemből tevődik össze. Ezek közül négy előfeltétel szükséges ahhoz, hogy a folyamat egyáltalán elinduljon, négy pedig ahhoz, hogy sikeres legyen.

A társadalmi mozgalom kifejlődésének feltételei, szakaszai
(Forrás – Stark, Rodney: *Sociology*)

⁵ *Resource Mobilization*. http://en.wikipedia.org/wiki/Resource_mobilization, 2007. 02. 10.

A muszlim társadalmi mozgalom létrejöttének feltételei, szakaszai

A sérelmek felhalmozódása

A *sérelmek* jelentik az adott társadalmi mozgalom elindulásának az alapját. Emberek csak akkor indítanak el valamifajta változtatást követelő folyamatot, ha elégedetlenek a létező helyzettel. Ha elég sokan osztják ugyanazon sérelmeket, akkor teljesen természetes, hogy megtalálják a közös nyelvet, összefognak, szervezkednek a helyzet javítása érdekében.

A muszlim világban tapasztalható óriási sérelemhalmaz kialakulása az iszlámnak a 13. században elkezdődött hanyatlásával vette kezdetét. Bár a 16. századig még virágzott az iszlám kultúra és szellemiség, a hódítások és a sikerek már megkoptak, a legyőzhetetlenség hite pedig már a múlté volt. A muszlim közösség és vezetői egyre inkább úgy tekintettek a Próféta és követői korára, mint ideális, tökéletes, újra vissza nem hozható eszményi időszakra. Az aranykorszak mint régmúlt viszonyai és dicsősége iránti vágy által elindított reform-kezdeményezések kevés kézzelfogható sikerrel jártak, és az európai államok fejlődésével, felzárkózásával a muszlimok frusztrációja csak növekedett. A muszlimok számára Napóleon expedíciós csapatainak 1798-ban, az egyiptomi mamlúkok felett aratott győzelme tette nyilvánvalóvá azt a tényt, hogy a több száz évvel korábbi erőviszonyok a két civilizáció között gyökeresen megváltoztak, és – mai szóhasználattal – a nemzetközi rendszerben elfoglalt pozíciók felcserélődtek.⁶ Az igazi sokkot azonban mégis a gyarmatosítások időszaka jelentette, amikor a muszlimok megtapasztalták a keserű alávetettség, megalázottság, kiszolgáltatottság és elnyomatottság érzését. Erre a nagyjából az első világháborúig tartó szakaszra a nyugati civilizáció muszlim világon belüli térhódítása volt jellemző. Amellett, hogy a nyugati eszmék, struktúrák és intézmények gyors ütembe beépültek a muszlimok tradicionális eszméi, struktúrái és intézményei közé és erodáltak az ősi értékeket, a szegénység és a gazdasági elmaradottság a Nyugattal való viszonyrendszerben egyre fájdalmasabb kudarcélményben és növekvő kisebbségi komplexusban öltött testet.

A nyugati „hódítók” lekezelő, kizsákmányoló magatartása, a jelenlétükkel szembeni tehetetlenség, továbbá az iszlám vallás elleni, a modern nyugati szokásokban és főként a misszionáriusok térítő munkájában megjelenő fenyegetés széles körben manifesztálódó sérelemhalmazzal alakított ki a muszlim közösségben. Az akkumulálódott sérelmek a 19. század húszas éveire egy a kialakult helyzet megváltoztatására irányuló, vallási és nacionalista elemeket egyaránt magába foglaló társadalmi mozgalom kibontakozásában öltött testet.

Remény a sikerre

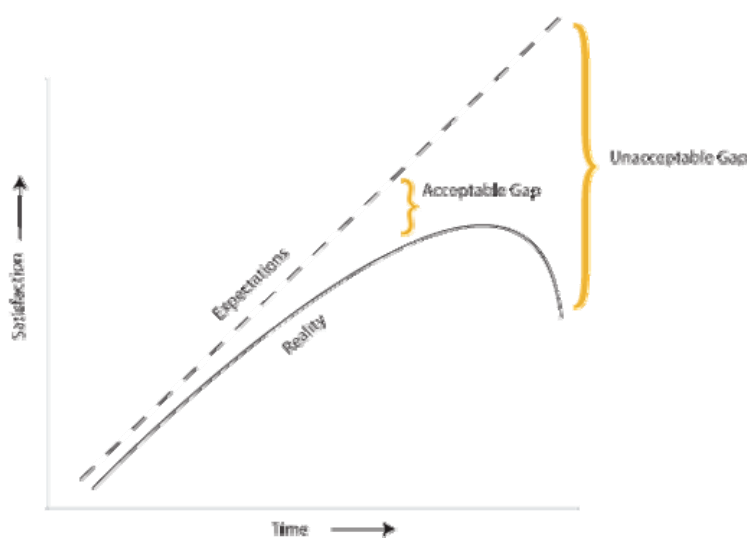
Egy-egy társadalmi mozgalom csak akkor tudott megerősödni, ha a résztvevőknek volt valami *reményük a sikerre*. Ha az emberek úgy hiszik, hogy semmi esélyük a változásokra, és muszáj tudomásul venniük a helyzetüket, akkor a legszörnyűbb szenvedéseket is sztoikus belenyugvással viselik el.⁷ Ha azonban az emberek rájönnek, hogy a dolgokon lehet javítani, sőt jelentős esély van a sorsuk

⁶ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 58.

⁷ Legal Control of the Southern Civil Rights Movement. [http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224\(198408\)49%3A4%3C552%3ALCOTSC%3E2.0.CO%3B2-O](http://links.jstor.org/sici?sici=0003-1224(198408)49%3A4%3C552%3ALCOTSC%3E2.0.CO%3B2-O), 2007. 02. 11.

jobbítására, akkor bekövetkezik az a helyzet, amit a társadalomkutatók a „növekvő várakozások forradalmaként” aposztrofálnak (*revolution of rising expectations*).

A lehetőség, hogy a fennálló körülményeket meg lehet változtatni, arra ösztönzi a résztvevőket, hogy meg is kell változtatni. A változtatás lehetősége (reménye) növeli a várakozásaikat, és ezzel együtt az elszántságukat. A változás iránti vágy cselekvésre ösztönzi őket, és ennek eredményeként – normál esetben – el is indul egy változási folyamat. A változás iránti remény és a tényleges változások egy ideig párhuzamosan haladnak egymás mellett, ha azonban a változások nem olyan üteműek, mint az emberek várakozásai, továbbá ha a valóság és az igények között mélyül a szakadék, akkor az társadalmi krízishez vezet. James C. Davies társadalmi krízist szemléltető J-görbe-teóriája szerint, amíg az emberek azt látják, hogy a sérelmeik meghallgatásra találhatnak (a remény és a valóság párhuzamos egyenesek), akkor nincs válság; ha azonban a problémák orvoslásához elvárt változások leállnak vagy lelassulnak, akkor a valóság elszakad a várakozásoktól (a valósággörbe elhajlik; J-görbe), és ekkor következik be a társadalmi krízis (mint az alábbi ábra mutatja).⁸

Satisfaction	– Megelégedettség	Reality	– Valóság
Time	– Idő	Acceptable Gap	– Elfogadható szakadék
Expectations	– Várakozások	Unacceptable Gap	– Nem elfogadható szakadék

A J-görbe

(Forrás – Michael H. Glantz: *Davies J-Curve. Davies J-curve Revisited*)

⁸ Glantz, Michael H.: *Davies J-curve Revisited*.
http://www.fragileecologies.com/jun27_03.html, 2007. 02. 11.

A muszlimok számára ideológiai értelemben mindenekelőtt az iszlám vallás felsőbbrendűségébe, mindenhatóságába vetett hit jelentette a legfontosabb reményt. Konkrét vonatkozásban a Nyugat igájától való megszabadulás, a nemzeti függetlenné válási törekvések sikere⁹ keltette fel a reményt, hogy a muszlim közösség a saját kezébe veheti sorsa irányítását. A technikai fejlődéssel az addig elszigetelt muszlim közösségek öntudatra ébredése megkezdődött, a közös érdekek felismerése és a közöttük lévő kapcsolatok bővülése is a siker iránti reményt erősítette. Gazdasági értelemben az arab országok alatt található olajkincset¹⁰ olyan, Isten által adott ajándéknak tekintették, amellyel megreformálhatják társadalmukat, és technikailag felzárkózhatnak a fejlett nyugati országok színvonalához.

Mozgósító esemény

A *mozgósító esemény* nagyon gyakran valamilyen mindenkit megrázó súlyos igazságtalansághoz kötődik, és az emberek az akkumulált sérelmeik szimbólumaként élik meg. Ez az a történet, amely a résztvevők csoportjából azt a kollektív vágyat váltja ki, hogy „elérkezett az idő a cselekvésre”.

A muszlim társadalmi mozgalom kibontakozásának első időszakában – a függetlenné válási szakaszban – inkább csak az egyes országok szintjén következtek be az adott ország közösségét megmozgató események. Az arab térség muszlim közösségének egészét először az Izraeltől elszenvedett 1967. évi vereség rázta fel. Ennek eredményeként tudatosult bennük az egész térségre jellemző modernizációs válság, valamint a szekuláris nacionalista/szocialista ideológiák és a rájuk épült társadalmi-politikai rendszerek kudarca. Ezt megelőzően az arab nacionalizmus és az iszlamizmus egyaránt sokféle társadalmi osztályt igyekezett maga köré gyűjteni, az előbbieket egy magasztos arab egységben feloldva, az utóbbiakat a hívők virtuális közösségévé kovácsolva őket. A hatnapos háborút követő vereség azonban aláásta a nacionalizmus ideológiai alapját, és olyan úrt támasztott, amely megkönnyítette az új iszlamista eszmék beszivárgását a társadalomba.¹¹ Az elemi erővel feltörő változtatási igény a Nyugatról importáltak minősített szekuláris ideológiák helyett a fundamentalizmust, a reiszlamizációt helyezte előtérbe, mintegy felgyorsítva az iszlámon alapuló politikai mozgalom térnyerését. Ennek a folyamatnak volt évekkel később újabb mozgósító eseménye az iráni sahot megdőntő 1979. évi forradalom. Az iráni forradalom győzelme bebizonyította, hogy a nyugati kultúrával szemben létrehozható egy kizárólag az iszlámon alapuló teokratikus állam (bár az Iránra

⁹ Elsőként – 1932-ben – Irak nyerte el függetlenségét (amennyiben Egyiptom britektől kapott 1922. évi formális függetlenségét nem tekintjük tényleges függetlenségnek), Szíria 1944-ben, Jordánia 1946-ban, India és Pakisztán 1947-ben, Algéria pedig 1962-ben.

¹⁰ A legnagyobb olajkészletekkel rendelkező muszlim országok (2006-ban, milliárd hordóban): Szaúd-Arábia (264,3), Irán (132,5), Irak (115,0), Kuvait (101,5), Egyesült Arab Emírségek (97,8), Líbia (39,1). Greatest Oil Reserves by Country, 2006. <http://www.infoplease.com/ipa/A0872964.html>, 2007. 10. 14.

¹¹ Iszlamista körök 1967-et utólag a vallás megtagadása miatt bekövetkezett isteni büntetésnek állították be, s az 1967. évi háborút – ahol az egyiptomi katonák „Föld! Levegő! Tenger!” csatakiáltással indultak rohamra – szembeállították a katonailag sikeresebb 1973. évi háborúval, ahol a csatakiáltás „Allah akbar” volt.

Kepel, Gilles: *Dzsihád*. p. 113.

jellemző abszolutisztikus teokrácia mint államforma nem népszerű a szunnita többségű országok vezetőinél). Végezetül a muszlim társadalmi mozgalomra – de főként annak militáns, radikális ideológiákat előnyben részesítő csoportjaira – az igazán komoly mozgósító hatást a szovjet csapatok afganisztáni bevonulása jelentette, amelyek afganisztáni jelenlétét a muzulmán világ hitetlenek általi megszállásának és megalázásának tekintették, amely ellen minden muszlimnak szent kötelessége küzdeni. A szovjetek elleni sikerek pedig azt erősítették a muszlim harcosokban, hogy le lehet győzni a világ egyik legerősebb hadseregét. Tehát nem számít a technológiai elmaradottság, összefogással a muszlimok mindent elérhetnek.

Összességében tehát az Izrael elleni vesztes háború, majd az iráni és az afganisztáni események tekinthetők olyan szikráknak, amelyek a fokozatosan vallási területre áttolódó sérelmeket („hitetlenek betolakodása az iszlám területekre”) lánggra lobbantották. Ezek eredményeként a világ legkülönbözőbb pontjain élő muszlimok közül egyre többen váltak a fundamentalizmus híveivé és érezték úgy, hogy az idő a cselekvésre elérkezett.

Csoportok hálózatának létrejötte

A társadalmi mozgalom *csoportok hálózatának* létrejöttével teljesebbé válik. Ezek a csoportok olyan támogatói bázist jelentenek a mozgalomnak, amelyeken keresztül a kohézió erősödik, a kitűzött közös célok pedig szervezettebben érhetők el. A társadalmi mozgalmakat nem magányos személyek csinálják. Ez hosszú folyamat eredménye, amelyben az egyén legfeljebb a szikrát jelentheti¹², azonban ilyenkor is rendkívül lényeges, hogy az adott személy a társadalom melyik szintjén, és az adott közösségen belül milyen pozíciót foglal el. Minél ismertebb, elismertebb valaki, minél több interperszonális kötődése van a különböző csoportok, közösségek tagjaihoz, annál nagyobb az esélye annak, hogy valamely csoport felkarolja a tettét, csoportérdekként azonosítja azt, és immár a csoport az, amelyik a tényleges mozgalmat elindítja, tagjain keresztül, azok más csoportokhoz való kapcsolódása révén kiszélesíti.

A muszlim világban a tömegek szociális segítésének és tanításának szándékával oktatási és karitatív tevékenységet végző szervezetek sokasága alakult meg, illetve alakult újjá, amelyek a hagyományos feladatok mellett beépítették rendszerükbe a mozgalom céljainak elérését szolgáló ideológiai elemeket is. Elsősorban a vallási iskolák száma gyarapodott, amelyek a nacionalizmussal és a szekularizációval szemben a fundamentalista reformizmus szellemében, az ősi iszlám értékekhez visszatért generációk felnevelésében, oktatásában látták a muszlim felemelkedés jövőjét. Az azonos gondolkodású hívők egymásra találását, a köztük lévő kapcsolatok ápolását számos szervezet létrehozásával segítették. Tipikus példája az arab világ egyéb országaiban is létrejövő ilyen csoportoknak az egyiptomi Muzulmán Testvériség 1928 és 1940 közötti tevékenysége, melynek során a szervezet, amely maga is ifjúsági klubként jött létre, iskolákat, klubokat, és sportközpontokat működtetett, később pedig már üzemetek és mecseteket is épített.

¹² Ilyen volt például Tőkés László szerepe az 1989. évi romániai forradalom kitörésében.

A szervezet karitatív, szociálisan rászorultakat támogató tevékenysége (ingyen ételek) kiterjedt az ország egész területére és betöltötte azt a rést, ami a szociális valóság és a kormányzat szociális politikája között tátongott. Az „állam az államban” szervezatként működő Muzulmán Testvériség az ez időszakban kiépített hálózata révén elérte a társadalom minden rétegét és tömeges reiszlamizációt hajtott végre.¹³

Egyiptomon kívül más muszlim országokban is gombamód szaporodtak a különböző szervezetek¹⁴ és hamarosan nemzetközi szintű kapcsolatokat építettek ki egymással. Ezen kapcsolatok az iszlamizáció, mint prioritás és mint közös nevező platformjáról kiindulva felölelték a politikai, gazdasági és egyre inkább a katonai jellegű kapcsolattartást is. Vendéglődők látogattak el a szomszédos ország egyetemeire, az ulamák (hittudósok) rotációban tanítottak a különböző arab vallási iskolákban és hirdették az ígét a különböző mecsetekben. A segélyszervezetek szociális támogatói munkája immár átvált a határokon és ugyanígy az adománygyűjtés is nemzetköziesedett. A gazdasági, pénzügyi területen általánossá vált az muszlim informális „banki, illetve pénzáttalási rendszer”, a „*havala*” használata.

A muszlimok által lakott hatalmas földrajzi térségben a nemzetállami felosztottság ellenére egyre több szállal kötődtek egymáshoz az iszlám megreformálásért küzdő különböző személyek, csoportok és szervezetek.

A muszlim társadalmi mozgalom sikerének feltételei, szakaszai

Emberek és erőforrások csoportosítása (belső faktor)

Társadalmi mozgalom nem vihető sikerre a *belső faktor* megléte, az emberek és erőforrások mozgósítása nélkül. Ha a kialakuló mozgalomnak nincs elegendő, a változtatás iránt elkötelezett és a siker lehetősége által motivált résztvevője, a folyamat csak lassan bontakozik ki. E személyek léte igen fontos szempont, mert bár sokan igénylik a változást, az első időszakban csak kevesek merik vállalni az aktív részvétellel járó veszélyeket, áldozathozatalt, esetleg a tettük utáni megtorlás lehetőségét. Egyéni karrierok, családi sorsok kerülhetnek veszélybe, ezért a kezdeti időszak aktív résztvevői többnyire a jelentős egzisztenciával, továbbá az eltartottak iránti felelősséget igénylő családi háttérrel nem bírók közül kerülnek ki (diákok, egyetemisták, nőtlen, elvált emberek, váteszi tudattal bíró altruisták és – természetesen – kalandorok). Az elkötelezett személyek mellett elengedhetetlen feltétel a hatékony vezetés léte. A mozgalmat vállaló csoportnak kell hogy legyen olyan vezetője is, aki birtokában van a hatékony stratégia és taktika kidolgozásához

¹³ Servold, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/servold.pdf, 2007. 10. 10.

¹⁴ Különösen a nemzetközi segélyszervezetek és NGO-k (Non-Governmental Organization – NGO) száma szaporodott meg. 1951 és 1978 között a nem kormányzati szervezetek száma meghúszsorozódott. Néhányat később betiltottak a terrorizmus támogatásának vádjával, például The Islamic American Relief Agency (IARA), Help African People and Mercy International Relief, Al- Rashid Trust and Wafa Humanitarian Organization.

Aal, Pamela: *Guide to IGOs, NGOs and the Military in Peace and Relief Operations*. United States Institute of Peace Press, Washington D.C., 2000, p. 89.

szükséges tapasztalatoknak és képességeknek, továbbá képes a résztvevők tevékenységének, akcióinak a koordinálására. Végül az elkötelezett tagok és a képzett vezetők mellett a belső faktorhoz tartozó harmadik feltétel a különböző fajta anyagi erőforrások megléte. Itt mindenekelőtt az univerzálisan használható pénzeszközök szükségességéről van szó, de adott helyzetben egyéb anyagi eszközök (például gépkocsik, épületek, számítógépek, másológépek) biztosítása is elégséges lehet.

A gyors népességnövekedés, ami napjainkban a muszlim világ egyik fő problémája, egyben a társadalmi mozgalom egyik fő hajtóereje is. A 20. század közepén a muszlimoknak csak egy részét alkotó arab világ lakossága 76 millió volt, 1975-re elérte a 144, 2000-re a 287 milliót. Mindössze 25 évre volt szükség a lakosság megduplázódásához. A legtöbb közel-keleti arab országban (Egyiptom, Bahrein, Egyesült Arab Emírátság, Szíria, Jemen, Pakisztán) a '70-es és '80-as években tetőzött a fiatalok demográfiai hulláma, amikor is a 15 és 24 év közé eső népesség elérte a teljes népességhez viszonyított 20% feletti csúcspontját. A legtöbb arab államban újabb tetőzési hullámra lehet számítani, és a munkát kereső huszoneves fiatalok száma 30–50%-kal fog emelkedni.¹⁵ Ez a szociális nehézségekkel küszködő óriási embertömeg az állami oktatás hiányosságaiból következően a vallási, karitatív szervezetek kiépített hálózatára támaszkodva már fiatal koruktól olyan oktatásban részesülnek, ami a szekularizációval és a modern tudományokkal szemben a reiszlamizációt helyezi előtérbe.

Az iszlám tanait az egyik legmerevebb módon értelmező deobandi mozgalom az általa létrehozott madraszák hálózatán keresztül sokezer diákkal („*tálib*”) sajátította el a szigorú, puritán deobandi tanokat.¹⁶ Az állami oktatási rendszer hiányossága miatt az indiai muszlim, a pakisztáni és az afganisztáni fiatalok számára sokszor ezek a vallási iskolák biztosították az egyetlen tanulási lehetőséget.¹⁷

A madraszák rendszerén kívül a felsőoktatási intézmények szintén a vallási reformmozgalom fellegráinak számítanak. Különösen a legrégebben működő kairói al-Azhar Egyetem adott teret az iszlám megreformálásán dolgozó ismertebb személyiségeknek, itt tanult és szerezte meg doktori fokozatát a mai globális dzsihadista mozgalomra nagy hatást gyakorló Abdullah Azzám palesztin származású teoretikus is. Rajta és a már előzőekben említett Kutbon, Maudúdin, al-Bannán,

¹⁵ Resperger István: *Az iszlám világ hatása a biztonságra*. p. 40.

¹⁶ 1947 és 1975 között 868 deobandi madrasza működött Pakisztánban, többségük az afganisztáni-pakisztáni határ közelében. A hetvenes évek közepén számuk rohamos növekedésnek indult: 1996-ra Pakisztán Afganisztánnal határos területein 2512 olyan madrasza működött, amelyekben egyenként több mint 200 diák végezte tanulmányait (ez elsősorban írást, olvasást és iszlámismeretet jelentett). 2001-ben az Ázsiában működő deobandi madraszák számát összesen 15 ezerre becsülték, ebből mintegy 4000 működött Pakisztánban. A deobandi madraszák (összefoglaló néven a „Tudás Háza”), amelyek a kairói al-Azhar egyetem után a világ második legfontosabb iszlám oktatási intézményeinek számítanak, 2001-ben 65 ezer diákot bocsátottak ki szerte a világban. Thornton, Ted: *Deobandi Muslims*. <http://lawnorder.blogspot.com/2005/10/deobandi-muslims.html>, 2007. 10. 02.

¹⁷ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 142.

al-Zavahírin, al-Surin és kortársaikon kívül még számos más arab ország vallási intézményeiben is feltűntek neves teoretikusok¹⁸, akik a maguk körében ugyan, de ugyanazokat a globalizálódó fundamentalista tanokat hirdették, és a mozgalom szellemi, vagy sok esetben gyakorlati vezetőivé váltak.

Az ideológiai háttérrel biztosító teoretikusok mellett a mozgalom fejlődése szempontjából fontos szerepet kapnak az anyagi eszközök is. Az olajban gazdag országok, különösen Szaúd-Arábia, mind a mai napig dollár-milliárdokat költenek a szegényebb arab országok segélyezésére, illetve az általuk kiválasztott – többnyire radikális – csoportok közvetlen támogatására. A bipoláris szembenállás idején az Egyesült Államok a nacionalista / szocialista arab rezsimek ellensúlyozására rendszeres pénzügyi támogatásban részesítette azok „természetes” ellenségét, a vallási szélsőségeket. A Szovjetunió afganisztáni „beavatkozása” második időszakában, 1986-ban rekordszintet ért el az amerikai, a pakisztáni és a szaúdi segély.¹⁹

Az előzőekben említettekén túl a mozgalmon belüli belső faktor megléte szempontjából feltétlenül említést érdemel Oszama bin Laden (és a köréje csoportosuló kemény mag) szervezői és vezetői képessége, ideológiai elkötelezettsége, és nem utolsósorban anyagi háttere.

Külső ellenállás / ellenmozgalmak beindulása

A *külső ellenállás* mindig az adott mozgalom ellenpárjaként jelenik meg. A társadalmi mozgalmak ugyanis nem vákuumban keletkeznek, hanem olyan környezetben, ahol törekvéseiknek ellenzői is vannak. Sőt, a változást igénylők mozgalmi eredményeként a helyzet változatlanágában érdekeltek hasonló, de ellenkező irányú mozgalmat indítanak. Ettől kezdve a felek folyamatosan keresik azokat a szövetségeseiket, akik gazdasági, politikai, vagy jogi-törvényi támogatást tudnak nekik nyújtani a másik féllel szemben.

A külső ellenállás szorosabbra vonja a mozgalom sorait, egyfajta kiválasztódást indít el, ennek során az igazán eltökéltek és elkötelezettek kerülnek a középvezetői és döntési pozíciókba. Mindemelllett a résztvevők között kialakul a mozgalomhoz tartozás kollektív érzése, ennek velejárója a „mi” és „ők” tudat

¹⁸ A modern iszlám fundamentalizmus kiemelkedő teoretikusának tekinthető Mohamed Rasíd Ridá is, aki 1923-ban publikálta a „*Kalífátus vagy a legfelső imamátus*” című munkáját. Rajta kívül az '50-es és '60-as években alkotó Malek Bennabi algériai társadalomfizikus is ismert személyiség, aki bevezette a „gyarmatosíthatóság” fogalmát. Véleménye szerint az iszlámba a 13. század végén beszivárgott igazságtalanságok azok, amelyek olyan környezetet alakítottak ki, ami alkalmassá tette a muzulmán világot a gyarmatosíthatóságra. A problémákat tehát nem a gyarmatosítás eredményezte, hanem az azt megelőző belső bajok. A pakisztáni Fazlur Rahman a '80-as években a Korán etikai és rendszertani szempontból való újraértelmezése mellett érvelt. A palesztin Iszmail al-Faruki „*A tudás iszlamosítása*” című 1982-es kiadású könyvében egy generációkon átívelő tervet vizionált, amely a modern ismereteket ötvözi az iszlámmal és az eredmény az iszlamosított modern tudás, amely a muzulmán társadalmak szellemi és gazdasági felszabadításának eszköze lesz. A tunéziai Abu Bakr Nazsi a nyugati stratégiai gondolkodás, a szervezélmélet, a modern hadtudomány, a politikaelmélet és a szociológia megismerésére buzdítja a muszlimokat, hogy egyrészt sikeres saját stratégiát tudjanak kifejleszteni, másrészt megismerjék a Nyugat erős és gyenge oldalait. Végül, de nem utolsósorban az iszlamisztikus teoretikusai között kell említeni Haszan al-Turábit, a Szudánban katonai puccsal hatalomra jutott iszlamista ideológust, továbbá az iráni Ruhollah Khomeini ajatollahot, akik elméletüket a gyakorlatban is megvalósították.

¹⁹ Burke, Jason: al-Kaida. *A terror árnyéka*. p. 94.

elhatalmasodása és a frontvonalaknak a markáns politikai, gazdasági, ideológiai stb. kérdések világos, másiktól megkülönböztető értelmezése mentén való felkeményedése.

A muszlim társadalmi mozgalom kezdeti szakaszában a külső ellenállást egyértelműen a gyarmatosító hatalmak magatartása jelentette, amelyek minden eszközt és módszert megragadtak a kibontakozó reformmozgalmak leállítására, a fennálló helyzet konzerválására. Ezen magatartás mintapéldája a britek indiai stratégiája, amely egyfelől a vallási köntösben jelentkező ellenállás letörésére, másrészt az egymással is vetékedő irányzatok megosztására irányult („oszd meg és uralkodj”-elv). Az indiai deobandi iskola, majd mozgalom az iszlám idegen elemektől való megtisztításának szándékán túl nem kis mértékben a brit elnyomó törekvésekre válaszul jött létre.

Az igazi külső ellenállást, ezáltal a fundamentalista mozgalom felgyorsulását a függetlenné válási folyamat eredményeként hatalomra került szekuláris rezsimiek elnyomó politikája jelentette. Sajátos helyzetre utal az a tény, hogy a szekuláris / nacionalista erők a függetlenségi mozgalmak megvívásának időszakában a vallási csoportokkal szoros együttműködésben harcoltak a megszállók kiűzéséért. Ezen harc lezárultával azonban a szekuláris rezsimiek a belső viszonyok stabilizálásában voltak érdekeltek, amely szándéknak ellentmondott a vallási reformmozgalmak iszlám jellegű államhatalom elérésére irányuló elképzelése. Az így kialakult konfliktushelyzet végül konfrontációhoz vezetett, és a szekuláris erők kemény kézzel törték le a fundamentalisták próbálkozásait. Ez a megtorló politika egyrészt a mozgalomban résztvevők eltökéltségét (és radikalizmusát) erősítette, másrészt az adott ország bűnüldözői elől a muszlim világ különböző országaiba menekült aktivisták révén az ideológia exportját és végső soron a mozgalomnak (és különböző csoportjainak, szervezeteinek) a teljes muszlim térségben való proliferációját segítette elő. Jó példa erre a szaúd-arábiai helyzet, ahol az 1927-ben függetlenné vált ország vezetője ibn Szaud szakított az őt hatalomra segítő vahábitákkal, sőt olyan mértékű megtorlást alkalmazott velük szemben, hogy a Testvériség („*Ikhwan*”) tagjai Egyiptomba és a többi arab országba menekültek, terjesztve ezáltal a vahabizmus radikális ideológiáját is. Egyiptomban az 1923. évi szekuláris alkotmány elleni tiltakozásul – és nem kis mértékben a Szaúd-Arábiából menekült Testvériség hatására – al-Banna 1928-ban létrehozta a Muzulmán Testvériség nevű szervezetet.²⁰ Amikor az 1945. évi parlamentáris választásokon veszítettek, és emiatt terrorkampányba kezdtek, a kormány törvényen kívülre helyezte a szervezetet és üldözni kezdte a tagjait, akik közül sokan Jordániába, Szíriába és Szaúd-Arábiába menekültek – és vitték magukkal a radikális iszlám ügyét.

A radikális muszlim csoportok gyorsan felismerték, hogy az ügyükkel szembeni külső ellenállás erősíti eltökéltségüket, szélesíti mozgalmuk hazai és nemzetközi (muszlim világ) támogatottságát, társadalmi bázisát.

²⁰ Servold, Gary M.: The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/cpc-pubs/know_thy_enemy/servold.pdf, 2007. 10. 10.

Az 1990-es években Oszama bin Laden és társai felismerve ennek jelentőségét, tudatosan szították a külső ellenállást, azaz szándékosan provokálták az arab földön állomásozó „hitetleneket”, és főként az azok vezetőjének tekintett Egyesült Államokat. Olyan helyzet kialakítására törekedtek, amelyben az általuk elkövetett merényletekre az ellenség túlzott reakcióval válaszol, felháborodást és radikalizálódást kiváltva (és fundamentalista önkéntesek további hullámát elindítva) ezzel az addig békés muszlim közösségekben is. Bin Laden elgondolása szerint az akció–retorzió–akció elvének alkalmazása²¹ olyan ördögi kört hoz létre, amely csak kezdetben igényli egy irányító központ létezését (ez lett az al-Kaida). A későbbiekben a muszlim világ tömeges csatlakozása, a harcolni vágyók szervezett kiképzése, és nem utolsósorban a jó (muszlimok) és a rossz (keresztények) apokaliptikus harcáról vallott globális dzsihádisták ideológia elterjedése révén a folyamat önfenntartóvá és öngerjesztővé válik. A mozgalomban akkor már a központ szerepe nélkül, de annak hatása alatt és szándéka szerint egyesülnek majd a különböző muszlim országok különféle szervezetei, amelyek korábban többnyire lokális, nemzeti célok érdekében (és gyakran egymás ellen) folytatták harcukat és közös erővel a fő ellenség, a keresztény világ ellen fordulnak, hogy annak elpusztítása révén ismét helyreállítsák a Kalifátus régi dicsőségét.

Külső szövetségesek támogatása (külső faktor)

Társadalmi mozgalom ritkán érhet el sikert *külső szövetségesek* nélkül. Mint ahogy a társadalmi mozgalom nem vákuumban, hanem bizonyos társadalmi környezetben zajlik, úgy játszhatnak e környezet főbb sajátosságai meghatározó szerepet a mozgalom sorsában. A legfontosabb sajátosság, és egyben feltétel, a demokratikus környezettel járó demokratikus játékszabályok létezése és alkalmazása.

A muszlim társadalmi mozgalom számára a külső szövetségesi kritérium a világ különböző országaiban élő muszlimok mozgósítását és támogatását jelenti. Itt nyilvánul meg annak a kettősségnek az előnye, hogy miközben a muszlim világ a vallásában, nyelvében, kultúrájában és szokásaiban többé-kevésbé egységes, a nemzetállami keretek olyan korlátot jelentettek és jelentenek az egyes elnyomó rezsimek számára, amelyen ritkán tudtak túllépni. Mindeközben a mozgalom térítő aktivistái, vagy később a megtorlások elől menekülő egyes csoportjai probléma nélkül léphették, léphetik át a határokat. A pánarab együttműködés sokkal hamarabb valósult meg ezeken az egyéni és csoportszinteken, mint a nemzetállamok szintjén.

A hidegháború idején a kormányzati szintű összmuszlim együttműködést a nagyhatalmakhoz való eltérő viszony akadályozta. A kétpólusú nemzetközi rendszer az iszlámon belül is világosan kirajzolódott. A függetlenné válás után a muszlim országok többsége a radikális nacionalizmust követte, és a Szovjetunióknak, illetve a

²¹ Oszama bin Laden „akció–retorzió–akció” elvre épülő elgondolása egyébként több alkalommal is remekül működött. Amikor 1997-ben Afganisztánba érkezett és a tálib vezetés elutasítóan viselkedett vele szemben, ő mindent elkövetett, hogy megnyerje a bizalmukat, de mindhiába. Végül a kenyai és tanzániai terrorista merényleteire adott amerikai válasz, a cirkálórakétákkal végrehajtott „*Infinite Reach*” hozta meg a várt eredményt. Az amerikai válaszcsepás egyrészt elismertséget és tiszteletet hozott bin Laden számára a muszlim szélsőségesek körében, ezzel lelkes önkéntesek hullámait indítva el a kiképzőtáborai felé, másrészt biztosította a tálibok „vendégszeretét” és logisztikai támogatását.

keleti blokk országainak voltak a szövetségesei, ezért a nyugati országok, és főleg az Egyesült Államok a saját hatósugarában lévő néhány muszlim országot kiemelten preferenciális bánásmódban részesítette. Paradox helyzetet tükröz az a tény, hogy a hidegháború idején a szekuláris berendezkedésre törekvő nacionalista / szocialista arab csoportokat az Egyesült Államok a szélsőséges vallási csoportok támogatásával igyekezett ellensúlyozni. Ez a gyakorlat nem volt példa nélküli, például a jelenleg az iszlám fundamentalizmus egyik bástyájának tekintett Muzulmán Testvériség születésénél maguk a gyarmattartó britek bábáskodtak, később pedig az izraeliek (és az amerikaiak) is felhasználták azt mindazon világi és társadalmi törekvések féken tartására, amelyek az önrendelkezést célozták az iszlám világban. Izrael például kezdetben támogatta Ahmed Jaszin sejket – a Muzulmán Testvériség vezetőjét a megszállt palesztin területeken – a vallási jellegű Hamasz megalapításában, mégpedig azzal a bevallott céllal, hogy ezáltal meggyöngítse Jasszer Arafat szekuláris, nacionalista Fatah mozgalmát.²²

A két pólus között a muszlim térségben is igen korlátozott volt a kormányok közötti átjárás, ez azonban messze nem volt érvényes a tömegekre, amelyek szükség esetén gond nélkül telepedtek át egyik muszlim országból a másikba. A hidegháborús ideológiai szembenállás mellett a szélesedő, pánarabosodó iszlám reformmozgalommal kapcsolatos kormányok közötti egyeztetéseket az egyes országok közötti területi viták is akadályozták.²³

A mozgalom tagjai és csoportjai kiválóan kihasználták ezeket a szekuláris kormányok közötti megosztottságokat és tevékenységük szervezésében, esetleg üldöztetésük esetén mindig megtalálták a megfelelő külső szövetséges muszlim országot, amelyik biztosította a szükséges háttértámogatást a mozgalom túléléséhez, esetleg revitalizálásához.

Szervezetek elszaporodása és egyes csoportok különválása

Végezetül, de nem utolsósorban a társadalmi mozgalom nyolcadik elemét a mozgalom beteljesedéseként létrejövő különböző *szervezetek elszaporodása*, „burjánzása”, esetleg az addig egyetlenként működő szervezetből újak, radikálisabbak, vagy éppen pacifistábbak kiválása képezi.

Amikor egy, az ügyért küzdő nagy létszámú embercsoport jelentős emberi és anyagi erőforrások fölött kezd diszponálni, a mozgalom keretein belül megjelennek a különböző részérdekeket megjelenítő kisebb csoportok, amelyek versenyre kelnek az erőforrásokért. E csoportok – a nagy cél érdekében – gyakorta együttműködnek, azonban a részcélokban, a taktikában, a módszerekben egyre inkább különböznek egymástól. A hatalom társadalmi mozgalomra adott reakciójától, problémamegoldási, sérelemkezelési hajlandóságától (a politikai lehetőség-struktúra nyitottságától) függően e csoportok különböző befolyásra tesznek szert a mozgalom anyagi és emberi erőforrásai felett. A hatalom rugalmassága, jó integrációs képessége esetén a csoportok csaknem egyenlő súllyal bírnak, nem képesek tartósan egymás fölé nőni. Sőt, az állam abszolút rugalmasságát feltételezve egy idő után megszűnik a mozgalom, mert

²² Dreyfuss, Robert: *Devils' Game / How the United States helped unleash fundamentalist islam*. Metropolitan Books, New York, 2005. p. 67.

²³ Néhány példa: Irak és Kuvait, Szíria és Libanon, Pakisztán és Afganisztán.

elfogynak az erőforrásai és nincs mozgatóerő, ami pótolná a hiányt. A hatalom hajthatatlansága, merevsége, gyenge integrációs képessége esetén azonban a radikális csoportok jelentősen megerősödnek a mérsékelttel szemben, és az adott csoportok érdekérvényesítési módszereiben egyre inkább és elkerülhetetlenül dominánssá válnak az erőszakos fellépések. Végso esetben az adott csoport önálló, új radikális célokat fogalmaz meg, azokat erőszakos eszközökkel igyekszik érvényre juttatni. A hatalom retorziójának eredményeként a csoport idővel kiválik a mozgalomból és illegálisba vonul.

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom kezdettől fogva különböző személyiségekhez, teoretikusokhoz kötődő szervezetekben, iskolákban, vallási és politikai irányzatokban manifesztálódott. Az iszlám megreformálásával, a muszlimok felemelkedésével kapcsolatos kezdeményezések az iszlám vallási és politikai kettősségből következően kezdettől fogva erős politikai tartalmat kaptak. A társadalmi mozgalom 1920-as években tapasztalható kibontakozása kezdetben a függetlenségi törekvések jegyét, ideológiáját hordozta magán, azonban már benne volt az iszlám évszázadok óta várt megreformálásának (a fundamentumokhoz, az iszlám eredeti értékeihez való visszatérésnek) a szándéka is. Ilyen értelemben a mozgalom egésze, mozgatórugója szempontjából az évtizedek során csak a fő ideológia jellege változott: nacionalizmus, szocializmus, iszlamizmus (fundamentalizmus), az elérendő cél, a muszlim civilizáció felemelkedése, a társadalom iszlám értékek szerinti modernizálása ugyanaz maradt. Az e cél megvalósítását szolgáló szervezetek, irányzatok az egyes muszlim országok politikailehetőség-struktúrájának nyitottságától, illetve rugalmasságától függően eltérő módon fejlődtek ki, de az esetek túlnyomó többségében – a POS merevségéből adódóan – a békés, politikai úton folytatott küzdelmet mindenhol az erőszak alkalmazásának stratégiája váltotta fel, illetve egészítette ki.

Az arab világban létrejövő iszlamista szervezetek többsége az egyiptomi Muzulmán Testvériség nevű szervezet nemzetközi (muszlim térségbeli) burjánzásából jött létre. Ez egyfelől egyediséget ad a mozgalomnak, másfelől rámutat a mozgalom páranab jellegére, mert a rohamos térhódítása azt jelenti, hogy a sérelmeknek, a vallási és politikai reformtörekvéseknek nem csak egyiptomi sajátosságuk volt, hanem az egész muszlim térségre kiterjedő relevanciájuk. Az 1928-ban Egyiptomban létrejött szervezetnek egyrészt ma szerte az arab világban vannak társszervezetei, másrészt szerte az arab világban léteznek ezekből a politikai szervezetekből kivált, radikalizálódott terrorcsoportjai.²⁴ Már Nokrashi egyiptomi miniszterelnök 1945-ben történt meggyilkolását követő első üldöztetésük idején létrehozták a szíriai, szudáni, jordániai és palesztin fiókszervezeteiket. Az első arab–izraeli háború előestéjén csak Palesztinában 38 fiókszervezet működött.²⁵ A Muzulmán Testvériség inspirációjára jött létre Kairóban a Palesztin Diákok Szövetsége, amely magába foglalta a későbbi Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) legmarkánsabb vezetőit, Jasszer Arafatot, Szalim Zanutot, és Abu Ijadot.

²⁴ A paletta igen széles, kezdve a az egyiptomi *Al-Takfir wa'al Hidzsra*-tól (az Egyházból Kiközösítettek és Emigráltak szervezete az 1970-es években jött létre a hitetlenek elleni erőszak alkalmazásának céljával. Az évek alatt különböző sejteteket hozott létre Marokkóban, Algériában, de Olaszországban és az Egyesült Államokban is) a palesztinai Hamasz-ig.

²⁵ Servold, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

Ez idő alatt a palesztin Hamasz későbbi vezetője Ahmed Jaszín sejk a gázai és a palesztin térségben a Muzulmán Testvériség helyi szervezetét, a Muszlim Egyesülést irányította.

Az egyiptomi Muzulmán Testvériségen kívül a többi muszlim országnak is megvannak a maguk olyan politikai szervezetei, amelyekből az elmúlt időszakban más, radikális csoportok váltak ki.²⁶

Pakisztán a másik legjellemzőbb példája a terrorcsoportok burjánzásának, ahol a deobandi iskolákban nevelkedett, globális dzsihádisták elveket valló vallási szélsőségesek (amelyeket a pakisztáni katonai hírszerzés is támogatott, sőt gyakorta felhasznált olyan nemzeti célok segítésére, mint például a síiták elleni szektáriánus hadviselés, vagy az indiaiak elleni kasmíri támadások) 2001-ig komoly bázisát, illetőleg utánpótlását jelentették az afganisztáni bázisú al-Kaida hálózatnak, de még ma is jelentős részt képviselnek a koalíciós erők ellen küzdő iraki és afganisztáni terrorcsoportokban.

A muszlim társadalmi mozgalom erőszakba torkollása

Normál körülmények között, illetve a társadalmi mozgalom Stark-féle elméleti modellje szerint – ami csak igen ritkán érvényesül tiszta formájában, hiszen az egyes szakaszok nem elkülönülten, hanem egymást átfedve működnek –, a mozgalomban először a békés, erőszakmentes eszközöket alkalmazó csoportok, szervezetek alakulnak meg, majd csak akkor következik be a radikalizáció, ha az akkumulálódott sérelmek többsége nem nyer orvoslást. A társadalmi mozgalom fejlődési iránya tehát meghatározó módon függ az állam, a hatalom reakciójától. Ha az adott állam politikai intézményrendszere eléggé stabil és rugalmasan reagál a társadalmi kihívásokra, akkor a mozgalom békés keretek között marad (ez nem jelenti azt, hogy sporadikus erőszakra nem kerül sor).

A mozgalom csoportjainak tevékenysége tehát – a hatalom reakciójától, illetve attól függően, hogy céljaikat milyen mértékben érték el addig –, a továbbiakban békés vagy erőszakos formát ölthet. Sok esetben a mozgalomnak vannak mindkét módszert követő szervezetei, azonban a cél teljesülésétől, a sérelmek orvosoltságától függően egyik vagy másik dominánssá válik.

A társadalmi mozgalomból kivált radikális politikai csoportok kezdetben csak alkalmanként²⁷, idővel azonban domináns módon használnak erőszakos eszközöket (a hatalom megtorlásaira válaszul „önvédelemhez” folyamodnak) az

²⁶ Az Algériai Iszlám Üdvfrontból (FIS) az Afganisztánból hazatért veteránok hatására a radikális fellépést sürgető Fegyveres Iszlám Csoport (GIA) vált ki. A GIA-ról 1998-ban egy a szervezet céltalan öldöklését (a GIA mindenkit *takfir*-nak, azaz hitetlen, kiközösítendő személynek tekintett, aki nem csatlakozott a szervezethez, ezért falvak, ártatlan civilek százait mészárolta le) elutasító, a globális dzsihádistákhoz közeledő csoport, az Igehirdetés és Harc Szalafita Csoport vált le. Ez a sok szakértő szerint már eleve al-Kaida kötődésű szervezet 2007 elején felvette az al-Kaida az Iszlám Maghreb Földjén nevet. Kis-Benedek József: *Észak-afrikai iszlám radikális csoportok tevékenysége Európában*. Felderítő Szemle, 2007. március, VI. évfolyam 1. szám, p. 81.

²⁷ Az egyiptomi Muzulmán Testvériség nevű szervezeten belül, már a második világháború idején létrejött egy belső radikális paramilitáris szárny, a „Titkos Apparátus” (amelyik fegyvereket lopott, katonai kiképzéseket szervezett), de alkalmazására 1945 előtt csak igen szórányosan került sor. SERVOLD, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

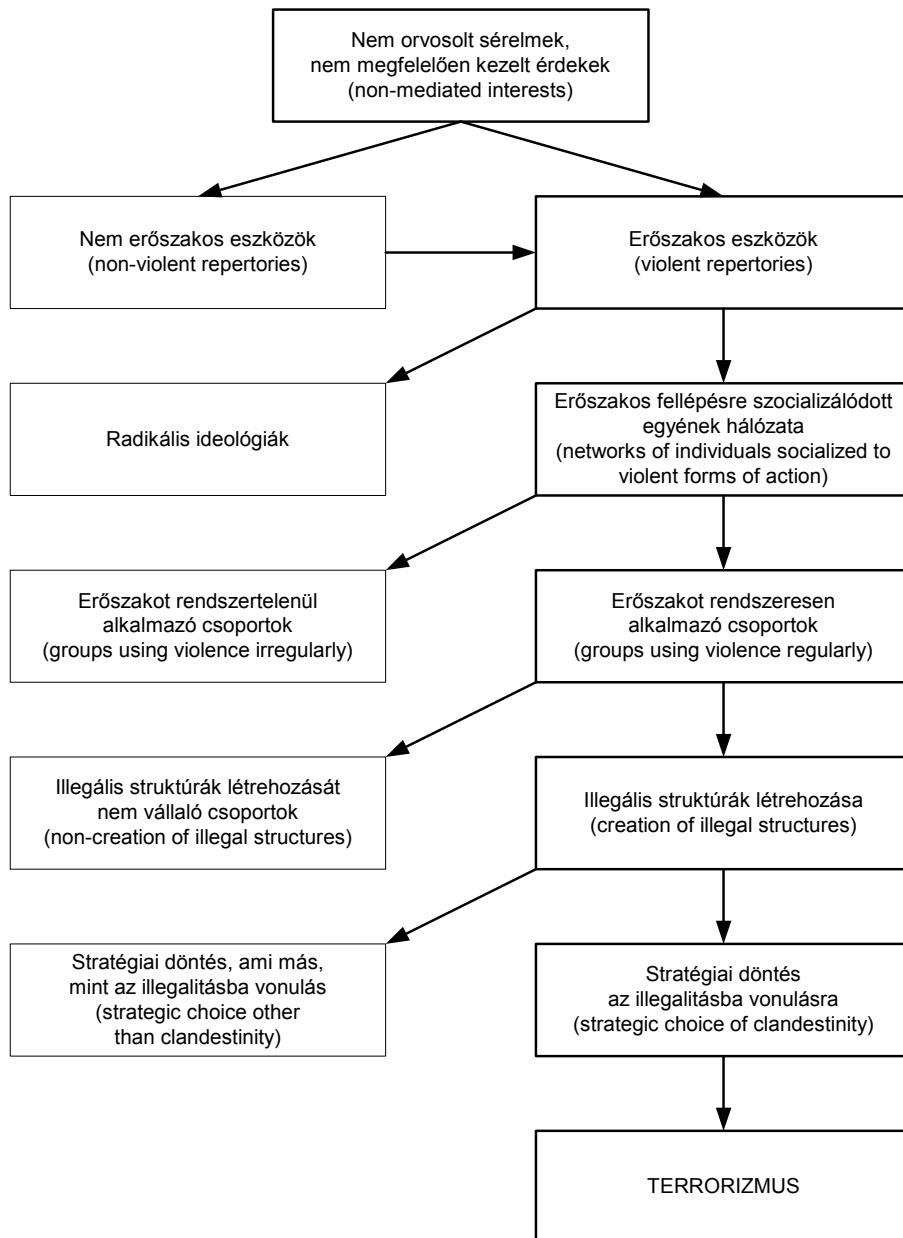
általuk gyűlölt hatalommal, illetve szimbolikus képviselőivel szemben (rendőrök, politikusok, bankárok). A hatalommal szembeni politikailag motivált erőszak alkalmazásának módja alapjaiban meghatározza az adott radikális csoport helyzetét. Ezért fontos az adott helyzet, illetve erőszakcsoport világos elvek és kritériumok alapján történő elemzése, értékelése, és a megfelelő következtetés levonása (végső soron azon kérdés megválaszolása, hogy terrorizmussal vagy felkeléssel állunk szemben).

A muszlim társadalmi mozgalom erőszakba hajlásának Donatella della Porta által kidolgozott modellje

Donatella della Porta olasz szociológus a társadalmi mozgalmakat és a földalatti szervezetek létrejöttének sajátosságait elemző munkájában az olasz baloldali terrorizmus jegyei alapján olyan modellt állított fel, amely alkalmas a világ bármely térségében létrejött, politikai erőszakot alkalmazó csoportok kialakulásának tanulmányozására. Elmélete szerint egy társadalmi mozgalom továbbfejlődése alapvetően az adott ország politikailehetőség-struktúrájának (POS) a függvénye. Értelmezése szerint a POS potenciálisan nyerhető és veszíthető lehetőségeket jelent a társadalmi mozgalomból kinövő, erőszakot használó csoportok számára. Alapvetően az adott ország/állam azon belső lehetőségeit foglalja magába, amelyek alapján: relative nyitottnak (rugalmasnak) vagy zártnak (rugalmatlannak) lehet minősíteni a politikai hatalmat; megmutatkozik a politikai intézményrendszer stabilitása, avagy instabilitása; az államhatalom megfelelő védekező–megtorló erővel és mechanizmusokkal rendelkezik; olyan potenciális politikai szövetségesek jelenlétét feltételezi, amelyek lehetőséget biztosítanak a csoportok számára ezen politikai aktorokkal való szövetkezésre. A politikailehetőség-struktúra tehát moderálja az adott csoport adott társadalmi-politikai helyzetben való viselkedését. Összetevői folyamatosan változnak és a mozgalom különböző csoportjaira esetleg különböző hatást gyakorol. Leegyszerűsítve fogalmazva, egy rugalmas POS-ral bíró ország képes a társadalmi mozgalom békés leszerelésére, míg a merev, rugalmatlan nem tudja kezelni az egyes csoportok követeléseit, érdekeit, ami a mozgalom kiszélesedését, a csoportok további burjánzását és tevékenységük domináns módon történő erőszakba hajlását eredményezi.

A Stark-féle szakaszolásban bemutatott és létrejött csoport(ok)ra a Donatella della Porta-féle ábra szerint a következő folyamat jellemző²⁸:

²⁸ Porta, Donatella della: *Left-Wing Terrorism in Italy*. Crenshaw, Martha (ed.): *Terrorism in Context*. University Park, Pennsylvania State University Press, 2003., p. 156.

A földalatti mozgalmak felemelkedésének modellje
(Forrás – Porta, Donatella della: *Left-wing Terrorism in Italy.*, p. 156.)

A muszlim világban zajló társadalmi mozgalom eredményeként létrejött csoportok, szervezetek körében az arab országokat jellemző demokrácia-deficit és a merev, zárt politikailéletheletőség-struktúra miatt rohamos gyorsasággal ment végbe a Porta-modell szerinti folyamat. Az iszlám dicső múltjának megkopása miatt bánkódó, majd a gyarmatosítók alávetettségébe kerülő elnyomott, kizsákmányolt, változásra éhes muszlim tömegek szempontjából az iszlamizmus egyfajta kiútkeresés volt a válságból. Az idegenek elűzése, az iszlám felemelkedése céljából kialakított együttműködés a nacionalista / szocialista ideológiával bíró szekuláris politikai csoportokkal, majd az ezt követő csalódás és kiábrándulás újabb lökést adott a reiszlamizációs reformfolyamatnak, egyúttal utat nyitott a radikalizmus előretörésének. Összességében véve, a korábbi időszakok fejlődési modellkísérleteinek kudarcra nyomán kialakult frusztráció, alávetettség és kisebbségérzet természetes módon vezetett az „iszlám az egyedüli megoldás”-típusú retraditionalista stratégiához, amely a békés megoldások mellett rövid időn belül a radikális módszerek használatát is felölelte.

A mozgalom radikális megnyilvánulásait elszenvedő muszlim kormányok jellemzője, hogy bár a szélesebb tömegeket megmozgató mozgalmat igyekeztek, igyekeznek kordában tartani, a belőlük kiszakadó radikális csoportokkal már nem tudnak mit kezdeni. Bonyolítja a helyzetet, hogy a különböző, terrorisztikus módszereket alkalmazó szervezetek között vannak olyanok, amelyek a felkelés jelleget (*insurgency*) hordozzák magukon és a terrorizmust, mint módszert (*terrorism as method of action*) alkalmazzák, és vannak, amelyek már olyan mértékben radikalizálódtak, hogy értelmes kompromisszumra képtelenné válva a tiszta terrorizmus (*pure terrorism / terrorism as logic of action*) logikáját követik. Látszólag mindkét forma az adott országban hatalmon lévő elit ellen, a hatalom megszerzéséért harcol, azonban a távolabbi célok már jelentősen eltérnek. Az igazságosabb teherviselésért, az emberhez méltóbb életért, az iszlám értékeinek a társadalmi élet középpontjába helyezéséért való küzdelem jelentős mértékben ütközik a globális dzsihádzmus utópisztikus iszlám világművelésével, amelyben a holisztikus és Isten-központú iszlám világnézet helyét egy totalitárius, teokrata világművelés foglalja el, az érvekkel felvértezett morális Isten helyére pedig egy politikai akarnok lép.

Nyilvánvaló, hogy az eltérő módszereket használó, eltérő célokért küzdő csoportok ellen²⁹ a hatalomnak is differenciált módon kell fellépnie, hiszen éppen az azonos tartalmú megtorló magatartás az, ami további sérelmeket támasztva a radikálisok malmára hajtja a vizet. Ez a fajta stratégia azonban megköveteli, hogy az egyes muszlim országok a saját mérsékelt és szélsőséges csoportjaikat és sérelmeiket külön-külön értékelve, a kezelésükre, visszaszorításukra szolgáló stratégiát és taktikát külön-külön kialakítva lépjen fel a mozgalom csillapítása, békés mederbe terelése érdekében. Ez nem egyszerű feladat és az egyes országokon belüli átfogó jellegű analitikus munka mellett országok közötti koordinációt és együttműködést is igényel.

²⁹ A helyzet tipikus megjelenési területe Irak és Afganisztán, ahol a nacionalista, az ország területének idegen megszállás alóli felszabadításáért küzdő ellenállók mellett a hitetlen nyugatiakat az iszlám földjéről kiűzni akaró, a globális dzsihádzmus ideológiáját valló fanatikus muszlim terroristák is jelen vannak.

Némileg megkönnyíti a munkát, hogy bár az egyes országok csoportjainak, szervezeteinek megvan a maguk országspecifikus sajátossága, egy bizonyos kiinduló alapot, az egyiptomi Muzulmán Testvériség szervezeti és ideológiai örökségét illetően majd mindegyik ugyanazon forrásból táplálkozik. Éppen ezért érdemes megvizsgálni e több évtizedre visszatekintő és ma is világméretű hálózattal rendelkező szervezet gyökereit, mozgatórugóit, mert ezáltal megérthető, hogy miért tekinti a legtöbb radikális csoport a Testvériséget anyaszervezetének.

A Muzulmán Testvériség, mint a modern radikális iszlám csoportok anyamozgalma

„Isten a célunk, a Próféta a vezetőnk, a Korán az alkotmányunk, a Dzsihád az utunk, és Isten ügyéért meghalni a leghőbb vágyunk”³⁰

Első szakasz (non-mediated interests): A szervezet létrehozása a közéleti térség muszlim társadalmában és különösen az iszlám befolyásában immár évszázadok óta érezhető hanyatlásban és az ezzel szembeni reformtörekvésekben gyökeredzett. A régi, nem orvosolt sérelmek mellett a gyarmatosító hatalmak hagyományos muszlim értékekre gyakorolt erodáló hatása, és a Török Birodalom befolyása volt az a két konkrét ok, amely az egyiptomi politikai instabilitás és a társadalmi elégedetlenség talaján életre hozta a Muzulmán Testvériséget. A szervezet megalakulására nagy hatást gyakorolt az alapító, al-Banna ideológiai háttere és a Szaúd-Arábiából előző évben elűzött és Egyiptomban megtelepedő vahabita Ikhvánok (Testvérek) befolyása.

Második szakasz (non-violent/violent repertoires): Al-Banna a békés módszerek és fokozatosság elvének híveként oktatással, példamutatással, ígérgetéssel kívánta átalakítani a létező társadalmat és az azt irányító államapparátust. 1928 és 1940 között mint vallási-társadalmi mozgalom működött, iskolákat, klubokat, mecseteket, jótékonyági szervezeteket létrehozva, és országos méretű szociális ellátó hálózatot kiépítve.

Az 1940-es évekre a Testvériség tevékenysége átpolitizálttá vált, a brit megszállás és a cionista telepések elleni palesztin felkelés hatására politikai szervezetként deklarálta magát. Politikai hitvallásuk szerint a Koránra és a Szunnára alapozva olyan új rendszert kell létrehozni, amely lehetővé teszi a muszlimok modern társadalmakhoz való felzárkózást.

A szervezeten belül lassan elkezdődött a radikalizálódás³¹, a második világháború idején létrehoztak egy belső paramilitáris szárnyat, a „Titkos Apparátust”.³² Ezzel a lépéssel elindultak az erőszak irányába, ami 1945-ben, a Faruk király által elcsalt parlamenti választásokat követően robbanásszerűen jelent meg az egyiptomi politikai szférában. Politikai gyilkosságok, mozirobbantások, zsidó üzletek felgyújtása, utcai zavargások sorozata következett, és az erőszakhullámra

³⁰ Ez a jelmondat a Haszan al-Banna által 1928-ban alapított Muzulmán Testvériség hitvallása.

Politics in God's name. Al-Ahram Weekly, Issue No. 247., 16-22 November 1995.

<http://weekly.ahram.org.eg/archives/parties/muslimb/polgod.htm>, 2006. 11. 05.

³¹ Al-Banna Hitlertől és Mussolinitől is segítséget kért a megszálló britek elleni harchoz.

³² Leshm, Ron and Cohen, Amit: *Islamic Terror: A History of the Muslim Brotherhood*.

<http://erdikmen.org/?p=29>, 2006. 07. 10.

válaszul a kormány törvényen kívül helyezte a szervezetet, amelynek tagjai a környező országokba menekültek a megtorlások elől. A külföldre menekült aktivisták jelentették a szervezet nemzetköziesedésének első hullámát, de ezt a folyamatot hamarosan tovább erősítette az egyiptomi egyetemeken Testvériség tanai által befolyásolt oktatóinak tevékenysége, akik az arab világból érkező hallgatók ezreit ismertették meg a Testvériség ideológiájával.

Harmadik szakasz (networks of individuals socialized to violent forms of action): Az 1948. évi első arab–izraeli háborúban több ezer Testvériség tag szerzett harci tapasztalatokat, ezzel – és az 1945-ben lezajlott egyiptomi zavargások menekültjeivel – kialakulóban volt egy erőszakos fellépésre, magatartásra szocializálódott egyének, csoportok hálózata, amely a radikalizálódó politikai iszlám ideológiájától hajtva egyre agresszívebben lépett fel az egyiptomi kormány ellen. Al-Banna már egyre kevésbé volt képes kontrollálni a rendszertelenül ugyan, de mégiscsak erőszakot használó paramilitáris szárny tevékenységét. A kormány, amely a radikális baloldal megfékezése végett korábban gyakran támaszkodott a mozgalomra, most keményen lépett fel ellene, és ez a kiújult erőszak az egyiptomi miniszterelnök meggyilkolásában csúcsonyult ki. Amikor az egyiptomi titkosrendőrség a miniszterelnök elleni merénylet megtorlásaként meggyilkolta al-Bannát, a Testvériségen belül megnyílt az út az erőszakosabb fellépést követelők előtt.³³

Negyedik szakasz (groups using violence regularly): Az 1952. évi forradalom során a korrupt Faruk-monarchia megdöntése céljából szoros együttműködés alakult ki a puccsot végrehajtó radikális baloldali Szabad Tisztek és a Muszlim Testvériség között, ez a viszony azonban két évvel később megromlott³⁴, és a kiújult erőszak a Testvériségen belüli szélsőséges ideológiák tényerésének kedvezett. A szervezet immár rendszeresen nyúlt az erőszak eszközeihez, ami az ismételt törvényen kívüli helyezését eredményezte.

Ötödik szakasz (creation of illegal structures): A föld alá kényszerült mozgalom sejtjei, fiókszervezetei illegalitásban működtek. Kutb célja a szekuláris kormány megdöntése és az egész társadalmat megmozgató, az igazi iszlám állam eljövételét eredményező forradalom – ha kell erőszakos eszközökkel is való – kirobbantása lett. A korábban mérsékelt vezetőt és teoretikust élete utolsó szakaszában nagyfokú radikalizálódás, konfrontatív szemlélet és az „arab szocializmust” éljenző társadalom éles kritikája jellemezte. Az iszlám forradalom útján való érvényre juttatásának elméletét kifejtő „Mér földkövek” című műve „*a mindent lerombolás, és újjáépítés szándéka, a másik tagadása, a dialógus elutasítása, minden kompromisszum elvetése*”³⁵. Kutb 1966-ban történt kivégzése, majd az 1967. évi Izrael elleni vesztes háború az immár társadalmi mozgalommá vált Muzulmán Testvériség társadalmi bázisának szélesedését és reiszlamizációs ideológiájának további népszerűségét vonta maga után.

³³ Kjelen, Tore: *Muslim Brotherhood-Egypt, Encyclopaedia of the Orient*. http://i-cias.com/e.o/mus_br_egypt.htm, 2007. 07. 03.

³⁴ A Testvériség vezetője, Kutb egy időben a Szabad Tisztek tanácsadója volt, azonban a hatalomra jutás után a baloldali tisztek vezetője, Nasszer a modern, szekuláris állam megteremtését tűzte célul, ami éles ellentétben volt a Testvériség iszlám állam létrehozására irányuló törekvéseivel.

³⁵ Rostoványi Zsolt: *Az Iszlám világ és a Nyugat*. p. 120.

A Nasszer halálát követően hatalomra kerülő Anvar Szadat – aki maga is szimpatizált a Testvériség ideológiájával – igyekezett megbékíteni a szervezetet. Számos politikai gesztust tett, liberalizálta az egyiptomi politikai rendszert, azonban az 1978. évi Camp David-i Békeegyezmény ismét szembefordította a Testvériséggel. A politikai válság, amit a gazdasági problémák miatt szociális elégedetlenségi megmozdulások is erősítettek, a hatalom sorozatos megtorlásait vonta maga után.³⁶

Hatodik szakasz (strategic choice of clandestinity): A társadalmi elégedetlenség láttán és Kutb erőszakos fellépést is megengedő ideológiájára támaszkodva a militáns Testvériség-tagok kiváltak a szervezetből és Mohamed Abd al-Szalam Farázs vezetésével létrehozták az Egyiptomi Dzsihad Szervezetet. A széles társadalmi mozgalmat képviselő Muzulmán Testvériségből – mint a számukra immár túlságosan mérsékelt szervezetből – való kiválás, és a szűk körű, illegális szervezkedés, ami Szadat elnök meggyilkolásához és egy három napos terrorkampány végrehajtásához vezetett³⁷, már egyértelmű bizonyíték a csoport anyaszervezettől független terrorszervezetté válására.

Szadat meggyilkolása után Mubarak elnök került hatalomra, aki átfogó felkelés-elleni stratégiát (counter-insurgency strategy) dolgozott ki a Muzulmán Testvériség és a belőle kivált erőszakos csoportok visszaszorítására. Ennek eredményeként a Testvériség a Kutb-féle erőszakos forradalmi ideológiától visszatért az al-Banna-féle moderált, fokozatosságot hirdető irányvonalhoz. A Testvériség igyekszik távolságot tartani a belőle kivált militáns szervezetektől és ideológiájában is visszalépett az iszlám társadalom erőszakos úton való létrehozásának teóriájától. A rendszer megváltoztatását a fennálló politikai rendszer keretei között, annak eszközeivel kívánja elérni. Ez a stratégia a 19. század második felében élt Dzsamáladdin el Afgánihoz, a muszlim „újjáéledési” mozgalom atyjához kötődik és olyan politikai tevékenység folytatását jelenti, ami az állami szerveken, intézményeken, illetve az ezekben való befolyásszerzésen keresztül vezet el a társadalom megváltoztatásához.

A politikai pártként még mindig törvényen kívül helyezett szervezet aktív tevékenységet fejt ki az egyiptomi politikai rendszerben, például a legális ellenzéki pártokon keresztül képviselőket juttatott a parlamentbe és a szakmai szervezetek többségében is jelentős befolyást szerzett.

A Muzulmán Testvériség stratégiáját a Mubarak-kormány megfelelő ellenőrzés alatt tartja, illetve a kiterjedt felkelés elleni stratégiája sikeresnek bizonyul. A politikai életet illetően kontroll alatt tartja a Testvériség politikusait, akiket egyrészt egyéni jelöltekként enged indulni, másrészt azonban mindent elkövet a sikertelenségük érdekében. Ugyanakkor a politikai szférán kívüli szerepvállalásukat aktívan támogatja és ez irányú aktivitásuk szélesítését ösztönzi. Mubarak politikájának sikerességét és a Muzulmán Testvériség visszaszorulását mutatják a legutóbbi egyiptomi választási eredmények, amelyek során a szavazásra jogosultak 79%-ának szavazatai alapján Mubarak 94%-ot kapott. Népszerűségében nyilvánvalóan szerepet játszik a gazdasági fejlődés, és az átfogó infrastruktúra-építési program, ami

³⁶ Az 1977-es lázongások eredménye: 79 halott, 1000 sebesült, 1250 bebörtönzött.

Servold, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism.*

³⁷ Kjelen, Tore: *Muslim Brotherhood-Egypt, Encyclopaedia of the Orient.*

egyértelműen a javuló egyiptomi életszínvonal jele.³⁸ Mindemellett a jelentős katonai és biztonsági erők részéről erős támogatásnak örvend, amit jól kiegészít az üzleti szférában és a nemzetközi politikában szerzett tekintélye, elismertsége.

A felkelés elleni stratégia politikai, gazdasági és társadalmi elemei mellett a biztonsági intézkedések sem elhanyagolhatóak: a több tízezer fős egyiptomi börtönök lakóinak egy jelentős része azon Testvériség-tagok soraiból kerül ki, akik csatlakoztak a szélsőséges terrorista csoportok Egyiptom hárommilliárd dolláros turistáira elleni kampányához.³⁹

A Muzulmán Testvériség egyiptomi központi szervezete mellett számos más külföldi Testvériség-fiók, sejt, vagy egyszerűen csak a vele való közvetlen kapcsolat nélkül, de az ideológiája, a szellemisége alapján működő csoport létezik. A Jordániában, Tunéziában, Algériában, Szudánban, Libanonban, Irakban, a Palesztin területeken és egyéb, például európai országokban hálózatszerűen működő szervezet létszámát nehéz megbecsülni, annál is inkább, mert a szervezethez tartozó különböző egyéb, például nem kormányzati szervezetek (NGO-k) száma szintén rohamosan bővül.⁴⁰ Emellett a szervezetnek a világ különböző országainak egyetemén⁴¹ is vannak sejtjei, illetve gyárakban, üzemekben is működnek informális struktúrái⁴², amelyek a gyakorlati tevékenységen keresztüli kollektív mozgósítás érdekében dolgoznak.⁴³

A szervezet deklarált céljai:⁴⁴

- 1) A muszlim egyén személyiségének a kialakítása (hit, viselkedés, akaratérő, becsület stb).
- 2) A muszlim család-ideál felépítése, követése.
- 3) A muszlim társadalom felépítése (az egyéneken és családokon keresztül).

³⁸ A GDP növekedése 6%-os és a privatizáció folytatása tovább javítja az ország gazdasági fejlődésének feltételeit. Servold, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

³⁹ 1996-ban az Iszlám Csoport (Al-Gamaa al-Islamiya) elnevezésű szélsőséges terrorcsoport fegyveresei 18 görög turistát gyilkoltak meg Kairóban. Az Iszlám Csoport és az Egyiptomi Iszlám Dzsihád az 1997-es luxori vérengzés során 68 külföldi turistát ölt meg. A kormány megtorló intézkedései eredményeként 20 000 főre emelkedett az egyiptomi börtönök rabállománya.

Egyiptomi terrorista csoportok. Publikon – Társadalomtudományi portál.
<http://www.publikon.hu/htmls/cikkek.html?ID=23&articleID=344>, 2007. 06. 18.

⁴⁰ Néhány ismertebb Muzulmán Testvériséghez tartozó NGO: Islamic Relief, Mercy International, Muslim Association, Muslim Arab Youth Movement, Holy Land Foundation.

⁴¹ University of South Florida (US), Oxford College (UK), West Glamorgan Institute of Higher Education (UK), Cairo and Al Azhar University (Egyiptom), Khartoum University (Szudán), Amman University (Jordánia), The University of Medina (ezt a Testvériség is alapította Szaúd-Arábiában), Islamic University (Pakisztán).

⁴² A Testvériség alapegysége az ötfős sejt, amit „családnak” neveznek. Hetente kiscsoportos találkozókat (*halaqua*), havonta pedig nagyobb összejöveteleket (*katibah*) szerveznek, emellett kirándulásokon, táborozásokon, konferenciákon és egyéb rendezvényeken végzik a tagok elméleti képzését, indoktrinálását.

⁴³ Servold, Gary M.: *The Muslim Brotherhood and Islamic Radicalism*.

⁴⁴ Muslim Brotherhood Movement honlap: <http://www.ummah.net/ikhwan/>, 2007. 11. 03.

- 4) A muszlim állam felépítése.
- 5) A Kalifátus létrehozása (a muszlim államok egyesítésével).
- 6) A világ iszlamizálása.

A célokat a Korán és a Szunna szigorú követésével kívánják elérni és a célul tűzött eszményi iszlám társadalomnak a Próféta és „igaz úton járó” első négy kalifa időszakát tekintik.

A muszlim világ különböző országaiban, társadalmában betöltött szerteágazó tevékenységéből adódóan sok szempontból a Muzulmán Testvériség fundamentalista tradicionális mozgalma jelenti magát a muszlim társadalom reformmozgalmát. A mozgalom az egyes országokban különböző fejlettségi szinten áll, illetve a Stark-féle és a Porta-féle folyamatábrák eltérő szakaszaiban működik. Egyes muszlim országokban még csak formálódik a mozgalom, máshol sikerült megakadályozni az erőszakba torkollását (Jordánia), illetve visszavezetni a békés stádiumába (Egyiptom). Megint más országokban, illetve térségekben (Palesztina) a békés forma jelenléte mellett a radikális csoportok kiválása van folyamatban, illetve helyenként (Irak, Szudán) a Testvériség békés ideológiája már a múlté és tombol a felkelés, vagy a terrorizmus.⁴⁵

A Muzulmán Testvériséghez való eszmei kötődését még vállaló (a palesztin Hamasz-Iszlám Ellenállási Mozgalom), vagy attól már deklaráltan eltávolodó (egyiptomi Iszlám Csoport, palesztin Iszlám Dzsihád), az erőszakot domináns módon alkalmazó csoportok a globalizálódó terrorizmus körülményei között természetes módon kerültek egy ernyő alá a globális szalafita dzsihadizmus ideológiáját valló más országok, más körülményei közepette megalakult terrorista szervezeteivel. Mára minden jelentősebb radikális iszlám csoport, beleértve az afganisztáni háborúk afgán veteránjai által létrehozottakat is a globális dzsihadizmus ideológiáját követi és közvetve vagy közvetlenül részét képezi az ezen harcot megtestesítő világméretű al-Kaida hálózatnak, illetve jelenségnek.

Összegzés

1) A muszlim társadalmi mozgalom kibontakozásának főbb szakaszai, illetve elemei jól azonosíthatóak a Rodney Stark által kidolgozott modellben. Ugyanígy jól azonosíthatóak a mozgalom erőszakba torkollásának okai és szakaszai a Donatella della Porta által vázolt folyamatábrán, amelyen világosan végigkövethető a Muzulmán Testvériség, mint napjaink militáns muszlim csoportjai anyamozgalmának radikalizálódási folyamata.

⁴⁵ Mubarak egyiptomi elnök 1994-ben a *The New Yorker* című újságnak az alábbiakat nyilatkozta: „El kell mondanom önnek, hogy ez az egész közel-keleti terrorizmus probléma a mi illegális Muzulmán Testvériségünknek a melléktermékei – akár Iszlám Dzsihadnak, Hezbollahnak, vagy Hamasznak hívják őket.”
Campagna, Joel: *From Accommodation to Confrontation: The Muslim Brotherhood in the Mubarak Years*.
Journal of International Affairs, Summer 96, Vol. 50, Issue 1.

2) A radikalizálódási folyamat eredményeként mára kialakult a legszélsőségesebb iszlám fundamentalista ideológiai irányzatot, a globális szalafita dzsihádzmust követő muszlim terrorcsoportok világméretű, de egymással nem összefüggő hálózata, amelynek egy részét az al-Kaida-jelenség képviseli. Az al-Kaida nem szervezet, hanem hálózatok hálózata, amelynek összekötő elemei az afganisztáni dzsihádban szocializálódott afgán arab veteránok bajtársi kapcsolat-rendszere. A név mára „márkanév” jelent a Nyugat elpusztítását és a *szalaf*-korabeli idilli iszlám állam visszaállítását egy világméretű Kalifátus keretében megvalósítani kívánó szélsőséges muszlim terrorista csoportok számára.

3) A nyugati típusú társadalmakat demokratikus államberendezkedésük, liberális bevándorlási szabályozásuk sérülékennyé teszi. Az 1960-as évek munkaerő igénye következtében bevándorolt muszlimok őshonos lakosságot messze meghaladó demográfiai mutatói, valamint ezen tömegek többségi társadalomtól való kulturális elkülönülése sürgősen kezelendő problémát jelent az egyes országok számára. További veszélyforrás a muszlim kisebbség egyes tagjaira befolyást gyakorló globális dzsihádistá ideológia, amely a fogadó országban megélt egyéni sérelmeket kollektivizálja, így a saját társadalmá ellen forduló egyén erőszakos fellépését vállalható, nemes kötelezettséggé emeli. Ennek a folyamatnak a megállítása rendkívül összetett intézkedéssort követel, ami a globalizáció körülményei közepette nem választható el a tágabb értelemben vett muszlim világon belül zajló társadalmi folyamatától és annak kimenetelétől. Ilyen értelemben a nyugat-európai társadalmak a saját muszlim közösségeik szélsőséges ideológiával való megfertőződését radikalizálódásának megállítását elsősorban nem honi, belföldi intézkedésekkel tudják megállítani, hanem a muszlim társadalmi mozgalomba való okos, megfontolt, csillapító jellegű beavatkozással.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aal, Pamela: *Guide to IGOs, NGOs and the Military in Peace and Relief Operations*. United States Institute of Peace Press, Washington D.C., 2000, p. 89.
- Dreyfuss, Robert: *Devils' Game / How the United States helped unleash fundamentalist islam?* Metropolitan Books, NewYork, 2005. p. 67.
- Glantz, Michael H.: *Davies J-curve Revisited*. http://www.fragileecologies.com/jun27_03.html, 2007. 02. 11.
- Muslim Brotherhood Movement honlap. <http://www.ummah.net/ikhwan/>, 2007. 11. 03.
- Porta, Donatella della: *Left-Wing Terrorism in Italy*. Crenshaw, Martha (ed.): *Terrorism in Context*. University Park, Pennsylvania State University Press, 2003., p. 156.
- Stark, Rodney: *Sociology*. (Tenth ed.) Wadsworth, Belmont, 1992. p. 612.

BARABÁS ANETT

**A KALINYINGRÁDI TERÜLET – BRÜSSZEL ÉS
MOSZKVA AGGODALMAI ÉS PÁRBESZÉDE
AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI BŐVÍTÉSE KAPCSÁN**

A Kalinyingrádi Terület stratégiailag és geopolitikailag kiemelten fontos az Oroszországi Föderáció számára: hídfőállás, különleges katonai körzet, ott állomásozik a Balti Flotta, az Orosz Haditengerészeti Flotta onnan tudja ellenőrizni a Balti-tengert. A Szovjetunió felbomlása és a Varsói Szerződés megszűnése jelentős változásokat hozott a Kalinyingrádi Terület számára, ugyanis Litvánia függetlenné válása óta nincs közvetlen határa az anyaországgal. Az Európai Unió és/vagy az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének tagállamai határolják, ezért az azokban meghozott döntések nagy hatást gyakorolnak a Kalinyingrádi Terület biztonságának alakulására. Jelen cikkben az 1991 és 2004 közötti időszakot mutatom be, azokat a biztonsági kockázatokat elemzem, amelyek az Európai Unió keleti bővítésével hozhatók összefüggésbe.

Annak ellenére, hogy az Európai Unió gazdasági szervezet, keleti bővítése, vagyis a balti államok Európai Unióhoz való csatlakozása hatással van a Kalinyingrádi Terület biztonságára, veszélyt jelenthet az orosz gazdasági, katonai és politikai jelenlétre a Kalinyingrádi Területen. Oroszország attól tartott, hogy Litvánia uniós csatlakozása negatívan hat majd az orosz katonai tranzitra. Az Európai Unió tisztviselői azonban eljuttattak egy nyilatkozatot az orosz kormányhoz, amelyben tájékoztatták az orosz felső vezetést, hogy a Litvániával érvényben lévő szerződés a katonai tranzitról változatlan marad a Litván Köztársaság európai uniós csatlakozását követően is.¹

Az Európai Unió az 1990-es évek elején egyre nagyobb figyelmet fordít a Kalinyingrádi Területre. Miután 1991-ben felbomlott a Szovjetunió, a Kalinyingrádi Terület exklávé lett. A volt szocialista országok az 1990-es évek elején bejelentették szándékukat az Európai Unióhoz való csatlakozásra. 2004. május 1-jén 10 európai állam, köztük az exklávé határoló Észtország, Lengyelország, Lettország és Litvánia csatlakozott az Európai Unióhoz, amelynek 2004. évi bővítése óta az Unió keleti határa a Kalinyingrádi Területnél húzódik.

Az Európai Unió veszélyforrásként értékeli a Kalinyingrádi Területet, ezért csökkenteni szeretné a biztonsági kockázatot. Aggasztja az exklávé társadalmi-gazdasági helyzete, nem szeretné, ha válságövezetté válna, „fekete lyuk” lenne Európa közepén. Tisztviselői nem szeretnék, ha illegális bevándorlók érkeznének az Európai Unió területére, ha teret nyerne a feketemunka, ha a fertőző betegségek – tuberkulózis, AIDS – az Unió állampolgáira is áttérjednének, ha a Kalinyingrádi Területen keresztül kábítószert, alkoholt, cigarettát és embereket csempésznének az

¹ Ольдберг, Ингмар: Калининград в политике военной безопасности России. с. 105. In Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

Európai Unióba. Az előbbieket miatt az Európai Unió a legnagyobb figyelmet a határ menti együttműködésnek, a határátkelőhelyek modernizációjának és az egészségügy fejlesztésének szenteli.

1991 óta az Európai Unió 40 millió eurót különített el különböző projektekre az Oroszországi Föderáció és az Európai Unió közötti együttműködési program, a TACIS (Technical Assistance for Commonwealth of Independent – Technikai Támogatás a Független Államok Számára) keretében. A projektek nagyon széles szférát ölelnek fel, többek között a regionális fejlesztést, az oktatást, a környezetvédelmet, a fertőző betegségek elterjedésének megelőzését, az energiaszektort, a határ menti együttműködést, a határátkelőhelyek modernizációját, határőrök és vámosok képzését.²

Annak ellenére, hogy az Európai Unió válságövezetként kezeli a Kalinyingrádi Területet, s jelentős pénzeszegeket fektet a kalinyingrádi–lengyel és a kalinyingrádi–litván határátkelőhelyek fejlesztésébe, szorgalmazza az együttműködést az Oroszországi Föderációval a Kalinyingrádi Terület kérdésében, továbbá a határ menti együttműködést a Kalinyingrádi Terület és Belarusz, valamint Dánia, Lengyelország, Lettország, Litvánia és Svédország határ menti területei között.

A határ menti együttműködés ösztönzése következtében a Kalinyingrádi Terület szerteágazó regionális kapcsolatokkal rendelkezik. Tagja a belorusz, a lengyel és a litván határ menti területeket felölelő „Nyeman”; a dán, lengyel, lett, litván, svéd határ menti területeket magában foglaló „Balti”; a lett, litván és svéd határ menti területeket tömörítő „Szaule”,³ valamint a lengyel és orosz határ menti területeket felölelő „Lina-Lava” eurorégióknak.⁴ A határ menti/eurorégiós együttműködések felölelik a gazdaságot, a kultúrát, a tudományt, a turizmust, a sportot, az infrastruktúra fejlesztését, a katasztrófák és járványok megelőzését.

A Kalinyingrádi Terület hiába teljes jogú tagja a fentebb felsorolt eurorégióknak, a területi adminisztráció nem dönthet önállóan. A döntésekhez Moszkva jóváhagyása szükséges. Ez különleges, exklávé helyzetével magyarázható, valamint azzal, hogy különleges katonai övezet.

A Kalinyingrádi Területtel az együttműködést az Európai Unió szorgalmazza, amellyel célja a Terület fejlesztése, megakadályozni, hogy leszakadjon a határos európai uniós tagállamoktól. Az Oroszországi Föderáció számára az együttműködés kényszerhelyzet. Az orosz kormány azért működik együtt az Európai Unióval, mert attól tart, hogy kiszorítják a balti régióból, elveszíti a Balti Flotta állomásoztatásának jogát a Kalinyingrádi Területen. Az együttműködés keretében azonban lehetősége van felülvizelni az Európai Unió által finanszírozott projekteket az orosz exklávé.

² Калининградский вопрос в документах и решениях институтов ЕС. с. 35. *In* Европейский союз – Россия – Калининград. Выпуск 1. Калининград, 2004.

³ Тиммерманн, Х: Калининградская область в контексте регионального сотрудничества. с. 101. *In* Мировая экономика и международные отношения, 2001/2.

⁴ Кошелев, В. Н.: Еврорегион «Балтика» как инструмент развития приграничного сотрудничества в юго-восточной части Балтийского региона. с. 31. *In* Клемешев, А. П. (общ. ред.): Российская Балтика: приграничное сотрудничество. Часть 1. Калининград, 2004.

A Kalinyingrádi Területről hivatalos párbeszéd az Oroszországi Föderáció és az Európai Unió között 2000 májusában kezdődött azzal a céllal, hogy megvitassák a katonai–stratégiai, illetve a környezetvédelemmel, a bűnözéssel, az illegális migrációval, a fertőző betegségek terjedésével kapcsolatos problémákat, az energiaellátás és a tranzit kérdését, valamint a Kalinyingrádi Terület külkereskedelmi érdekeinek védelmét. A kalinyingrádi helyzet komoly történelmi kihívás, figyelmen kívül hagyása jelentős negatív következményekkel járhat mind az Oroszországi Föderáció, mind Európa biztonságára.⁵

A következőkben azokat a legfontosabb tárgyalásokat, illetve kétoldalú dokumentumokat elemzem, melyeket a Kalinyingrádi Terület „kezelhetősége” érdekében kötött a két Fél.

A 2000. május 29-én, Moszkvában megrendezett Európai Unió–Oroszország csúcstalálkozón a két fél képviselői megegyeztek, hogy megvitatják az Európai Unió keleti bővítésének hatását a Kalinyingrádi Területre, továbbá az orosz kereskedelmi és gazdasági érdekekre.⁶

2000. október 30-án, a Párizsban rendezett Európai Unió–Oroszország csúcstalálkozón nyilatkozatban rögzítették, hogy szükséges lenne megvitatni a Kalinyingrádi Terület speciális problémáit a „*Szerződés a partnerségről és az együttműködésről*” dokumentum keretében.⁷

Az Európai Parlament 2000. november 29-ei – „*Az Európai Unió kollektív stratégiája Oroszország számára megvalósulásának menetéről*” című – értékelésében támogatta a Kalinyingrádi Terület kísérleti területté történő alakítását.⁸

Az Európai Bizottság 2001. január 17-én üzenetet adott át az orosz kormánynak „*Az Európai Unió és Kalinyingrád*” címmel, melyben ajánlásokat fogalmazott meg a Kalinyingrádi Terület fejlesztésére a keleti bővítés kapcsán, továbbá négyoldalú párbeszédet javasolt az Európai Unió, Lengyelország, Litvánia és az Oroszországi Föderáció részvételével. Az üzenetben az alábbi témákat ajánlották megvitatásra:

- Az Európai Unió bővítésének hatása a kereskedelemre a Kalinyingrádi Terület és Lengyelország, illetve Litvánia, valamint a Kalinyingrádi Terület és a távolabbi szomszédok között. A tárgyalásokon érintenék a közlekedési tarifák problémáját, a határ menti együttműködést, a Kalinyingrádi Terület integrációját az európai közlekedési rendszerbe, az I. és a IX. közlekedési folyosókon keresztül.

⁵ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 115–118. Вопросы экономики, 2001/11.

⁶ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 116. Вопросы экономики, 2001/11.

⁷ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 116. Вопросы экономики, 2001/11.

⁸ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 116. Вопросы экономики, 2001/11.

- A személyek és áruk tranzitja. Hatékony vám- és határellenőrzési rendszer létesítése a kalinyingrádi–lengyel és a kalinyingrádi–litván határon. A határátkelőhelyek modernizációja és a vízumrendszer optimalizálása a Kalinyingrádi Terület és Lengyelország, illetve Litvánia között.

- A Kalinyingrádi Terület energiaellátása.

- Az Európai Unió bővítésének hatása az Unió és a Kalinyingrádi Terület kapcsolatára a halászati szférában. A Kalinyingrádi Terület „beengedése” az Európai Unió halászati zónájába. Javasolták, hogy írjanak alá egy halászati egyezményt.

- A Kalinyingrádi Terület ökológiai helyzete.⁹

2001. február 26-27-én Brüsszelben az Európai Unió Tanácsának ülésén általános ügyekben megállapodás született. A megállapodás értelmében az Európai Unió kész párbeszédet folytatni az Oroszországi Föderációval a Kalinyingrádi Területről a „*Szerződés a partnerségről és együttműködésről*”, valamint az Együttműködési Tanács Oroszországgal albizottsága keretében.¹⁰

Az orosz kormány válaszként 2001. március 6-án kelt üzenetet juttatott el az Európai Bizottsághoz „*Lehetséges megoldások a Kalinyingrádi Terület specifikus problémáira az Európai Unió bővítésével kapcsolatban*” címmel. Az üzenetben az orosz kormány kifejtette, hogy milyen várható következményei lehetnek az Európai Unió keleti bővítésének a Kalinyingrádi Területre nézve, a hangsúlyt a tranzitra, a vízumrendszerre és az orosz exklávé energiaellátására helyezte.¹¹

2001. március 19-én az orosz kormány egy újabb dokumentumot – „*Az Európai Bizottság üzenetének alapos értékelése*” – juttatott el az Európai Bizottságnak, amelyben javaslatot tett a „*Speciális szerződés a Kalinyingrádi Területről*” című dokumentum aláírására, mely a tranzit, a vízum és az energiaellátás kérdéseire kísérelt megoldást találni. Albizottság felállítását javasolta a „*Szerződés a partnerségről és az együttműködésről*” keretében, mely kizárólag a Kalinyingrádi Területtel foglalkozna.¹²

2001-ben még további öt alkalommal találkoztak az Európai Unió és az Oroszországi Föderáció képviselői, hogy megvitassák a Kalinyingrádi Terület problémáit, fejlesztésének perspektíváit az Európai Unió keleti bővítésének tükrében.

⁹ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 117–120. Вопросы экономики, 2001/11.

¹⁰ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 117. Вопросы экономики, 2001/11.

¹¹ Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 117. Вопросы экономики, 2001/11.

¹² Смородинская, Н.: Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ. с. 117. Вопросы экономики, 2001/11.

„Az Együttműködés az Európai Unió és Oroszország között a Kalinyingrádi Terület kérdésében: 2002-ben és a jövőben” (2002. május 23.) című dokumentumban az Európai Unió tisztviselői rögzítették, hogy az Unió keleti bővítése kedvező lehetőségeket teremt a Kalinyingrádi Terület számára. Az Európai Unió vezetői párbeszédet kezdeményeznek az orosz felső vezetéssel, mivel szeretnének együttműködni Oroszországgal a Kalinyingrádi Terület kérdésében. A dokumentumból kitűnik, hogy az Európai Unió nagy hangsúlyt helyez a határ menti együttműködésre, a határátkelőhelyek modernizációjára, a személyek és áruk akadálymentes tranzitjára Litvánián keresztül, az Európai Unió keleti bővítése után is, az ökológiai problémák megoldására és az egészségügy fejlesztésére a Kalinyingrádi Területen. A dokumentum áttekinti a Kalinyingrádi Terület társadalmi-gazdasági helyzetét.¹³

A „Közös nyilatkozat az együttműködésről Oroszország és az Európai Unió között a Kalinyingrádi Terület kérdésében” (Moszkva, 2002. július 12.) című dokumentumban a felek áttekintették az elmúlt évek együttműködését. A következőkben állapodtak meg: az Európai Unió pénzügyi segítséget nyújt az Oroszországi Föderációnak az útlevelek kiadásához. Lengyelország, Litvánia és Svédország kiszélesíti a Kalinyingrádi Területen található konzulátusát. Az Európai Unió támogatja az újonnan csatlakozó országokat, hogy konzulátust nyissanak a Kalinyingrádi Területen és azon törekvéseket, hogy a már meglévőket kiszélesítsék. Egyetértettek abban is, hogy a vízumot elérhető áron kell a kérelmezőnek kiadni. Többszöri be- és kiutazó vízumot adnak ki azon orosz állampolgároknak, akiknek erre szolgálati célból – például a szállításokat végző autóbusz-vezetők, tehergépkocsi-vezetők – szükségük van. Az Európai Unió tisztviselői kérték, hogy a lengyel és a litván hatóságok állítsanak össze egy jegyzéket, amely tartalmazza, a többszöri be- és kiutazó vízumra jogosultak körét. A vízumok géppel olvashatók lesznek, hogy a határátlépés minél kevesebb időt vegyen igénybe.¹⁴

A tranzit kérdésében – hosszú és feszült tárgyalások után – az Európai Unió és Oroszország képviselői megegyezésre jutottak, és 2002. november 11-én Brüsszelben kompromisszumos megoldás született. A megállapodás értelmében 2003. július 1-jétől az orosz állampolgárok számára bevezetik az „egyszerűsített tranzit dokumentumot egyszeri (oda-vissza) utazásra”. Ezt a dokumentumot a litván hatóságok adják ki a határon, Oroszországban a jegyvásárláskor kérik. Litvánia kötelezettséget vállalt, hogy 2005-ig elismeri az oroszországi személyi igazolványokat; az Európai Unió felajánlotta, hogy megvizsgálja: lehetséges-e a tranzit gyorsvonatokban Litvánián keresztül? Válaszlépésként az Oroszországi Föderáció megígérte, hogy meggyorsítja az útlevelek kiadását.¹⁵

¹³ Калининградский вопрос в документах и решениях институтов ЕС. с. 36-56.

Европейский союз – Россия – Калининград. Выпуск 1.

¹⁴ www.delrus.cec.eu.int (letöltés ideje 2006. szeptember).

¹⁵ Ольдберг, Ингмар: Калининград в политике военной безопасности России. с. 105-106.

Заппера, М. – Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

Az Európai Unióval folytatott tárgyalásokon Vlagyimir Putyin (akkori) elnök kifejtette, hogy a schengeni vízum bevezetése sérti az Oroszországi Föderáció területi egységét és a saját országon belüli helyváltoztatáshoz való jogot. Szerette volna, ha a tranzitot a Kalinyingrádi Terület és az anyaország között úgy szabályozzák, ahogy ezt annak idején a nyugati hatalmak Nyugat-Berlin esetében tették. Az orosz politikai elit más képviselői külön folyosó létesítését követelték és tranzitlehetőséget zárt vonatszerelvényekben Litvánián keresztül. A Kalinyingrádi Terület kormányzója, Vlagyimir Jegorov, vízummentes autóbusz-összeköttetést javasolt két útvonalon, a Litván Köztársaságon keresztül. A tárgyalások a katonai tranzitot nem érintették, de javaslatot tettek a katonák tranzitjának megkönnyítésére is.¹⁶

A 2004. május 21-ei, moszkvai Európai Unió–Oroszország csúcstalálkozón is kiemelt figyelmet szenteltek a Kalinyingrádi Területnek. A tárgyaló felek képviselői üdvözölték az egyszerűsített tranzit és az egyszerűsített vasúti tranzit dokumentumban foglaltak problémamentes bevezetését és gyakorlatba való átültetését. Megállapodtak, hogy a „*Szerződés a partnerségről és az együttműködésről*” 12. és az „*Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény*” 5. cikkelyén alapulva a gyakorlatban alkalmazzák az áruk szabad tranzitját, beleértve az energiaszállítást is, a Kalinyingrádi Terület és az anyaország között. A tranzitszállítmányokat nem várakoztatják feleslegesen a litván–orosz és a kalinyingrádi–litván határon, s a Kalinyingrádi Terület és az anyaország között szállított tranzitáruk mentesülnek a vámilletékek, a tranzitilletékek és a tranzittal kapcsolatos egyéb illetékek alól. A tranzitot csak abban az esetben korlátozzák vagy tiltják, ha az biztonsági kockázatot jelent, veszélyezteti a környezetet, az emberek életét, illetve szellemi termésnek, ipari vagy kereskedelmi tulajdonnak minősül. 2004. május 1-jétől az egyszerűsített adminisztrációs eljárások eredményeként az adminisztratív kiadások alacsonyabbak lettek, mint az Unió keleti bővítése előtt voltak. Az európai uniós jogszabályok értelmében Oroszország vámmentesen szállíthatja az energiahordozókat a Kalinyingrádi Területre Litvánián keresztül. Megállapodtak arról is, hogy megkönnyítik a kereskedelmet, s együttműködnek a Kalinyingrádi Terület társadalmi–gazdasági fejlesztésében.¹⁷

Az Európai Unió és az Oroszországi Föderáció közötti együttműködést 2004 és 2006 között szabályzó program konkrét segítségnyújtást irányzott elő a „*Speciális program a Kalinyingrádi Terület számára*” projekten keresztül 25 millió euró értékben, és hozzájárult „*Az Oroszországi Föderáció Szövetségi Programja a Kalinyingrádi Terület irányába*” című program megvalósításához. A „*Speciális program a Kalinyingrádi Terület számára*” célul tűzte ki a Kalinyingrádi Területi Adminisztráció dolgozóinak szakmai továbbképzését, az oktatás fejlesztését, az egészségügyi rendszer korszerűsítését, a határ menti együttműködés ösztönzését a Kalinyingrádi Terület, Lengyelország és Litvánia között, az új jószomszédi kezdeményezés keretében.¹⁸

¹⁶ Ольдберг, Ингмар: Калининград в политике военной безопасности России. с. 105. Заппера, М., Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.

¹⁷ Европейский союз и Россия: современный этап отношений. с. 17-18. In Европейский союз – Россия – Калининград. Выпуск 1. Калининград, 2004.

¹⁸ Калининградский вопрос в документах и решениях институтов ЕС. с. 35. Европейский союз – Россия – Калининград. Выпуск 1. Калининград, 2004.

A Kalinyingrádi Terület

Összességében

- Az Oroszországi Föderáció kormánya aggodalommal tekintett az Európai Unió keleti bővítésére. Attól tartottak, hogy a vízműkényszer bevezetését követően a litván kormány leállítja a katonai tranzitot, és veszélybe kerül a Kalinyingrádi Területen állomásozó Balti Flotta működése, meggyengül az orosz katonai jelenlét az exklávé.
- Az Európai Unió tagállamai közül az orosz kormány Lengyelországra és Litvániára fordít kiemelt figyelmet, mivel ezek az országok a Kalinyingrádi Terület szomszédjai. E két szomszédos államban zajló politikai folyamatok, döntések, a lengyel–orosz és a litván–orosz kapcsolatok alakulása meghatározó befolyást gyakorol a Kalinyingrádi Terület biztonságára.
- Az orosz kormány törekszik jó kapcsolatot ápolni a litván kormánnyal. Ennek oka, hogy Litvánia a Kalinyingrádi Terület és az anyaország közötti tranzitútvonalon fekszik. Az orosz állam az exklávé működéséhez szükséges villamos energiát, földgázt, kőolajat, mezőgazdasági és ipari termékeket, katonai ruházatot, fegyvereket és haditechnikai eszközöket a Litván Köztársaságon keresztül szállítja a Kalinyingrádi Területre. A litván kormány sem érdekelt az exklávé izolációjában, gazdaságpolitikai instabilitásában.

- A vízummentesség a kalinyingrádi–lengyel és a kalinyingrádi–litván határon Lengyelország és Litvánia Európai Unióhoz csatlakozása miatt megszűnt. Ez érzékenyen érinti a határ menti kiskereskedelemről élőket, akik a határ menti kereskedelemnek köszönhetően kiegészíthetik jövedelmüket. Az Európai Unió tisztviselői viszont ezt nem nézik jó szemmel, mert a fő kereskedelmi cikk az alkohol és a cigaretta. A csempészet visszaszorítása érdekében az Európai Unió politikusai a határátkelőhelyek modernizálását, a határellenőrzés megerősítését szorgalmazzák.
- Bár az exklávé működőképességének biztosítása alapvetően az Oroszországi Föderáció érdeke, az Európai Unió és a kérdéskörben érintett „részese” államok – kiemelten Lengyelország és Litvánia – mindent elkövetnek a problémák lehetőség szerint „kölcsonös megelégedést” szolgáló megoldási módjainak megtalálása érdekében.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *Европейский союз и Россия: современный этап отношений.* с. 17-18. и 35.
In Европейский союз – Россия – Калининград. Выпуск 1. Калининград, 2004.
Az Európai Unió és Oroszország: a kapcsolatok mai szakasza.
In: Európai Unió – Oroszország – Kalinyingrád.
Kalinyingrád, 2004. Első kiadás, 17-18. o. és 35. o.
- Кошелев, В. Н.: *Еврорегион «Балтика» как инструмент развития приграничного сотрудничества в юго-восточной части Балтийского региона.* с. 31. In Клемешев, А. П. (общ. ред.): Российская Балтика: приграничное сотрудничество. Часть 1. Калининград, 2004.
Kozeljov, V. N.: *A „Baltika” eurorégió mint a határ menti együttműködés példája a Balti Régió délkeleti részében.*
In: Klemesev, A. P. (szerk.): Orosz Baltikum: határ menti együttműködés.
Kalinyingrád, 2004. Első rész.
- Ольдберг, Ингмар: *Калининград в политике военной безопасности России.* с. 105. In Заппера, М., Вайкселя, Ф. (ред.): Будущее Калининграда. От конфликтов к сотрудничеству. Москва, 2003.
- Смородинская, Н.: *Калининград в условиях объединения Европы: вызов и ответ.* с. 115-118. In Вопросы экономики, 2001/11.
Szmorogyinszkaja, N.: *Kalinyingrád az egyesülő Európa feltételei között: kihívás és válasz.* In: Gazdasági kérdések, 2001/11. szám.
- Тиммерманн, Х.: *Калининградская область в контексте регионального сотрудничества.* с. 101. In Мировая экономика и международные отношения, 2001/2.
Timmermann, H.: *A Kalinyingrádi Terület a regionális együttműködés rendszerében.* In: Világgazdaság és nemzetközi kapcsolatok, 2001/2. szám.
- www.delrus.cec.eu.int (letöltés ideje 2006. szeptember).

NAGY VIKTOR ÖRNAGY

**A TUDÁSMENEDZSMENT INFORMATIKAI
TÁMOGATÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI
A HÍRSZERZŐ ÉS FELDERÍTŐ SZERVEZETEK
ELEMZŐ ÉS ÉRTÉKELŐ MUNKÁJÁBAN**

1. Bevezetés

A hírszerző és felderítő szervek által kezelt információ mennyisége – a társadalom más alrendszeiben megjelenő információ mennyiségéhez hasonlóan –, exponenciálisan növekszik. Ebből az információhalmazból használható tudás előállítása a hírszerzés és felderítés során végzett elemző és értékelő munka fő feladata. Ezt természetesen csak megfelelő információtechnológiai háttérrel és megfelelő humán erőforrással lehet megvalósítani. Dolgozatomban a tudás-előállítás informatikai támogatásának lehetséges módjait vizsgálom a hírszerző és felderítő szervezetek elemző és értékelő részlegeinél.

Ebben a publikációban ismertetem a tudásmenedzsment helyét és szerepét, mint szervezeti–szervezési módszertant, majd összekapcsolom a tudásmenedzsment-stratégiákat a hírszerző és felderítő szervek elemző és értékelő részlegeinek feladataival, végül megvizsgálom néhány, a tudásmenedzsmentet támogató informatikai alkalmazás használatának lehetséges előnyeit és hátrányait, a hírszerző szervezetek elemző és értékelő részlegeinél.

2. A tudásmenedzsment fogalomrendszere, jelentősége

A tudásmenedzsment mint diszciplína meghatározó mértékben az 1990-es években terjedt el. A tudásmenedzsment fogalmi meghatározásának számos megközelítése ismert, de nincs általánosan elfogadott meghatározása. Ennek ellenére a különböző megközelítések tartalmazznak néhány közös pontot.

A tudás feltérképezésére, összegyűjtésére, rögzítésére és továbbítására irányuló emberi tevékenységek az emberiség történelme során mindig is jelen voltak. Nyilvánvaló, hogy ezek hatékonysága erősen függött az elérhető tudáselemek mennyiségétől és minőségétől, valamint a rögzítést, visszakeresést és elosztást lehetővé tevő technológiák aktuális színvonalától. Lényegében e tevékenységek gyűjteményét foglalja magába a mai tudásmenedzsment is.

A tudásmenedzsment végső célja – megközelítéstől függetlenül – minden esetben a tudásmenedzsment-tevékenységet művelő szervezet teljesítményének, hatékonyságának és versenyképességének növelése, a szervezet által birtokolt tudás erőforrássá alakítása által.

A tudás mint erőforrás, és mint versenyelőnyt garantáló tényező kiemelt jelentőséggel bír, mindez a gazdaság globális természete átforgalódásának következménye. Drucker¹ és Prusak² szerint a környezet változása ugyan nem szünteti meg a hagyományos termelési tényezőket, de a tudás lép az első helyre.

A változást a következő hatások váltják ki:

- a gazdasági globalizáció, és az általa indukált gyorsulás a piaci versenyben, mind nagyobb adaptivitást, tanulási készséget és hatékonyabb működést követel a résztvevőktől;
- a speciális tudás jelentőségének felismerése, amely a szervezeti folyamatokban, beágyazott formában van jelen, és amely kulcsfontosságú lehet az alkalmazkodáshoz;
- a tudás – mint termelési tényező – széles körű elismerése és egyre növekvő szerepe a könyv szerinti és piaci érték közötti differencia képzésében;
- az olcsó, hálózatos formában működtethető kommunikációs technológia hozzáférhetősége, amely a távolságtól függetlenül hatékony munkavégzést tesz lehetővé.

A tudásintenzív vállalat definícióját Starbuck³ a hagyományosnak számító tőkeintenzív és munkaintenzív közgazdasági fogalmakra alapozva mondta ki. A tudásintenzív vállalat olyan szervezet, melynek termeléséhez szükséges erőforrásai közül a tudás kiemelt fontosságot élvez.⁴ A hírszerző és felderítő szervezetek az információt erőforrásként kezelik, tudásintenzív szervezetek, különösképpen igaz ez az elemző és értékelő munkát végző részlegekre.⁵

2.1. Az intellektuális tőke

A tudásmenedzsment eredményei a profitorientált gazdasági társaságok esetén jórészt számszerűsíthetők is, ezt szolgálják az intellektuális tőke mérésére szolgáló módszerek. Tapasztalat, hogy a vállalatok piaci és könyv szerinti értéke között általában meglehetősen komoly eltérés tapasztalható. Különösen igaz ez az úgynevezett tudásszervezetek esetén. Gondoljunk csak egy tanácsadó cégre: az állóeszköz és ingatlanállomány töredékét sem teszi ki a részvények értéke által kiadott tényleges piaci értéknek, vagyis az intellektuális tőke konkrét anyagi értéket képvisel.

Az **intellektuális tőke** három részre bontható: ügyfél tőke, szervezeti tőke, humán tőke.

¹ Drucker, P.: *Managing the future: The 1990's and Beyond*. New York, 1992, Truman Trally Books.

² Prusak, L.: *Introduction to Series – Why Knowledge, Why Now?* In *Knowledge Management and Organisational Design*. Boston, 1996, Butterworth-Heinemann.

³ Starbuck, W. H.: *Learning by knowledge-intensive firms*. *Journal of Management Studies*, 29 (6), 1992. 713–740. o.

⁴ Klimkó, G.: *A szervezeti tudás feltérképezése*. Budapest, 2001, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Gazdálkodástani PhD program.

⁵ Waltz, E.: *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise*. Boston, 2003, Arctech House.

Ügyfél tőke: Az ügyfél tőkét a szervezet ügyfélköre⁶ és az ezek által képviselt gazdasági erőforrások alkotják. Az ügyfél tőke értelmezhető horizontális és vertikális perspektívában. Horizontális esetben az ügyfél tőkét az adott tevékenységhez tartozó ügyfélkörrel kapcsolatos tudás adja (ennek részét képezik a marketing-információk is). Vertikális esetben az ügyfelektől a vállalat irányába fennálló viszonyt és a bizalom fenntartásához szükséges tudást értjük.

Szervezeti tőke: A vállalatot jellemző egyedi szervezeti felépítés, működési módszertan, ami a vállalati tevékenység során összegyűjtött tapasztalatok alapján került létrehozásra. Mindez magától értetődően a vállalat tevékenységének hatékonyságát hivatott szolgálni. Nagyrészt kodifikálható.

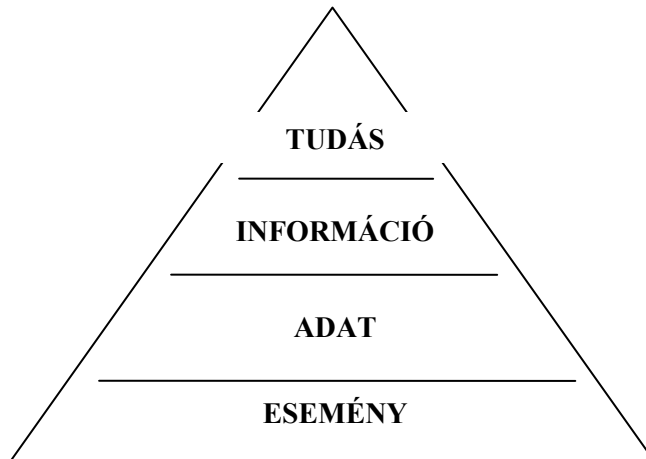
Humán tőke: a vállalat rendelkezésére álló humán erőforrás által reprezentált tudás és tapasztalati vagyon. A tudásmenedzsment egyik kritikus funkciója, hogy azt a megfelelő helyen és időben minden dolgozó által elérhetővé, hatékonyan felhasználhatóvá tegye. Amennyiben ez sikeres a vállalat egyetlen hatalmas „agyként” képes működni, azaz, ha bármely dolgozó valamilyen – külső vagy belső eredetű – problémával szembesül, a teljes szervezet tudása rendelkezésre áll a megoldáshoz.

2.2. Tudásmenedzsment és tudás

Az adat, az információ és a tudás közötti kapcsolatot leginkább egy piramis jellegű megközelítéssel mutathatjuk be (1. ábra). A valóság eseményeinek megismerését az adatok összegyűjtésével kezdjük. **Az adat** (első szint), ahogyan az értelmező szótár definiálja: „*valakinek vagy valaminek a megismeréséhez, jellemzéséhez hozzásegítő tény, részlet*”. Az adatnak önmagában nincs sem jelentése, sem bármilyen szövegösszefüggése. A második szint **az információ**, az „*értelmezett adat*”, amelynek legfontosabb jegye, hogy bizonytalanságot, határozatlanságot oszlat el. Az adatból akkor lesz információ, ha valamilyen jelentést kap, s annak alapján valamiféle ítélet alkotható, ez pedig meghatározott célú cselekvést indíthat el. Az információ áramlását sokkal nehezebb nyomon követni, mint az adatokét.

A tudás a harmadik szintet képezi. A tudást sokszor úgy határozzák meg, hogy felsorolják, mi mindent foglal magában a megfelelő tájékozottságon felül: tapasztalatot, szakértelmet, az áttekintés és elemzés képességét, intelligenciát, értékrendet, döntési és cselekvési mintákat, intuíciót, reflexeket stb. Az információnak rengeteg definíciója van, a tudásnak végtelenül sok. Az információ kézzelfogható, csupán a terjedését nehéz regisztrálni; a tudás a fejekben lakik, és nemcsak átadását nehéz tetten érni, hanem általában rendkívül nehéz dolog egyáltalán átadhatóvá formálni. Lényegi ismérve, hogy nehéz explicitté tenni, rögzíteni és továbbadni.

⁶ Természetesen a hírszerző és felderítő szervezeteknek is van „ügyfélköre”, ők a döntéshozók, akik a szervezet produktumainak felhasználói. Ők egyrészt szakmai igényeket támasztanak a hírszerző és felderítő szervekkel szemben, másrészt befolyással vannak azok költségvetési-anyagi háttérének biztosítására.

1. ábra. Az adat, az információ és a tudás kapcsolatrendszere

2.2.1. Explicit és tacit tudás

A tudás számos tulajdonságát vizsgálva, számos dimenzió mentén osztályozható. Kutatók egymással párhuzamos módon alakítottak ki dimenzionálási rendszereket, abból a célból, hogy a tudást, a tudásfajtákat képesek legyenek csoportosítani. A tudásmenedzsment egyik leginkább hivatkozott tudósa, a terület egyik szellemi atyjának tekintett filozófus, Polányi Károly.

Polányi megítélése szerint az ember többet tud, mint amennyit elmondani képes („*We can know more than we can tell*”). Polányi eredetileg a biciklizés példáját hozza fel: ezt nem lehet elmondott ismeretek alapján, vagy könyvből elsajátítani, kizárólag átélés alapján lehetséges. Az ő megközelítésében a tudás egy jéghegy, amelynek a felszín felett látható része az explicit – artikulálható, leírható – tudás, míg a tacit tudás a felszín alatt rejtett – nem artikulálható – rész. Polányi lényegében a tudás artikulálhatóságát, megragadhatóságát vizsgálta, és azt az álláspontot képviseli, hogy az legtöbbször nem lehetséges.

A tudás átadhatósága alapján tehát két alapvető tudásfajtát különböztetünk meg: a tacit (rejtett) és az explicit (artikulálható) tudást (2. ábra).

A teljes mértékben leírható tudásfajtát tehát explicit tudásnak nevezzük, ennek jellemzője, hogy könnyen rögzíthető, szükség esetén maga a tudásátadás nem igényel emberi közreműködést, teljes mértékben automatizálható. A tacit tudás ezzel szemben sokkal inkább a hordozó személyére (vagy az őt/őket foglalkoztató szervezetre) alapozva adható át hatékonyan.

TACIT	EXPLICIT
Az egyén személyes tudása	Könnyen átadható
Tapasztalat	Strukturált, formalizált
Know-how	Kódolt
Nem megfogható	Leírható

2. ábra. A tudásfajták

2.2.2. A tacit tudás szerepe a döntés-előkészítésben

Snowden csoportosítása szerint⁷ a tacit tudásfajta döntés előkészítő tényezőként játszik szerepet. A döntési helyzetek a bizonytalansági jellemzők mentén kerülnek besorolásra: bizonytalanság léphet fel a döntési helyzet során elérendő cél mibenlétét illetően, valamint a cél eléréséhez vezető metódus hatásmechanizmusát illetően (ok és okozat). A tacit tudás pedig ezen alapelv felhasználásával kerül csoportosításra.

	A cél bizonytalan	A cél nem bizonytalan
Az ok–okozat bizonytalan	Intuíció	Változó kontextusú döntés
Az ok–okozat nem bizonytalan	Ösztönös ráérzés	Stabil környezetbeli döntés

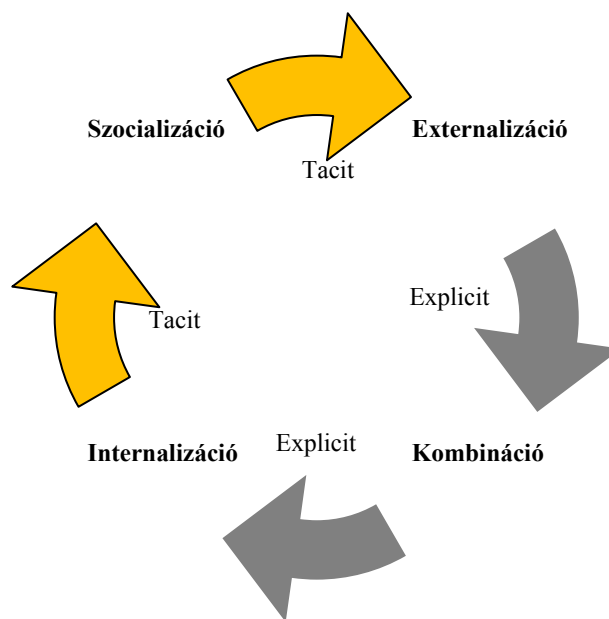
2.2.3. A tudásteremtés spirális modellje és a felderítési ciklus

A tacit és az explicit tudásfajták közötti kapcsolatot modellezendő, a tudásteremtés spirális modelljét Nonaka és Takeuchi⁸ vezette be, majd Nonaka továbbfejlesztette azt a közösségi/egyéni tevékenység dimenziója mentén. A modell alapötlete a következő: bármely tudás társas felhasználása/elsajátítása során új tudás jön létre (3. ábra).

Externalizáció: Az egyén saját hallgatólagos (tacit) tudásának explicit, mások által is közvetlenül hozzáférhető formába öntése, többségében rögzítése valamilyen média segítségével. Az externalizáció a felderítési ciklus *jelentéskészítő* eleme. Fontos megjegyezni, hogy az így átadott tudás jellemzően kevesebb, mint amennyit az externalizációt végző egyén hordoz. Az externalizáció nem minden esetben alkalmazható sikerrel (lásd előbb: a biciklizés problémája).

⁷ Snowden, D.: *Telling stories out of school*. Information World Review, 2000. December. 27–33. o.

⁸ Nonaka, I. – Takeuchi, H.: *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. New York, 1995, Oxford University Press.

3. ábra. A tudásteremtés spirális modellje

Kombináció: externalizált ismeretek kombinálása további externalizált ismeretekkel, ami új tudást eredményez. A kombináció jellegű tevékenység folyik a felderítési ciklus *információfeldolgozó* elemének kezdeti szakaszában: a megszerzett, begyűjtött adatok, információk rögzítése, csoportosítása, metaadatokkal történő ellátása, illetve egyes esetekben (például napi jelentések) közvetlen jelentéskészítés.

Internalizáció: az explicit tudást az egyén saját hallgatólagos tudásával kombinálja, ezáltal az bővül, valamint a kombinációs jellegből adódóan új tudás keletkezik – e fázis során tacit formában. Jó példa az internalizációra a tanulás, különösen a gyakorlat során történő tanulás folyamata. Internalizáció történik a felderítési ciklus *információfeldolgozó* elemének legfontosabb szakaszában: amennyiben itt az elemző szakember, tapasztalatára (tudására) alapozva meghatározza az adat, információ értékét (tényszerűségét, megbízhatóságát, hitelességét), és elvégzi az adatok, információk elemzését és értékelését (következtetések levonása, trendelemzés stb.).

Szocializáció: A tapasztalatok és a saját hallgatólagos tudás megosztása egymással. A közös témák és mentális modellek egyesítése és kommunikálása egymás irányába. A tacit tudás átvitelének legfontosabb fázisa. Szocializáció a felderítési ciklus *információfeldolgozó* elemének azon részében figyelhető meg, amikor az elemző szakemberek egymással, más szervezetnél hasonló feladatot

végző partnerrel, vagy a szakirányát valamilyen mértékben érintő tudományterület művelőjével kölcsönösen osztja meg tudását, ezzel növelve sajátját is. Fontos megjegyeznünk, hogy a nyelv és a verbális kommunikáció önmagában nem elegendő a tudás-szocializációs folyamatok sikeres véghezviteléhez.

3. A tudás lehetséges dimenzióinak vizsgálata a hírszerző és felderítő szerveknél

3.1. Tudásmenedzsment-stratégiák

A tudásmenedzsment-stratégiák foglalják össze azokat a magas szintű irányelveket, amelyek a konkrét tudáselemek kezelésére irányuló tevékenységek alapulnak. A tudásmenedzsment diszciplína művelőinek köreiből három elfogadott, fő tudásmenedzsment-stratégiát különböztetünk meg:

- rendszerező vagy kodifikációs stratégia (codification);
- kapcsolati vagy perszonalizációs stratégia (personalization);
- környezeti stratégia (environmental).

A kodifikációs stratégia: eljárása hatékonyan használható az explicit tudásfajta menedzsmentje során: az ezen tudásfajta tartozó tudáselemek könnyen rögzíthetők valamilyen média segítségével, amit a kodifikációs stratégia követ is: a tudáselem feltérképezésén, megragadásán, rögzítésén (leírva, adatbázisban rögzítve), majd visszaadásán keresztül. Kodifikált tudásanyagra jó példák a tankönyvek vagy a különböző segédletek.

A perszonalizáció: Az egyetlen hatékony módja a szervezetben belüli tacit, nem artikulálható tudás hozzáférhetővé tételének és transzferének. (Az artikulálhatóság fokozatairól a bevezető fejezetek során szó esett.) A perszonalizációs eljárások során a kérdéses tudást a hordozóhoz (vagy hordozók köréhez) kötjük, az ő megtalálását és elérését tesszük lehetővé, ezáltal a tudását saját magán keresztül tesszük elérhetővé azon munkatársak számára, akiknek az adott, csak tacit formában létező tudáselemekre a feladatuk megoldásához szükségük van.

A környezeti stratégia: A stratégia elnevezése a szervezetet körülvevő környezethez való alkalmazkodásból származik. A különböző irányelveket a környezet támasztotta igények alapján építi fel. Megvalósítását tekintve a következők jellemzik: A szakértők egymás közötti tudáscseréjét preferálja, de a tudáscsere megvalósítási módja nem rögzített. Stratégiai szinten a prioritást a szervezet változási képességének fejlesztése élvezi. Motivációs szemléletét tekintve a hozzáadott üzleti értéket ismeri el és jutalmazza. A környezeti stratégia által előirányzott beruházások decentralizáltak és a terület jellegétől függenek.

3.2. A stratégiák IT⁹ támogatási lehetőségei

A fent említett stratégia típusok információtechnológiai támogatásának lehetőségeit vizsgálva, az alábbi következtetésekre juthatunk:

Kodifikációs stratégia esetén az információtechnológia segítségével képesek vagyunk minden lehetségesen rögzíthető tudáselemet megfelelő formában feltérképezni, rögzíteni a megfelelő média segítségével, majd pedig visszakereshetővé tenni a tudásigénylők / felhasználók számára. Az IT vonatkozásaiban elsődleges szerepet játszik az adattárolási képesség, a kereső mechanizmusok keretei között implementált intelligencia, továbbá a hálózati környezet nyújtotta kiváló elérhetőségi lehetőségek.

Perszonalizációs stratégia esetén a feltérképezett tacit tudás metainformációit kodifikálni kell és ezen keresztül a hordozóhoz kötni azokat. A következő lépés a hordozó elérhetővé tétele, elsősorban elérhetőségeinek kodifikációján keresztül, majd a tudástranszfer lehetővé tétele lehetőleg egy mester–tanítvány kapcsolat létrehozásának segítségével. Ez esetben az IT oldaláról a technológia nyújtotta multimédiás, hálózat alapú kommunikációs lehetőségek játsszák a főszerepet.

A környezeti stratégia esetén a helyzet nem ilyen egyszerű. Már a stratégia jellemzési leírása során érződik, hogy az IT szemszögéből megfigyelve a környezeti stratégiai megközelítés a másik két irányvonalhoz képest egy másik, magasabb szemantikai szint része: alapvetően magas szintű szervezéstechnikai kérdésekben foglal állást. Természetesen a megvalósult környezeti stratégia is támogatható IT megoldások segítségével – viszont az IT-támogatás teljes mértékben dekomponálható perszonalizációs vagy kodifikációs elemekre, mivel tudás ez esetben is két formában jelentkezik.

Az IT-rendszerek tehát definíciójukból adódóan képesek adattárolásra, adat és metaadat együttesen keresztül információátvitelre, valamint kodifikált tudás tárolására (például szoftverek). A kommunikációs áttörés az, amit mindenképpen érdemes kiaknázni a tudásmenedzsment szempontjából. A két technológia (adattárolás és kommunikáció) együttesen adja a tárolt tartalmak széles körű elérhetőségét, ami szintén kiemelt fontossággal bír.

3.3. Tudásfajták dimenzióinak IT-támogathatósága

Az IT a három nagy tudásstratégia közül tehát kettő stratégiát (a kodifikációs és a perszonalizációs) képes reprezentálni és lefedni. A Winter által konstruált – a szakirodalomban általánosan elfogadott – ötdimenziós térben¹⁰ elhelyezkedő tudásfajták IT által történő kezelhetőségének vizsgálata további támpontot nyújt a rendszerezéshez. A vizsgált dimenziók:

- tacit ↔ artikulálható;
- nem tanítható ↔ tanítható;
- artikulálatlan ↔ artikulált;

⁹ IT – information technology: információs technológia.

¹⁰ Winter, S.: *Knowledge and Competence as Strategic Assets*. In D. Teece: *The Competitive Challenge: Strategies for Industrial Innovation and Renewal*. New York, 1987, Ballinger.

- megfigyelhető ↔ nem megfigyelhető;
- bonyolult ↔ egyszerű;
- rendszer része ↔ független tudás.

A **tacit** ↔ **artikulálható** felosztás gyakorlatilag a kodifikációs és perszonalizációs stratégiák ismertetése előtt/során kezelésre került, azaz az artikulálható tudás kezelésére a kodifikációs, a nem artikulálható tudás esetére a kapcsolati (perszonalizációs) stratégia alkalmazandó. Ez utóbbi esetben a tudást nem tudjuk megragadni, viszont a hordozót meg tudjuk jelölni. Mind a kodifikációs, mind a perszonalizációs stratégia támogatható IT-eszközökkel, tehát a tacit ↔ artikulálható tudáskála minden eleme támogatható az IT eszközrendszerével.

Nem tanítható ↔ **tanítható dimenzió**: Amennyiben a tudás tanítható, az vagy elsajátítható valamilyen médiára rögzített formában (és akkor a kodifikációs stratégiát támogató IT-infrastruktúra hatékonyan képes támogatni a tudástranszfer folyamatát), vagy pedig egy mester–gyakornok kapcsolaton keresztül (perszonalizáció) adható át. Ahogy közeledünk a skála nem tanítható vége felé, az IT-támogathatóság egyre csökken, végül megszűnik. Azaz a nem tanítható tudás IT segítségével nem, vagy elenyésző mértékben támogatható.

Artikulálatlan ↔ **artikulált**: a tacit–artikulálható dimenzió aldimenziója, tehát IT által teljes mértékben támogatható.

Megfigyelhető ↔ **nem megfigyelhető tudás**: a nem megfigyelhető tudás látens módon jelentkezik, megragadása nem lehetséges, nem támogatható.

Bonyolult ↔ **egyszerű**: A két fő stratégia egyike vagy együttese által biztosan kezelhető, a bonyolultság csupán a tudásmenedzsment-tevékenység összetettségét befolyásolja.

Rendszer része ↔ **független tudás**: az IT szempontjából a dimenzió gyakorlatilag a bonyolult–egyszerű dimenzióval analóg, (általánosságban véve pedig annak aldimenziója) mivel a rendszer részét képező tudás megfeleltethető az egyszerű tudáselemnek, a rendszer egészét képező pedig a bonyolultnak.

Látható, hogy a támogathatóság szempontjából az IT sajátosságai azok, amelyek leszűkítik a tudáselemekhez rendelhető attribútumok információtartalmát. Az informatikai támogatást kritikusan befolyásolja a tudás átadható volta. Amennyiben a tudás nem megragadható, vagy kinyerhető valamilyen formában, hanem az egyén elválaszthatatlan része, és azt semmiképpen nem lehet másokkal megosztani, akkor az IT is tehetetlen, ezért az értekezés további részében az ilyen típusú tudáselemek kezelésétől eltekintünk. Minden más esetben vagy a kodifikáció, vagy a perszonalizáció, mint stratégia, valamint azok támogató IT eszköztára használható. Azt, hogy ezen stratégiák közül melyik a megfelelő az adott feladat megoldásához, gyakorlatilag a tudáselem tacit ↔ artikulálható skálán való elhelyezkedése adja.¹¹

¹¹ Snowden, D.: *Telling stories out of school*. Information World Review, 2000. December. 27–33. o.

4. IT-rendszerek kialakításának lehetséges módjai, dimenziói

A megfelelő IT-rendszer osztályozás létfontosságú egy tudásmenedzsmentet támogató hírszerző és felderítő információs rendszermodell tényleges használhatóságának szempontjából. Az alábbiakban az osztályba sorolás rendszerével szemben támasztott követelményeket mutatom be. Ezen követelmények rendszeréből vezetjük le az *IT-rendszerek* tudásmenedzsment szempontjából releváns osztályozásának *dimenzióit*.¹² A fenti modell az IBM által bevezetett IPO (input – process – output) modellen alapul. A modell az IT-rendszereket az adatáramlás folyamata mentén ragadja meg, feltételezi, hogy minden leírandó IT-rendszer rendelkezik valamilyen bemenettel, valamilyen belső folyamattal, amit a bemeneti állományon végez, valamilyen kimenettel, amely az előző két ponton alapul. Ezen IT-rendszer specifikus tulajdonságok adják az IT-eszköztár osztályozási kritériumait.

Egy magas szintű tudásmenedzsmentet támogató hírszerző és felderítő információs eszköztár dimenziói a következők lehetnek:

- **kommunikációs képességek:** hálózati kompatibilitás, csoport-kommunikációs képességek, kezelhető médiák;
- **adattárolási képességek:** adatstruktúra komplexitás, idősor kezelés;
- **műveletvégzési képességek.**

4.1. Hálózati kompatibilitás

Az aldimenzió mentén konstruált attribútumok megmutatják, hogy a vizsgált rendszer képes-e hálózati kommunikációra, amennyiben igen, milyen formában. A hálózati kompatibilitás mentén a tudásmenedzsment szempontjából három fontos kompatibilitási osztály kerül definiálásra:

1. **„Stand alone rendszer”:** a rendszer csak azon a munkaállomáson keresztül elérhető, ahová telepítésre került, hálózati kommunikációra nem képes.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Jellemzően használhatatlan, elméleti kategória. Mivel a rendszer nem képes hálózati kommunikációra, a tudásmegosztást csupán nagyon korlátozott mértékben képes támogatni. (Gyakorlatban legfeljebb nagyon fejlett műveletvégzési képességgel párosítva alkalmazandó.)

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Esetleg használható, fejlett műveletvégzési képességgel párosítva: például műholdfelvételek értékelését végző munkaállomás.

2. **Hálózati kommunikációra képes rendszer:** több felhasználó érheti el egyidejűleg a szolgáltatásait, hozzáfér a hálózat nyújtotta erőforrásokhoz, továbbá az azonos hálózaton lévő többi alkalmazással is képes kommunikálni, amennyiben létezik megfelelő interfész az adatcsere lebonyolítására a két rendszer között.

¹² Hasznics, M.: *IT hozzárendelési modell szervezeti tudásmenedzsment rendszerek támogatására*. Budapest, 2007, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, PhD program.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben tudásmenedzsment-támogató IT-rendszer felhasználásának célja az információk és a kodifikált tudáselemek megosztása, a hálózati kommunikációs képesség, azaz a második kompatibilitási osztályba való tartozás alapkövetelmény.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény.

3. Internet-kompatibilis rendszer: a 2. kompatibilitási osztályhoz hasonló, azonban itt az azonos helyi hálózatot felváltja az Internet, azaz megfelelő beállítások esetén (tűzfal, útválasztás) a hálózat határai nem korlátozzák a rendszer által elérhető felhasználók kiszolgálását és erőforrások igénybe vételét. Meg kell említenünk, hogy a jelenleg használatos technikai környezet esetén a hálózati kommunikációt megvalósító protokollrendszer megegyezik a lokális hálózatok és az Internet esetében is. A rendszereket jellemzően a szervezet által alkalmazott számítógép hálózatot az Internetről leválasztó tűzfal (forgalomszűrő) rendszerek beállításain keresztül érvényesített szabályozás adja. Azaz jellemzően, ha egy IT-rendszer képes a hálózati kommunikációra, akkor az az alkalmazó döntésének függvénye, hogy a rendszer szolgáltatásai csak a belső hálózatról, avagy a teljes Internetről elérhetők legyenek-e.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Lényegében megegyezik a második osztálynál látottakkal, az egyetlen különbség a világháló jelentette elérhetőségi paraméterekben van. Tehát amennyiben a tudásmenedzsment vállalati alrendszer által érintettek köre túlmutat a belső hálózat által lefedett munkaállomásokkal kiszolgálható területen, az internetes elérhetőség, azaz az alkalmazott rendszerek harmadik kompatibilitási osztályba tartozása követelménnyé válik. Tipikusan ilyen esetek: mobil munkahelyek, több telephelyes vállalat, homesourcing (otthoni munkavégzés).

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Kívánatos, megfelelő biztonság biztosítása mellett, ilyen külső felhasználók lehetnek:

- a politikai v. szakmai döntéshozók,
- külső szakértők, kutatóintézetek,
- elemző szakember távmunkában történő munkavégzése,
- elemző tevékenységet részben végző információszerző elemek,
- szövetségi hírszerző és felderítő rendszerek.

4.1.1. Csoportkommunikációs képességek

A csoportkommunikációs képességek aldimenziója azt mutatja meg, hogy milyen mértékben képes a rendszer támogatni a felhasználók csoportos kommunikációját. Az aldimenzió értékei csak akkor értelmezhetők, ha a vizsgált rendszer a hálózati kompatibilitás aldimenziója mentén minimum a második kompatibilitási osztályba tartozik.

A csoportkommunikációs képességek kompatibilitási osztályai a következők:

1. **Nincs csoportkommunikációs képesség:** legfeljebb két felhasználó kommunikációja lehetséges egyidejűleg, pont–pont jellegű összeköttetéssel.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben nem célunk a push típusú kommunikáció (azaz megengedhető, hogy a felhasználó jelölje meg minden esetben a tartalmat vagy annak releváns tulajdonságát a lekérés indításához), úgy elegendő az 1. osztályba tartozó rendszerek felhasználása.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény, a kommunikáció e fajtája nem támogatandó mód, csak az elemző és értékelő munkán kívül eső (adminisztratív, ügyviteli stb.) folyamatokban.

2. **Üzenetszóró képesség:** az elérhető összes további felhasználó is megcímezhető, de a kör nem szűkíthető.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Ha a teljes szervezet számára szeretnénk lehetővé tenni, hogy minden munkatársnak push jelleggel adjunk át információt (a küldő kezdeményez), a második osztály elemeinek képességei ezt lehetővé teszik.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény, fokozott körültekintéssel, csak a lehető legszükségesebb esetekben használandó.

3. **Multicast (intelligens többes küldési képesség):** a kommunikáció irányulhat egyidejűleg több címzett felé, és a címzettek köre is teljes mértékben kontrollálható a felhasználó által.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: A megelőző pontban említett feladat esetén, ha nem elfogadható az, hogy szűrés nélkül minden munkatárs megkapja ugyanazt a tartalmat (például információval való túlterhelés problémája áll fenn), akkor van szükség a harmadik osztályba tartozó rendszerek képességeire.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Szükséges, támogatandó, az információval való túlterhelés elkerülése érdekében.

4.1.2. A kezelhető médiák

1. **Csak off-line kommunikáció – alfanumerikus:** Valós idejű, felhasználók közötti interaktív kommunikáció nincs, csupán a rögzített tartalom érhető el, alfanumerikus formátumban (csak karakterek) – az ilyen rendszerek ma már meglehetősen ritkák.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a kommunikálandó tudáselem teljes mértékben kodifikált, és az eléréséhez nincs szükség multimédiás kommunikációra, azaz elég az írott szöveg, ábrák, képek és egyéb kiegészítő információhordozók nélkül, akkor elegendő az első osztályba tartozó rendszerek felhasználása.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Kerülendő, az elemző és értékelő munka értékét, a produktumok használhatóságát csökkenti.

2. **Csak off-line kommunikáció – multimédiás:** Valós idejű, felhasználók közötti interaktív kommunikáció nincs, csupán a rögzített tartalom érhető el, multimédiás formátumban (hang, álló és mozgókép).

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a kommunikálandó tudáselem teljes mértékben kodifikált, és az eléréséhez szükség van multimédiás kommunikációra ábrák, képek és egyéb kiegészítő információhordozók formájában, akkor jó megoldás a második osztályba tartozó rendszerek felhasználása.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Csak a felderítési ciklus jelentésíró fázisában alkalmazandó, azonban lehetőleg törekedni kell a magasabb szintű dimenziók alkalmazására.

3. **On-line – csak szöveges:** Valós idejű, felhasználók közötti interaktív kommunikáció lehetséges, de csupán alfanumerikus karaktorsorok vihetők keresztül a rendszeren (lásd chat megoldások).

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a tudáselem természeténél fogva nem kodifikálható, vagy természetét tekintve explicit, viszont nincs idő vagy kapacitás a kodifikálásra. A tudáselem természete dönti el, hogy milyen médian keresztül kommunikálható a leghatékonyabban, az ilyen rendszerek közvetlenül is képesek támogatni a szervezet elsődleges (vagy fő-) folyamatait, azaz általánosságban feltételezhető egy kiépített informatikai infrastruktúrával rendelkező szervezetnél a jelenlétük.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény.

4. **On-line audio:** valós idejű, felhasználók közötti interaktív kommunikáció lehetséges, de beszédhangok is át vihetők keresztül a csatornán – lásd Internettelefon – például a Skype első verziói.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a tudáselem természeténél fogva nem kodifikálható, vagy természetét tekintve explicit, viszont nincs idő vagy kapacitás a kodifikálásra. A tudáselem természete dönti el, hogy milyen médian keresztül kommunikálható a leghatékonyabban, az ilyen rendszerek közvetlenül is képesek támogatni a szervezet elsődleges (vagy fő-) folyamatait, azaz általánosságban feltételezhető egy kiépített informatikai infrastruktúrával rendelkező szervezetnél a jelenlétük.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény.

5. **On-line multimédia:** valós idejű felhasználók közötti interaktív kommunikáció lehetséges, kép hang és alfanumerikus átvitel is lehetséges: lásd korszerű, Internet alapú kommunikációs rendszerek: például MSN Messenger, Skype új verziói.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a tudáselem természeténél fogva nem kodifikálható, vagy természetét tekintve explicit, viszont nincs idő vagy kapacitás a kodifikálásra. A tudáselem természete dönti el, hogy milyen médian keresztül kommunikálható a leghatékonyabban, az ilyen rendszerek közvetlenül is képesek támogatni a szervezet elsődleges (vagy fő-) folyamatait, azaz

általánosságban feltételezhető egy kiépített informatikai infrastruktúrával rendelkező szervezetnél a jelenlétük.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Szóbeli tájékoztatók (briefing), szakértői tárgyalások esetén, költség és időmegtakarítás érhető el.

4.2. Adattárolási képességek

Az adattárolás fontos mind a perszonalizációs, mind a kodifikációs tudásmenedzsment stratégia támogatása során. Az adattárolási képesség dimenziója sokkal inkább a tárolt adatok strukturálási lehetőségeire, a tárolás elérhető és kezelhető logikai struktúrák komplexitására fókuszál, két aldimenzióval bír:

4.2.1. Adatstruktúra komplexitás

Az adatstruktúra komplexitás azt mutatja meg, hogy a vizsgált IT-rendszer adatstruktúrái milyen mértékű komplexitást, összetett lekérdezéseket és testreszabhatóságot engednek meg.

1. **Nincs adattárolási kapacitás:** elméleti kategória, a kimenet kizárólag a bementet, valamint valamilyen a rendszer beépített részét képező transzformációt felhasználva jön létre.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából:

A rendszer információrögzítési célokra nem használható (amennyiben mégis felhasználásra kerül, annak az oka vagy az on-line kommunikációs, vagy a közvetlen műveletvégzési képessége).

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából:

Az elemző és értékelő munka szempontjából kerülendő, csak a felderítési ciklus adatszerző (technikai) eleménél alkalmazott.

2. **Fájlrendszer alapú tárolás:** a tartalom a fájlrendszer szintjén kerül tárolásra. Releváns sajátosság, hogy a tárolt tartalom első körben csupán az állománynevek alapján kereshetők. A tényleges tartalom csupán a kiválasztott állomány megnyitása után válik elérhetővé.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából:

Amennyiben a tárolandó információt/kodifikált tudást reprezentáló adathalmaz csak teljes egészében alkot használható egészet, a pusztán fájl alapú tárolás elégséges megoldás lehet. Természetesen ez esetben a keresés teljes egészében a fájlnevek információtartalmára támaszkodik.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából:

A hírszerző és felderítő információk tárolására nem alkalmas. Segédletek, tájékoztató jelentések esetén alkalmazható, de ajánlatos ez esetben is a következő szint használata.

3. **Alap metastruktúra jelenléte:** az állományok leíró információk mentén rendszerezettek, a metaadat információt tartalmaz az állományok tartalmáról.

A tartalom továbbra is az állományok közvetlen megnyitása után lehetséges. Amennyiben a segédadatbázisba beilleszthető a teljes kodifikációs állomány és azon a teljes funkcionalitás kihasználható, abban az esetben jellemzően a 4. osztály elemét alkotó rendszerhez jutunk.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából:

Amennyiben a rögzített állományok továbbra is csak teljes egészükben alkotnak használható egységet, de az állományok száma miatt szükséges a metastruktúra alkalmazása, vagy ha több olyan szemantikai területet kell kezelnünk, melyek nevezéktana nagymértékben hasonló vagy megegyezik. Amennyiben az egy egységben tárolt adathalmaz által reprezentált tudás részletei is önmagukban használható egységet alkotnak, elégséges megoldás lehet valamilyen kiegészítő metastruktúra használata: például segédadatbázisban megjelölve az állományok vonatkozó szegmenseit (indexelés). (Az operációs rendszerek által felkínált könyvtárstruktúra és metaadat kezelési lehetőség nem felel meg ennek a feltételnek.)

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából:

Iratkezelő funkciók ellátására alkalmas, a hírszerző és felderítő információk tárolására nem.

4. Fulltext keresési lehetőség (a teljes tárolt szövegállományt keresési területnek tekintő), **kulcsszó alapján:** a rögzített állományok teljes tartalma kereshető, a felhasználó által megadott kulcsszó, mint keresési feltétel mentén.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Nagyméretű és nagyszámú állomány esetén a fulltext keresés extrém igényeket támaszt a háttér infrastruktúra hardvereivel szemben. A hatékony alkalmazáshoz a kulcsszavak, amelyek a keresés alapját adják, egyrészt teljes mértékben ismertek kell, hogy legyenek a felhasználók részéről, másrészt konzekvens módon, változatlan formában kell felhasználásra kerülniük a tudásanyagot alkotó dokumentumhalmazban. (Ez utóbbi feltétel a gyakorlatban rendszerint nem teljesül.)

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény, azonban törekedni kell a magasabb fokozatú dimenziók használatára.

5. Összetett Fulltext keresési lehetőség, hasonló fogalmak alapján: a rögzített állományok teljes tartalma kereshető. Az induló szűrőfeltétel itt is a felhasználó által megadott kulcsszó, viszont a rendszer beépített tudásbázis alapján képes a szinonimák, tartalmazott fogalmak, hasonló fogalmak stb. megkeresésére, és annak a felhasználó felé történő továbbítására.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Akkor felelnek meg a tudásmenedzsment által támasztott követelményeknek, ha:

- az állományok részletei is használható tudást hordoznak,
- nem áll rendelkezésre megfelelő indexállomány, vagy annak alkalmazása kényelmetlen,
- ha a kulcsszavak, amelyek a keresés alapját adják, nem ismertek teljes mértékben a felhasználók részéről,

– egy adott fogalomra való hivatkozás nem valósul meg konzekvens módon, azaz a megnevezések nem egy és ugyanazon formában kerülnek felhasználásra a tudásanyagot alkotó dokumentumhalmazban.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Minimálisan ajánlott követelmény még a perszonalizációs stratégiát követő elemző és értékelő szervezetek esetében is.

6. Adatrekord szervezésű adattárolás: az összetett adatelemek komponensei nem csak értékkel, hanem különböző szerepekkel bírnak. A teljes adatállomány kereshető mindezen információk alapján, igény szerint összetett módon is (azaz egyidejűleg több adatelemre definiálva szűrési feltételt). A lekérdezések részét képezhetik logikai és aritmetikai feltételek. A hatodik kompatibilitás osztály tovább bontható az alapján, hogy milyen mértékig képes az adott rendszer a struktúrák komplexitását kezelni, valamint az alapján, hogy mennyire flexibilisek a struktúrái, milyen mértékű testre szabást enged meg. A jelenleg használatos technológiák szinte kivétel nélkül a relációs adatmodellre épülnek, a rendszerek háttérben valamilyen relációs adatbázis kezelő rendszer végzi el a feladatokat.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: A kulcsszavas keresés nem jelent megoldást az olyan jellegű problémákra, ahol adatelemek értékeinek egyidejű kombinációi alkotják a keresés célját. Ilyen keresésre példa a következő kérdés megválaszolása IT támogatás mellett: „Melyik munkatársunk rendelkezik ECDL vizsgával, STANAG nyelvvizsgával és 4 év csapatgyakorlattal?” Az ilyen esetekben a megoldást a strukturált adattárolást és összetett lekérdezést lehetővé tevő rendszerek jelentik, azaz a 6. osztály elemeit képező IT-rendszerek.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Kodifikációs stratégiát követő elemző és értékelő szervezetek esetében minimális alapkövetelmény, perszonalizációs stratégia esetén is ajánlott, az információ túlterhelés elkerülése érdekében.

7. Objektumhálózat típusú tárolás: a háttérrendszer képes kezelni a rekord típusú tárolást (azaz minimum a hatodik kompatibilitási osztály tagja), a teljes rendszer pedig az egyéb funkcióival kiegészítve képes a modellezendő világot annak objektumaival és a közöttük fennálló relációk segítségével teljes mértékben leképezni. A lekérdezések megfogalmazódhatnak az objektumokra, mint rekordokra nézve, történhetnek a közöttük fennálló relációk mentén, valamint a két lekérdezés típus különböző kombinációi is lehetségesek.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Akkor használható, ha a tudáselemek között fennálló logikai relációk, kapcsolatok önmagukban is felhasználható értékkel bírnak, valamint a lekérdezések tárgyát nem a tényleges tudáselemek tulajdonságai adják, hanem a közöttük fennálló kapcsolat. Az objektumhálózatoknak, akár csak a tudástérképeknek számos reprezentációja ismert, ezek kifejezőereje általában hasonló, amennyiben a rendelkezésre álló/kezelendő tudáselemek áttekintése a cél, jellemzően az objektumhálózat grafikus alapú reprezentációja szolgáltatja számunkra a megoldást. Fontos megemlíteni, hogy az objektumhálózatok topológiai képességeiket tekintve lényegében irányított gráfok,

komplex információtartalmú csúcspontokkal és élekkel. Ennek megfelelően segítségükkel megoldható a már említett multispektrális tudáselemek hierarchikus módon történő kezelése.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Ideális dimenzió az elemző és értékelő munka sajátosságait teljes mértékben figyelembe vevő rendszer, mely képes az elemző szakemberek tapasztalati és tudásbeli ismeretein túlmutató értékelés, előrejelzés, tudás létrehozására.

4.2.2. Az idősor-kezelés

Az idősor-kezelési aldimenzió azt mutatja meg, hogy a vizsgált IT-rendszer az adatok időbeli változását képes-e visszamenőlegesen lekérdezhető módon tárolni.

1. **Nincs idősor-kezelés:** a rendszer kizárólag a jelenlegi állapotot tükröző lekérdezett adatokat képes tárolni és visszaadni.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Az idősor kezelése abban az esetben szükséges, ha a kezelt tudáselemek időben változó természetűek, és maga a változási folyamat is értékes információkkal bír, és nem csupán a változás eredményét szeretnénk naprakész formában vizsgálni. A változási folyamat követése jellemzően előrejelzésekhez (trendanalízis) és viselkedési modellek konstrukciójához szükséges.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Az elemző és értékelő munka szempontjából kerülendő, csak a felderítési ciklus adatszerző (technikai) eleménél alkalmazott.

2. **Idősor-kezelés létezik:** egy idődimenzió mentén visszamenőleg követhetjük a változásokat. Az adatmodellen belül kezelt idődimenzió vagy idősor részét képezheti a lekérdezésekben megfogalmazott szűrési feltételeknek. A fentiek a rendszert képessé teszik trendanalízis és predikció elvégzésének támogatására is.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Az idősor kezelése abban az esetben szükséges, ha a kezelt tudáselemek időben változó természetűek, és maga a változási folyamat is értékes információkkal bír, és nem csupán a változás eredményét szeretnénk naprakész formában vizsgálni. A változási folyamat követése jellemzően előrejelzésekhez (trendanalízis) és viselkedési modellek konstrukciójához szükséges.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény.

4.3. Műveletvégzési képességek dimenziója

A tudásmenedzsment-tevékenységeket végző személy szemszögéből a lényeges jellemző ezen a téren az, hogy az adott rendszer a legmagasabb szinten lévő rétegében (alkalmazási réteg) milyen komplexitású műveletvégzésre képes, és ezen keresztül milyen szolgáltatásokat képes nyújtani. Az alkalmazási réteg a felhasználó, valamint a teljes rendszer adattárolási képességeit biztosító háttéradatbázis rétege között helyezkedik el. Meg kell említenünk, hogy az adattárolási képességek kompatibilitási osztályai esetében említett lekérdezési

műveletek is megkövetelnek műveletvégzési képességet és számítási kapacitást, viszont mivel ezek a háttéradatbázis szintjén kerülnek végrehajtásra, ezek a funkciók nem vesznek részt a jelenlegi dimenzió kompatibilitási osztályainak kialakításában.

A műveletvégzési képességek dimenziójának kompatibilitási osztályai:

1. **Nincs ilyen képesség** – a rendszerben csupán kommunikációs és adattárolási funkcionalitás van jelen.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a felvitt információhalmazon nem kívánunk az adattároló rendszer által lehetővé tett műveleteken kívül műveleteket végezni, az 1. osztályba tartó rendszerek elegendőek.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Az elemző és értékelő munka szempontjából kerülendő, csak a felderítési ciklus adatszerző (technikai) eleménél alkalmazott.

2. **Általános aritmetikai és logikai műveletek** végezhetik az adatállományokon az alkalmazások szintjén.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben a rögzítendő adatállományon a felhasználást támogatásához további, alapszintű műveletekre van szükség, a 2. osztályba tartozó rendszerek alkalmazása indokolt.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Az elemző és értékelő munka szempontjából kerülendő, csak a felderítési ciklus adatszerző (technikai) eleménél alkalmazott.

3. **Aggregációk képzésének lehetősége:** az adattárolás szintjén végrehajtott lekérdezések eredményei különböző szempontok alapján összegezhetőek az alkalmazás szintjén, az eredmény megjeleníthető valamilyen formában.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Ha a rendelkezésre álló adatok önmagukban nem, csupán összevont formában hordoznak használható információ-tartalmat, a 3. osztályba tartozó rendszerek aggregációs képessége követelmény.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Alapkövetelmény.

4. **Algoritmus definíciós lehetőség:** a felhasználó komplex algoritmusokat definiálhat, melyek a tárolt illetve a bemeneti adatállományokat tekintik bemenetnek. Ezen algoritmusok által kodifikált tudás (és nem csak információ) rögzíthető a rendszer keretein belül.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben az egyszerű, összegzés jellegű aggregációs műveletek nem elegendőek, és valamilyen egyedi, komplex algoritmus szükséges a megfelelő információ kigyűjtéséhez, a negyedik osztály algoritmusdefiníciós képessége követelmény.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Növeli az elemző és értékelő munka minőségét, új ismeret előállítására önmagában csak speciális esetekben alkalmas.

5. **Összefüggések automatizált felderítésének képessége:** nagy mennyiségű adat esetén az egyes adatelemek között bonyolult korreláció állhat fenn. A korreláció logikájának ismerete fontos lehet például *döntéstámogatási, modellalkotási* vagy éppen predikciós (előrejelzési) feladatoknál. Ilyen képességgel bírnak például az *adatbányász* eszközök (szekvencia és klaszteranalízis). Ebbe az osztályba sorolandók a *szövegbányász* eszközök is, melyek automatikus indexelést, valamint szövegösszefüggések felderítését és – jelenleg korlátozott szinten – a szöveg automatikus *kivonatképzését* teszik lehetővé. Az ötödik kompatibilitási osztály alkalmazásának esetén a tudásmenedzsment oldaláról meg kell jelölni, hogy a feldolgozandó inputok szöveges vagy numerikus típusúak.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: Amennyiben tudjuk, hogy a bemeneti adathalmaz kodifikált tudást hordoz (például viselkedési vizsgálat mintavételei eredményei), de ez közvetlenül nem nyerhető ki belőle (nagy számú adat, nem triviális, bonyolult összefüggéseken alapuló korrelációk) szükségünk van automatizált elemző eszközök alkalmazására: a rendszer automatikusan felderíti az adathalmaz összefüggéseit, és ezeket visszaadja. Meg kell jegyeznünk, hogy ezen rendszerek esetén rendszerint csupán az összefüggő adathalmazok és a köztük felfedezett összefüggések számszerű paraméterei lesznek az analízis eredményei – azt, hogy az összefüggés valós-e vagy csupán véletlenszerű egybeesésről van szó rendszerint szakember dönti el.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Ideális dimenzió az elemző és értékelő munka sajátosságait teljes mértékben figyelembe vevő rendszer, mely képes az elemző szakemberek tapasztalati és tudásbeli ismeretein túlmutató értékelés, előrejelzés, tudás létrehozására, különböző nyelvű adatok automatikus feldolgozására, az információval való túlterhelés kiküszöbölésére stb.

6. **Kodifikált tudás létrehozásának beépített képessége:** amennyiben elfogadjuk az a nézetet, hogy a rögzítésre került és végrehajtható számítógépes algoritmus valójában a számítógépes környezetre leképzett, rögzített tudás (explicit). Ezt alátámasztja, hogy a számítógép, amennyiben az adott tudás segítségével old meg valamilyen valós életbeli problémát, lényegében az algoritmus alkotójának tudását használja fel. A gondolatmenetet folytatva a tacit tudásnak is van elektronikus párja: A tacit tudásfajta, mely már említésre került nehezen megragadható, lényegében csak a hordozó és közvetlen tanítványai diszponálnak felette. A tacit tudás csupán tapasztalás útján szereshető meg. Fizikai szinten közelítve azonban nem ennyire megfoghatatlan a tacit tudás mibenléte: az emberi agyban a tanulás folyamán a neurális hálózatok szinaptikus súlyai folyamatosan adaptálódnak, a tudás ez által kerül rögzítésre. Jelen pillanatban nem áll rendelkezésre technológia, amely egy ilyen bonyolultságú hálózatot képes lenne tökéletesen leképezni. Viszont a tudás képződésének modellje már számos rendszerben működik: gondoljunk csak az öntanuló, neurális hálózat vagy genetikusan generált algoritmus alapú rendszerekre. Ezeket keresztül a rendszer saját, tudásra tehet szert, ami bár az emberi tacit tudáshoz hasonlóan képződik és az automatikusan generált modell formájában kodifikált módon létezik.

Értéke a tudásmenedzsment szempontjából: A hatodik osztály elemeire akkor van szükség, ha az ötödik osztály esetén említett problémához hasonlóval szembesülünk, de szükségünk van egy modellre, ami például előrejelzési céllal képes szimulálni egy komplex rendszer (például gazdasági) működését. A hatodik kompatibilitási osztály rendszerei az ilyen modellek létrehozását teszik lehetővé nagymértékben automatizált módon.

Értéke az elemző és értékelő munka szempontjából: Komplex szimulációs környezet kialakítását tenné lehetővé a döntéshozók számára, harcászati-hadműveleti és stratégiai szinten, ideális esetben kiváltható, pótolható lenne az elemző szaktudás.

A tudásmenedzsment-tevékenységek információtechnológiai támogatásának kérdésében meg kell vizsgálnunk, hogy érdemes-e egyedi fejlesztésű rendszerekben gondolkodnunk, vagy pedig a „dobozos” termékek jelentik a megoldást. Bármelyik megoldás is választjuk, a lehetőségeinket egyformán behatárolják az aktuális technikai színvonal nyújtotta lehetőségek, a rendelkezésre álló anyagi erőforrások, valamint a hírszerzés és felderítés speciális biztonsági megfontolásai. Jelen publikáció terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé e témakör bővebb kifejtését, azonban a hírszerző és felderítő szervezet komplex informatikai stratégiájának kialakításakor és információs rendszerének megtervezésekor kiemelt jelentőséggel bír.

4. Összegzés

A bőséges kínálat az IT-rendszerekből *azt a téves nézetet képes kialakítani, hogy a szervezeti tudásmenedzsment megoldható pusztán informatikai rendszerek bevezetésével*, semmilyen más beavatkozást nem igényel. Ekkor következhet be az, hogy olyan IT-rendszer vagy rendszerek kerülnek bevezetésre, melyek jól láthatóan néhány részfolyamatot képesek megoldani első lépésként. Második lépésként azonban a többi szervezeti tudásfolyamatot próbálják úgy hangolni, hogy a már kialakított rendszer támogatni tudja őket. Ezt elkerülendő, publikációmmal azt kívántam elérni, hogy a témában érintett szakemberek, döntéshozók, átfogó, ugyanakkor minél rövidebb formában kapjanak képet a tudásmenedzsment mint diszciplína jelenlegi helyzetéről és annak alkalmazási lehetőségeiről a hírszerző és felderítő szervek elemző és értékelő munkáját segítő információs rendszerek tervezése, fejlesztése során. A dolgozat nem foglalkozik konkrét alkalmazások értékelésével, más (hasonló tevékenységet végző) szervezetek tapasztalatainak bemutatásával, nem érintette az anyagi-pénzügyi és biztonsági vonatkozásokat sem, mert ezek együttes vizsgálata egy önálló kutatási projekt témája lehetne.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Drucker, P.: *Managing the future: The 1990's and Beyond*. New York, 1992, Truman Trally Books.
- Gerber, C.: *New technology is helping defense intelligence analysts sort through huge volumes of data*. Military Information Technology, 9 (9). 2005.

- Hasznics, M.: *IT hozzárendelési modell szervezeti tudásmenedzsment rendszerek támogatására*. Budapest, 2007, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, PhD-program.
- Héjja, I.: *A katonai felderítés és a biztonság összefüggés-elmélete*. Budapest, 2002, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- Herman, M.: *Intelligence services in the information age: theory and practice*. London, 2001, Frank Cass.
- Keyes, J.: *Knowledge Management, Business Intelligence, and Content Management: The IT Practitioner's Guide*. Washington DC, 2006, Auerbach Publications.
- Klimkó, G.: *A szervezeti tudás feltérképezése*. Budapest, 2001, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Gazdálkodástani PhD-program.
- Liebowitz, J.: *Strategic Intelligence: Business Intelligence, Competitive Intelligence, and Knowledge Management*. Washington DC, 2006, Auerbach Publications.
- Nonaka, I. – Takeuchi, H.: *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation*. New York, 1995, Oxford University Press.
- Prusak, L.: *Introduction to Series – Why Knowledge, Why Now?* In *Knowledge Management and Organisational Design*. Boston, 1996, Butterworth-Heineman.
- Rácz, L.: *A tudás alapú szervezetek vezetése*. Felderítő Szemle, 2006/3. szám, 81–101. o.
- Snowden, D.: *Telling stories out of school*. Information World Review, 27–33. o. 2000. December.
- Starbuck, W. H.: *Learning by knowledge-intensive firms*. Journal of Management Studies, 29 (6), 713–740. o. 1992.
- Treverton, G. F.: *Reshaping National Intelligence for an Age of Information (RAND Studies in Policy Analysis)*. Cambridge, 2001, Cambridge University Press.
- Waltz, E.: *Knowledge Management in the Intelligence Enterprise*. Boston, 2003, Arctech House.
- Winter, S.: *Knowledge and Competence as Strategic Assets*. In Teece, D.: *The Competitive Challenge: Strategies for Industrial Innovation and Renewal*. New York, 1987, Ballinger.

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES

TIBET – A HÁLÓZATKÖZPONTÚ HADVISELÉS KÍSÉRLETI TEREPE

Ennek a dolgozatnak egy „népszerű” változata a könyvnapra tervezett, „Kína a tükörben” ideiglenes címet viselő esszégyűjteményem egyik fejezeteként született, „A Koszovó-modell és a Tibet-szindróma” alcímmel. Egy „komolyabb” háttér tanulmány („A kínai fegyveres erők fejlesztése a regionális és a globális biztonság tükrében”), amit a Világgazdasági Kutató Intézet megrendelésére készítettem, szintén tartalmazott számos gondolatot Kína nemzetiségi problémáinak katonapolitikai vetületéről. Ennek a fő megállapításait egészítettem most ki a Felderítő Szemle számára, néhány felderítési szempontból lényeges észrevétellel.¹

Előrebocsátom, nem kívánom a tibeti helyzetet és Kína magatartását minősíteni, sőt, még a Dalai Lámaét sem, de innen a messzeségből – csak a tudósításokat és kommentárokat olvasva és nézve – rossz sejtelmeim vannak. Talán, mert én még – másokhoz hasonlóan – emlékszem a délszláv válság máig húzódo történéseire, melyek egy kissé mintha hasonlítanak a tibetire, ha másban nem, akkor abban, hogy Európa és a világ nem a legszerencsésebben kezelte azokat.

Koszovó messze van Pekingtől, ahonnan azonban a földrajzi távolság ellenére odafigyelnek a Balkánra, amelyet Kína a nyugati határaitól Délkelet-Európáig húzódo eurázsiai válságövezet részének tekint, nem teljesen alaptalanul. A katonai biztonság eurázsiai összefüggéseinek illusztrációjaként megemlíthetjük, hogy 1999. május 17-én – a Jugoszlávia elleni NATO-légihadjárat egyik mozzanataként – két F-16 típusú amerikai repülőgép nagy pontosságú csapást mért a belgrádi kínai nagykövetségre. Az Egyesült Államok hivatalos magyarázata szerint sajnálatos hiba történt, a tévedésért Washington (és a NATO nevében Brüsszel is) bocsánatot kért. Persze a bocsánatkérés ellenére nem megnyugtató, hogy a világ sorsát eldöntő „okos fegyverek” ennyire buták is lehetnek, és az „intelligence-led operation”-ból hirtelen „intelligence-misled operation” lett, azaz a hírszerzés-vezette műveletből hírszerzés által félrevezetett művelet kerekedett, mint később Irakban még nagyobb méretekben. Ennél már csak a média-vezette művelet lehet rosszabb, de most úgy tűnik, Tibet esetében azt is megérhetjük.

Az amerikai hírszerzés ismert eredményeinek és kudarcainak tükrében a belgrádi támadás valóban lehetett egyszerűen a gondatlanság műve, de a keleti, sorsszerű világkép nem ismeri a véletlen fogalmát. Mindennek oka van, és csak meghatározott feltételek mellett következhet be. A bombákkal az Egyesült Államok – akarva-akaratlanul – „üzent” Kínának: tartsa távol magát az amerikai érdekszférától Európában, Ázsiában és bárhol a világon! Washington ekképpen demonstrálta, hogy senkitől sem fél, és bárkivel szemben vállalja a fegyveres konfliktus lehetőségét is,

¹ A Szerkesztőbizottság megjegyzése: A kiadványban közzétett tanulmányokban megjelenő vélemények nem feltétlenül azonosak a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával, de a tudományosan megalapozottakat közreadjuk.

aki csak gondol arra, hogy kihívást intézzen az amerikai hegemonia ellen. Szólhatott az üzenet Európának is, emlékeztetve a nyugati szövetségeseket arra, hogy „együtt sírnak, együtt nevetnek” az amerikaiakkal akár Kínával szemben is, és kötelezettségeiknek minden körülmények között és mindenhol eleget kell tenniük.

A nagykövetség elleni támadás – ha nem is volt szándékos –, akkor sem volt teljesen váratlan „derült égből villámcsapás”. Illeszkedett egy eseménysorba, amely egy egységes kontextusban értelmezhető, mint a kínai–amerikai viszony törékenységét és kiszámíthatatlan veszélyeit mutató jelzés. Ettől kezdve a kínai katonai és biztonságpolitikai elemzők a „humanitárius beavatkozás” mint globális amerikai és NATO-stratégia feltételeit, jellemzőit, sajátosságait és kilátásait állították a középpontba, az ellenszegülés célszerű módozatai kimunkálásának szándékával.²

Koszovó, Afganisztán és Irak után kérdésként merülhet fel, hogy az új körülmények között kit akar a NATO elrettenteni, azaz ki a potenciális ellenség? Vajon szándékozik-e a Szövetség (ENSZ BT-felhatalmazás nyilvánvaló hiányában) katonai szerepet vállalni egy távol-keleti (mondjuk tajvani, vagy – uram bocsá’ – tibeti) fegyveres konfliktusban? A költői kérdésre a válasz mindeddig az volt, hogy a NATO-nak nincs szüksége új ellenségekre, és nem is kell jóslatokba bocsátkoznia arról, hogy ki lesz a következő „kihívó”. Veszélyes lenne leragadni egy vészforgatókönyvnél... Az elrettentés lényege az ellenfél bizonytalanságban tartása. A NATO-nak nem kell meghatároznia, hogy ki a potenciális ellenség: az agresszor maga fogja meghatározni magát. Ne spekuláljunk a „távoli régiókról” és ne hivatkozzunk precedensekre. Koszovó egyedi eset volt, ahol az egész világ beavatkozást várt a NATO-tól, miközben a Biztonsági Tanács tehetetlen volt, és a Milosevics által szándékosan előidézett menekülthullám Európa stabilitását fenyegette. A NATO számára az ENSZ alapokmány a norma, de „rendkívüli esetekre a Szövetség fenntartja cselekvési szabadságát.”³

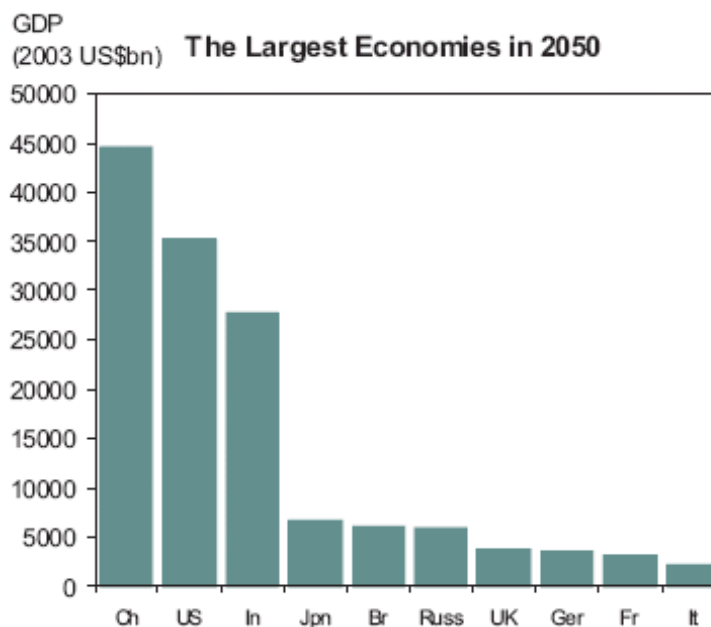
Most 2008-at írunk (köztudott, de nem árt emlékeztetni rá). Washington és Peking 2001 óta egymás szövetségesei a terror elleni globális háborúban. Kína – amerikai támogatással – felvették a WTO-ba (a Világkereskedelmi Szervezetbe), és a megelőlegezett bizalmat az előírt tagsági feltételek fokozatos teljesítésével hálálta meg, a külföldi befektetők nagy öröme és hasznára. Peking megkapta a 2008-as olimpia, Sanghaj pedig a 2010-es világkiállítás rendezési jogát. A kínai gazdaság dübörög. Százmilliókat emeltek ki a szegénységből. Javult az emberi jogok helyzete. Igaz, központi irányítás mellett, de fejlődik a politikai–társadalmi intézményrendszer, megkezdik az elektronikus közigazgatás bevezetését. A 2008. évi pártkongresszus nagyszabású terveket fogalmazott meg: 2020-ig ismét megnégyszerezik a GDP-t, demokratikus jogállami alapokra helyezik Kínát, kezelik a fejlődés kétségtelen ellentmondásait, nagy gondot fordítanak a területi és társadalmi aránytalanságok leküzdésére, a környezetvédelemre, az oktatásra, a műszaki–tudományos kutatás–fejlesztésre stb.⁴

² Rácz Lajos: *A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire*. ZMNE doktori (PhD) értekezés, 2007.

³ Dr. Klaus Wittman tbk., szóbeli közlés, 2004. 10. 19.

⁴ Speech by Hu Jintao to the 17th National Congress (full text). <http://www.chinaelections.org/en> 2007. október 15.

Mérvadó tudományos körök 2040 körülre⁵, a merészebb előrejelzések már 2020-ra várják, hogy a kínai gazdaság utoléri az amerikai, és meg is előzi. Egyes jelek szerint lehet, hogy ez már be is következett: az amerikai pénzügyi válság és recesszió figyelembevételével, a világgazdasági növekedéshez való hozzájárulásban mindenképpen.

A gazdasági „nagyhatalmak” 2050-re jelzett rangsora

Az erő és a magabiztosság a pekingi központtól távolabbra is kisugárzik. Vasút épült Lhasza-ba, a Tibeti Autonóm Tartomány fővárosába, a világ tetejére. Kínai vízum és utazási engedély birtokában most már nemcsak a leggazdagabbak, hanem a turisták többsége is eljuthatott Tibetbe, megcsodálhatta a Potala-Palotát és más templomokat, belekóstolhatott a helyi népszokásokba, szót válthatott szerzetesekkel és laikus hívőkkel, élvezhette a tibetiek és a betelepült *han* kínaiak vendégszeretét.

Míndeközben Európa is bővül, épül, szépül és erősödik, nem kis mértékben a kínai kapcsolatnak (is) köszönhetően. Brüsszel nagyobb biztonságpolitikai és katonai szerepet vállal a saját háza táján és közvetlen környezetében, a Balkánon, a Mediterrán-térségben és Észak-Afrikában. Koszovó kikiáltotta függetlenségét, amit az Egyesült Államok és az EU-tagállamok döntő többsége elismert, noha Oroszország és Kína óva intette őket ettől a lépéstől. **De mi köze van Kínának Koszovóhoz?** Törődjön mindenki a saját nemzetiségeivel, különösen, ha olimpiát akar rendezni – mondhatná bárki.

⁵ Dreaming with BRICs: The Path to 2050. Goldman Sachs Global Economic Paper N° 99, 2003.

A nemzetiségi probléma biztonságpolitikai és katonai aspektusai Kína számára a belső területi (természeti), gazdasági és társadalmi (emberi, technikai, vallási, kulturális) erőforrások eloszlásával, valamint az ország külkapcsolataival, nemzetközi emberjogi megítélésével és geostratégiai helyzetével szoros összefüggésben jelentkeznek.

Kínában 56 nemzetiség él, ebből a *han*-ok (a „tulajdonképpeni” kínaiak) a lakosság 93%-át adják, a fennmaradó 7%-ot a többi 55 nemzetiség teszi ki. A külvilág a többségüknek még a létezéséről sem tud. A legnagyobb kisebbségi nemzetiségről, a Guangxi tartományban lakó 16 milliós *zhuang*-okról feltehetően a magyar emberek sem hallottak sokat – igaz, hogy ők viszonylag konfliktusmentesen beilleszkedtek a többségi társadalomba, és azok, akik a lakóhelyükön maradtak, eredeti, falusi életmódjukat, szokásaikat megőrizték vagy megrázkódtatásmentesen, fokozatosan alakítják át (például sokáig nem rendelkeztek saját írásbeliséggel, egy abc-t a Kínai Tudományos Akadémia dolgozott ki a számukra 1957-ben).

A második legnagyobb lélekszámú nemzeti kisebbség a *mandzsu*, mintegy 10 millió képviselővel. 1644-ben egy háromszázéves mandzsu törzsszövetség hódította meg Kínát és ültette az utolsó, Qing (Csing) dinasztiát a császári trónra. A császárság bukásáig tartó, közel 300 éves uralkodásuk alatt a mandzsuk lélekszáma a sokszorosára nőtt, mindvégig Kína vezető rétegét alkották, de a hanokhoz képest így is elenyésző kisebbségben maradtak, saját nemzeti kultúrájukat néhány – a társadalom egészére rákényszerített – külsőségtől (például hajviselet) eltekintve lényegében feladták és teljesen elkínaiasodtak. Az 1911-es, Szun Jat-szen vezette polgári demokratikus forradalomnak mandzsu-ellenes, *han* nemzeti jellege is volt, bár ezt nem nagyon hangsúlyozták. Onnan kezdve viszont Kínában „nem volt divat” a mandzsu mivolta büszkének lenni, és jobban boldogult az, aki – a külsőségeket is beleértve – asszimilálódott. Ma mindössze tizenöt (!) beszélnek Kínában anyanyelvi szinten a mandzsu nyelvet (mindannyian 60 éven felüliek), ami pár éven belül holt nyelv lesz, és az egész világon csak néhány nyelvészprofesszor lesz képes eredetiben elolvasni a Qing (Csing) dinasztia idejéből fennmaradt, tömegtelen mennyiségű mandzsu nyelvű okiratot.

Az „igazi” nemzetiségi problémák a harmadik legnépesebb (8 milliós) kisebbséggel, az ujjurokkal kezdődnek, majd a tibetiekkel (4 millió) és a mongolokkal (3 millió) folytatódnak. Az ujjurok (valamint a Xinjiang-tartományt lakó egyéb türk és velük rokon kisebbségek), a tibetiek és a mongolok Kína területének 50%-át népesítik be (nyugat-délnyugaton és északon). Ezek a hanok lakta keleti, tengerparti sávhoz viszonyítva rendkívül kis népsűrűségű, elmaradott területek, amelyek ugyanakkor számottevő természeti kincssel rendelkeznek (amelynek hatékony kiaknázását eddig a zord természeti körülmények és a technológiai elmaradottság akadályozta meg). Az itt élő nemzetiségeknek a többihez képest markáns sajátossága az, hogy életmódjuk, kultúrájuk, vallásuk, nyelvük élesen eltér a kínaitól, és hagyományaikhoz szigorúan ragaszkodnak. Valaha Kínától különálló, önálló országokban éltek, sőt egykoron birodalmakat alkottak (az ujjurok, a türkök, a tibetiek és a mongolok), és csak a történelem „szeszélyéből” lettek kínaiak. Ráadásul a határ túloldalán nemzettestvéreik élnek, ezért a figyelmet is könnyebben vonják magukra,

és külső támogatást kaphatnak esetleges elszakadási törekvéseikhez, illetve kihasználhatják a nagyhatalmi viszonyokban, a geopolitikai helyzetben előforduló stratégiai és taktikai „ingadozásokat”. (Azt most csak zárójelben jegyzem meg, hogy ezen a területen, amit „Kínai Turkesztán”-nak is neveznek, napjainkban nemcsak a kínai, hanem az orosz jelenlét is egyre szembetűnőbb).

A területükön található természeti kincsek (Xinjiangban van például a kínai szárazföld olaj- és földgázkészleteinek egynegyede) és földrajzi elhelyezkedésük következtében a nemzetiségi régiók Kína számára pótolhatatlan stratégiai jelentőséggel bírnak, ezért megtartásukhoz minden rendelkezésre álló eszközzel ragaszkodni fog.

Tibet stratégiai jelentőségét – a természeti kincseken, például a vízkészleten kívül – az India, Kína és Közép-Ázsia által behatárolt térségben elfoglalt központi helyzete adja. Ez már a száz évvel ezelőtti elemzésekből is kitűnik: „Angol-Indiának védő bástyáját nem a Himalája hegyóriásai, hanem az eektől messzire északra terjedő, magas felvidék járhatatlan térségei, a nagy Kuenlun hegycsoport hegyláncok alkotják. Ilyen széles a határ a tibeti puszták és az ázsiai uralomért harcoló oroszok közép-ázsiai területei között”.⁶

Tibet a történelem folyamán sokáig önálló ország, királyság, majd – az Indiából átvett, de annak önálló, tibeti válfaját megvalósító, papi uralom alatt álló „teokratikus monarchia” volt, rövid időszakoként Kínával megegyező súlyú, hatalmas szomszédjával rivalizáló birodalom. A 13. században a tibetiek behódoltak a Kínát is elfoglaló mongoloknak és ezzel Tibet és Kína ugyanazon birodalom részévé vált (különálló igazgatás alatt). A mongolok – miközben vaskézrel uralkodtak – a tibeti buddhisták spirituális hatása alá kerültek, és ők is a lámaizmusra tértek át. Ennek a szellemi befolyásnak és a mongolokéhoz hasonló nomád életmódjuknak köszönhetően a tibetiek kiváltságos helyzetet élvezhettek a Yuan-kori (mongol uralom alatti) Kínában. A kínaiak 1368-ra megdöntötték a Yuan-dinasztiát és a Nagy Falon túlra szorították a mongolokat. A mongol csapatok Tibetből is kivonultak. Tibetben zűrzavaros, beháborúkkal terhes időszak következett, amit Kína arra használt ki, hogy a tibeti fejedelemségek egyikével-másikkal névlegesen elismertesse a császár fennhatóságát. A Ming-dinasztia azonban nem küldött csapatokat Tibetbe, ezt csak a mandzsuk tették meg, akik a 17. században először Kínát, majd – most már „kínai lobogó alatt”⁷ – Tibetet, Xinjiangot („Kínai Turkesztánt”) és végül (Belső) Mongóliát is elfoglalták. Innen eredeztetni Kína az említett tartományok feletti szuverenitásra támasztott nemzetközi jogi igényét (amit a világ országainak túlnyomó többsége, beleértve a nagyhatalmakat és Magyarországot is, elismer).

A mandzsu uralom megdöntése (1911) után a tibeti (valamint az ujgur és a mongol) függetlenségi törekvések a kínai nacionalizmussal kerültek szembe, és kudarcot vallottak. A 20. század második felében a maoisták „szeparatistákkal” és „reakcióssokkal” szembeni kegyetlen bánásmódja ismét felszította a tibetiek függetlenségi vágyát, ami a jól ismert eseményekhez, az 1949/1950-ben történt

⁶ Waddel L. Austine: *A rejtelmes Lhassza. Az 1903-1904. évi angol katonai expedíció története.* Lampel Könyvkiadó, 1910.

⁷ Ligeti Lajos: *Sárga istenek, sárga emberek.* Budapest, 1988, Kentaur Könyvek.

megszálláshoz, az 1959. évi felkelés leveréséhez, a Dalai Láma önkéntes száműzetéséhez, a „kulturális forradalom” túlkapásaihoz vezetett. Az etnikai, vallási és politikai feszültségek váltakozó intenzitással a mai napig fennmaradtak.

Az álláspontok – ha csak kicsit is, de – közeledtek az eltelt évtizedek során. Kína felajánlotta a Dalai Lámának, hogy visszatérhet Tibetbe és betöltheti vallási vezető szerepét, ha felhagy a politikai tevékenységgel, és lemond a tartomány függetlenségének követeléséről. A Dalai Láma „csak” a jelenleginél sokkal szélesebb körű vallási és közigazgatási önrendelkezést kér: nem a Tibeti Autonóm Tartománynak, hanem a „tibeti népnek”, azaz a szomszédos tartományokra is kiterjedő „Nagy Tibet” egészének. Ilyen engedményre Kína nem lesz hajlandó. Ha a békés autonómia-törekvések mögül – a Dalai Láma halála után – **elvész az erkölcsi tekintély, a tibeti függetlenségi mozgalom radikalizálódik, és a terrorizmus útjára léphet.** A feltételes módra talán nincs is szükség.

1950-ben az ENSZ egyértelműen elismerte Kína fennhatóságát Tibet felett, amikor a világszervezet tagállamai egyhangú(!) szavazással levették a tibeti kérdést a napirendről. A kínai csapatok akkor léptek be a koreai háborúba, és az Egyesült Államok nem akart újabb frontot nyitni Kína ellen. Angliának már nem állt érdekében India határainak megvédése, a Szovjetunió Kínát támogatta, India pedig potenciális szövetségest látott Kínában. A nyugati demokratikus országok közvéleménye viszont azóta egyre növekvő vehemenciával foglal állást a tibeti függetlenség ügye mellett. Ezt az elkötelezetten harcos – a tibeti nép lélekszámához, valamint sok más, világszerte elnyomott nép problémáihoz képest túlméretezett – kiállást több tényező is erősíti, így például szerepet játszik benne többek között:

- a Dalai Láma személyes tekintélye;
- a vallási tanítás színvonalas terjesztésének összekapcsolása a független Tibet érdekében folytatott propaganda-tevékenységgel;
- Tibet ügyének a tömegkommunikáció által megtámogatott közismertsége;
- a különféle keleti ezoterikus tanítások elterjedése Nyugaton;
- a tibeti buddhizmus „divatja”, párosulva egyes „médiasztárok” reklámtevékenységével;
- a „tibeti kérdés” látszólagos beilleszthetősége a Kína „felemelkedése” miatt aggódó rivális nagyhatalmak külpolitikai törekvéseibe;
- a Tibet melletti „bátor” kiállítás hasznossága a politikusi arculatformálásban.

Pekingben úgy látják, hogy Nagy-Tibet teljes körű autonómiája lenne az első lépés Kína feldarabolása, nemzetiségeinek összeugrasztása felé, hasonlóan Jugoszlávia felbomlásához, amit a „nemzetközi közösség” jogi eszközökkel szentesítene és – az új intervencionizmus ideológiájának megfelelően – katonai erővel szavatolna. De mit érnének el egy ilyen Koszovó-ihlette „megoldással”? És mi van azon túl?

A „kínai modell” hosszú távon alkalmasabb az etnikai problémák kezelésére. Lényege: a nemzetiségek alkotmányos, államalkotó szerepének, egyenjogúságának elismerése, nyelvi és kulturális szabadságuk biztosítása a létszámarányoktól függetlenül, minden jogellenes nacionalista és szeparatista törekvés törvényen kívül helyezése mellett. A márciusi tibeti eseményekben alighanem közrejátszott az a felismerés, hogy 2008, az olimpia éve az utolsó kínálkozó alkalom lehet a nemzetközi figyelem felkeltésére, külső támogatás szerzésére a szélsőséges, szakadár törekvések megvalósításához. Ha a nyugati politikusok népszerűségük érdekében, választási megfontolásokból engednek a média által felheccelt tömegek nyomásának és szankciókat vezetnek be Kína ellen, akkor magukat hozzák csapdahelyzetbe. **A tibetieken egyáltalán nem lesznek képesek segíteni, viszont hozzájárulnak egy új hidegháborúhoz és a globalizáció visszajára fordulásához.**

A visszafogott amerikai kormányzati reakciók mellett üzenet-értékű az is, hogy az olimpiai lángot kísérő londoni, párizsi és San Francisco-i zavargásokkal egy időben Új-Zéland szabadkereskedelmi megállapodást írt alá Kínával, az ausztrál miniszterelnök pedig négynapos hivatalos látogatása nyitányaként ékes kínai nyelven az együttműködést méltató beszédet mondott a Pekingi Egyetemen. Ha viszont a Dalai Láma majd megtartja tervezett nagyhatású szónoklatát az Európai Parlamentben, és annak nyomán a képviselők „cselekedni fognak”, akkor **az esetleges szankciókkal az EU magát szigeteli el** a kínai folyamatok befolyásolási lehetőségeitől és a világ még mindig legdinamikusabban fejlődő gazdaságától.

A kínai kisebbségi politika egyrészt igyekszik az ország soknemzetiségű, sokvallású, multikulturális jellegéhez igazodni, másrészt viszont az erőforrások integrálását garantáló egységtörekvések jegyében alakul (amelyek a számarányokból következően természetesen csak *han* dominancia mellett valósíthatóak meg). Az Alkotmány bevezető része (preambuluma) kimondja: „*A Kínai Népköztársaság egységes többnemzetiségű állam, amelyet összes nemzetiségének népei együtt alkotnak. A nemzetiségek egységének oltalmazása érdekében harcolni kell mind a nagynemzeti, elsősorban a Han-sovinizmus ellen csakúgy, mint a helyi (kisebbségi) nemzetiségi sovinizmusokkal szemben*”. **Kína tehát nem nemzetállam, hanem soknemzetiségű állam, amelynek alkotmánya – szellemében nem egy európai demokrácia alapokmányát is meghaladva –, egyenrangú államalkotó tényezőnek ismeri el az ország összes nemzetiségét!** Az alkotmány másik, szintén már-már európai színvonalú sajátossága, hogy mind a „nagyhatalmi” (han), mind a kisebbségi sovinizmus ellen fellép (a „helyi” jelzővel pedig egyértelműsíti, hogy a törvényalkotók célja a minősítéssel elsősorban a nemzeti kisebbségek területi elszakadásának megelőzése, a határok „sérthetlenségének” biztosítása). Az alkotmány 4. cikkelye kimondja, hogy a nemzetiségek jogosultak a saját beszélt és írott nyelvük használatára, és ápolhatják hagyományaikat. Ezeket a kitételeket az autonóm területek regionális hatókörű jogszabályai is megerősítik. A problémák nem is az elméletben, hanem a gyakorlati végrehajtás során jelentkeznek.

A központi kormány a nemzetiségek harmonikus együttélésének előmozdítása céljából „pozitív diszkriminációban” részesíti a kisebbségeket, például a nemzetiségekre nem vonatkoznak a hanokra nézve kötelező születésszabályozási

rendelkezések. A legtöbb nemzetiségnek saját autonóm tartománya vagy körzete van. Bel- és külpolitikai okokból egyaránt különösen igyekeznek tekintettel lenni a muszlimok érzékenységre. A han nemzetiségű muzulmánok, a *hui* népcsoport számára megalakították a Ningxia autonóm tartományt („Nagy-Tibet” egy részének elcsatolásával). A haderőn belül külön disznóhúsmentes, muzulmán menüt tesznek választhatóvá az ételmezésben. Az elmaradott, zömmel nemzetiségek lakta régiók fejlesztése érdekében infrastrukturális beruházásokat hajtanak végre, ilyen volt például a 2006-ban átadott Peking–Lhassa vasútvonal megépítése (ezeknek a projekteknek a katonai jelentősége sem lényegtelen), és ösztönzik a felsőfokú végzettségű szakemberek, mérnökök, tanárok, tanítók munkavállalását a távoli „vadnyugati” térségekben. A jó szándék ugyanakkor számos esetben a visszájára fordul, amiben nem csekély szerepet játszik a többségi han nemzetiségű kínaiak érzéketlensége a kisebbségek kulturális, vallási, nyelvi szükségletei, a kínai szokásoktól idegen életvitele iránt (és fordítva).

Az autonóm tartományok etnikai jellege rohamosan átalakul, ahogy a han kínaiak lokálisan is többségbe kerülnek. Minél sikeresebb a munkahelyteremtés, a közlekedési infrastruktúra és az oktatás fejlesztése, annál intenzívebb lesz a kínai szakemberek, pártkáderek és önkéntesek szervezett tömeges bevándorlása a nemzeti kisebbségek eredeti lakóhelyére, ami – a helyi szélsőséges vallási és szeparatista mozgalmak propagandatevékenységével kiegészülve – növelheti a feszültségeket, az elégedetlenséget. A rendőrség megerősítésére és a határok őrzésére máshonnan odavezényelt belbiztonsági, rendőri és katonai alakulatok személyi állománya szintén zömében han, az összkínai lakosság számarányainak megfelelően. A kínaiak részére megteremtik a saját szokásaiknak megfelelő elszállásolási, étkezési, szórakozási, művelődési stb. lehetőségeket, vagyis szaporodnak a kínai (nyelvű) iskolák, intézmények, éttermek, feliratok, és a helyi őslakosság kezdi idegennek érezni magát a saját lakóhelyén. Ráadásul az elmaradottságból való kitörés egyetlen kínálkozó útja az ősi életmód és a hagyományok feladása, az elkínaiasodás, az asszimiláció. 2002-től a Xinjiang-i egyetemen több, addig ujjur nyelven oktatott tantárgyat már csak kínaiul lehet felvenni, azzal az indoklással, hogy a végzős diplomások csak kínai nyelvtudás birtokában tudnak majd elhelyezkedni.

Ligeti Lajos már a múlt század 20-as éveiben, a belső-mongóliai nyelv és kultúra kutatása keretében plasztikusan jellemezte ezt a folyamatot: „... *lassan-lassan kínai gyarmatosok szivárogtak be. Nyomukban a dús legelő szántóföldekké változtak, a hol itt, hol ott feltűnedező sátrak helyén házak nőttek ki a földből, a nomádok nyájaikkal hátrébb szorultak, akik pedig maradtak, azok kénytelenek voltak régi életmódjukat feladni, s idomulni az új honfoglalókhöz. Végül is a szívós, erőszakos, mindent magába olvasztó kínai faj martalékvá lettek*”.⁸

A kis népekkel vallott természetes szolidaritás ellenére igazságtalan lenne a dolgok ilyen alakulását sommásan népiirtásnak, vagy „kulturális genocídiumnak” nevezni. A világon kéthetente kihalt egy kis nyelv. A Kanadában beszélt 55 nyelvből 52 súlyosan veszélyeztetett, a kihálás küszöbén áll. Az Egyesült Államok 28 tagállamában hoztak törvényt az angol nyelv kizárólagos hivatalos használatáról, 12-ben pedig folyamatban van hasonló szabályozás bevezetése. Oklahoma 37,

⁸ Uo.

kihalóban lévő indián törzse perlekedik a központi kormányzattal amiatt, hogy a közokiratokból „számúzik” a helyi indián nyelveket.⁹ A világ legveszélyeztetettebb nyelvei Észak-Ausztráliában, Kelet-Szibériában, Dél-Amerikában, és az Egyesült Államok Washington, Oregon és Oklahoma államaiban találhatóak.¹⁰ Az etnikai és nyelvi sokféleség megőrzése az emberiség számára ugyanolyan jelentőséggel bír, mint a biológiai diverzitás, de nem Kína az egyedüli ország, amely nehezen talál mindenki számára kielégítő megoldást ebben a kérdésben.

A pekingi központi kormányzat elsősorban politikai eszközökkel igyekszik orvosolni a nemzetiségi problémákat, de azokat nem kizárólag kisebbségi, kulturális vagy nyelvi egyenjogúsági kérdésnek tekinti, hanem egy olyan komplex biztonsági ügynek, amelynek stratégiai jelentőségét csak Kína külső és belső környezetével összefüggésben, az össznemzeti erő keretében, a létfontosságúnak tekintett nemzeti érdekek (területi egység, szuverenitás, fejlődés, versenyképesség, gazdasági, technológiai, kulturális és katonai erőviszonyok, befolyási övezetek stb.) szem előtt tartásával lehet értelmezni és kezelni. A módszerek finomodásának jele, hogy a haderő feladatai között a belső funkciók egyre hátrébb szorulnak a külső érdekvédelemhez és érdekérvényesítéshez képest. Eppen ezért, a haderő korszerűsítésével párhuzamosan a Fegyveres Népi Rendőrséget is professzionális erővé fejlesztik, amely képes lesz gyorsan reagálni a szükséghelyzetekre.

Kínát választás elé akarják állítani: Tibet vagy olimpia?! Tajvan vagy olimpia?! Xinjiang vagy olimpia?! Ne legyenek illúzióink egy percig sem: ha döntésre kényszerül, Kína nem az olimpiát fogja választani. Egyetlen szuverén ország sem mondana le területének és természeti erőforrásainak feléről egy olimpia, vagy egy világkiállítás megrendezésének kedvéért! Ezeknek a térségeknek a leszakadása vagy leszakítása az 1200 milliós többségi han nemzetiséget a szó szoros értelmében létérdekeiben veszélyeztetné, hiszen a lakosság élelmezése, víz- és energiaellátása stb. kerülne veszélybe. Ráadásul ezek a gyéren lakott körzetek a kínai központi hatalom támogatása nélkül nem lennének képesek semmilyen – az instabil környezetükből kiinduló – külső fenyegetés, illetve katonai, gazdasági, politikai vagy ideológiai (szélsőséges vallási) nyomás elhárítására, vagyis a regionális, sőt globális hatalmi pozícióira kényes Peking geostratégiai, biztonság- és katoná-politikai megfontolások miatt sem engedheti őket át egy vagy több másik hatalom befolyási övezetébe. Bármilyen „precedens” egy Jugoszlávia felbomlásához hasonló **lavinahatást** idézhetne elő, csak éppen sokszoros méretekben. Kína belső stabilitásának ilyen mérvű megrendülése **eurázsiai léptékű következményekkel** járna, ami Magyarországnak és az EU-nak sem áll érdekében. Egy ilyen „lavinahatás” söpörte el – az úgynevezett „népvándorlás” formájában – a Római Birodalmat 300 évvel azután, hogy a hunok „visszapattantak” a Kínai Nagy Falról.

Mire precedens Koszovó? Egyrészt arra, hogy hogyan kell egy kisebbséget úgy elnyomni és kisemmizni, úgy korlátozni és megalázni, megfosztani autonómiájától, hogy engesztelhetetlen gyűlölet ébredjen benne a saját államával szemben, és ha kell, véráldozat árán, fegyveresen, akár terrorista módszerek alkalmazásával is,

⁹ Tim Tally: *Okla. Indians balk at English-only bill*. Associated Press, Yahoo, 2007. 03. 14.

¹⁰ Language Hotspots: *Linking language extinction, biodiversity & the human knowledge base*. Washington, 2006, Living Tongues Institute for Endangered Languages.

külföldi támogatással elszakadjon attól a néptől, amelyikkel pedig mindig is közös lesz a múltja és a jövője. Másrészt arra, hogy hogyan kell elkeseredett bosszúvágygal vegyes hideg számításból beindítani egy erőszakspirált, ami a nemzetközi közösséget a gyengébb „áldozat” mellé állítja, és humanitárius beavatkozásra készíti, akár a nemzetközi jog és a saját békepárti elvei ellenére is. **Nem a koszovói modellt kell Kínára alkalmazni, hanem a kínait kellene a világ többi részén (Európában is) bevezetni. Megismétlem: a nemzetiségek alkotmányos, államalkotó szerepének, egyenjogúságának elismerését, nyelvi és kulturális szabadságuk biztosítását a létszámarányoktól függetlenül, minden jogellenes nacionalista és szeparatista törekvés törvényen kívül helyezése mellett!**

Lehetett volna a Hongkong esetében bevált „egy ország két rendszer” megoldást is kölcsönvenni a kínaiaktól a koszovói helyzet átmeneti rendezésére, vagy akár a „tajvani formulát”, a de facto függetlenség hallgatólagos elismerését, a de jure függetlenség következetes elutasításával, a felek tárgyalásra ösztönzésével. De politikai akarat híján „ez a hajó is elment”.

Kína az „egy ország két – rendszer” elv kidolgozásával és gyakorlati megvalósításával egy olyan új, innovatív konfliktuskezelési modellt „szabadalmaztatott”, ami alkalmas lehet az egyébként fegyveres összeütközéssel, vagy belső társadalmi felfordulással fenyegető szuverenitási, területi, elszakadási, rendszer-inkompatibilitási problémák „jegelésére”, megoldásuk elhalasztására addig, amíg a feltételek alakulása lehetővé nem teszi megnyugtató rendezésüket. Koszovó függetlenségének ügyében szerb részről nem véletlenül merült fel ez a javaslat is.¹¹ Az albán visszautasítás mögött nem az objektív feltételek hiánya, hanem a kínai és az európai (jelen esetben balkáni) konfliktuskezelési kultúra különbségei álltak. Míg az ázsiai megközelítés a kölcsönösen kielégítő kompromisszumra törekszik, addig a nyugati „játékelmélet” döntésmóddalje a maximálisan elérhető előny megragadását tekinti ésszerűnek, a másik fél egyértelmű veresége és megalázása árán is (új, jövőbeni konfliktusok magvát vetve el). Ennek háttérében a történelmi sérelmek által megalapozott „bosszúvágy” és a „minimax” védekezési stratégiaként bevált bizalmatlanság áll, ami viszont kizárja a potenciálisan még előnyösebb kooperatív stratégiák érdemi mérlegelését.

Az ötletgyárosok felvetették azt is, hogy miért nem alkalmazza Kína az „egy ország két rendszer” elvet Tibet esetében? Talán mert Tibet de facto sem független, nemhogy de jure. Meg talán mert a hagyományos tibeti teokratikus rendszer – ellentétben a hongkongi szabadversenyes, demokratikus, piaci kapitalizmussal – összeegyeztethetetlen a kínai szocializmussal (és a 21. századdal).

És mit szólnánk egy Izrael-típusú megoldáshoz? A nemzetközi közösség kikanyarintana egy kisebb, mondjuk egymillió négyzetkilométeres darabot Kínából (ez a minimum, amire a tibetiek igényt tarthatnak), és a tibetiek a Dalai Láma vezetésével hoznák ott létre saját államiságukat, aminek biztonságát Amerika és Nagy-Britannia szavatolná. Aztán fegyverezzük fel őket, és bízzuk rájuk, hogy megvédjék magukat, illetve, hogy az országhatárukat kiterjesszék annyira, hogy védhető legyen minden irányból. Ehhez egy „hatnapos háborúban” helyre kell

¹¹ Compromise by way of "One Country-Two Systems" formula (www.mfa.gov.yu/.../301105_3_e.html)

állítaniuk az eredeti Nagy-Tibetet, a mai Gansu, Qinghai, Sichuan és Yunnan tartományok elcsatolt részeinek visszaszerzésével. Tibetnek járna természetesen még Ningxia autonóm tartomány is, amit a kínaiak szintén az 1965-ös közigazgatási reform keretében vettek el Tibettől, és „adtak oda” a hui nemzetiségű kínai muzulmánoknak. Ők lehetnének a kínai palesztinok. A tibetiek elkergethették őket, ezután kínai menekülttáborokban helyezkednének el, majd jöhet a „Sárga Szeptember”, a terrorizmus, a Camp David-i béketárgyalások, a bombázások, a célzott likvidálások és a befalazás. Vajon mi tartja vissza a nemzetközi közösséget ettől a civilizált megoldástól? Csak nem a lelkiismerete? Persze, hogy nem. Csakis a józan realitásérzék, Kína erejének tudata. **A kis országoknál bevált recepteket nem lehet Kínára alkalmazni. A „kínai kérdés” megoldására csak maga Kína szolgáltathatja a „precedenst”.**

Próbálkozni azért másoknak is lehet, és talán meg is teszik. Az összeesküvés-elméletek híveinek feltűnhet, hogy az utóbbi években Kínát mintha a szokásosnál is több természeti csapás, járvány (SARS, madárinfluenza), katasztrófa és felfordulás sújtotta volna, mielőtt „váratlanul” kirobbantak a tibeti zavargások. Ez persze csak paranoia, amit azonban az Egyesült Államok nemzeti katonai stratégiájának egyes újszerű kitételei táplálhatnak: *„A hálózatközpontú és hatásalapú katonai műveletekre jellemző lehet, hogy a háború, különösen annak első időszaka nem korlátozódik majd az összhaderőnemi műveletekre, hanem a védő fél mélységi területein az elszigetelt harctevékenységek mellett gerilla és gerillaellenes, terrorisztikus, illetve terrorcsoportok elleni műveletekre kerül sor, mesterségesen kiváltott és irányított természeti és más katasztrófák bekövetkezésével, melyeket a lakosság kiprovokált, vagy spontán, szeparatista, vallási, etnikai és más indíttatású megmozdulásai kísérhetnek.”*¹²

Hogy néz ki a hálózatközpontú és hatásalapú művelet a gyakorlatban? Valahogy úgy, hogy a nagy tűzerejű harcosok kis csoportokban, sőt egyénenként, szétszóródva, majd a kulcspontokon összegyűlve, a legkorszerűbb felderítő és kommunikációs berendezésekkel felszerelve, műholdakon keresztül lehallgatásmentesen kommunikálnak egymással, valós idejű helyzetképet, parancsokat és terveket továbbítanak grafikus, akusztikus és más, integrált multimédiás formátumban, azaz – a kapcsolati háló előnyeit kihasználva – információs dominanciát biztosítanak a maguk számára. Megfoghatatlanok és mégis lecsapnak a kellő időben és a kellő helyen, vagyis térben és időben összehangoltan. Az összehangolás a mai technika mellett egy távoli, sebezhetetlen központból – például amerikai honi területről – is megvalósítható.

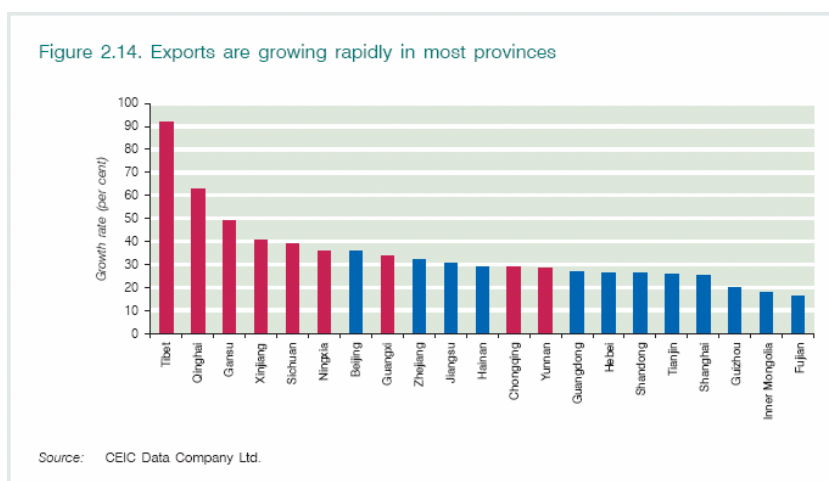
Ez a technológia, csak egy kicsit „lebutított” kivitelben, a civil, irreguláris harcosoknak is rendelkezésére áll rádiótelefonok, mobil-internet, PDA-k és más mindentudó „kütyük” formájában. Ehhez társul a talán még lényegesebb taktikai módszertan átvétele, azaz a fedett, rejtett, jól szervezett hálózatok szakszerű, hatékony működtetése. Ebből a szempontból az elitcsapatokra támaszkodó váratlan precíziós csapás, és a már-már eltemetett, kínai ihletésű „népi háború” koncepciója között nincs is olyan nagy különbség. Mindezt a magyar rendőrség is megtapasztalhatta a 2006. és

¹² Deák János: *A katonai stratégiák változásai és fejlődésük lehetséges irányai*. Hadtudomány, 2008/1-2, 55–70. o. (kiemelés tőlem).

2007. évi (meg majd a 2008. évi...) őszi zavargások idején, kínai kollégáik pedig az idén márciusban, a tibeti „megmozdulások” alatt.

„Hálózat” és „központ” – két, egymásnak csak látszólag ellentmondó fogalom. „*A média szervezethelyettesítő, eseményszervező feladatokat láthat el.*”¹³ Így történt ez az európai „közvélemény” Kína-ellenes indulatainak felkorszolásában, a kontinens minden országában gondosan megtelepített tibeti menekültek és az őket segítő társaságok aktivitásának „varázsütésre” történő megélénkülésében, a kínai nagykövetségek ablakainak „spontán” felháborodásból történő bezúzásában, az olimpiai láng megbecstelenítésében, az európai demokratikus véleménynyilvánítási kultúra megcsúfolásában. Megértem a tömegek Kínát elítélő felháborodását a „valódi autonómiát békésen kérő szervezetek elleni durván erőszakos rendőri fellépés” miatt, de tudományos elemző-értékelőként úgy látom, az indulatokat felkorszoló híranyag mögül hiányoznak a tények és a bizonyítékok.

Kína lezárta Tibetet?! Kína utakat, repülőtereket és vasutat épített Tibetbe, megnyitotta a 44 évig zárt Nathu La átjárót Indiába, amin keresztül a tibeti áruk Kalkutta kikötőjébe, és onnan a világ bármely pontjára eljuthatnak, akárcsak Tianjin-ből, ahová vasúton érkeznek. Az ENSZ legfrissebb jelentése szerint a tibeti export elmúlt két évre datálható jelentős fokozásával Kína nemcsak a tartomány, hanem az egész régió fejlődéséhez pozitívan járult hozzá.¹⁴

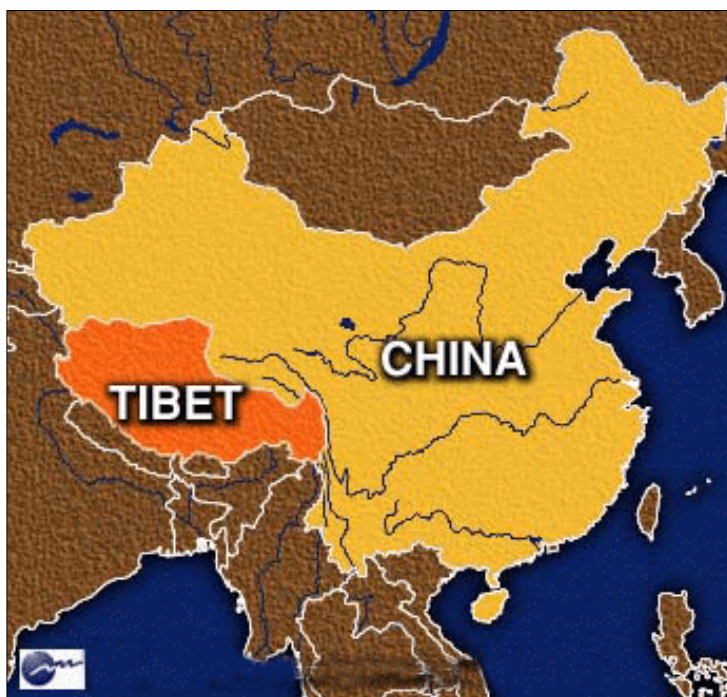

Rohamosan növekszik a kínai tartományok exportja

Peking a tudósítók biztonságára hivatkozva nem engedi őket szabadon mozogni?! Igen, ezt írja elő az érvényben lévő jogrend.

¹³ Szternák György: *Szélsőséges, erőszakos szervezetek mint a demokratikus társadalmak egyik fő veszélyforrása*. Felderítő Szemle, 2008. január, 111–120. o.

¹⁴ Economic and Social Survey of Asia and the Pacific, ESCAP, 2008.

Tibet – Kína autonóm tartománya

Kína az internet ellensége?! Kínában interneteznek a legtöbben a világon, de tilos a pornó és a kormányellenes politikai propaganda. Úgy látszik a kínaiak tisztában vannak a kimondott szó és a képi szimbólumok erejével és potenciális romboló hatásával, ellentétben az önkorlátozásra abszolút képtelen tartalom-szolgáltatókkal (és némely politikussal).

A kínai rendőrség fegyvert használt a békés tüntetőkkel szemben?! Igen, és előtte, hogy legyen rá ürügye, civil ruhába öltözött tibetinek álcázta magát, és bottal agyonvert néhány han-t meg hui-t, kifosztotta és felgyújtotta az üzleteiket a benne lévőekkel együtt?!

A Dalai Lámának semmi köze a tibeti zavargásokhoz?! Teljes mértékben valószínűtlen!

Peking nem hisz a Dalai Lámának?! Magától értetődik!

Kínai rendőrök Tibetben brutálisan lépnek fel a Dalai Lámával rokonszenvező tüntetők ellen? Nem is tudtam, hogy a kínaiak barna bőrűek, és hindi meg nepáli nyelven beszélnek, és indiai meg nepáli egyenruhát hordanak!

Ne csodálkozzunk a CNN és a BBC bakijain: mértékadó amerikai vezetők szintjén is előfordult Tibet összetévesztése Nepállal! Csak nehogy valamikor kiderüljön, hogy az állítólagos 140 tibeti áldozatot Nepálban érte baleset. Vagy köszönik, jól vannak...

További kérdések: A hálózatközpontú művelet elérte célját? Az attól függ, mi volt a cél. Tibet autonómiája? De hiszen Tibet autonóm tartomány! Nagy-Tibet „valódi”, teljes körű autonómiája? Nem értük el, és nem is fogjuk. A 2012. évi londoni olimpia bojkottja? Ezt még elérhetjük. Kína meggyengítése? Várjuk ki a végét!

Nincs szándékomban riogatni, de a hálózatközpontú hadviselésnek vannak kockázatai is, amelyek már most jól látszanak:

1) „Kutyaharapást szőrivel”. Kínának is vannak hálózatai az Egyesült Államokban és Európában. Kínának is van hírügynöksége, vannak kínai ifjúsági szervezetek is (nemcsak tibetiek) és legalább annyi kínai diák Londonban és Párizsban, mint tibeti. Ők is tudják kezelni a számítógépet, a mobiltelefont és az internetet, ők is tudnak tüntetni, legfeljebb egy kicsit kulturáltabban, mint az olimpia bojkottjára áhítozók. Canberrában ötszázan tüntetnek Kína ellen, és négyezren mellette... Kínai tömegek a Carrefour francia áruházlánc elleni bojkottal fenyegetnek. Anti-CNN.com honlapot nyitnak. E-mailekkel bombázzák a brit miniszterelnöki hivatalt.

2) Ahhoz, hogy „behálózunk” Kínát, vagy csak Tibetet, kínai és tibeti hálózati személyeket kell beszervezni. Ekkor viszont – ki ne ismerné ezt a játékot? – az ellenérdekelt fél beépülhet a hálózatunkba, és belülről bomlaszthatja azt. A kínaiak, sőt a tibetiek között is szép számmal lehetnek a pekingi kormányzathoz hű, ideológiailag elkötelezett „ügynökjelöltek”, vagy ha mégsem: annyit a kínaiak is hajlandóak lesznek fizetni nekik, mint bárki más (Kínának van a világon a legnagyobb valutatartaléka), és a pressziós lehetőségeik sem megvetendőek, mint tudjuk.

3) A hálózatok a globalizációnak köszönhetően juthattak kiemelkedő szerephez. Ennek a globális hálónak mi ugyanúgy a része vagyunk, mint ahogy Kína is. „Nagy halak” és „kis halak”: mindegyikünk ugyanazt az egy hálót szaggatja. De ki a halász?

Azt a faágat fűrészseljük, amin ülünk. Nicolas Sarkozy, francia elnök már nem győzi bocsánatkéréssel, hogy mentse hazája kínai érdekeltségeit. Levél Hu Jintao-nak. Levél a féllábú, tolószékes kínai paralimpikon kislánynak, akitől a haját cibálva próbálták elragadni az olimpiai fáklját, de nem adta. Emlékkönyv a nagykövettől, De Gaulle-t idézve, aki az amerikai rosszallás ellenére is diplomáciai elismerésben részesítette Pekinget 1964-ben (abban az évben, amikor Kína atomnagyhatalommá vált). Nyilatkozat arról, hogy a francia kormány elhatárolódik Párizs önkormányzatától, amely „súlyos politikai hibát követett el” azzal, hogy provokatív módon díszpolgárává avatta a Dalai Lámát. Kína és Franciaország között nincs konfrontáció – hangsúlyozza a nyilatkozat.¹⁵

Egy kaliforniai kutatóintézet szerint máától már nem az Egyesült Államok, hanem Kína a legnagyobb széndioxid-kibocsátó. A TV2 szerint az olajárak azért emelkednek, mert Kína és India már a világ olajkészletének egyharmadára „tart igényt”. Az RTL Klub viszont rámutat, hogy emelkednek az élelmiszerárak is: azért,

¹⁵ AFP, 2008. 04. 23.

mert az indiaiak és a kínaiak egyre több élelmiszert vásárolnak, és ez „felhajtja a keresletet”. Minden rossznak a kínaiak az okai (és nemsokára csatlakoznak hozzájuk az indiaiak is), mert túl sokan vannak. Hogyan lehet ezt a „válságot” kezelni? Kellene talán egy jó kis háború, lehetőleg Kína és India között, az mindent megoldana... Induljon hát szerzeteskaraván a Himaláján keresztül a demográfiai agresszió által megszentelt földre, pufogjanak az indiai gumibotok az ájtatos tibeti barátok kopasz kobakján, kürtölje tele a média a világot a kínai rendőrök könyörtelen brutalitásával, fújjuk le az olimpiai lángot poroltóval, és várjuk a hatást büszkén, lelkes izgalommal, igazunk naiv tudatában...

Játszik a bűvészinás... Szellemet idézünk, s nem bírunk vele... Magunkra gyűjtjük Euráziát, de nincs az a poroltó, amelyik ezt a lángot eloltaná... Csodákra még a hálózatalapú hadviselés sem képes.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Deák János: *A katonai stratégiák változásai és fejlődésük lehetséges irányai.* Hadtudomány, 2008/1-2, 55–70. o., kiemelés tőlem.
- *Dreaming with BRICs: The Path to 2050.* Goldman Sachs Global Economic Paper No. 99, 2003.
- Economic and Social Survey of Asia and the Pacific, ESCAP, 2008.
- Language Hotspots: *Linking language extinction, biodiversity & the human knowledge base.* Living Tongues Institute for Endangered Languages, Washington, 2006.
- Ligeti Lajos: *Sárga istenek, sárga emberek.* Kentaur Könyvek, Budapest, 1988.
- Rácz Lajos: *A kínai össznemzeti erő növekedésének hatása a nemzetközi kapcsolatokra és a nagyhatalmak geostratégiai törekvéseire.* ZMNE doktori (PhD) értekezés, 2007.
- Speech by Hu Jintao to the 17th National Congress (full text). <http://www.chinaelections.org/en> 2007. október 15.
- Szternák György: *Szélsőséges, erőszakos szervezetek mint a demokratikus társadalmak egyik fő veszélyforrása.* Felderítő Szemle, 2008. január, 111–120. o.
- Tim Tally: *Okla. Indians balk at English-only bill.* Associated Press, Yahoo, 2007. 03. 14.
- Waddel L. Austine: *A rejtelmes Lhassza. Az 1903-1904. évi angol katonai expedíció története.* Lampel Könyvkiadó, 1910.

KESZMANN OSZKÁR ALEZREDES

A MAGYAR KATONAI HÍRSZERZÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

A katonai felderítés az első világháború előtt

Kutatásaim során egyértelművé vált az a tény, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia katonai hírszerzésének szervezete és működése nagy hatást gyakorolt az 1918 után létrejött önálló magyar katonai hírszerzésre. A Monarchia hírszerzése igyekezett sokirányú szakmai tanulmányokat és tapasztalatokat összegyűjteni és hasznosítani, amelyek az eredményes működés érdekeit szolgálták. A felderítés megszervezése terén az Osztrák–Magyar Monarchia létrehozta az Evidenzbüro-t, amelynek tevékenysége a későbbiekben alapja lett a két világháború között működött Magyar Királyi Honvédség VKF-2. osztályának. A közös hadseregben szolgálatot teljesítő tisztek ismereteiket és tapasztalataikat felhasználva megeremttették az osztály működésének az alapjait.

A katonai hírszerzés csak a 19. század második felében kezdett szervezett formát öltetni. Megállapításom szerint a technika rohamos fejlődése indította meg a hírszerzés intézményrendszerének a kialakítását. A szemben álló felek információs igényei mai értelemben – összefoglaló néven – a haderő-, a hadszíntér- és a politikai felderítés fogalmát merítette ki. A katonai hírszerzés szervezeti keretek közötti megszervezésének szükségességét fontossá tették az 1870-71. évi francia–porosz háború, majd a későbbiekben az angol–búr, az orosz–japán, valamint a balkáni háborúk tapasztalatai.

1878-ban az Osztrák–Magyar Hadügyminisztérium egy tervezetet nyújtott be az uralkodónak, amely a katonai hírszerzés szervezeti kialakítására vonatkozott. A vezérkar keretében működő Nyilvántartó Iroda látta el a hírszerző szolgálat feladatát osztály szintű keretek között. Ez a szervezet volt az Evidenzbüro, amely a külföldi hadseregek tanulmányozásával foglalkozott, az idegen hadseregeknél előforduló összes eseményről és változásról minden esetben jelentést tettek a vezérkar főnökének. A Nyilvántartó Iroda alosztályai elsősorban a környező országok katonai haderejéről gyűjtöttek adatokat. Fontos elv volt, hogy már békeidőben alakítsák ki az adott országokról a nyilvántartási rendszert.

Ezenkívül a szervezet vezetőjének a hatáskörébe tartozott a bécsi udvarnál akkreditált idegen katonai attasékkal való érintkezés is. A Nyilvántartó Iroda a diplomáciai forrásokból, a hivatásos hírszerző tisztektől és ügynököktől – a nyílt forrásokból és a más titkosszolgálati módszerekkel – megszerzett adatokat és információkat rendszerezte, nyilvántartotta és elemezte.

A bécsi hírszerző központban a területeket és a felderítési irányokat az előadók, úgynevezett „iránytiszték” kezelték. A célországról nyilvántartott adatokat az előadók, „iránytiszték” egészítették ki az attasék által megszerzett és a Külügyminisztérium bizalmas közléseiből készített információkkal. Nagy jelentőséget

tulajdonítottak a sajtó és a katonai szakirodalom tanulmányozásának. Ennek érdekében Urbanski Agost vezérkari ezredes – aki 1909-ben lett a szervezet vezetője – elrendelte, hogy az előadók a célország haderejét az illető ország területén is figyeljék meg és tanulmányozzák.

A katonai hírszerzés rendszerét két főcsoportra osztották: a nyilvánosan (nyíltan) és a titkos módszerekkel végrehajtott hírszerzés. Abban az időszakban elsősorban a nyilvános (nyílt) hírszerzés a sajtó útján terjesztett kiadványokból, évkönyvekből, továbbá a napi sajtóból szerzett információkat dolgozta fel. A hírszerző tisztetek alapvetően az előbb említett nyílt csatornákon keresztül gyűjtött információkat használták fel az adatbázis frissítésére. Ennek érdekében átlagban napi mintegy nyolcvan sajtóterméket tanulmányoztak át az osztályon. Ugyanakkor a titkos hírszerzés célja az volt, hogy azokról az intézkedésekről gyűjtsön információkat, amelyek közvetlenül megelőzték vagy követték a haderőhöz kapcsolódó tevékenységeket.

A híryanagok megszerzésében fontos szerepe volt a **diplomátáknak**, akik a politikai jellegű információkat a Külügyminisztériumnak, a katonai jellegűeket pedig a Hadügyminisztériumnak terjesztették fel. A diplomáták a nyílt csatornákon keresztül és a titkos ügynöki forrásokból szerezték meg az utasításban, a számukra meghatározott adatokat. A **katonai attasék** intézményrendszerét a 19. század vége felé alakították ki, feladataikat az állomáshelyre megszabott utasításokban fogalmazták meg. Alapvető kötelességük volt a fogadó ország haderejének tanulmányozása, a megszerzett információkat pedig jelentés formájában a vezérkari főnöknek küldték meg. A katonai attasékat békeidőben a hírszerző szolgálat gerincének tartották. (Háborúban a semleges államok attaséi vették át az ellenséges államok területéről visszahívott attasék feladatait.) Az uralkodó – I. Ferenc József császár és király – szigorúan ügyelt arra, hogy a birodalom katonai attaséinak nem szabad közvetlenül kémtevékenységet folytatni. A katonai attasé feladata volt, hogy az őt vendégül látó állam hadseregét hivatalos minőségében megfigyelje, amely őt ebben hathatósan támogatta is. Tevékenysége során hadgyakorlatokon és katonai szemléken vett részt és a fogadó országban szabadon mozoghatott. Jelentéseit hazájában a vezérkari főnöknek tette meg. A szakmai munka érdekében békeidőszakban a **hírszerző tisztetek** alkalmazták a célország felderítésére. A fent említett személyeken kívül fontos szerepet tulajdonítottak a **titkos ügynököknek**, akik a nehezen hozzáférhető titkos információkat juttatták el a diplomata vagy katonai attasé kapcsolatuk felé. A működés érdekében hálózatot építettek ki, amely elsősorban a határ menti területeken fejtette ki a tevékenységét. Az összegyűjtött adatokat jelentés formájában a központba juttatták el, ahol azokat az úgynevezett „iránytiszték” összegyűjtötték, rendszerezték, összehasonlították, majd szűrték és osztályozták.

A technikai fejlődés eredményeként a tömeghadseregek már hadszíntér kiterjedésben fejtették ki hadműveleti tevékenységüket. A 19. század végére kialakultak az új szövetségi rendszerek, amelyeket az antant és a központi hatalmak szövetségébe tömörült országok alkották. Ennek következményeként, a várható alkalmazási irányoknak megfelelően a Monarchia katonai vezetése az alábbi fő felderítési irányokat határozta meg: orosz, balkán, olasz, német, francia és angol felderítési irány.

Az alapelv szerint a hírszerzés mindenkori feladata az, hogy a lehetősége szerint már a békében rendelkezzen azokkal az adatokkal, amelyek elősegítik a vezérkar tervező munkáját. Az első világháború tapasztalatai rámutatottak arra is, hogy Oroszország hiába rendelkezett Redl Alfréd vezérkari ezredes árulása révén a felvonulási tervekkel, a pillanatnyi döntések ezt az előnyt nem hagyták kiaknázni.

Az Evidenzbüro-ban eltöltött szolgálati idő és az első világháború hírszerzésének tapasztalatairól két könyvet említek meg az egyik ditrói Csiby Árpád magyar királyi nyugállományú honvéd alezredes könyve, amelynek címe: „*Katonai felderítő – kém – nemzetvédelmi- és propaganda szolgálat*”. A másiknak a címe pedig „*Kémszolgálat a háborúban*”, írója nemes Walzel Kelemen magyar királyi nyugállományú huszár alezredes. Mindkét szerző hosszú ideig szolgált a háború előtt és alatt is a katonai hírszerző szolgálatnál, az ott szerzett tapasztalataikat tették közzé műveikben.

Megállapításaikból részben idézek, részben pedig gondolati összefoglalást adok közre:

„A hírszerző tiszt hivatás betöltésénél fő szempontnak tartották a személyi tulajdonságokat. Fontos tényezőként említették meg a tiszta és nemes jellemet, valamint a hazaszeretet mély érzését. A tudás és a sokoldalú képzettség a személy kiválasztásánál csak másodlagos szerepet játszhatott.”

Az információ megszerzésére csak alkalmas személyt lehetett kiválasztani. Az alkalmasság terén jártasnak kellett lenni a katonai ismeretekben, mivel szakmai ismeretek nélkül nem tudja megítélni a katonai mozgásokat, a szervezetek nagyságrendjét. Természetesen tudni kellett az ország nyelvét is, amelyben feladatát végrehajtotta. Ravasznak is kellett lennie, mivel tevékenységét álcázta valamilyen foglalkozással. A szervezési és létszámadatok rögzítéséhez jó memóriával kellett rendelkeznie, mivel nem lehetett minden adatot írásban rögzíteni. A legfontosabb kérdés az volt, hogy milyen értékű információt tudott megszerezni. A vezérkar tervező munkájához szükséges adatok megszerzéséhez az ellenség mozgósítási és felvonulási tervéhez csak megbízható forráson keresztül lehetett eljutni. A háború előtt hasznosnak tartották a vezetést biztosító chiffré-kulcsok megszerzését is. A hírszerző szolgálat legfőbb célja az volt, hogy a hadsereg főparancsnokság az ellenség helyzetét állandóan ismerje és lehetőleg teljes körűen tájékozott legyen szándékairól.

Az osztály feladatai közé tartozott, hogy a vezérkar főnökének jelentést készítsen az általános politikai helyzetről. Ezeket az összefoglalókat a rendelkezésre álló mindennemű forrás felhasználásával országonként készítették el.

Az első világháború előtt a hírszerző tiszt kiválasztása kizárólag a minőségügyi táblázatok alapján történt. A kiválasztott hírszerző tiszt elméleti kiképzését tanfolyam keretében tartották meg, mielőtt a hírszerző tisztt elfoglalta volna a beosztását. Meg kellett ismernie a felderítő-, kém- és nemzetvédelmi szolgálat fogalmát, a hírforrások nemeit, a végrehajtó személyekkel való érintkezés és az eligazítás módját, a hírek közvetítésének jelentőségét és módjait, a jelentések átvételének módjait, ezek értékelésének és díjazásának, illetve a jutalmazásának a mérvét, a titoktartás jelentőségét és be nem tartásának végzetes következményeit.

Véleményük szerint *helyhez kötöttek, vagy mozgók lehetnek.*

A helyhez kötöttek alatt a *telepített bizalmi embereket értették*, míg a mozgóak a *titkos (katonai) ügynököket jelentették*. A telepített bizalmi embereket a hírszerző szervek telepítették le külföldön, és a hírszerzésben közvetlenül nem vettek részt, hanem a lehetőségeik szerint támogatták a hírszerzők részére meghatározott feladatok végrehajtását.

Főleg béke idején fejtették ki a tevékenységüket. A kisebb városokban egy, a nagyobbakban két, vagy három bizalmi embert helyeztek el a tervezett feladat végrehajtása érdekében.

Mozgó hírforrásokként alkalmazott titkos (katonai) ügynököket a társadalom különböző rétegeiből, önként jelentkezés vagy toborzás útján nyerték meg a hírszerző szolgálatnak.

Alkalmi hírforrások lehetnek tudósok, akik kutatási céllal utaznak külföldre, vagy művészek, kirándulók, turisták stb. Az alkalmi hírforrások apró jelentéseiből gondosan kellett kiválogatni a megfelelő adatokat.

Mint hírforrás *a sajtó* is fontos szerepet játszott. Itt azonban csak gyakorlott, járatos személyek bukkanhattak rá azokra az információkra, amelyekre a nyilvántartás kiegészítése, illetve pontosítása céljából szükség volt.

A szerzők megállapításai szerint az idegen állam fegyveres erejének felderítése magában foglalta:

- a hadsereg szervezetét;
- a fegyvernemek és csapatnemek fegyverzetét, egyenruháját és felszerelését;
- a kiképzési, harc- és élelmezési módját;
- egészségügyét;
- a parancsnoki kar összetételét és létszámát;
- a hadsereg mozgósításának módozatait;
- felvonulási tervét.

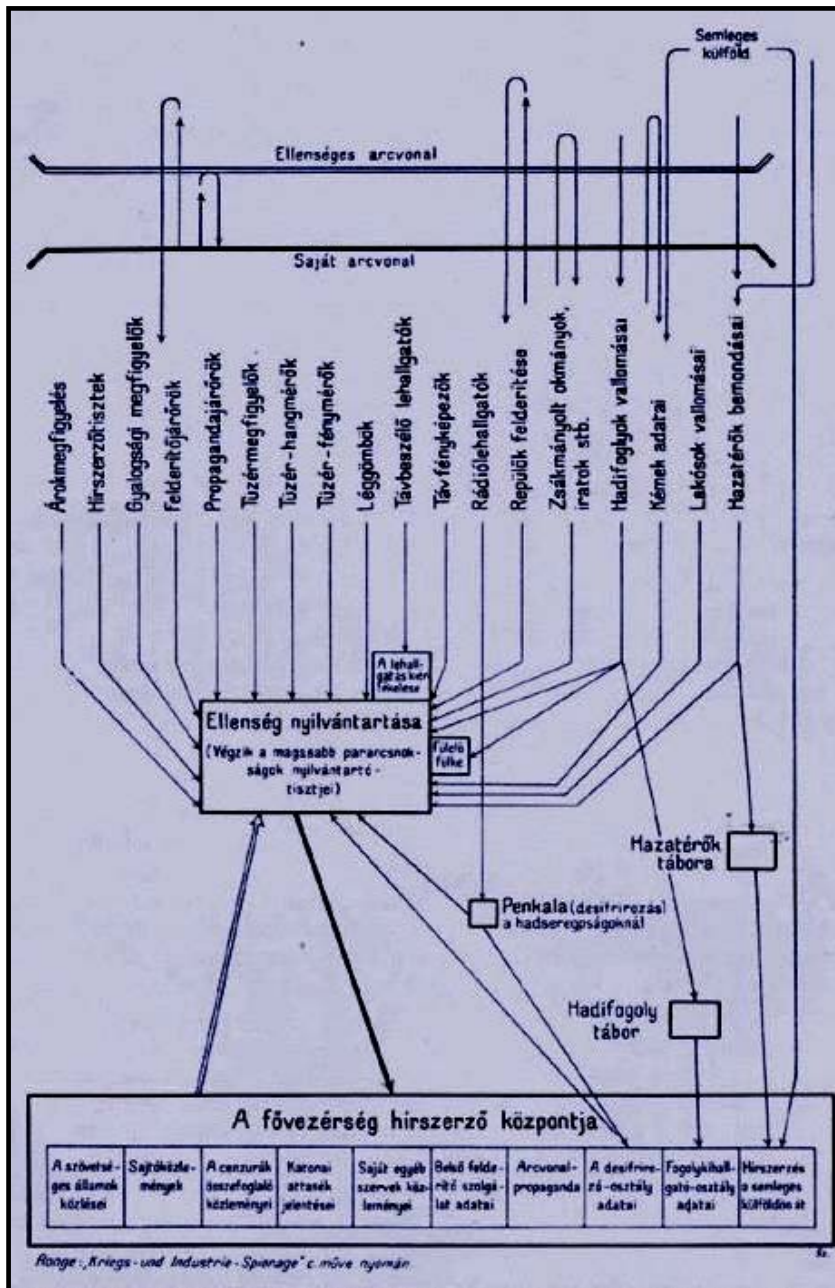
A fentiek mellett hírszerzési adatokat kellett még szerezni az adott ország terepviszonyairól és lakosságáról, politikai viszonyairól és gazdaságáról is.

Az elemzés kitért a hírszerző szolgálat tevékenységének sajátosságaira a háborúban működő hadseregnél.

A működő hadseregnél a felderítésnek két neme volt: a titkos (ügynöki) és nyílt (harcászati- vagy csapatfelderítés).

A titkos vagy távolfelderítés a felső katonai vezetés hadászati elhatározásához megkívánt olyan adatokat szerezte be, mint:

- az ellenség felvonulása;
- az ellenség helyzete, csoportosítása;
- az ellenség mozgásának iránya, üteme;
- az ellenség várható szándéka.

Ausztria–Magyarország világháborús hírszerzőszolgálatának táblázatos összefoglalása (Ronge: Kriegs und Industrie című műve alapján)

A távfelderítés az ellenséges arcvonalak mögött, a mélységben történt. Eszközei voltak:

- a légi felderítés, de az időjárás nagyon befolyásolhatta, és csak nappal volt végrehajtható;
- a lakossági felderítés;
- az ügynöki, vagy titkos felderítés.

Az ügynöki felderítésnek külön szabályai voltak. Az ügynököket szigorúan titkosan kellett kezelni. Külön feladatot jelentett az arcvonalon történő át- és visszajuttatásuk kérdése. Nagy fontossággal bírt az összeköttetés, hogy időben juttassák el az információt a hírszerző szervezethez.

Összességében megállapítható, hogy az első világháborút megelőző években a katonai hírszerzés megszervezése már a békeidőszakban megtörtént. A sokoldalú információk – ide tartoznak a közvetlen harcérintkezés során szerettek is – a hadászati és hadműveleti tervezést segítették. Az első világháborús tapasztalatok azt mutatják, hogy fontosnak tartották a hadifoglyok kihallgatását is. A tapasztalatok hozzásegítették a hírszerző szolgálatokat a háború utáni fejlesztéshez. A technikai fejlődés, amely a két világháború között zajlott le, tovább bővítette a hírszerzés lehetőségeit. A fejlődés azonban nélkülözhetetlen az ember nélkül és csak emberi erővel lehet továbbra is a legféltebb titkos információkig eljutni.

Nemes Walzel Kelemen huszár alezredes, aki 14 évet szolgált az Osztrák–Magyar Monarchia hírszerző szolgálatánál, a következőket írja a „*Kémszolgalat a háborúban*” című emlékiratában:

„A végsiker azonban mindig a magasabb intelligencián fog múlni, amely, párosulva szakismerettel és fáradhatatlan szorgalommal, az ellenfelet kijátssza és a leggondosabban őrzött titkait is kifürkészi.”

A fent ismertetett és alkalmazott módszereket az előző oldalon látható ábra szemlélteti, amely összefoglalja a hírszerző szolgálat működését az első világháború alatti időszakban.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Pilch Jenő: *A hírszerzés és kémkedés története*. Budapest, 1936, Franklin Társulat.
- Ditrói Csiby Árpád: *Katonai felderítő-, kém-, nemzetvédelmi és propaganda szolgálat*. Budapest, 1933.
- Nemes Walzel Kelemen: *Kémszolgalat a háborúban*. Sopron, 1939.

SZAKÁL LÁSZLÓ ALEZREDES

**AZ EUROFIGHTER EF-2000 („TYPHOON”) TÍPUSÚ
TÖBBFELADATÚ VADÁSZREPÜLŐGÉP
KÉPESSÉGEI, RENDSZERBE ÁLLÍTÁSÁNAK
ELŐZMÉNYEI ÉS JELENLEGI HELYZETE**

A szerző bemutatja a negyedik generációs EF-2000 vadászrepülőgép többnemzeti (brit–német–olasz–spanyol) összefogással végrehajtott fejlesztésének előzményeit, főbb állomásait és körülményeit. A repülőgép jellemzőin keresztül ismerteti a 21. század negyedik generációs vadászrepülőgépeivel szemben támasztott hadművelati alkalmazási követelményeket, azok változásait és az új harci–technikai jellemzőket. Rámutatva az előnyökre és hátrányokra, összegzi a fejlesztési program és a hadrendbe állítás jelenlegi helyzetével kapcsolatos véleményeket, majd hangsúlyozza a technikafejlesztés fontosságát és bemutatja a finanszírozással kapcsolatos nehézségeket.

Az EF-2000 („Typhoon”) típusú többfeladatú vadászrepülőgép

Európában a hidegháborús tömeges hadművelati alkalmazási igényeket kielégítő *második*¹ és *harmadik*² generációs vadászrepülőgépek típusváltásainak előkészületei az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején kezdődtek el. A jelentős anyagi és erőforrásigénnyel fellépő különböző rendeltetésű – vadász, bombázó, csata és felderítő – harci repülőgépek külön-külön specifikus mérnök-műszaki kiszolgáló és logisztikai támogatása a hadművelati tervezőket és a fejlesztőket

¹ A második generációs vadászrepülőgépek az 1950-es és 1960-as években gyártott, többségében hangsebesség feletti repülésre képes sugárhajtóműves, felderítőlokátorral ellátott repülőgépek, amelyek fedélzeti fegyverrendszerében a gépágyúk mellett, vagy annak mellőzésével megjelentek a levegő-levegő légiharckréták.

² A harmadik generációs vadászrepülőgépek az 1960-as és 1970-es években kifejlesztett és hadrendbe állított, jelentős mennyiségű analóg fedélzeti avionikával és fegyverrendszerrel ellátott repülőgépek, amelyek megnövelt teljesítményű sugárhajtóművel és számos vezérlést támogató segédberendezéssel lettek ellátva.

is a racionalizálás felé mozdította el. A többrendeltetésű³, többfeladatú⁴ és ugyanazon bevetés alatt felcserélhető szerepkörben alkalmazható⁵ harci repülőgépek elgondolásai akkor kezdtek el körvonalazódni, de a gyakorlati megvalósítás még jelentős technikai korlátok közé volt szorítva.

A harci hatékonysági és az alkalmazási mutatók növelése érdekében indított fejlesztési programok hadműveleti követelményeire a fent említettek mellett, a rendelkezésre álló technikai újdonságok, a politikai, a biztonságpolitikai, a gazdasági környezet, továbbá a finanszírozási feltételek folyamatos változásai is hatással voltak.

Az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) fejlesztési programja a fentiekből eredően – a kezdeti célkitűzésekkel ellentétben – jelentős késéseket szenvedett. A fejlesztés, a hadrendbe állítás és a további módosítások tényszerű eseményeiről és az egyéb behatásokról a Truppendienst Bundesheer, az Osztrák Haderő katonai folyóiratának 2007/5. számában megjelent „Az Eurofighter »Typhoon« (I) vadászrepülőgép – a tervezőasztaltól az első berepülésig” cikkben foglaltakhoz hasonlóan, egyre több gyakorlati tapasztalattal alátámasztott megállapítás került nyilvánosságra.

A rendszerbe állított Tranche-1⁶ első széria, illetve a jelenleg tesztelés alatt lévő Tranche-2 második széria vonatkozásában – az olvasók tájékoztatása céljából – a korábbi elemzéseket is figyelembe vevő újabb összegző megállapítások tehetők.

Az Eurofighter („Typhoon”) együléses, két sugárhajtóműves, utánégető nélkül is szuperszonikus sebességgel repülni képes, rendkívül nagy manőverező képességű, elektronikus (fly-by-wire) vezérlésű, rövid mellő vízszintes vezérsík és nagy deltaszárny (kacsa)⁷ elrendezésű, alacsony frontális radarfelderíthetőségű (LFRCS)⁸, részleges lopakodó (stealth)⁹ képességgel ellátott, negyedik generációs¹⁰, többfeladatú vadászrepülőgép. Mind a közel légi harcra, mind a vizuális láthatóságon túli nagy- és közepes hatótávolságú célok leküzdésére (BVR)¹¹ és a légi fölény megszerzésére alkalmas. A 2008-ban szállításra kerülő második sorozatú Tranche-2 vadászrepülőgép vonatkozásában, a kezdetben másodlagos feladatként szereplő felszíni célok pusztítása már megnövelt harci lehetőségekkel bővült ki, mindamelllett a felderítő feladatra történő bevetetőség is szerepel az alkalmazások között.

³ A „multi-function” képességű többrendeltetésű repülőgép különböző (légi fölény, légvédelmi, felszíni célok elleni és felderítő) feladatra történő technikai előkészítése, illetve átfegyverzése hosszabb időt vesz igénybe, mint a két bevetés közötti általános repülésre történő földi újra-előkészítés.

⁴ A „multi-role” képességű többfeladatú repülőgép a két bevetés közötti földi újra-előkészítés ideje alatt egy másik alkalmazási feladatra késedelem nélkül (~30 perc alatt) átfegyverezhető, illetve átprogramozható.

⁵ A „swing-role” képességű vadászrepülőgép ugyanazon bevetés alatt képes – légi fölény, légvédelmi, felszíni célok elleni és felderítő – szerepkört váltani.

⁶ Tranche: széria (A különböző alkalmazási képességekkel gyártásra kerülő és a leszállítási időben is eltérő sorozat. Az EF-2000 megrendelések leszállítása három szériában van tervezve.)

⁷ A repülőgép mellő vízszintes vezérsíkjai a felszárnyak előtt helyezkednek el.

⁸ LFRCS – Low Frontal Radar Cross Section: Alacsony frontális radarfelderíthetőség.

⁹ „Stealth” technológia – Rádiólokációs felderítő radarhullámokat „elnyelő” felülettel bíró technológia.

¹⁰ A negyedik generációs vadászrepülőgépek az 1980-es és 1990-es években kifejlesztett és hadrendbe állított számítógép-vezérelt fedélzeti avionikával, precíziós fegyverrendszerrel ellátott és megnövelt tolóerővel rendelkező repülőgépek, amelyek ugyanazon bevetés alatt képesek – légi fölény, légvédelmi, felszíni célok elleni és felderítő feladatok közül legalább kettőből – szerepkört váltani.

¹¹ BVR – Beyond Visual Range: Vizuális láthatóságon túli hatótávolságon.

A repülőgép számítógép-vezérlésű – 6 darab digitális adatbuszban – integrált fedélzeti avionikai¹² rendszerei és a rendkívül előnyös harcászati-technikai jellemzői lehetővé teszik, hogy ugyanazon bevetés alatt akár (swing-role) változtatható szerepkörben is végrehajtsa feladatát.

A fejlesztési program vezető–koordináló szervezete a **NATO Eurofighter and Tornado Development, Production & Logistic Management Agency (NETMA)**, amely a négy részt vevő ország egyetértési nyilatkozatban lefektetett megbízása alapján beszerzi a repülőgépeket, felügyeli a négy szövetséges tagország légierője által meghatározott – gyártással kapcsolatos – hadműveleti műszaki követelményeinek teljesülését, továbbá az Eurofighter és a Tornado típusú harci repülőgépek logisztikai támogatási–fenntartási feladatainak végrehajtását. A hadiipari előállítását a többnemzeti összefogással létrehozott **Eurofighter GmbH konzorcium** irányítja, amely a **német** European Aeronautic Defence and Space System Company (EADS)-DaimlerChrysler (DASA), az **olasz** Alenia-Aeronautica, a **spanyol** EADS-Construcciones Aeronáuticas S. A. (CASA) és a **brit** British Airspace Electronic System (BAE System) vállalatokból tevődik össze.

Az EJ–200 típusú hajtómű kifejlesztését az Eurojet Turbo GmbH (Rolls-Royce, MTU Aero Engines, Fiat Aviazione and ITP), a kezdeti ECR–90 és a CAESAR¹³ típusú radarokét pedig az EuroRadar Consortium (EADS Defence Electronic, SELEX Sensors and Airborne System, Galileo Avionica és INDRA) vállalatcsoport végezte, illetve végzi.

A felsoroltak kitaró erőfeszítései ellenére az első tesztrepülésre közel 20 évet, a rendszerbe állításra további 10 évet kellett várni.

Az EF–2000 fontosabb jellemzői, harcászati-technikai adatai, valamint a 21. század vadászrepülőgépeivel szemben támasztott hadműveleti alkalmazási követelmények

Az Eurofighter EF–2000 („Typhoon”) főbb jellemzőit, a vele szemben támasztott követelményeket a négy gyártó nemzet által aláírt *„Fegyverrendszer, tervezés és teljesítmény-specifikáció”* elnevezésű dokumentum rögzítette. Ez általánosságban meghatározta a repülőgép tömegét, a rendszerek teljesítményét, a harcképességet, a működőképesség és karbantartás minimum követelményeit. Fontos új fogalmak a túlélőképesség, a magas bevetetőségi ráta, a független működőképesség és a rövid felszálló és leszállási jellemző. A részletes hadműveleti követelmények szempontjából a légvédelmi képességek növelésére, a felszíni célok pusztításával kapcsolatos lehetőségek szélesítésére, a felderítés változatos eszköz-rendszerével pedig főként a légi főlény megszerzésére és megtartására törekedtek.

¹² Az avionika a légi járművek működéséhez szükséges fedélzeti elektronikus rádió- és lokátortechnikai berendezések, navigációs, figyelmeztető felismerő, a vezérléshez szükséges elektromos műszer- és oxigén-, illetve a harci repülőgépek esetében a fedélzeti felderítő és célzó-, továbbá a fegyverzet-vezérlő rendszerek összessége.

¹³ CAESAR – CAPTOR Adaptive Electronically Scanned Array Radar: Adaptív elektronikus letapogató rácsvezérelt felderítő radar.

A repülőgép jellemzői

A gép külső ismertetőjele a nagy deltaszárnyakkal kombinált kacsaelrendezés, amely megoldás rendkívüli manőverezőképeséget tesz lehetővé minden sebességtartományban. A repülőgép a modern elektronikus repülésvezérlésnek köszönhetően a pilóta irányítási parancsait úgy hajtja végre, hogy az automatizált quadplex (négyeseres biztosítású) digitális fly-by-wire (teljesen elektronikus, direkt mechanikus kapcsolat nélküli) rendszer a kacsaszárny elrendezés miatti belső instabilitást egy művi stabilizációval hozza helyre. A négy darab párhuzamosan működő fedélzeti számítógép össze van kapcsolva a kormányaszárnyakon elhelyezett nagy érzékenységű mozgásérzékelő szenzorokkal. Ez a megoldás a repülőgépet a mindenkori repülési szituációnak megfelelő automatikusan optimális helyzetben tartja. Ezenkívül a számítógép automatikusan a megengedett maximális technikailag végrehajtható értéken határolja a pilóta parancsait, így elkerüli a kritikus repülési helyzeteket és egyedülálló gyorsulási képességet eredményez a rendkívüli manőverező képesség mellett. A repülőgép a levegőben „menet közben” utántölthető.

Az EF-2000 („Typhoon”) indítási készletben

Teljesen új fejlesztés eredménye a két EJ-200 típusú hajtómű, amelyek utánégető nélkül, maximál üzemmódon egyenként 60 KN, utánégetővel 90 KN teljesítményűek. Ennek eredményeként az Eurofighter 11 tonnás saját tömege mellett olyan nagy mennyiségű tüzelőanyagot, fegyverzetet, járulékos felszerelést bír a hangsebesség kétszeresével és bonyolult manőverekkel szállítani, mint az eddig gyártott repülőgépek egyike sem. A nagy *tolóerő/súly* viszonyból eredően, hat darab levegő–levegő rakétával, utánégető nélkül is képes szuperszonikus repülés végrehajtására és rövid úton történő felszállásra.

A repülőgép mechanikai szerkezetének különlegesen könnyűnek és terhelhetőnek kellett lennie, amit a következő megoldásokkal értek el:

- A váz és a sárkányszerkezet (vízszintes mellső és függőleges vezérsíkok, a szárnyak és a törzs) 40%-a szénszálal megerősítésű, rétegelt ragasztott műanyag kompozitanyagból, 20%-a alumínium–lítium ötvözetből, 18%-a alumínium, 12%-a titán, 10%-a pedig üvegszálal megerősítésű műanyagból tevődik össze.
- A mechanikusan legjobban igénybe vett részeknél – mint a vízszintes mellső vezérsík és a kormányok –, titán található, a nagy sebességű repülés során legjobban terhelt alkatrészek alumínium–lítium ötvözetből készültek.
- A szénszálal anyagoknál a legújabb gyártási technológiát alkalmazták, míg a titán és az alumínium–lítium ötvözetnél egy speciális ragasztási és préselési technológiával jelentős önsúly- és költségcsökkentést értek el.

A repülőgépen a levegőbeömlő nyílások környékét és körben a pilótafülkét radarhullámokat elnyelő (stealth) bevonattal látták el.

Új megoldás a hajtóanyag úgynevezett integrált tartályban történő elhelyezése, amely az eddigiektől eltérően nem a törzsben, hanem a törzs felett van elhelyezve, a törzs középső részén kialakított üzemanyag-tárolóban.

A harmadik generációs, több alkalmazási üzemmódban, X hullám-tartományban (8–12 GHz között) működő doppler-impulzusú ECR–90 és a fejlesztés alatt lévő CAPTOR – aktív elektronikus letapogatást alkalmazó – antennarendszerrel rendelkező radarok erős elektronikai harcállóképességgel rendelkeznek. A radarok felderítési távolsága 160 km, egyidejűleg 20 cél folyamatos követésére képesek. Az adaptív letapogatási rendszerrel – az antennamozgás minimalizálásával – pontos információkat közölnek a kiválasztott célokról. Közel-légi harc esetén precíziós célkövetési funkcióval rendelkeznek. Levegő–föld üzemmódban a szintetikus apertúrájú (Synthetic Aperture Radar – SAR)¹⁴ radar alkalmazásával egyméteres felbontású képet képes előállítani a földfelszínről. A PIRATE¹⁵ passzív infravörös célfelderítő és követő rendszerrel együttesen alkalmazva lehetővé válik, hogy a radarkisugárzást csak a legszükségesebb esetben kelljen bekapcsolni. A Link–16 harcászati adatkapcsolati rendszeren keresztül képes a földi, valamint a légi vezetési központokból, illetve a repülőkötelék többi résztvevőjétől légihelyzet-információkat, célmegjelölést és egyéb harccal kapcsolatos információt venni és továbbítani. A CAPTOR radar, a PIRATE rendszer és a DASS rendszer a Tranche–1 széria repülőgépeiben nincs integrálva. A 2008 második felétől leszállításra kerülő Tranche–2 sorozatnál már megjelennek a

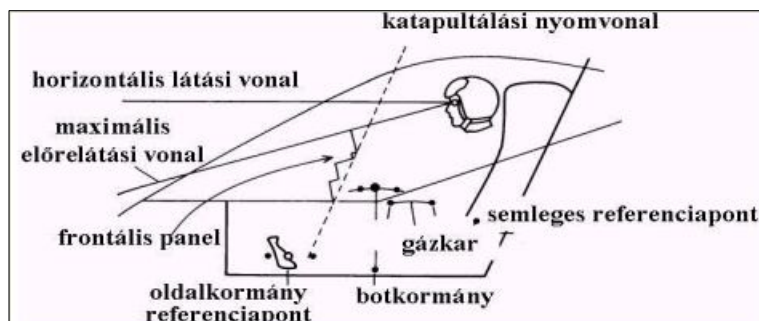
¹⁴ SAR – Szintetikus Apertúrájú Radar: Magyar elnevezése nem egységes, a szakmában leginkább az angol elnevezést használják, amely inkább a feldolgozás technikájára irányul. A mikrohullámú radar nagy távolságról történő pontos képalkotásra és a földfelszín, illetve a légtér letapogatására képes. A SAR adó- és vevőantennák általában síkpolarizált hullámokat bocsátanak ki, illetve ilyen hullámokat vesznek.

¹⁵ PIRATE – Passive Infrared Airborne Track Equipment System: Passzív infravörös kereső és célkövető rendszer, amely alkalmazható a levegő–levegő üzemmódban a rádiólokátorral együttesen. A levegő–föld szerepköri alkalmazás során a célkutatáshoz és azonosításhoz lehet alkalmazni, továbbá a navigációhoz és leszálláshoz biztosít segítséget. A PIRATE adatai megjelenítésre kerülnek a sisakcélzó kijelző felületén.

rendszerek kezdeti integrált képességei, azonban a teljes alkalmazási képesség a Tranche-3 sorozatban válik elérhetővé, előreláthatóan 2010 után.

A repülőgép elektronikai rendszerének legfontosabb alrendszere egy nagy teljesítményű, korszerű – 32-bites, 68 020 mikroprocesszorral ellátott – Repülést Ellenőrző Számítógép (Flight Control Computer – FCC), amely lehetővé teszi a bevetések magas fokú hatékonyságát, valamint a nagy túlélési valószínűséget. A nagyfokú automatizálás és az optimális kölcsönös kapcsolat a pilóta és a repülőgép között biztosítja a mindenkor repülési és harc helyzetek reális és gyors értékelését, valamint az azokra történő gyors reagálást. A rendszer esetleges hibáit az integrált tesztelő és ellenőrző rendszer rögzíti és jelzi.

Az Eurofighter technikai flexibilitása lehetővé teszi a változó harcászati helyzethez való adaptációt mind az alkalmazott fegyverrendszerek, mind pedig a digitális avionika tekintetében. Természetesen ez megköveteli a pilótafülké, mint munkahely optimális kialakítását, hogy a pilóta is alkalmazkodóképessége maximumát nyújthassa a fizikai és a pszichés stressztűrő képesség, valamint az információ-feldolgozó képesség szempontjából.

A kabin-ergonómia

A korszerű ergonómiai megoldások biztosítják a pilótakabin – mint munkahely – legcélszerűbb berendezését, a vezérlő- és kontrollszervek optimális elhelyezését. Annak érdekében, hogy csökkentsék a pilóta munkaterhelését, a szenzoros információkat egyetlen rendszerbe integrálták. A támadó és azonosító rendszer integrációja révén az ember-gép interakció a következő kulcselemek közvetítésével valósul meg:

- **DVI** – Direct Voice Input: Közvetlen hangvezérlés;
- **VTAS** – Voice Throttle and Stick: Hangvezérlésű gázkar és botkormány;
- **HOTAS** – Hands on Throttle and Stick: Kezek a gázkaron és a botkormányon, továbbá a DVI kombinációja;

- **HMD** – Helmet Mounted Display: Integrált, fejre-sisakra erősített kijelző;
- **HUD** – Head Up Display: Széles látószögű, fej előtti kijelző;
- **MHDD** – Multi-Function Head Down Display: Színes többfunkciós kijelzők lefelé tekintéskor;
- **DASS** – Defensive Aid Sub-System: Aktív Érzékelő és Védelmi Támogató Alrendszer.

Az Eurofighter kabinjában a formák leegyszerűsödtek, a néhány nagy, többfunkciós kijelző és színes monitor ésszerű elrendezésben található meg.

A **DVI** az automatizáció magas fokán jelenik meg. A kétutas hangaktivációs rendszernek köszönhetően a pilóta beszélhet a gépéhez. A rendszer jelenleg 25 szóbeli parancsot teljesíthet, így a repülőgép vezetője még inkább arra koncentrálhat, mi történik a kabinon kívül. Nem szükséges ránéznie a műszerekre, és tudatosan, manuálisan vezérelni a repülőgépet. Célpontot választhat, rakétákat irányíthat a célra, megváltoztathatja a navigációs tervet, kezelheti a radart, ellenőrizheti az üzemanyagszintet és a rádiófrekvenciát, kijelző funkciót és adatátviteli csatornát válthat, valamint üzenetet továbbíthat anélkül, hogy a kezét megmozdítaná, csupán a szavak „erejével”, így a figyelmét nem tereli el a műszerekre pillantás. A gép hangja válaszol, teljesíti a kérést, és figyelmezteti a pilótát a repülés megannyi aspektusára.

A **HOTAS** a középben lent elhelyezett, két tengely mentén szabadon mozdítható botkormányból és az oldalt elhelyezett gázkarból áll. Ez lehetővé teszi a pilóta számára, hogy komplex feladatokat oldjon meg, relatíve könnyen (kis kézmozgással) intenzív repülési (például túlterhelési) szituációban. A botkormányon 24, ujjbegynyomásra működő funkció található, mint például az érzékelő és fegyverzetkezelő, a sajátgép védelmi funkciók kezelése.

A **HMD**, mint sisakplexire kivetített kijelző összetettségben szintén forradalmi előrelépést jelent. Képes a repülési paraméterek, a felderítő- és a célzóberendezések adatainak a pilótasisakra erősített félig tükröző transzparens kijelzőre történő kivetítésére. Előnye egyértelmű: a pilóta nincs rákényszerítve, hogy csak előre (a HUD-ra) illetve lefelé a műszerfalra tekintsen. A céltárgyat folyamatosan nyomon követheti, vizuálisan fixálhatja és megjelölheti. Így még extrém nagy célszögek esetén is célozhat a „válla fölött”, ez biztosítja a „meglátni és tüzelni” képességet.

A HMD kombinálható éjjellátó berendezéssel és rendelkezik a flash (atomrobbanás okozta fényfelvillanás), továbbá lézer elleni védelemmel.

A HUD a pilóta legfontosabb folyamatos információforrása, amely repülési adatokat (magasság, sebesség, irány, hajtómű és egyéb rendszerek állapota) közöl, harci üzemmódot mutat, fegyverrendszer és (FLIR¹⁶ – infravörös célzó és célkövetési) adatokat biztosít. A félig tükröző kivetítő képernyő (a képen) a pilóta

frontális látóterében, a kabintetőn vagy azon belül, közvetlenül a pilóta homloktere előtt helyezkedik el.

A fejlett optika széles látószögű mezőben valósítja meg a (központi mezőben szinte holografikus, háromdimenziós) képegyesítést. A HUD alatt alakították ki az egyéb fontos kapcsolók helyét: a rádiófrekvencia-váltó kapcsolóit, a hajtómű, az üzemanyag státusz, illetve a MIDS¹⁷ / Link-16 zavarvédett és titkosított harcászati adatkapcsolati terminál kijelzőt.

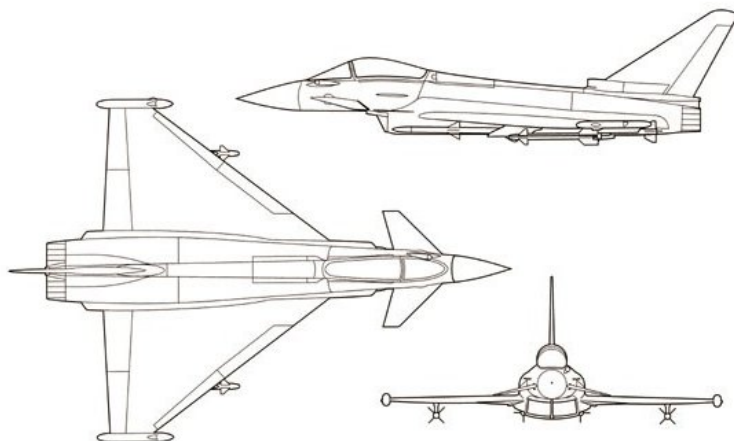
Az MHDD rendszer három színes képernyője az egyszerűség és funkcionalitás új egységét teremtette meg. A helyzetnek megfelelően adaptálva, illetve billentyűváltással információt biztosít az általános harcászati helyzetről, a támadás folyamatáról, a földrajzi és terepviszonyokról (térképszerűen), a légi irányítási / bejelentkezési eljárásokról, a rendszerek állapotáról és az adekvát ellenőrzési listáról.

A jelenleg fejlesztés alatt lévő Aktív Érzékelő és Védelmi Támogató Alrendszer (DASS) az integrált érzékelőin keresztül biztosítja a harcfeladat hatékony végrehajtását és a túlélőképesség fenntartását magas szintű fenyegetettség viszonyai között is. A rendszer többek között végrehajtja a lézeres megvilágítás, a radarbesugárzás, a levegő–levegő és a levegő–föld rakéták indításának kijelzését, az automatikus infracsapdák kivetését, továbbá az aktív elektronikai harc ellentévékenység végrehajtását. A német és a spanyol fél egyelőre nem vesz részt a fejlesztésében, és a magas ár miatt nem is tervezi az integrációját a repülőgépein.

¹⁶ FLIR – Forward Looking Infrared: Előre néző lézer célfelderítő és követő rendszer.

¹⁷ MIDS – Multifunction Information Distribution System: Többrendeltetésű információ-továbbító rendszer, amely integrált, nagyteljesítményű, nagysebességű, zavarvédett és titkosított harcászati adatkapcsolati jellemzőkkel bír.

A repülőgép harci-technikai adatai:

Méretek:

- Hossza: 15,96 m;
- Magassága: 5,28 m;
- Szárny-fesztáv: 10,95 m;
- Szárny- / kacsaszárny-felület: 50 / 2,4 m²;
- Szárnyfelületi terhelés: 311 kg/m².

Tömegadatok:

- Üres szerkezeti tömeg: 10 995 kg;
- Üzemanyag tömeg: 4000 kg;
- Maximális hasznos teher: 8000 kg;
- Maximális felszálló tömeg: 23 000 kg;
- Tolóerő/súly: 1,18 (dimenzió nélküli viszonyszám teljes légi harc fegyverzet és az 50% tüzelőanyag tömege esetén).

Repülési jellemzők:

- Maximális sebesség: M(ach) 0 (11 000 m);
- Maximális sebesség kis magasságon: 1390 km/h;
- Minimális sebesség: 203 km/h;
- Maximális emelkedőképesség: 255 m/s;
- Emelkedési idő 10 600 m-re M(ach) 1,5 sebességgel: 2 perc 30 másodperc;
- Felszállás repülőtéri készenlétből: 7 perc;
- Szolgálati csúcsmagasság: 16 765 m;
- Felszállási távolság: 300 m;
- Harcászati hatótávolság (két külső 1500 l-es póttartállyal): 3700 km;

- **Harcászati hatósugár:**
 - célelfogás 10 perc órjával: > 1390 km,
 - légi órjárat 3 órán keresztül: 185 km,
 - földi csapásmérő magas-alacsony-magas profillal: > 1390 km,
 - földi csapásmérő alacsony-alacsony-alacsony profillal: > 650 km;
- **Túlterhelés g-limit (g-Limit): +9/-3.**

Fegyverzet:

Fegyver-felfüggesztési pontok: 13 db (4 db félig a törzsbe süllyesztett rakétatartó a törzs alatt, 3-3 a szárny alatt és 1-1 a törővégen).

Az EF-2000 jelenleg függeszthető fegyverzete

Az Eurofighter fegyverzetének fontosabb jellemzői között megemlíthető, hogy a jelenleg rendszerített, **Tranche-1 szériához** tartozó repülőgépek esetében az alapfegyverzet a 27 mm-es „Mauser” beépített fedélzeti gépágyú mellett a „Sidewinder” AIM-9L/I kis hatótávolságú és az AIM-120B AMRAAM¹⁸ közepes hatótávolságú légharc-rakéta van integrálva. A levegő-levegő rakétákból egyszerre összesen 12 db (6 db kis és 6 db közepes) rakéta függeszthető fel. A levegő-föld képesség vonatkozásában AGM-84 (Harpoon), AGM-88 (HARM)¹⁹, ALARM²⁰, „Brimstone” rakétafegyverzettel és hagyományos bombák integrációjával rendelkezik.

¹⁸ AMRAAM – Advanced Medium-Range Air-to-Air Missiles: Továbbfejlesztett közepes hatótávolságú légi indítású, légi célok elleni rakéta.

¹⁹ AGM-88 (HARM) – Air-Ground-Missile-88 (High-speed Anti Radiation Missile): Légi indítású földi célok elleni rakéta (nagysebességű, légi indítású, földi rádiólokációs eszközök elleni rakéta).

²⁰ ALARM – Air Launched Anti Radiation Missile: Légi indítású, földi rádiólokációs kisugárzó eszközök elleni rakéta.

IRIS-T kis hatótávolságú légiharcrakéta (a szárnyvégen)

A 2008 júliusától leszállításra kerülő **Tranche-2 széria** kis hatótávolságú légiharcrakétája a kezdeti integrációval rendelkező IRIS-T lesz, amely a „Sidewinder” AIM-9L/I rakétát válthatja majd fel. A rendkívüli manőverező képességgel rendelkező IRIS-T (Infrared Imaging System – Tail/Thrust Vector Controlled Missile) infravörös vezérlésű, képtovábbító rendszerrel, rendkívüli manőverező képességgel, hátsó segéd szárnyakkal és tolóerő-vektor eltérítéssel rendelkező kis hatótávolságú légiharcrakéta, amely a hátsó féllégtérből támadó célok ellen is indítható. A célkutatást +/- 90 fokban végzi. A második széria levegő-föld fegyverzetéhez a „Rafael Lightning III” lézer-célmegjelölő konténer technikai támogatásával már bevetethetők a „Paveway-II” (LGB)²¹ 10/16 lézervezérelt bombák. A **Tranche-3 széria** fegyverzeti csomag kiegészítése a teljesen integrált kis hatótávolságú IRIS-T, a nagy hatótávolságú horizonton túli célok elleni Meteor BVRAAM²², a közepes hatótávolságú AIM-120C-5 AMRAAM levegő-levegő rakétákból áll.

Meteor BVRAAM indítása

²¹ LGB – Leaser Guided Bomb: Lézervezérelt bomba.

²² BVRAAM – Beyond Visual Range Air-to-Air Missile: Vizuális látótávolságon túli célok elleni nagy hatótávolságú levegő-levegő rakéta.

A sorozat képessége levegő–föld vonatkozásban kiegészül a nagy hatótávolságú levegő–föld (stand off)²³ „Storm Shadow” vagy a „Taurus” cirkáló-rakétákkal, továbbá a „Paveway-IV” 250 kg-os, a „Paveway” (EGBU)²⁴ 500 kg-os lézerbombákkal és azok „Rafael IV” lézer-célmegjelölő berendezéseivel.

„Storm Shadow” cirkáló-rakéta

Az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) típusú, többfeladatú vadászrepülőgép fejlesztésének kronológiája

Kezdeti többnemzeti igények, koncepciók és az EF-2000 követelményeinek formálódása

Az egymással szomszédos európai államok együttműködésén alapuló első katonai repülőgép innovációs program az **1960-as évek** elején indított SEPECAT „Jaguar” típusú földi csapásmérő repülőgép kifejlesztésével kezdődött, amely brit–francia együttműködés keretein belül valósult meg.

Ezt követően az amerikai F-104 („Starfighter”) típusú vadászrepülőgép leváltásának megtervezésére **1968-ban** alakult meg a Multi Role Combat Aircraft²⁵ Munkacsoport, amely **1969-ben** létrehozta a *Panavia Tornado konzorciumot*. A belga, francia, holland és kanadai kilépést követően brit–német–olasz összefogással – a program nevéből eltérően – különböző rendeltetésű változatok kerültek

²³ Stand off weapons: Az ellenség tűzhatótávolságán kívül alkalmazott, elsősorban nagy hatótávolságú fegyverzet. Ebben az esetben az előre beprogramozható, precíziós vezérlésű 350 és 500 km hatótávolságú – vezetési pontok, bunkerek, továbbá repülőterek elleni – „Storm Shadow” és „Taurus” típusú cirkáló-rakéták.

²⁴ EGBU – Enhanced Guided Bomb Unit: GPS-támogatással célba juttatható lézerbomba.

²⁵ MRCA – Multi Role Combat Aircraft: Többfeladatú harci repülőgép.

kifejlesztésre. A britek a „Tornado” GR²⁶1 típusú földi csapásmérő-, a GR1A harcászati felderítő-, az ADV²⁷ légvédelmi vadász- és az IDS²⁸ földi csapásmérő és lefogó változatot, az olaszok a „Tornado” ADV F3 és az IDS variánsokat, a németek az IDS és az ECR²⁹ elektronikai zavaró és felderítő változatokat rendelték meg.

Az EF-2000 többfeladatú vadászrepülőgép kialakításával kapcsolatba hozható hadművelleti műszaki követelményeket a Brit Királyi Légierő Törzs az (AST)-396³⁰ fejlesztési programszámon megfogalmazott célkitűzésben 1970-ben adta ki. A kiírásban a SEPECAT „Jaguar” GR.1³¹ és a Hawker Siddeley Harrier GR.1 és GR.3 típusú földi csapásmérő-felderítő repülőgépek felváltása érdekében egy többszörösen kibővített szerepkörben alkalmazható³², gazdaságosabb, földi és a légi célok ellen is hatékonyabban bevethető, rövidtávon felszálló és függőleges leszálló (STOVL)³³ képességgel rendelkező harci repülőgép szerepelt.

A franciák az évtized közepén ismételten érdeklődést mutattak egy új brit-francia többfeladatú harci repülőgép fejlesztése iránt. A britekkel az 1960-as években közösen kifejlesztett SEPECAT „Jaguar” típusú földi csapásmérők 1991-ben történő felváltását egy könnyű, földi csapásmérő képességgel rendelkező és hajófedélzetről, illetve egyenetlen felszínű fel- és leszállópályáról is alkalmazható repülőgéppel képzelték el, amely nem jelentett konkurenciát a „Mirage III.” és a „Mirage F.1” típusú vadászrepülőgép projekteknek.

A brit-francia tárgyalásokba időközben bekapcsolódott német fél is rendelkezett konkrét elképzelésekkel, amelyeket a TKF-90³⁴ *Harcászati Repülő követelményei* című dokumentum tartalmazott. A német fél elsődlegesen a légi főlény képességet jelölte meg prioritásként, és 1990-re tervezte az F-4 („Phantom II”) típusú vadászbombázók és az F-104G („Starfighter”) típusú vadászrepülőgépek leváltását, azonban a földi csapásmérő funkció nem szerepelt a kívánalmak között.

A nemzetek között megkezdett egyeztetéseknek hatására **1977-ben a Brit Királyi Légierő Törzs az újabb (AST)-403 fejlesztési célkitűzésben** – a német félhez közelebb álló elképzelésben – **új követelményeket adott ki** egy légi főlény kivívására képes vadászrepülőgép kifejlesztésére STOVL képesség nélkül, amellyel az F-4 („Phantom II”) vadászbombázó és a SEPECAT „Jaguar” GR.1 típusú földi csapásmérő-felderítő repülőgépek leváltását tervezték megoldani. Mivel a német és brit követelmények közül a földi csapásmérő képesség és a STOVL alkalmazhatóság kikerült, ezért a francia fél távolmaradt a további tárgyalásoktól.

²⁶ GR – Ground „attack”: A „Tornado” harci repülő esetében földi csapásmérő.

²⁷ ADV – Air Defence Version: Légvédelmi „vadász” változat.

²⁸ IDS – Interdictor and Strike: Földi csapásmérő és lefogó.

²⁹ ECR – Electronic Combat Reconnaissance: Elektronikai „zavaró” és felderítő.

³⁰ AST 395 – (Air Staff Target 395): A Légierő Törzs által elkészített 395. számú célkitűzése a részletes hadművelleti műszaki követelmények vonatkozásában.

³¹ GR – Ground attack and reconnaissance: Földi csapásmérő és felderítő a „Harrier” GR.1 esetében.

³² „mud – (Multi User Dimension) moving capability” – ebben a szakmai szövegekörnyezetben „többszörösen kibővített szerepkörben alkalmazható”.

³³ STOVL – Short Take off and Vertical Landing: Rövidtávon felszálló és függőleges leszálló.

³⁴ TKF-90 – Taktisches Kampfflugzeug 1990: Harcászati Repülőgép 1990 „követelményei”.

Tengerentúli és hidegháborús behatások

Az európai próbálkozásokkal párhuzamosan az 1970-es évek közepén az Egyesült Államokban a General Dynamics YX-16 és az Northrop Grumman YF-17 prototípusú vadászrepülőgépeket gyártó vállalatok között versenyhelyzet alakult ki a légierő új harci repülőgépeinek kiválasztása kapcsán. A győztes General Dynamics reménykedhetett az európai megrendelésekben is.

Az F-104G („Starfighter”) típusú vadászrepülőgép váltótípusának beszerzésére akkor jött létre a belga–dán–holland–norvég Többnemzeti Vadászrepülő Program Csoport³⁵, amely az amerikai repülőgép-ipari vállalatok közötti verseny eredményének kivárását követően **1975-ben** a tengerentúli győztes F-16 („Fighting Falcon”) típusú vadászrepülőgép beszerzése mellett döntött.

A vadászrepülőgépek innovációjában már sikeres eredményekkel és kész koncepciókkal rendelkező amerikai vállalatoknak szándékában állt a brit–francia–német féllel történő ipari együttműködés kialakítása, azonban a három ország politikai döntéshozói nemzeti elképzeléseinek összehangolatlansága miatt ez még nehézségekbe ütközött.

A fejlesztés alatt álló amerikai F-16 („Fighting Falcon”) és az F-15 („Eagle”) típusú vadászrepülőgépek harci-technikai paraméterei ösztönzőleg hatottak a kevésbé korszerű harci repülőgépekkel rendelkező európai szövetséges NATO országokra. Az 1970-es évek közepétől megjelenő MiG-29 („Fulcrum”) és a Szu-27 („Flanker”) típusú szovjet vadászrepülőgépek kísérleti prototípusai kiemelkedően jó harcászati-technikai tulajdonságai kikényszerítették a brit, német, olasz, francia, spanyol haderőknél az egyébként is napirenden lévő harci repülőgépek típusváltásának felgyorsítását.

Az Eurofighter repülőgép-program kezd körvonalazódni

A franciák előzőekben jelzett távolmaradásával 1979-ben a brit–német egyeztetés során a nemzeteket képviselő brit British Aerospace (BAe) és a német Messerschmitt–Boelkow–Bohm (MBB)³⁶ vállalatoknak köszönhetően a légierő tervezői az *European Collaborative Fighter (ECF)*³⁷ tanulmányban ismételten megkísérelték egyesíteni a különböző nemzeti elvárásokat. Az ECF fejlesztési kezdeményezés – a hidegháborús fegyverkezés általános költségeinek növekedése miatt – egyik országban sem kapott támogatást, ezért a franciák ismételt bevonása létkérdés volt a költségek további megosztása miatt. Az ismét három nemzetből álló csoport átnevezte az ECF tanulmányt az *European Combat Aircraft (ECA)*³⁸ programra.

³⁵ MFPG – Multinational Fighter Program Group: Többnemzeti Vadászrepülő Program Csoport.

³⁶ Az MBB vállalat 1989-től Deutsche Aerospace AG (DASA), 1995-től a Daimler-Benz Aerospaceinhe és 2000-től EADS Germany néven működik.

³⁷ ECF – European Collaborative Fighter: Európai Együttműködéssel kifejlesztett Vadászrepülő.

³⁸ ECA – European Combat Aircraft: Európai Harci Repülő.

Az ECA alaptervben a nemzetek különböző álláspontjai már közelebb kerültek egymáshoz. A britek a BAe révén a P.110 tervükben egy rövid mellső vízszintes vezérsík és nagy delta szárny (kacsza) elrendezésű, két hajtóműves, dupla függőleges vezérsíkú, a törzsön mellső elhelyezésű levegő beömlő nyílással rendelkező vadászrepülőgép terveit dolgozták ki. **Készítettek továbbá egy P.106 alternatív megoldást is, amely a P.110 egy függőleges vezérsíkú variánsa volt, amely a későbbiekben a JAS-39 („Gripen”) kezdeti vázlatának tekinthető.**

A német MBB vállalat a *TKF-90 Harcászati Repülő követelményei* elnevezésű dokumentum alapján elkészített terve a BAe P.110 elképzeléstől már csak a levegőbeömlő nyílás törzs alatti elhelyezésében tért el.

A fentiekkel egy időben a francia Avions Marcel Dassault-Breguet Aviation vállalat az ECA programmal párhuzamosan önállóan előkészítette az *ACX*³⁹ *Kísérleti Harci Repülő fejlesztési programot*. A terveket nem osztotta meg teljes mértékben a partnerekkel, így a vezető szerep szándékolt megszerzése helyett egyre jobban perifériára szorultak.

A még három ország által közösen elkészített ECA-tervjavaslatban szereplő, *Eurofighter* elnevezésű, légi főlény kivívására alkalmas, többfeladatú vadászrepülőgép a német MBB TKF-90 jegyeit hordozta, és továbbra sem tükrözte teljes mértékben a részt vevő országok – esősorban a franciák – elképzeléseit. **Az ECA tanulmányban továbbra is a légi főlény követelmények domináltak, ami azt eredményezte, hogy 1980-ban a franciák politikai szinten megszakították a további tárgyalásokat.** A brit kormány 1981-ben törölte az AST-403 célkitűzés követelményeit és a német kormány sem mutatott hajlandóságot a TKF-90 finanszírozására önállóan. Így az ECA program megkezdett.

Az utóbbi két nemzet politikai döntéshozói a hidegháborús költségek növekedésére hivatkoztak, így a **három nemzet által korábban megbízott vállalat-csoport az elkészült terveivel megrendelők nélkül maradt.**

A hadiipar nem hagyja veszni a megkezdett programokat

A BAe vállalat az ECA program során kidolgozott P.110 vadászbombázóra átalakított tervei megvalósításához keresett finanszírozókat és potenciális vevőket.

Hamarosan a Panavia Tornado konzorcium brit-német-olasz tagjait sikerült további együttműködésre inspirálni az *Agile Combat Aircraft (ACA)*⁴⁰ programban szereplő, kiemelkedő képességű harci repülőgép kifejlesztésére, amely a TKF-90 és a P.110 elgondolásokon alapult. Az olasz fél érdeklődését fokozta, hogy az F-104 („Starfighter”)

³⁹ ACX – Avion de Combat eXperimentale project: Kísérleti harci repülő program.

⁴⁰ ACA – Agile Combat Aircraft: Rendkívül nagy manőverező képességű harci repülőgép.

típusú vadászrepülőgépeinek lehetséges utódját vélte felfedezni a tervekben. A BAe elgondolásában egy rendkívül nagy mozgékonyágú, rövid mellső vízszintes vezérsík és nagy deltaszárny (kacska) elrendezésű, két – kezdeti RB199 – hajtóművel ellátott, dupla függőleges vezérsíkú, a törzsön felső elhelyezésű mellső levegő-beömlőnyílással rendelkező vadászrepülőgép szerepelt, amely megépítve már 1992-ben részt vett a Farnboroughban megrendezett légibemutató statikus kiállításán.

Az ACA tárgyalásokból kimaradt franciák válaszul bejelentették, hogy „Dassault Rafale” megnevezéssel egy negyedik generációs vadászrepülőgépet fejlesztenek ki az ACX program alapján.

A BAe vállalat által erőltetett és a többnemzetiségű Panavia konzorcium által kezelt ACA program finanszírozásából a kezdeti érdeklődést követően az olasz kormány kilépett. A német kormány politikai vonatkozásban nem szeretett volna sem a franciákkal, sem a brit–olasz tengellyel konfrontálódni, ezért „csak távolról” követte az eseményeket.

Az ACA program tervei alapján a brit védelmi minisztérium 1983-ban az Experimental Aircraft Programme (EAP)⁴¹ keretén belül önállóan megbízta a brit BAe, a német MBB és az olasz Aeritalia vállalatokat egy kísérleti repülőgép kifejlesztésének és legyártásának beindítására. Annak ellenére, hogy a német és az olasz kormány a várakozásokkal ellentétben továbbra sem szándékozott beszállni a széleskörű politikai konszenzust mellőző fejlesztés finanszírozásába, a német MBB és az olasz Aeritalia vállalatok benne maradtak a hadiipari projektben. **A brit védelmi minisztérium biztosította a kísérlet repülőgép gyártásával összefüggő költségek 50%-át, a fennmaradó részt a BAe, az Aeritalia és az MBB között került elosztásra, amelyet a Panavia konzorcium koordinált.** A fenti eseményekkel párhuzamosan a politikai támogatottság is pozitív irányt váltott.

Az Eurofighter születése

A többször újrainduló többfeladatú vadászrepülőgép programban eddig szerepet vállaló kormányok közötti együttműködés a sikertelen ECA programmal már majdnem véget ért, amikor **a politikusokat sikerült meggyőzni, hogy az új vadászrepülő típusokkal előrukkoló amerikai repülőgépipar rövid úton behozhatatlan technológiai előnyre tehet szert, ha a nyugat-európai országok leállnak, nem beszélve az anyagi haszonról és a hadiipari vállalatok munkahelyteremtő lehetőségeiről.**

A brit–francia–német–olasz–spanyol feleket 1983-ban ismét sikerült tárgyalóasztalhoz ültetni és széles körű összefogással létrejött a Future European Fighter Aircraft (F/EFA)⁴² kezdeményezés. A követelmények meghatározása ezúttal is nehéz helyzet elé állította a feleket. A kezdeti káoszt ismét a francia fél követelése okozták, mivel ezúttal is megkísérelte 50% részesedéssel a vezető szerepet átvenni. Az F/EFA közös fejlesztést a Dassault Aviation vállalat által kifejlesztett „Rafale–A” kísérleti repülőgép bevonásával képzelte el, továbbá a követelmények közé egy könnyű haditengerészeti változat jellemzőit hordozó elképzelést akart felvetetni.

⁴¹ EAP – Experimental Aircraft Programme: Kísérleti repülőgép program.

⁴² F/EFA – Future European Fighter Aircraft: Jövő európai vadászrepülő.

1985-ben a brit–német–olasz fél a Panavia konzorcium által legutóbb összehangolt EAP kísérleti repülőgép projekt programba történő bevonását és a BAe, Aeritalia és MBB által lefektetett irányvonalat támogatta, amelynek eredményeként **a franciák végleg felhagytak az együttműködéssel.** A spanyolok is kiléptek, később azonban – még abban az évben – visszatértek a projektbe. A BAe vállalat hivatalosan megjelent nyilatkozata jól érzékeltette a kialakult viszonyokat: *„We are now comfortable in bed with Italy, Spain, and even Germany. It's not a bed of roses, but France isn't even in the boudoir, so we have a sporting chance of making it work.”*⁴³

A követelmények szempontjából a brit és a spanyol a többfeladatú, a német és az olasz fél a légi fölény-vadászrepülőgép mellett voksolt, de a közös álláspont kialakítása egyre közeledett.

A megmaradt négy tagország 1986-ban létrehozta az European Fighter Aircraft (EFA) programot és végleges döntést hozott annak további támogatásáról, amely egy negyedik generációs, kéthajtóműves, alacsony frontális radar-felderíthetőségű, légi fölény kivívására és földi csapásmérésre is alkalmas, STOL⁴⁴ képességű vadászrepülőgép kifejlesztését foglalta magába. A rendszerbe állítást az 1990-es évek közepére tervezték. A fejlesztés és a gyártás koordinálása érdekében Münchenben létrehozták az Eurofighter GmbH és az Eurojet Turbo GmbH vállalatokat.

„EAP Demonstrator”

A már korábban említettnek megfelelően a Brit Védelmi Minisztérium megbízásából a BAe, az Aeritalia és az MBB vállalatok a fent említett eseményekkel párhuzamosan kitaróan folytatták az általuk közösen finanszírozott **EAP Demonstrator** kísérleti repülőgép legyártását, amely jó időzítéssel 1986-ban szállt fel először. Az együléses, törzs alatt elhelyezkedő levegő beömlő nyílású, két RB.199 sugárhajtóművel ellátott kísérleti repülőgép már alacsony frontális radar felderíthetőséggel, mesterséges instabilitást előidéző rövid mellső vízszintes

⁴³ *„Most már kényelmesebben elférünk egy ágyban az olaszokkal, a spanyolokkal, és még a németekkel is. Igaz, hogy ez nem egy rózságyás, de a franciák még az intim szalonban sincsenek, és így reményteljes esélyünk van arra, hogy ezt a munkát elvégezzük.”*

⁴⁴ STOL – Short Take Off and Landing: Rövidtávú felszállás és leszállás.

vezérsík és nagy deltaszárny (kacsa) elrendezéssel, egy függőleges vezérsíkkal, a rendkívül nagy manőverezőképességet biztosító, továbbá az aerodinamikus instabilitást helyreállító négyszeres (quadplex) elektronikus (fly-by-wire) vezérléssel és fejlett avionikai jellemzőkkel rendelkezett.

Az elkészült tesztrepülőgép messze felülmúlta a várakozásokat és reményt adott a fejlesztőknek az akkori széleskörű konszenzus alapján létrejött követelmények teljesítésére. Tény, hogy az angolok többnyire saját eredménynek könyvelhették el a kísérleti repülőgép sikerét, de a brit kormány kijelentette, hogy a további fejlesztést a nemzetek közötti együttműködés keretein belül kell megvalósítani.

1987-ben a felek hivatalosan jóváhagyták a programot. 1988. november 23-án az Eurofighter konzorcium megkapta a megrendelést hét darab tesztelésre használt (DA)⁴⁵ repülőgép 1992-re történő legyártására. A tagországok kezdeti megrendelési tervei összesen 765 db (Nagy-Britannia 250, Németország 250, Olaszország 165, Spanyolország 100) repülőgépigényt jeleztek. Az ipari munkamegosztás a konzorciumon belül ekkor a következő képet mutatta: BAe Systems, Nagy-Britannia (33%); MBB, később DASA, Németország (33%); Aeritalia, később Alenia, Olaszország (21%); és CASA, Spanyolország (13%).

A hidegháború végével megváltozott biztonságpolitikai hatások

A véglegesnek tűnt elhatározást követően 1989-ben a németek – elsősorban anyagi megfontolásból – számos kifogást emeltek a megkezdett programmal kapcsolatban, például az amerikai McDonnell Douglas F/A-18 („Hornet”) típusú vadászrepülőgép AN/APG-65 radarját és a General Electric F404 hajtóművét javasolták beépíteni az Eurojet Turbo GmbH közös fejlesztése alatt álló EJ200 helyett.

Ezzel egyidőben a nemzetközi biztonságpolitikai helyzet ismét jelentős fordulatot vett. **A hidegháború befejeződése az Eurofighter-programot elindító egyik fő mozgatórugót szüntette meg, és az ezt követő német újraegyesítés is jelentős összegeket emésztett fel.**

1992-ben Németországban a választók a békére szavaztak, és a megalakult kormány időnyerés érdekében kérte az Eurofighter-konzorcium tagjait, hogy a költségek csökkentése érdekében közösen találjanak újabb alternatívákat. **Az újonnan megválasztott német politikusok elleneztek a programot, de a légierő (Luftwaffe) szakmai állásfoglalása megerősítette, hogy a légierőnek erre a repülőgépre szüksége van.**

A német szakemberek felmérték az amerikai McDonnell Douglas F-15 („Eagle”), az orosz MiG-29 („Fulcrum”) és a svéd SAAB JAS-39 („Gripen”) típusú vadászrepülőgépek esetleges beszerzésének opcióit még a program gyártási fázisának beindítása előtt és megállapították, hogy a költség, az ipari gyártásmegosztás és a harci alkalmazás követelmények tekintetében is egyedül az Eurofighter-program költséghatékony. A britek és a spanyolok továbbra is fontosnak tartották a többfeladatú

⁴⁵ DA – Designated Aircraft: Fejlesztésre és tesztelésre használt repülőgépek.

képességhez szükséges nagyteljesítményű hajtómű és a bonyolult komputerizált avionika megtartását. A németek által propagált képességek 30%-os költségcsökkenést jelentettek, de ez a kor kihívásaihoz kevésbé alkalmazható repülőgép gyártásához vezetett volna.

1992-ben a németek bejelentették kilépésüket a programból, amelynek eredményeképpen a spanyolok és az olaszok a tárgyév októberében felfüggesztették a gyártást, így a britek a 250 db többfeladatú vadászrepülő igényükkel magukra maradtak.

A Szovjetunió széthullásának jelei azidőtájt kezdtek körvonalazódni, amely kiszámíthatatlan biztonságpolitikai eseményekhez vezethetett volna. Egy esetleges válság kialakulása esetén a többfeladatú Eurofighter vadászrepülőgéppel gond nélkül le lehetett volna kezelni a katonai kihívásokat.

A német fél – vélhetően a fenti okok miatt – 1992 decemberében végül a folytatás mellett döntött, de lehetőségként a résztvevőkkel elfogadtatta, hogy a nagy költségű elemek szándéktól függően külön-külön megvásárolható opcióként szerepeljenek. Mindez csak szükségeltelen késéshez és az integrált digitális avionika külön-külön programcsomagjainak előállítása miatt még drágább repülőgéphez vezetett. A költségcsökkentési lehetőségek csak a politikusoknak jelentettek kiskaput a választók felé közvetített beszédekben. Az előbbi állítást alátámasztja, hogy a takarékoság érdekében korábban javasolt McDonnell Douglas AN/APG-65 radart és a General Electric F404 hajtóművet a német fél a későbbiek folyamán a közvetlen megrendelést megelőzően szép csendesen elvetette.

A fent említett politikai hezitálás mellett megjelentek a negyedik és ötödik generációs repülőgépek részére kifejlesztett digitális repülésvezérlő rendszer kezdeti technológiai hiányosságai. 1992-ben egy Lockheed Martin YF-22 („Raptor”) és egy SAAB JAS-39 („Gripen”) típusú vadászrepülőgép feltehetően az említett, akkoriban rejtélyes meghibásodásból eredő hajtóműleállás miatt katasztrófát szenvedett. Ezért 1993-ban az első német prototípus (DA1) repülésének kezdetét megelőzően a fedélzeten lévő integrált komputerizált rendszereket, különösen az elektronikus vezérlőrendszert újra le kellett ellenőrizni. **A váratlan biztonságpolitikai és technikai problémák ismételten kétéves csúszáshoz vezettek, azonban a siker gyümölcse mintegy 20 év után kezdett beérni.**

A fejlesztés fő fázisa

A fejlesztésre használt prototípusok folytatták a tesztrepüléseket és a nemzeti légierők által meghatározott részletes hadműveleti-műszaki követelmények – és az adott nemzeti hadiipari vállalatok között megosztott technikai fejlesztések – teljesülésének gyakorlati vizsgálatát. A fejlesztésre és tesztelésre felhasznált repülőgépek a következők voltak:

- **DA1:** A részt vevő ipari partnerek megnyugvása jeléül a programba történő visszatérés jutalmaként a német DASA (MBB utód) által legyártott **(DA1) hajthatta végre az első tesztrepülést 1994. március 27-én.** (A DA1-vel az RB199 típusú hajtómű repülés alatti működését és a típus repülés közbeni tulajdonságait tesztelték. 2005. december 21-én a repülőgépet kivonták a tesztelésből, jelenleg az oberchleissheimi múzeum repüléstörténeti részlegén van kiállítva, Münchenben.)

- **DA2:** A BAe által gyártott repülőgép első repülése 1994. április 6-án történt. (A repülőgép hangsebesség fölötti repülési tulajdonságainak vizsgálatát, továbbá a légi utántöltéssel és a fedélzeti adatátviteli rendszerek fejlesztésével kapcsolatos tesztek végezték vele. 2007. január 29-én a Brit Királyi Légierő Múzeumba került Hendonba.)
- **DA3:** Gyártó Alenia, első repülés 1995. június 4. (A Mauser fedélzeti gépágyú, a fegyverzetvezérlő rendszer és az RB199 típusú hajtóműnél 30%-kal nagyobb teljesítményű EJ200 típusú hajtómű tesztelését hajtották végre vele. 2006-ban került ki a fejlesztési programból.)
- **DA4:** A kétüléses verziót a BAe gyártotta, első repülés 1997. március 14. (Az avionikai rendszerek, azon belül kiemelten az adaptív elektronikus letapogató rácsvezérelt felderítő (CAESAR) radar integrációját és tesztelését hajtották végre vele. 2006. december 13-án a Brit Királyi Légierő alárendeltségébe került. Jelenleg a földi kiszolgáló személyzet kiképzésére használják.)
- **DA5:** DASA, első repülés 1997. február 24. (Az avionika, kiemelten a CAESAR radar, a kommunikációs rendszerek és a fegyverrendszer együttes integrációjának tesztelésében vett részt. 2007. október 27-én kikerült a fejlesztési programból.)
- **DA6:** kétüléses CASA, első repülés 1996. augusztus 31. (Az avionika és a fedélzeti rendszerek működését tesztelték vele, 2002. november 21-én hajtómű-tűz miatt lezuhant.)
- **DA7:** Alenia, első repülés 1997. január 27. (Kulcsszerepet játszott a (Tranche-1) sorozat levegő-levegő rakétafegyverzet és a fedélzeti fegyverrendszer integrációjában. 2007. szeptember 30-án fejezte be repülést.)

Az Eurofighter-program késése az EF-2000 elnevezés mellett érzékenyen érintette az olasz felet is, mivel az F-104 („Starfighter”) típusú vadászrepülőgép tervezett felváltása helyett 24 db „Tornado” IDV F.3 légvédelmi vadászrepülőgépet kellett lízingelni a Panavia Tornado konzorciumtól. Az EF-2000 név használatát leállították, mivel a rendszerbe állítás az ezredfordulóra meghiúsulni látszott.

1995-ben a tagországok kezdeti repülőgép megrendelési terve 765-ről 580-ra módosult (Nagy-Britannia 250-ről 232-re, Németország 250-ről 140-re, Olaszország 165-ről 121-re, Spanyolország 100-ról 87-re csökkentette a megrendelést). Az ipari munkamegosztás a konzorciumon belül ekkor a következőképpen alakult: BAe Systems, Nagy-Britannia (39%); EADS-DASA, Németország (24%); Aeritalia, később Alenia, Olaszország (22%); és CASA, Spanyolország (15%).

Németország a megrendelt repülőgépek darabszámának csökkentésével jelentős ipari megrendeléstől esett el, ezért 1996-ban bejelentette, hogy 40 db repülőgéppel növeli az előzőleg 140-re visszavett igényt. Ennek megfelelően a konzorciumon belül újra meghatározásra került az ipari munkamegosztás: BAe Systems (37%), EADS-DASA (30%), Alenia (20%), és EADS-CASA (13%).

A német kormány továbbra is folytatta a költségtakarékos megoldások keresését, és a tárgyévben esedékessé vált 51 millió EUR gyártási fázis hozzájárulást csak diplomáciai tárgyalásokat követően utalta át.

1997 novemberére az Eurofighter GmbH a DA fejlesztésre és tesztelésre legyártott repülőgépeken sikeresen végrehajtotta a Tranche-1 sorozat végső technikai vizsgálatait és készen állt a sorozatgyártásra.

A sorozatgyártás megkezdése

1997 decemberében a négy védelmi miniszter Egyetértési Nyilatkozatot írt alá 620 darab repülőgép sorozatgyártásáról, amelynek értelmében megbízták a program vezető-koordináló NATO Eurofighter and Tornado Development, Production & Logistic Management Agency (NETMA) szervezetet a 148 darabból álló első széria (Tranche-1) legyártatására, továbbá a második széria (Tranche-2) beszerzésének előkészítésére. Az első (Tranche-1) széria leszállítása a britek részére 2001. decemberben, a többi nemzet részére 2002-ben volt tervezve.

1998. januárban a koordinálást lebonyolító NETMA a nemzetek megbízása alapján az Eurofighter GmbH-val és az Eurojet Turbo GmbH-val aláírta a 148 db repülőgép gyártására vonatkozó szerződést, amely akkori repülőgépenként értéke kb. 40-50 millió USD volt. Az ár a nemzetek által kiadott különböző követelmények alapján legyártott alapgép és az opciósan választható képességek, illetve technikai programcsomagok megvalósítási költségeit foglalta magába.

A brit-német-olasz-spanyol kezdeményezésre 1986-ban létrehozott European Fighter Aircraft (EFA) program követelményei között a vadászrepülőgép az 1990-es évek közepén történő rendszerbe állítása szerepelt. A vadászrepülőgépek rendszerbe állításának várható idejét tekintve ekkor már közel tízéves csúszás volt prognosztizálható.

1998 szeptemberében az Eurofighter-szervezet hivatalosan kihirdette, hogy a vadászrepülőgép neve Eurofighter „Typhoon”. Később azonban – **tisztelegve a közös összefogással létrejött negyedik generációs repülőgép programnak** –, újra elkezdődött az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) név együttes használata.

A sorozatgyártás nemzeti specifikus fázisa

A négy részt vevő ország egymástól kismértékben eltérő specifikációi alapján az avionikában és a fegyverrendszerben is különböző modulok és alrendszerek szerepelhettek, amelyekre külön-külön szoftvercsomagokat fejlesztettek ki. A sorozatgyártás megkezdése előtt a megrendelők által kiválasztott és a konfigurációban szereplő fedélzeti modulok és rendszerek elemeit szoftveresen külön-külön kellett installálni és azok zavarmentes együttes működését le kellett ellenőrizni. Ennek érdekében a sorozatgyártás fejlesztési fázisban hét darab, az adott nemzeti konfigurációknak megfelelő alpműszaki felszereltséggel ellátott (Instrumented Production Aircraft – IPA) vadászrepülőgép került megépítésre.

A további fejlesztések és tesztelések végrehajtásának érdekében a NETMA öt darab (az akkori technikai lehetőségek szerinti összes fedélzeti rendszert magába foglaló) alap-műszaki felszereltséggel ellátott széria (Instrumented Series Production Aircraft – ISPA) repülőgépet rendelt meg.

Az alap-műszaki felszereltséggel ellátott repülőgépek és felhasználásuk:

- **IPA2:** Alenia, első repülés 2002. április 5.
A Tranche–1 sorozat kommunikációs, navigációs és radarberendezések kifejlesztése, továbbá a Tranche–2 sorozat RJ200 hajtóművének tesztelése.
- **IPA3:** DASA, első repülés 2002. április 8.
A Tranche–1 kabin ergonómia, kezelő és vezérlő szervek ellenőrzése.
- **IPA1:** BAe, első repülés 2002. április 15.
A fedélzeti adatátviteli képesség bővítése és rendszerek kezelésének vizsgálata.
- **IPA4:** CASA, első repülés 2004. február 27.
A Tranche–2 fegyverrendszer-, a környezetfigyelő-légkondicionáló-, a zavarvédett harcászati adatkapcsolatot biztosító MIDS terminál és a kommunikációs rendszerek fejlesztése és tesztelése.
- **ISPA1:** BAe, első repülés 2004. május 11.
A többnemzetiségű ipari együttműködés keretein belül a DASS, a pilóta sisak és a Lézeres Célmegjelölő Konténer (LDP)⁴⁶ integrációja és tesztelése.
- **IPA5:** BAe, első repülés 2004. június 7.
A Tranche–2 avionika tesztelése és ellenőrzése.
- **ISPA2:** Alenia, első repülés 2004. július 9.
A navigációs és a leszállító segédrendszer tesztelése. 55 felszállást követően a repülőgépet visszavezényelték az olasz légierőhöz.
- **IPA6:** BAe, első repülés 2007. november 1.
A Tranche–2 sorozat Tranche–3 avionikával ellátott repülőgépén a Block–8 szoftvercsomag tesztelése és ellenőrzése.
- **IPA7:** DASA, első repülés 2008. január 16.
A Tranche–3 sorozat repülőgépén szintén a Block–8 szoftvercsomag tesztelése és ellenőrzése.

2003. februárban az EADS–DASA, BAe Systems, Alenia Aeronautica and EADS–CASA közös szervezésében végrehajtásra került a Tranche–1 Eurofighter vadászrepülőgép gyári berepülése. Ennek megfelelően 2003. június 30-án a gyári típusátvétel megtörtént és a szállítások megkezdődhettek.

⁴⁶ LDP – Leaser Designator Pod: Lézer Célmegjelölő Konténer.

A Tranche-1 széria leszállítása, a Block⁴⁷ technikai képesség és szoftvercsomagok fejlesztése

A Tranche-1 széria 148 db két- és együléses repülőgép változatának leszállítása 2007 szeptemberében befejeződött. Az első szériából Nagy-Britannia 55, Németország 44, Olaszország 29, Spanyolország 20 darabot kapott. A német, a brit és az olasz légierő a rendszerbe állítást befejezte, és részt vesz a NATO légvédelmi készenléti szolgálatok ellátásában. A Spanyol Légierő 2008. második negyedév végén fog rendelkezni hasonló képességekkel.

A három különböző sorozat leszállításáról szóló szerződés jelenleg négy - fejlettség szempontjából egymásra épülő - Block-ot biztosít, és további egy fejlesztés alatt van.

A Tranche-1 széria 148 db vadászrepülőgépéből 38 db „Typhoon” Block-1 alap hardver és szoftver csomaggal lett ellátva. Ezek túlnyomó részben kétüléses kiképző-repülőgépek, amelyek oktató és levegő-levegő légvédelmi kiképző funkciókat képesek kezelni.

105 db együléses „Typhoon” a Block-2 csomaggal került leszállításra, amelyeket már a teljes levegő-levegő légvédelmi funkció alkalmazására készítettek fel. A csomag tartalma a kis hatótávolságú AIM-9L „Sidewinder” ASRAAM és a közepes hatótávolságú AIM-120B AMRAAM⁴⁸ légiharc-rakéták-, a kezdeti Érzékelő és Védelmi Támogató Rendszer (IDAS)⁴⁹, a kezdeti MIDS/Link-16 zavarvédett és titkosított harcászati adatkapcsolatot biztosító terminál- és a kezdeti hang felismerő vezérlés (IDVI)⁵⁰ integrációja.

Három darab repülőgép láttak el teljes harci levegő-levegő Block-2/2B csomaggal, amely már kiegészült a kezdeti levegő-föld fegyverzetirányító rendszer és a fegyverzet szoftveres támogatásával.

A Brit Királyi Légierő és az Olasz Légierő a Tranche-1 sorozat többi repülőgépétől eltérően egy-egy kezdeti Block-5 megnövelt szoftvertámogatású „swing-role” képességeket tartalmazó változatot lobbizott ki magának 2007. augusztusi leszállítással. A csomag tartalma még mindig csak levegő-levegő üzemmódban volt teljes értékű. A fejlesztések közül rendelkezésre állt a kezdeti (DVI) hangfelismerő

⁴⁷ Block-1 és -25 között fejlettség alapján jelölt „technikai képesség és szoftvercsomagok”, amelyek egyre több technikai rendszer, berendezés és eszköz integrált kezelésre képesek.

⁴⁸ ASRAAM – Advanced Short-Range Air-to-Air Missile: Továbbfejlesztett Közepes Hatótávolságú Légi indítású – Légi célok elleni Rakéta.

⁴⁹ IDAS – Initial Defence Aid System: Kezdeti fejlettségű szinttel rendelkező Érzékelő és Védelmi Támogató Rendszer, amely a repülőgép technikai állapotát figyelő integrált szenzorgyűjtőt képes kezelni.

⁵⁰ IDVI – Initial Direct Voice Input: A kezdeti hangvezérlő rendszer.

vezérlőrendszer és a (DASS) érzékelő és védelmi támogató-rendszer automatikus infracsapda, és dipólszórókkal és – a kezdeti képességű – adaptív elektronikus letapogató rácsvezérlésű CAESAR radar a levegő-föld térképező üzemmóddal. Korlátozottan alkalmazható a repülőgép infravörös célfelderítő és követő (FLIR) berendezése. Végrehajtották az IRIS-T kis hatótávolságú rakéta, továbbá a passzív infravörös kereső és célkövető rendszer (PIRATE) kezdeti integrációját is. A levegő-föld fegyverzet adaptálását követően a „Rafael Lightning III” lézer-célmegjelölő konténer technikai támogatásával bevezethető a „Paveway-II” (LGB) 10/16 lézervezérelt bombák. A póttartályokkal való repülés ezen túl hangsebesség felett is engedélyezett, és a légi utántöltés is elérhetővé vált.

A Tranche-2 és Tranche-3 széria fejlesztéseinek helyzete

2004 decemberében a NETMA a nemzetek megbízása alapján az Eurofighter GmbH-val és az Eurojet Turbo GmbH-val aláírta a 236 db Tranche-2 széria repülőgép gyártására vonatkozó szerződést. A szerződés szerint Nagy-Britannia 89, Németország 68, Olaszország 46, Spanyolország 33 darabot rendelt, amelyek ütemezett leszállítása 2008 második negyedév végétől kezdődik és 2015-ig tart. A Tranche-2 széria szerződésének megerősítésére 2007. márciusban került sor, amely során a nemzetek jóváhagyták előzetes rendelésüket.

A „Typhoon” Block-5 a Tranche-2 széria repülőgépeinek alapsomagja, amelyet a 2003-tól leszállított repülőgépek szoftverfrissítésére is fel lehet használni. *A Block-2-től a legfőbb különbsége, hogy a megnövelt légvédelmi harci funkciókat ellátó számítógépe sokkal fejlettebb, gyorsabb adatátvitelt és nagyobb memóriakapacitást biztosít, amely nélkülözhetetlen az integrálandó fegyverek miatt. A fegyverzet a kezdeti képességű integrációjával rendelkező kis hatótávolságú IRIS-T, a nagy hatótávolságú Meteor BVRAAM és a közepes hatótávolságú AIM-120C-5 AMRAAM levegő-levegő rakétákból, továbbá a nagy hatótávolságú levegő-föld (stand off) „Storm Shadow”, illetve a „Taurus” cirkálórakétákkal egészül ki.*

A 2008 tavaszán megkezdődött a Block-8 alapsomag kifejlesztése és tesztelése, amelyet a Tranche-3 széria repülőgépei kapnak meg. *A csomag tartalmazza a teljes „swing-role” levegő-levegő és levegő-föld alkalmazási képességet, továbbá a (DVI) hangvezérlő, az aktív érzékelő és védelmi támogató alrendszer (DASS), a pilóta sisak és a (PIRATE) lézeres célmegjelölő, az IRIS-T légi harc rakéta teljes digitális vezérlésével a fejlett ember-gép kapcsolat integrációját. A levegő-levegő képesség növelése magába foglalja még – a teljesen integrált – horizonton túli célok elleni nagy hatótávolságú Meteor BVRAAM rakétát, a levegő-föld vonatkozásában a „Paveway-IV” 250 kg-os, a „Paveway” (EGBU) 500 kg-os lézerbombák és a „Rafael IV” lézer célmegjelölő konténer adaptációját, továbbá a MIDS/Link-16 harcászati adatkapcsolati rendszer teljes kibővítését. A teljes képességű integrált CAESAR radar 2010-től kerül majd beépítése. Az Eurofighter országok új követelménye, hogy a repülőgépek legyenek képesek a hálózat-centrikus hadműveletekben való részvételre, valamint a pilótánélküli felderítő és a pilótánélküli közepes repülési magasságú és nagy repülési időtartammal rendelkező repülőeszközökkel egyidőben történő alkalmazásra.*

A Tranche-3 széria gyártására vonatkozó szerződésről a nemzetek az Eurofighter GmbH-val és az Eurojet Turbo GmbH-val még csak előzetesen tárgyaltak, ahol a kezdetben vállalt repülőgépek eddig le nem szállított maradéka szerepel. Az előszerződés szerint Nagy-Britannia 88, Németország 68, Olaszország 46, Spanyolország 34 darabot fog megrendelni, amelyek ütemezett leszállítása 2010 után fog megkezdődni. A megállapodás szerint a vásárlástól utólag nem lehet elállni, mert a nemzetek közötti munkamegosztás a rendelések százalékos arányú felosztásán alapszik.

Külső megrendelések

Az osztrák védelmi minisztérium 18 db – összesen 2,31 milliárd USD-ba kerülő – Eurofightert rendelt meg 2003-ban, amelyet a kedvezőtlen fizetési feltételekre hivatkozva 2007-ben le akart mondani. A kormányfő indoklásában a „büntetéssel felérő” beszerzési ár nagysága és a hátrányos ütemezésű 18 részletben történő fizetési feltétel szerepelt.

A négy darab Tranche-1 kétüléses és a 14 db Tranche-2 szériából származó harci változat átlagára darabonként 128.3 millió USD lett volna, amelyben benne foglaltatik az egész élettartamig tartó teljes körű gyári technikai kiszolgálás, támogatás és kiképzés. A Tranche-2 széria technikai rendszerének szoftverfrissítése és a nemzeti követelmények szerinti további szoftvermódosítások azonban egy „pénznyelő automata” látszatát keltették a politikusok előtt. A 2003-ban megkötött szerződés jogi akadályai miatt a programból – az Eurofighter GmbH 1,2 milliárd USD bánatpénz követelése miatt – kilépni már nem lehetett, ezért egy fix áras szerződésmódosítást követően 2007 júniusában 15 db Tranche-1 szériához tartozó vadászrepülőgépet rendeltek meg. A Tranche-1 sorozat Block-2 szintén takarékos változata azonban nem rendelkezik a korábban megrendelt IRIS-T rakéta és fegyverzetvezérlő rendszer integrációjával. A támogatási rendszer nem változott, csak a képesség, az ár és a fizetési feltételek. A repülőgépek beszerzése összesen 1,769 milliárd USD-ba, darabonként 117,9 millió USD került. A leszállítások megtörténtek, a hadrendbeállítás folyamatban van. Az IRIS-T meghíúsult integrációja azonban még fejtörést fog okozni a „politikai hadszíntéren”.

2005-ben Szaúd-Arábia bejelentette, hogy az Eurofighter „Typhoon”-t választotta a „Tornado” IDV típusú vadászrepülőgépei felváltására. A brit védelmi minisztérium és Szaúd-Arábia közötti beszerzési egyezmény aláírására 2007. szeptemberben került sor. A szerződés értelmében 2008-ig 24 db Tranche-2, majd további 24-24 db Tranche-2 és Tranche-3 sorozatú repülőgép kerül leszállítására. A repülőgépek átlagára – az egész élettartamra kiterjedő teljes körű gyári technikai kiszolgálással, támogatással és kiképzéssel – darabonként 123 millió USD. 48 db repülőgépet ipari kooperáció keretén belül a helyszínen szerelnek össze.

Az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) hadrendbeállításával kapcsolatos összegzés és a fejlesztési program értékelése

A katonai, gazdasági (hadiipari) és politikai célok egyensúlyban tartása nehéz feladatot jelentett és jelent valamennyi ország számára. A jelenlegi európai biztonságpolitikai helyzetben egy hosszú élettartammal rendelkező, gazdaságosan

üzemeltethető, többfeladatú vadászrepülőgépre van szükség, amely képes folyamatosan adaptálni a jelenkor összes technikai vívmányát, és képes felváltani az egy-két alaprendeltetésű harmadik generációs repülőgépeket. **A közös fejlesztés egyik legnagyobb előnye, hogy az elképzelt prioritásokat versenyeztetni kell, és így szélesebb horizonton, rendkívül nagyszámú szakértő bevonásával dőlnek el a fejlesztéssel kapcsolatos kérdések, amely hosszútávon a gazdaságosság és a hatékonyság zálogaként jelentkeznek.**

A programmal kapcsolatos jelenlegi helyzet azonban átmeneti nehézségekkel küzd. Az innovációban részt vevő országok – a technológia ugrásszerű fejlődése miatt – óvatossá váltak a megrendelhető opciók beszerzése kérdésében, mivel a politikai támogatás megszerzése a jelenlegi békésnek mondható európai biztonságpolitikai helyzetben egyre nehezebb. Ehhez adalékként járul hozzá, hogy a közel 30 éves fejlesztési huzavona után, a már rendszerbe állított vadászrepülőgépek **2008 májusában még mindig csak légi fölény és hagyományos levegő-föld képességgel rendelkeznek.**

A reklámokban beharangozott Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) többfeladatú, ember-gép központú vadászrepülőgép 2010 után lesz ellátva a teljes „swing-role” levegő-levegő és levegő-föld alkalmazási képességgel.

A technikai fejlesztési és politikai célok kiegyensúlyozatlansága miatt az Eurofighter GmbH gazdasági (offset) kompenzációval próbálja meggyőzni a részt vevő partnereket. Új ügyfeleket is igyekszik bevonni a programba, mert ha ez sikerül, akkor a már a korábban megnyert résztvevőkre is kevesebb kiadás hárul.

A költségek jelenleg is intenzíven növekednek, mivel az új technikai képességek szoftveres fejlesztéssel járó integrációja nehezen beárazható. Az újabb technikai integrációkat és az azokat lekövető hardverfejlesztéseket és a járulékos szoftverteszteket valakinek mindig meg kell fizetnie. Ezért hallható időnként, hogy az adott részprojekt időközben megnövekedett árát az éppen érdekelt országokkal fizették meg. **A gazdasági kompenzáció során a fejlesztő országok visszanyerik kiadásaik egy részét, ezért – a szoftveres integrációk pénzügyi vonzatairól erősen hallgatva –, közösen hirdetik az Eurofighter, a jövő vadászrepülőgépének páratlan előnyeit.**

Az EF-2000 („Typhoon”) nem rendelkezik komolyabbnak mondható éles harci alkalmazási tapasztalatokkal. A NATO béke légtérrendészeti feladatok során az orosz TU-95MS („Bear-H”) típusú stratégiai bombázó elfogása és kísérése, vagy a nemzetközi sport- és politikai rendezvényeken végrehajtott őrzőjáratok után sem lett elismertebb a típus. A szaksajtóban egyre több hír jelenik meg az EF-2000 („Typhoon”), a francia „Dassault Rafale” és az F-22 („Raptor”)

lehetséges afganisztáni bevetéséről. **A légi fölény kivívására képes harci repülőgépek alkalmazása az aszimmetrikus hadviselési környezetben a „harc körülményeknek megfelelő fegyverzet alkalmazása” elv szempontjából nem tűnik teljes mértékben hitelesnek és kihívásnak.** Erre a feladatra a harci helikopterek talán gazdaságosabban és hatékonyabban alkalmazhatók. Maximum a szélsőséges földrajzi és időjárási feltételek közötti üzemeltetés jelent megmérettetést.

Egyes elemzések szerint az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) harci alkalmazás képességeinek felmérését jelenleg nem időszerű erőltetni, hiszen csak a légi fölény kivívására alkalmas fegyverzetével és a hálózat alapú hadviselés kezdeti képességével rendelkezik. A típussal rendelkező országok viszont megerősítik, hogy a „Typhoon” a kezdeti képességei alapján is méltó partnere a már rendszerben lévő harmadik és negyedik generációs harci repülőgépeknek. **A realitás mellett azonban megállapítható, hogy a teljes „swing-role” képesség 2010–2012 között történő eléréséig az ereje a kezdeti hálózatalapú hadviselésben, a meglévő fegyverzetének precíziós alkalmazásában, a pilóták biztonságos és gyors munkavégzésének biztosításában rejlik.** A bizonyításra az elkövetkező 40 éves szolgálata alatt lesz még mód.

A jövőben a hálózatalapú képességek megteremtése érdekében a hadiipari fejlesztésekben részt vevő országoknak ki kell használniuk egymás kapacitását. Az új technológiák beépítése a fegyverzetbe erősokszorozó tényező lesz, ezért a közös erőfeszítések kialakítása, támogatása elengedhetetlen.

A „Typhoon” közel 60 db számítógépet magába foglaló fedélzeti kiszolgáló és segédberendezései egyre több és több lehetőséget kínálnak fel a pilótáknak. A repülőgép kabin felépítésének és működésének ismertetése során érzékelhető volt, hogy a precíziós digitális avionikai kijelzői megszorodtak a pilóta körül, és kiszorították a harmadik generációs repülőgépek kabinjában lévő – túlnyomó részben – analóg berendezéseket. Ebből eredően **a repülésben rendkívül felkészült és különleges képességekkel rendelkező elhivatott pilótákra van szükség, mert az alkalmazás során a végső döntés az övék.** A jelenlegi fejlettségi szinten a repülőgép vezetése, illetve lassan vezérlése egyre nagyobb fizikai és szellemi megterhelést okoz, ezért a repülőgép-vezető kiválasztásnál és felkészítésnél egyre több kritériumnak kell megfelelni. Előbb utóbb a gyorsulási és a túlterhelési értékek, valamint a küldetés idejének növekedésével, illetve a nagymennyiségű információ feldolgozási idő csökkenésével a harc feladat precíziós végrehajtási folyamatban az ember lehet a gyenge láncszem.

A fentieket alátámasztja, hogy a tengerentúli és az európai stratégiák szerint a tanulmányban szereplő Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) az utolsó olyan vadászrepülőgép-típusok közé tartozik, amelyeket emberek vezetnek. A megállapítás szerint a repülőtechnika fejlődése egyre inkább eléri azt a digitális vezérlési technikai szintet, amelyet a pilóták már nem lesznek képesek sem fizikailag, sem szellemileg kezelni, ezért elképzelhető, hogy a jelenlegi negyedik és ötödik generációs harci repülőgépeket már pilóta nélküli drónok váltják fel a 2050-es években.

Összességében megállapítható, hogy a jelenlegi negyedik és ötödik generációs harci repülőgép fejlesztés minden szempontból szükségeszerű, mivel csak így lehet eljutni a digitálisan vezérelt, nagy végrehajtási pontosságot biztosító, szélessávú adatkapcsolati rendszerrel rendelkező, – a levegőben – emberi jelenlétet nem igénylő többfeladatú harci repülőgép technikai feltételeinek megteremtéséhez. **Lehetséges, hogy a jelenleg is fejlesztés alatt álló Eurofighter vadászrepülőgép nem más, mint az utolsó lépcsőfok a pilóta nélküli korszakváltás előtt.**

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Igerald A. Simperl – Amtsdirector Ing: *Der Eurifighter „Typhoon” (I), Von der Reißbrettstudie bis Zum Erstflug.*
TRUPPENDIENST BUNDESHEER, 5/2007., P. 392–395.
- Dr. Szabó Sándor András – Dr. Grósz Andor:
Repülőorvostan a modern repülés szolgálatában – Új mérnök-műszaki megoldások a repülőorvos szemszögéből I. rész.
NEMZETVÉDELMI EGYETEM KÖZLEMÉNYEK, 2001/4.,
<http://www.zmne.hu /tanszekek/kvt/digitgy/20014/vszt/szabo.html>.
- Dr. Szabó Sándor András – Dr. Grósz Andor:
Repülőorvostan a modern repülés szolgálatában – Új mérnök-műszaki megoldások a repülőorvos szemszögéből II. rész.
NEMZETVÉDELMI EGYETEM KÖZLEMÉNYEK, 2002/1.,
<http://www.zmne.hu /tanszekek/kvt/digitgy/20021/vszt/szabo.html>.
- NATO's NATIONS and Partners for Peace Volume 52. NO. II/2007., p
- NATO's NATIONS and Partners for Peace Volume 52. NO. III/2007., p
- <http://www.eurofighter-typhoon.co.uk/Eurofighter/history.html>
- <http://www.eurofighter.com/>
- <http://www.ausairpower.net/typhoon.html>:
Eurofighter Typhoon – Demon or Lemon?
- <http://www.defenseindustrydaily.com/typhoon-vs-su-30mki-the-2007-indra-dhanush-exercise-03470/>: Typhoon vs. SU–30MKI
- <http://www.militaryperiscope.com/index1.shtml>

**GONDOLATOK A FEGYVERES KÜZDELEM
PROBLÉMÁIRÓL**

„Senki sem kezd háborút, vagy helyesebben szólva, józan gondolkodással senki sem teheti azt meg anélkül, hogy előzőleg gondolatban ne tisztázza, hogy mit akar elérni a háborúval, és hogyan vívja azt meg. Az előbbi a politikai szándék, az utóbbi a hadművelet.”

(Carl von Clausewitz)

Bevezető

A hadtudomány művelői között egyre általánosabb az a nézet, hogy a fegyveres küzdelem már magában foglalja a válságreagáló műveleteket. Néhány szakember a válságkezelést, a konfliktus-megelőzést is a fegyveres küzdelemhez sorolja. Különösen igaz lehet a szakembereknek ez a véleménye, ha az utóbbi évek katonai műveleteinek tapasztalatait vesszük figyelembe. Ugyanakkor a szakirodalomban fellelhető a fegyveres küzdelemnek az a felosztása is, miszerint megkülönböztetünk háborús és nem háborús katonai műveleteket. A két vélemény között lényeges eltérés nincsen, csupán a katonai műveletek csoportosításában különbözik.

Az említett műveletekben megváltozott a hagyományos értelemben vett győzelem fogalma. A válságok katonai jellegű megoldásának kezdetén a válságkezeléssel megbízott, vagy az abban részt vevő államok elsősorban és általában diplomáciai eszközökkel, majd katonai megelőző intézkedésekkel (erőkitetés, nyomásgyakorlás) törekednek a válságot kiváltó okok megszüntetésére. Továbbá tárgyalásokkal, gazdasági és más szankciók bevezetésével kényszerítik az adott állami vezetést, hogy lemondjon a válságot előidéző szándékáról.

A cél ma már nem az ellenség megsemmisítése a válságreagáló műveletekben, hanem inkább a békés rendezésre, a fegyveres konfliktus megelőzésére való törekvés, elsősorban politikai, diplomáciai és gazdasági eszközökkel. Ha ezek a megelőző intézkedések nem vezetnek eredményre, akkor általában katonai művelet kerül végrehajtásra a biztonság és a béke megteremtése érdekében; ez a művelet a fegyveres küzdelem valamelyik módja és formája. Ebben az esetben – a fegyveres küzdelem törvényeinek megfelelően –, az ellenség politikai, közigazgatási, katonai vezetésének megbontása, katonai képességektől való megfosztása az elsősorú feladat, s nem az állam és fegyveres erejének teljes elpusztítása a cél.¹ Napjainkban a válságreagáló műveletek nem fejeződnek be az abban részt vevő katonai erő tevékenységével, hanem békefenntartói, újjáépítési (békeépítési) feladatok végrehajtásával folytatódnak. Tapasztalatok szerint ezek hosszú, összetett folyamatok.

¹ AJP-3.4 Non-Article 5 Crisis Response Operations 2–15. o.

Deák János: *Napjaink és a jövő háborúja*. Hadtudomány, 2005/1. szám. 10. o.

Klaus Naumann: *Der Gewalt nicht nachgeben*. Truppenpraxis 11/1999. 732–742, 799. o.

Az utóbbi években lezajlott katonai műveletek tapasztalatait figyelembe véve a fegyveres küzdelem megvívása nem ilyen egyszerű. Mint írtuk, több probléma fordult elő korábban, különösen a békekikényszerítés, a békefenntartás, békeépítés során. Az abszolút túlnyomó és korszerű katonai erő is mindig viszonylagos. Az ellenség teljes megsemmisítésére szolgál, márpedig napjainkban egyre több az olyan helyzet, amikor a győzelem érdekében építeni kell. A tapasztalatokat összevetve a szerzők ajánlásaival, megállapítható, hogy *napjainkra a fegyveres küzdelem bonyolultabb lett. A hadtudományi kutatások középpontjába kerültek a következő kérdések: Milyen hatással van a fegyveres erő korábbi feladatai végrehajtására, a szervezetek működésére, a katonák kiképzésére, felkészítésére a fegyveres küzdelem tartalmának és formájának a változása, kibővülése? Ezek a műveletek (békefenntartás, békekikényszerítés) a hadtudomány tárgyát képezik-e (hadászati művelet, hadművelet, harctevékenység), vagy a fegyveres küzdelem új formái, amelyek további kutatást igényelnek a korábban lezajlott műveletekből levont tapasztalatok alapján? Milyen új tudati, lélektani jelenségek, erkölcsi és egyéb körülmények, egyben problémák jelentkeznek ebben a változásban? A fegyverrel végrehajtott békekikényszerítés és békefenntartás, milyen harceljárásokat feltételez az alegységek részéről?*

Tapasztalatok alapján a várható alkalmazási körzet (a hadszíntér) ismeretének tükrében kiemelt szerepe van az állomány mindenoldalú – elsősorban pszichológiai – felkészítésének és kiképzésének, mert a műveletek többsége – a tapasztalatok alapján – eltérő környezetben, más időjárási és terepviszonyok, valamint kulturális, szociális feltételek között kerül végrehajtásra. A gyakorlati tapasztalatok azt jelzik, hogy a katonai műveletek sikere – hasonlóképpen, mint korábban –, elképzelhetetlen a támogató feltételek megléte nélkül, s ebben kiemelt helyet foglal el a logisztikai támogatás, sok más feltétel mellett. Véleményünk szerint szükség van szakmai vitára a „*Válságban van-e a hadtudomány?*” és a „*Van-e ellentmondás a fegyveres küzdelem elmélete és gyakorlata között?*” kérdésekről, de a válasz nem egyszerű. Ha az elmélet és a gyakorlat viszonyát vetjük össze, akkor az első kérdésre: „*Nem!*” a válaszunk; a második kérdésre – „*Igen.*” Ugyanakkor, ha az utóbbi évek katonai eseményeit elemezzük, akkor a válaszok komoly kutatómunkát igényelnek, mert maga a fegyveres küzdelem is bonyolultabb lett.

Tanulmányomban azt vizsgálom meg, hogy a fegyveres küzdelem elmélete és gyakorlata között van-e, és miért van ellentmondás, mi ennek az oka? – felhasználva a hazai és külföldi szakirodalomban megjelent tapasztalatokat és kutatási eredményeket. Ugyanakkor nem foglalkozom a hadtudomány válságának kérdésével, merthogy az nincs válságban.

A fegyveres küzdelem háttere

Peter Schmidt, német politikai szakértő és Pierre Lelluche, a NATO parlamenti közgyűlésének elnöke szerint 15 év óta a Szövetség jövőjét bizonytalanság terheli. Ezt az időszakot úgy jellemezték, hogy közvetlen fenyegetés hiányában a NATO feladat nélkül maradt. Továbbá néhány európai szövetséges nem volt hajlandó képviselni az amerikai politikát, és nem volt hajlandó bekapcsolódni a katonai műveletekbe Irakban.

Napjainkra kialakult biztonsági és katonapolitikai helyzetben a Szövetségnek elfogulatlanul célszerű megítélnie fejlődési esélyeit és kockázatait. Ugyanakkor tudnia kell, nem rendezkedhet be arra, hogy csupán „a terrorizmus elleni szövetségként” működjön. Nem mondhat le védelmi szövetségi, valamint stabilizáló és demokratizáló feladatairól sem – állítja Peter Schmidt professor.²

Megjegyezzük, csak a terror elleni háború (a terrorizmus elleni harc) nem lehetséges, hiszen az alapszerződés nem erről szól (nem is szólhatott erről), vagy pedig azt előbb meg kell változtatni, amire semmilyen esély nincsen. Következő megjegyzés, a szerzőknek a jövő bizonytalanságára vonatkozó állítása már nem teljesen helytálló, de erre később még visszatérek.

Pierre Lelluche szerint a Szövetség a következő kihívásokkal néz szembe napjainkban: *Először*, azért, hogy értékeink elfogadottá váljanak, a demokratikus államoknak továbbra is össze kell fogniuk a világot fenyegető veszélyekkel szemben. *Másodszor*, a terrorizmus elleni harcot folytatni szükséges, és nem lehet a terroristákkal tárgyalni egyetlen kérdésben sem. *Harmadszor*, nemzetközi együttműködéssel meg kell akadályozni a tömegpusztító fegyverek és célba juttató eszközeik ellenőrizetlen elterjedését a világban. *Negyedszer*, a Szövetségnek rendeznie kell viszonyát a muszlim világgal, hogy ne kerüljön sor terror elleni háborúra a jövőben. *Ötödször*, a Szövetség fejlessze tovább kapcsolatait Oroszországgal, mert így lehetőség nyílik a „közel-külföld” problémáinak rendezésére is. Elfogadom Lelluche elnök megállapításait, de véleményem szerint ennél jóval több „gondja” van a Szövetségnek. A gondokról Sten Rynning, dán egyetemi tanár írt könyvet, amelynek rövid összefoglalóját néhány hete már olvashattuk.³

A 21. század kezdete óta a Szövetség politikai döntéshozói pontosan ismerik azokat a korlátokat, amelyek között eredményesen lehet működni. Napjainkban a célkitűzéseket összehangolják a valóságos politikai és katonai helyzettel, és a NATO a megújulás útján halad. A Szövetség létrehozta a Reagáló Erőt, mint új haderőstruktúrát; a parancsnoki rendszert teljesen átalakította, a vezetési szintek számát lényegesen csökkentette és működésüket hatékonyabbá tette; új politikát alakított ki, amelynek középpontjában az európai térségen kívüli válságok és fenyegetések kezelése, megoldása áll. A további feladat, hogy pontosan meg kell fogalmazni a globális rendről kialakított jövőképet, amely magában foglalja a partneri viszonyt más országokkal, a nemzetközi rendszer jelenlegi és későbbi nagyhatalmaival – írja Sten Rynning.

Más megközelítésben: a NATO fordítson nagyobb figyelmet az Alapszerződés 4. Cikkelyében foglaltakra, teremtsen meg a konzultációk fórumát. Korszerűsítse döntéshozatali szerveit és a folyamatokat. Célszerűnek látszik felülvizsgálnia a partnerséggel kapcsolatos nézeteit, és mélyíteni kell a kapcsolatait az ázsiai és a csendes-óceáni országokkal, a globális biztonság megteremtése érdekében.⁴

² *Hiányzik a szövetség összetartó ereje?* Népszava, 2004. szeptember 14. 12. o.

³ Eszes Boldizsár – Vastagh László: *A NATO megújítása*. Magyar Honvéd, 2007. április 13. 14–16. o.

⁴ Erről bővebben fejtette ki véleményét Giampaolo di Paola olasz admirális a Royal United Services Institute-ben tartott előadásában 2006. július 21-én Londonban. NATO Review különszáma.

Néhány gondolat a demokrácia terjesztéséről. A demokrácia terjesztése az atlanti civilizációnak, így a Szövetségnek egyik alappillére. Ez a gondolat azt a nyugati felfogást jeleníti meg, amely szerint békésebb és stabilabb a világ, ha nyugati típusú demokratikus államok alkotják a nemzetközi rendszert. Másképpen, a magunk képére próbáljuk formálni a világot, feltételezve, hogy értékeink, társadalmi modelljeink egyetemesek és mindenütt a világon elfogadhatók. Véleményünk szerint az igazi problémák itt kezdődnek, amelyek hatása a fegyveres küzdelem megvívásában is látható. Ez a „demokratizálási politika” jól működött, működik Közép-Európában, de tőlünk keletebbre, a volt Szovjetunió utódállamaiban már gondok vannak. A demokratikus átalakításra való törekvés súlyos nehézségekbe ütközött a Közel-Keleten, általában az arab világban, ahol nincs, vagy csak korlátozott a fogadókészség. Bebizonyosodott, hogy a fennálló államrend megváltoztatása destabilizálta az országot és a térséget, sőt, zavarokat okozott a világpolitikában is. *„A demokrácia sem, de más államrend sem teremthető meg csupán a fegyverek erejével, különösen nem néhány év alatt, különösen akkor nem, ha más a kultúra és nagyok a fejlődésbeli távolságok”* – írta Tokovicz József.⁵

Az Egyesült Államok óriási aránytvesztése a Közel-Keleten lehetővé tette az állami és vallási összefonódáson alapuló iráni diktatúra térnyerését, amelynek következményei ma még nehezen megjósolhatók. Irak megszállásakor az eredeti elgondolás az volt, hogy az amerikai erők fokozatosan átadják a rendfenntartás feladatát az iraki fegyveres erőknek és a rendőrségnek, ők maguk pedig fokozatosan kivonulnak az országból. A baj csak az, hogy a rendfenntartás feladatát nincs kinek átadni. Megvan ugyan mind a két szükséges szervezet, közel 250–300 ezer fővel, de Irakban a terror áttekinthetlenné vált a síita és a szunnita vallású lakosság között; és akik a rendfenntartásért felelősek lennének, azok is vegyes összetételűek. Egyúttal nagy a valószínűsége annak, az egyes iraki népcsoportok külföldről is kapnak segítséget. Mivel nyilvánvalóvá vált, hogy az iraki államgépezet csődöt mondott, a demokratizálódás esélye is elveszett. Ez a politikai kudarc nem a katonák veresége, és nem is az irakiak győzelme – hangsúlyozta Nancy Pelosi, az amerikai képviselőház elnöke.⁶

Nehéz feladatok várnak még a nemzetközi erők katonáira Afganisztánban is, különösen a déli tartományokban, ahol a tálibok tudatosan védőpajzsként használják a civil lakosságot. A taktikának az a lényege, hogy a tálib harcosok a civil lakosság közé rejtőzve indítják támadásaikat a külföldi katonák ellen, és ha harc kezdődik, akkor rengeteg polgári személy esik áldozatul, legtöbb esetben nők és gyerekek, *ez a tálibok sikere*. Valódi értelemben itt sincs sem győzelem, sem siker.

Felmerülhet a kérdés: az emberek tudatos, szándékos elpusztításának, megsemmisítésének azt a formáját, amely gazdasági érdekeken, tiszta ráción, józan számításon alapul, minek kell, hogy nevezzük? Ez a tevékenység mennyiben kapcsolható a fegyveres küzdelemhez? Vajon a pusztító „békekikényszerítő” katonai műveletek milyen lélektani alapon „legitimálhatók”, és vajon milyen igazság az, amely el tudja dönteni az ártatlan emberáldozatot követelő eseményről, hogy az

⁵ Tokovicz József: *A XXI. század háborúi*. Új Honvédségi Szemle, LX. évfolyam 6. szám, 2006. 11–17. o.

⁶ *Az elátkozott állam*. Népszava, 2007. január 12.

„igazságos”, vagy „igazságtalan”? Másképpen, az amerikaiak vagy az európaiak demokráciáját, amely még mindig elég sok hibával működik, az a másik világ megérti-e, akarja-e egyáltalán? Másképpen: a nyugati típusú demokrácia, a kulturális szokások, a nyitott piacgazdaság, a globalizáció nem mindenkinek vonzó, mert léteznek másképpen működő civilizációk is a világban.

Az elméleti kutatómunkára azért is szükség van, mert a korábban végrehajtott katonai műveletek (Szomália, Szudán, Csecsenföld, Afganisztán, Jugoszlávia, Irak) több szempontból eltértek a „hagyományos” műveletektől, a hagyományos eszközökkel vívott háború jellemzőitől. Nem egyszerűen támadásról és védelemről volt szó a megvívásuk során. Továbbá, sem az orosz, sem az amerikai (sem más) fegyveres erő nem teljes létszámában került alkalmazásra; haderő-nemeiket pedig nem ilyen feladatok végrehajtására készítették fel, különösen érvényes ez a megállapításunk a szárazföldi haderőnemre. Ha ez így van, akkor a műveletben részt vevők tevékenységének értékelése, az általánosítható tapasztalatok megvonása, körütekintést igényel. A műveletek értékeléséből levont általánosítás nem fejezi ki az említett fegyveres erők valódi képességét.

A végrehajtott katonai műveletek háttérében nem csak katonai, hanem más természetű problémák is fellelhetők, amelyek befolyásolták a művelet sikerét. Irak esetében például, a háború hamis ürüggyel indult meg, még akkor is, ha nem értettünk egyet Szaddam Husszejn rendszerével – nyilatkozott Hans Blix, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség volt elnöke, aki az ENSZ Megfigyelési Bizottságát vezette 2000 és 2003 között. A demokratikus államok többsége elfogadja, hogy Szaddam Husszejn véres és sok áldozatot követelő diktatúrájának a megdöntése helyes volt. De tény, hogy az akció végrehajtása számos hibával járt együtt. Amerikai politikai elemzők is elismerik, hogy a legnagyobb politikai hibát akkor követték el Irak megszállásakor, amikor a katonai művelet (a háború) befejezésével egyidőben elküldték az iraki biztonsági erőket. Ezzel megteremtődtek a bűnözés, a terrorizmus és a vallási csoportok közötti fegyveres összetűzések „nyugodt” feltételei. Az ország ellenőrzéséhez nem volt elég erő, így a katonákra olyan feladatokat bízta, amire semmilyen szempontból nem voltak felkészítve. A katonák a fegyveres küzdelemmel összefüggő feladatokra készültek fel, és azt jól hajtották végre. A közrend fenntartása, a közbiztonság ellenőrzése más feladat, ami ismert környezetben is bonyolult, más jellegű kiképzést igényel, erre a harcoló erők nem voltak felkészítve és felkészülve. *Megoldás:* a sikeres harcoló erőket célszerű lett volna fokozatosan kivonni a háború után, a közrend fenntartásához, a közbiztonság ellenőrzéséhez új, arra kiképzett erőket bevetni. Ezt megelőzően, a háború kezdetén meg kellett volna mondani az igazat; a csalást, a valótlanosságot (nem létező atomfegyverek Irakban, CIA légifelvételek meghamisítása) és a törvénytelen módszerek alkalmazását (Guantánamo fogolytábor) nem ellensúlyozza a katonák által elért siker.

A fegyveres küzdelem problémái

Az iraki és az afganisztáni műveletek tapasztalatait figyelembe véve megállapítható, hogy nem csökkent a szárazföldi csapatok szerepe, mert az ellenség területének elfoglalása, a tüzszünet betartásának ellenőrzése, a békeépítés polgári, katonai feladatai végrehajtásának biztosítása fontos része lett a fegyveres küzdelemnek.

Amennyiben a háborús és nem háborús katonai műveletek *többnemzetiek* és *összhaderőnemek* lesznek, ezek a jellemzők elsősorban a szárazföldi csapatoknál jelennek meg. Kiemelt jelentősége van a béketeremtés, békekikényszerítés utáni stabilizációnak, a volt hadszíntér teljes területén. Az egész katonai művelet végrehajtása és az esetleges személyi és anyagi veszteség hiábavaló, ha a békeépítés, a békeállapot megteremtése nem sikerül. Talán még ennél is fontosabb, hogy meg kell teremteni a lakosság számára a jövőbeni boldogulásuk valamennyi feltételét – írta tapasztalatai összegzésében Klaus Naumann.⁷

A jövő háborús és nem háborús katonai műveleteiben kiemelt szerepet kap a településeken, beépített területeken folyó harc, amely az állami és helyi hatalmi irányítás, életfeltétel központja. Különösen igaz ez a kijelentésünk az elmaradott térségekre, a mostoha időjárási és természeti körülményekre vonatkozóan, mert az ország lakosságának a többsége ott él.⁸ A települések, városok lakossága, a helyi közigazgatás vezetői, a nem kormányzati szervek befolyásolói lettek és együttműködésre kényszerültek (vagy nem) a műveletet végrehajtó parancsnokokkal. Ez azt jelenti, hogy a civil–katonai kapcsolatok jelentősége megnövekedett, azzal a céllal, hogy a lehető legsikeresebb legyen a katonai művelet végrehajtása. Ha a lakosság nem akar együttműködni, akkor a terv nagyon egyszerű: a katonai műveleteket a településekbe, városokba kell áthelyezni, ahol a technikai fölény nem, a szakmai pedig korlátozottan érvényesül. Ez a helyzet Irakban és Afganisztánban. Mind a két hadszíntéren, de korábban másutt is (Szomália, Libanon) nyilvánvalóvá vált, hogy a legsebezhetőbb pontok az amerikai, angol, francia, izraeli és más katonák, mert a holttestekkel otthon el kell számolni. A személyi veszteségokozás legkedvezőbb terepe a település és a város, ahol a merénylők, mesterlövészek számára biztosított a gyors elrejtőzés; a megszállók helyismerete pedig hiányos. Afganisztáni és iraki tapasztalat, hogy a társadalmi, vallási, kulturális és más különbségek – kellő felkészítés hiányában – zavarják a katonákat, fokozódik a stresszhatás. A harcot felváltja a gyilkolás, amelynek áldozatai a civilek, és csak ritkán a merénylők. Ilyen esetben nagyon minimális remény van a győzelemre, sőt az ellenállás egyre erősebb lesz.

Történelmi tapasztalat, hogy a város jelenti a legnagyobb kihívást bármilyen harcászati, hadműveleti erő számára. A Közel-Keleten a városok zsúfoltak, tele vannak szűk utcákkal, sikátorokkal, ahol nehéz a felderítés, a civilek segítik a védőket, akik helyismerettel rendelkeznek. Városban a légifelderítés bonyolult, az információk gyorsan változnak. A korszerű technikai eszközök alkalmazása azt a veszélyt rejti magában, hogy nagyon sok lesz a civil áldozat. Továbbá, az eredményes tűzharcához a katonáknak ki kell szállniuk a harcjárművekből, így még inkább sebezhetővé válnak. Ugyanakkor ezek az eszközök nagyon hasznosak is, mert védik a katonákat. A személyes védőeszközöknek köszönhetően a megsebesült katonák túlélési aránya nagyon kedvező, de a kellő időben történő hátraszállításuk, a gyors orvosi (szakorvosi) ellátásuk a városi harc során rendkívüli feladatot jelent.

⁷ Klaus Naumann: *Der Gewalt nicht nachgeben*. Truppenpraxis 11/1999. 732–742, 799. o.

⁸ Robert H. Scales: *Urban Warfare, A Soldier's View*. Military Review, 2005. évi 1. szám, 9–18. o.

A fegyveres erők megváltozott feladataival kapcsolatos szakmai vita egyik területe a békefenntartás és a békekikényszerítés közötti különbség vizsgálata, elsősorban a fegyveres küzdelem szempontjából, valamint az ezekhez kapcsolódó parancsnoki munka rendje. Szakmai körökben az a vélemény, hogy mindkettőre fel kell készíteni a résztvevőket.

Néhány megjegyzéssel csatlakozni kívánok a szakmai vitához. A válságreakáló műveletekkel foglalkozó dokumentumok a *békekikényszerítésen a katonai rendszabályok maradéktalan érvényesítését, a katonai műveletek végrehajtását* értik. Ennek eredményeként a biztonságot fenyegető fél (állam) lemond szándékáról, vagy megfosztják képességeitől, de ez nem minden esetben jelenti a megsemmisítést. Fontos alapelv, hogy a műveletben végrehajtott tevékenység és a politikai célkitűzések összhangban legyenek. A katonai erő alkalmazása biztosítsa a megkötött egyezmények, vagy a nemzetközi közösség által megfogalmazott követelmények (feltételek) teljesítését. A békekikényszerítő műveletek fontos eleme az emberi jogok és a polgári lakosság védelme. Az utóbbi évek konfliktusait elemezve, az emberi jogok megsértése, a népiirtás, az etnikai és vallási alapú tisztogatás mind gyakrabban fordult elő. Ezért a békekikényszerítésben részt vevő, az egymással harcoló erőket szétválasztó katonai erő feladata ezek megszüntetése, akár fegyverek alkalmazásával is.

A napjainkban zajló válságreakáló műveletek eseményei – amelyeknek többsége katonai művelet – igazolják a békekikényszerítés, békefenntartás kérdésének tudományos igényű, a tapasztalatokat feldolgozó vizsgálatának szükségességét. Fontosnak tartom továbbá, hogy a válságreakáló műveletek tervezése előtt – még akkor is, ha kevés idő áll rendelkezésre –, a geopolitika–geostratégia módszereinek felhasználásával teljes körűen értékelni kell a válságkörzetet, különösen akkor, ha a társadalmi berendezkedés, vallás, kultúra, a gazdasági fejlettség eltérő. Világosan meg kell fogalmazni a békekikényszerítés célját, majd a békefenntartás feladatait. Véleményünk szerint, a válságreakáló műveletekben egyre inkább nem csupán valaki „ellen” vagy valaki „érdekében” zajlik a művelet, hanem „köztük” is. Az ellenfél sok esetben aktív részese annak a helyzetnek, amelyet stabilizálni kell. Az ellenfél ugyanannak a társadalomnak a része, amelyet stabilizálni szükséges. Ez azt jelenti, hogy az „erővel kikényszerítő” (békekikényszerítő) művelet nem elég a politikai, gazdasági, szociális célok eléréséhez. Továbbá, a klasszikus katonai tevékenységeken ennek megfelelően változtatni szükséges.

Az iraki események indokolják a békekikényszerítés lehetséges tartalmának vizsgálatát, különösen a fegyveres küzdelem törvényeinek összevetésével. Mennyiben más a békekikényszerítés, mint a fegyveres küzdelem valamelyik formája? Hogyan kell a katonákat felkészíteni a békekikényszerítésre és a békefenntartásra? Az erő alkalmazásának szabálya összhangban van-e a politikai és katonai célkitűzésekkel? – kérdések vizsgálata és megválaszolása a témával bővebben foglalkozó kutatók feladata.

A személyes kutatásokból levont következtetések alapján a békekikényszerítést a manőverező jelleg fogja jellemezni és meghatározni a jövőben is, mert ez fegyverrel végrehajtott katonai művelet, a fegyveres küzdelem tárgya. A békekikényszerítés célja lehet az ellenség (az agresszor, a szemben álló felek) összekovácsoltságának,

harcképességének, vezetésének megtörése, a kezdeményezés megszerzése és folyamatos fenntartása. Más megközelítésben ez azt is jelenti, hogy a békekikényszerítésben részt vevő harccsoportok, egységek rugalmasak, gyors felvonulási képességűek, kommunikációs, híradó- és felderítési rendszerük korszerű és kellően védett, logisztikai ellátottságuk jó. Másképpen, a harcfeladat eredményes végrehajtására minden szempontból kiképzettek és felkészítettek.

A válságkörzetekben folyó békekikényszerítés tevékenységi köre nehezen behatárolható, hagyományos értelemben nincsenek frontvonalak, a hadművelet ellenőrzését elsősorban felderítő műholdak, repülőgépek, jól felkészített mélységi felderítő csoportok, különleges erők hajtják végre. A tapasztalatok alapján tovább növekszik a szárazföldi és a légi hadműveletek integráltságának valószínűsége.

A jövőben kialakulhatnak olyan válságok, konfliktusok, amikor nehéz, vagy egyszerűen lehetetlen előre jelezni az érintett felek egymáshoz és a nemzetközi erőkhöz való viszonyát, a válság elmélyülésének körülményeit. Ha a békefenntartó műveletet békekikényszerítéssel kell felváltani, célszerű a nemzetközi erőket új mandátummal (felhatalmazással) „ellátni”. Erre azért van szükség, mert nagy valószínűséggel a feladat is változni fog. Ez a körülmény gyakorlatilag kizárja, hogy a békekikényszerítést ugyanazokkal az erőkkel hajtsuk végre, mint a békefenntartást. Ez fordítva is igaz. A szövetség békefenntartó erői általában könnyűfegyverzettel vannak felszerelve, így a békekikényszerítés feladatainak végrehajtására csak aránytalanul nagy veszteségek árán képesek. Természetesen minden válsághelyzet más és más, így nem lehetnek azonosak a megoldások sem.

Véleményem szerint a katonai erővel végrehajtott békekikényszerítés a fegyveres küzdelem egyik formája, amelynek sikeres megvívására a katonákat és a kötelékeket hagyományos módon kell kiképezni, felkészíteni, figyelembe véve a nemzetközi összetételt és a válságkörzet valamennyi jellemzőjét.

A fegyveres küzdelem „új” kötelékei

Az afganisztáni és az iraki hadműveletek sajátos körülmények közötti végrehajtása igazolta többek között a harccsoportok szerepét és alkalmazásuk fontosságát a válságreagáló műveletekben. A harccsoportok gyorsabban felkészíthetők, bevethetők, rugalmasabban követik a hadművelet változásait és könnyen vezethetők. Ugyanakkor ez a következtetés csak akkor állja meg a helyét, ha a szervezeti változásokkal összhangban van az egyéni felszerelések korszerűsítése, különösen a túlélőképesség és a kommunikáció terén. A harcmező látása, a harctevékenység átlátása, ismerete a harccsoportok szerepét, jelentőségét tovább növelheti a jövőben.

A hadműveletek során a digitalizálás, az informatikai összeköttetés lehetővé teszi a gyors tervezést, a döntést és a tűzcsapások mérését. Ezzel együtt jelentősen csökkenni fog a parancsnoki munka időtartama, mert a parancsnokok valós idejű helyzetképpel fognak rendelkezni, gyors az adatcsere, digitális összeköttetés valósítható meg a pusztító eszközök mindegyikével. A hagyományos eszközöket a forradalmian új technikai berendezések fogják kiegészíteni, és az egész katonai műveletet különlegesen kiképzett alegységek fogják támogatni.

A harccsoportokban tevékenykedő katonákat lehetőség szerint teljes körűen célszerű felkészíteni az *aszimmetrikus hadviselés* jellemzőinek ismeretére. A tapasztalatok alapján az iraki terroristák és a polgári lakosság öngyilkos akciói, a gerilla típusú tevékenységek, a logisztikai pontok elleni támadások nehezen védhetők ki és komoly veszteségekkel járnak. Ezért a felkészítés során kiemelt figyelmet célszerű fordítani a katonák pszichológiai felkészítésére és a civil–katonai kapcsolatok sajátosságainak ismeretére. A felderítési adatok alapján – még a katonai műveletek megkezdése előtt – célszerűnek látszik kidolgozni, hogy a fegyveres harc megvívása után milyen körülmények között hajtható végre a békeépítés a válságövezetben. A válságreagáló műveletek sikere szempontjából pontos adatokkal kell rendelkezni a békeépítés körülményeiről, a politikai vezetés és a lakosság fogadókészségéről, a meglévő ellenállás feloldásának lehetőségéről.

A harccsoportok alkalmazásának tapasztalatai meghatározhatják a jövő harctevékenységeinek formáit, a lehetséges szervezeti kereteket, a vezetés rendjét. Hatással lehetnek a felszerelések és fegyverzetek fejlesztésére, a csapatok, harccsoportok, válságreagáló erők logisztikai ellátásának rendjére a tagállamok és a szövetség határain kívül, nagy távolságra történő kombinált szállítások körülményei között.

A közelmúlt válságreagáló műveleteiből levonható tapasztalatok alapján a saját katonák halála és a polgári áldozatok számának alakulása a közvélemény számára talán még fontosabb, mint a hadművelet sikere. A katonák és a lakosság biztonságának magas szintű megteremtése viszont azzal járhat együtt, hogy a válságreagáló műveletek hatékonysága katonai szempontból csökken, a végrehajtás elhúzódik, és a költségek gyors ütemben emelkednek. Ez azt eredményezheti, hogy csökken a közvélemény támogatása. Az ellentmondás feloldása a politika számára nem egyszerű feladat, mert a válságreagáló műveletek parancsnokai, a saját katonák életének megóvása mellett, a lehető leggyorsabban kívánják teljesíteni a küldetést. Az ellentmondás feloldását segítheti elő a felderítő intézmények hatékony működése, a megbízható felderítési adatok, a politikusok és a katonai vezetők és parancsnokok időbeni tájékoztatása.

Az utóbbi évek katonai műveleteinek tapasztalatai azt igazolják, hogy az úgynevezett „*harcoló állomány*” megóvása érdekében legalább háromszor annyi kiszolgáló erőre van szükség. Különösen igaz ez abban az esetben, ha a fegyveres erő kijelölt része az ország területétől távoli térségben kerül alkalmazásra. Az infrastruktúrának a hazai működtetése további személyi és anyagi forrásokat köt le a művelet során. Más szakemberek számítása szerint, minden egyes bevetésre kerülő katonát további öt-hat ember fog kiszolgálni a jövő katonai műveleteiben. Továbbá, a műveletekben részt vevő erők sokkal költségesebbek lesznek, mint a katonai szembenállás fegyveres erői voltak. A költségeket nemzetközi összefogással csökkenteni lehet, ami azt jelenti, hogy bizonyos logisztikai „szolgáltatásokat” nem kell annyiszor megszervezni, ahány nemzet vesz részt a válságreagáló műveletben.⁹

⁹ Szarvas László: *A békeműveletek logisztikai támogatása*. Záródolgozat. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Könyvtára, Budapest, 2004.

A képességek jelentősége

A tanulmány további részében megvizsgálom a fegyveres erő képességeinek összetevőit. A szakirodalom alapján a képesség azt jelenti, hogy a fegyveres erő kész a harctevékenységre, a feladat végrehajtására, ugyanakkor a képesség összetevői folyamatosan változhatnak a feladattól függően.¹⁰

A biztonsági környezet összetettebbé válásával a „hagyományos” katonai képességek szerepe nem csökken, viszont tartalmuk jelentősen átalakul és kiegészül sokoldalú, nem katonai (politika, diplomáciai, gazdasági, technológiai, kommunikációs) képességekkel. Tekintettel arra, hogy a katonai műveletek különböző formái és szintjei közötti választóvonalak ma már egyre kevésbé különíthetők el, a NATO katonai képességének és a Szövetség erejét jelentő más eszközöknek a koordinációja fontosabb, mint korábban. Ahogy a műveletek egyre inkább a békefenntartási és az újjáépítési feladatok felé tolnak, úgy jutnak egyre nagyobb szerephez a Szövetség egyéb, specializált képességeihez tartozó eszközei is, természetesen a kollektív védelmet megtestesítő elrettentő erő képességeinek fenntartása mellett. Természetesen további kutatásokat igényel annak eldöntése, hogy ezek között a képességek között milyen legyen az arány.

A hazánkhoz hasonló adottságokkal rendelkező NATO-országokban – a nagyméretű csoportosítások helyett – egyre inkább a kisebb, de mobilizálható, speciális feladatok ellátására képes kötelek kialakításában és fenntartásában gondolkodnak a szakemberek.

A szakosodás, specializálódás kérdése az utóbbi időben még hangsúlyosabbá vált, de ez nem jelentheti a „hagyományos” képességek fejlesztésének elhanyagolását. Az országhatáron kívül végrehajtásra kerülő katonai műveletek során a speciális műveleti képességgel bíró erők alkalmazása elengedhetetlen követelmény. Ennek megfelelően több tagállam fegyveres erejében figyelmet fordítanak a speciális kötelek kialakítására, és a Szövetség elvárásaival szoros összhangban történő felkészítésükre.

A képességek fejlesztésének biztosítása érdekében a NATO három transzformációs célt fogalmazott meg, amelyek kulcsfontosságúak a jövőbeni műveletek sikeres végrehajtásához: *döntési fölény* (Decision Superiority), *következetes hatások* (Coherent Effects), *összhaderőnemi alkalmazás és a működőképesség fenntartása* (Joint Deployment and Sustainment).¹¹

Az említett három területen elért képességfejlesztés az, ami végeredményében elvezet az átalakított szövetséges haderő megteremtéséhez.

Döntési fölény: az a helyzet, amikor a Szövetséges parancsnok az ellenségénél értékelhetőbb információkkal rendelkezik és képes hathatósabb döntéseket hozni.

¹⁰ *Katonai Kislexikon.* Honvéd Vezérkar Tudományszervező Osztály. Budapest, 2000. 49. o.

¹¹ Szép László: *A NATO transzformációjának helyzete és a folyamat hatása a hazai átalakításra.* Előadás a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen.

Következetes hatások: olyan műveleti helyzet, amikor a szövetséges erők integrált képességeket alkalmaznak azért, hogy információt hozzanak létre és terjesszenek el, ezzel megfelelő hatást idéznek elő, hogy felmérjék az eredményt, és megfelelő gyorsasággal reagáljanak arra.

Közös alkalmazás és a működőképesség fenntartása: lehetővé teszi, hogy a Szövetség a feladathoz szabott erőket bárhol, gyorsan bevesse, és folyamatosan fenntartsa a sikeres megoldás eléréséig.

A korábbi katonai műveletek tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy megnő a jelentősége a katonai konfliktust lezáró, stabilizációs (békefenntartó, békeépítő) műveleteknek. Az ilyen műveletekben a kifejezetten harci támogató képességeket (tűzér, páncéltörő tűzér stb.) kevésbé lehet alkalmazni. További tapasztalat, hogy a jövő katonai műveleti végrehajtása során a többnemzeti, összhaderőnemi erők mellett a nemzetközi segélyszervezetek és a nem kormányzati szervezetek is részt vesznek a műveletekben, és az általuk felajánlott képességek kiegészítik a NATO képesség-hiányait. Ennek alapján előtérbe kerül a civil–katonai kapcsolati és más, a stabilizációt elősegítő képességek (tartományi újjáépítés) alkalmazása.

A jövőre vonatkozó végcél a szövetségben olyan haderő kialakítása, amely egy kölcsönösen egymástól függő, együttműködő és hálózat által biztosított képességekkel rendelkező haderő. Más megközelítésben, a tér egy pontjában egy meghatározott időben a szükséges képességek összegeződnek és ez egy új képesség szintet hozhatnak létre. Erről Lance L. Smith tábornok, a NATO Transzformációs Parancsnokság főparancsnoka a következőképpen nyilatkozott: *„A katonai műveletek megindítása előtt pontosan tudnunk kell a műveletre vonatkozó képességeinket. Szükséges a politikai, gazdasági, információs, katonai és más képességek (eszközök, lehetőségek) összekapcsolása, hogy hatást gyakorolhassunk bármiféle helyzetre, amelyet befolyásolni, megváltoztatni akarunk.”*¹²

Ezért is van szükség a műveletek hatásalapú megközelítésére (Effects-Based Approach to Operations) a fegyveres küzdelemben és erre alkalmas haderő létrehozására. A műveletek hatásalapú megközelítésének gondolata, és az azt rendszerbe foglaló terv mind gyakrabban és mind magasabb szinten vetődik fel a NATO különböző parancsnoki értekezletein. A válságreagáló műveletek végrehajtásakor – a nem várt hatások minimálisra csökkentése érdekében – szükség volt a műveletek hatásalapú megközelítésére és vizsgálatára. A kérdésben nincs egységes álláspont a tagállamok között, mert hét tagállam nem fogadja el az amerikai megközelítést a kérdésben. Ugyanakkor, az alapgondolat további vizsgálatára szükség lesz a jövő műveletei sikeres végrehajtása érdekében, amiben viszont minden tagállam egyetért.

Kutatási tapasztalatok alapján igazolt, hogy a katonai műveletek időszakai, szintjei közötti határok elmosódtak, nem olyan jellegzetesek, mint korábban. Ezért kiemelt jelentősége van az erők, eszközök és a katonai–polgári szervezetek közötti együttműködésnek, amely alapja a hatásalapú megközelítés elméletének és gyakorlatának.¹³

¹² Vastagh László: *Interjú Lance L. Smith tábornokkal*. Magyar Honvéd 2007. április 6. 14–16. o.

¹³ Talla István – Babos Tibor: *A műveletek hatásalapú megközelítése koncepció a rigai NATO-csúcsértekezlet tükrében*. Új Honvédségi Szemle, 2006. április. 6–10. o.

A műveletek hatásalapú megközelítése ösztönzi az olyan hálózati megoldásokat, amelyek integrált összhaderónemi katonai képességeket bocsátanak a parancsnok rendelkezésére egy adott katonai művelet végrehajtásához. Másképpen, ez egy, a kiváltandó hatás által meghatározott folyamat, amelynek lényege, hogy meghatározzuk a hadszíntér-parancsnoknak, milyen hatást akarunk elérni a hadművelet végére. „*Az világos, hogy csak katonai erővel ezt nem tudjuk elérni*” – mondta a főparancsnok.

A NATO műveleti képességszintjének meghatározása a haderő- és képesség-tervezés kiindulási alapja. A képességszintek rögzítése több tervezési időszakra bontva határozza meg a tagállamok fejlesztési célkitűzéseit, illetve védelmi erőforrásainak elosztását. A NATO-képességszint érinti az Európai Unió célokra tervezhető/felajánlható nemzeti képességeket is. A tagállamok között formálódó konszenzus nyomán a NATO műveleti képességszintje kettő nagyobb (Major Joint Operations – MJO), illetve hat kisebb (Smaller Joint Operations – SJO) összhaderónemi művelet egyidejű végrehajtásában határozható meg. Mindez azonban nem a mennyiségi szemlélet, hanem a képességekvetelmények emelkedését jelenti, jelentheti.

A nagyobb összhaderónemi művelet általánosan elfogadott fogalma szerint hadtest méretű műveletet jelöl. Összetétele az adott misszió jellegétől függ, így a haderőnemek aránya a legtöbb esetben eltérő képet mutat. Megjegyezzük, hogy a NATO eddigi nagyobb összhaderónemi műveletei főként szárazföldi jellegűek voltak.

Várhatóan emelkednek a követelmények a vezetés–irányítási és az erők megóvását biztosító telepíthető képességek területén. A magasabb követelmények teljesítése érdekében a szövetség szorgalmazza a többnemzeti együttműködést.

A fegyveres erő képessége, harcképessége magában foglalja a katonai és nem katonai műveletek sikeres végrehajtására való alkalmasságot, a haderőnemek együttműködését, melynek elméleti és gyakorlati elemei vannak. A fegyveres erő képességével összefüggésben néhány megjegyzést célszerű tenni: *Először*, az ismerethez szorosan hozzátartozik a tudás fogalma, amely magában foglalja az ismeretek logikai összefüggéseken alapuló rendszerének teljes elsajátítását. *Másodszor*, a jártasság szintjén a katonák (alegységek) már viszonylag könnyen képesek a meglévő ismereteiket új feladatok során alkalmazni. *Harmadszor*, a jártasságok és a készségek többnyire bonyolult kölcsönhatásban vannak egymással, többszörösen egymásra épülnek. *Negyedszer*, a jártasság és a készség, gyakorlás (képzés) hiánya miatt, viszonylag hamar „megkopik”, ugyanakkor a képesség, ha kifejlődik, tartósan megmarad. Tehát a jártasság és a készség tanítható, tanulható, a képesség fejleszthető.

A fogalmak tartalmi jellemzői feltételezik, a képesség tanulással és a valóságos helyzetet megközelítő gyakorlással sajátítható el. Napjainkban a képesség kibővült azzal, hogy a fegyveres erőnek együtt kell működnie polgári, nem kormányzati és más szervezetekkel, a háborús és a nem háborús katonai műveletekben egyaránt.

Az elmélethez sorolható: a társadalmi elfogadottság, a nemzeti katonai stratégia, az összhaderőnem, a haderőnek és fegyvernemek, szakcsapatok doktrínája, a szabályzatok, a műveleti utasítások és a vezetés színvonala. *A gyakorlati elemhez sorolható:* a fegyveres küzdelem megvívásához szükséges szervezetek, technikai eszközök, a logisztikai támogatás, a készenlét fokozatai, tartalma és a tartalékos állomány felkészültsége, valamint az állomány képzése, kiképzése és a védelmi szektor felkészítése.

A harcképesség más megközelítésben magában foglalja *a fogalmi, erkölcsi és a fizikai összetevőket is*. A képességen alapuló fegyveres erő szempontjából kiemelkedő szerepe lesz az olyan fogalmi összetevőknek, mint az összhaderőnemi, haderőnemi doktrínák és a haderőfejlesztés elmélete, valamint a többnemzeti keretben történő tevékenység. A harcképesség tehát nemcsak technikai–szakmai képességet feltételez, amelynek kialakítása a hagyományos katonai felkészítési és kiképzési módszer- és eszközrendszerével biztosítható. A harcképesség olyan, az egyéni és csoportteljesítményt befolyásoló pszichofizikai állóképesség és személyközi konfliktuskezelő képesség megfelelő szintű kialakítását is igényli, amelyek alapja a megfelelő egyéni és csoport konfliktuskezelő képesség viselkedési stratégiájának, továbbá a hatékony stresszkezelő és regenerálódó képességnek a kifejllesztése.

A személyi állomány felkészítése

A válságreagáló műveletekre történő lélektani felkészítés tehát azt jelenti, hogy a feladat sikeres végrehajtása érdekében a felkészítők, kiképzők ne csak a „hagyományos” katonai műveleti, hadtudományi, biztonságpolitikai ismeretek elsajátítására fordítsanak gondot. Legalább ismeret szinten készítsék fel a személyi állományt azokra a várható (és személyesen megtapasztalható) konfliktus- és stressz-pszichológiai ismeretekre, amelyek hiányában az egyébként is szokatlan és kockázatos feladatot vállaló állomány további – a hatékonyságot gátló – lélektani terheket kell, hogy elviseljen.

A háborúk és az úgynevezett „rendkívüli helyzetek” lélektani hatáselemzése, tanulmányozása, nyilvánvalóvá teszi azt a tényt, hogy a jól képzett, korszerű technikával felszerelt személyi állomány szükséges, de nem elégséges feltétele a speciális feladat eredményes elvégzésének.

Mind a feladatra történő felkészítésben, a kiképzésben, mind a végrehajtásban döntő jelentőségűek a pszichológiai tényezők. A vezetők számára nyilvánvaló, hogy a korszerű vezetés nemcsak magas szintű szakmai ismereteket feltételez, hanem elengedhetetlen követelmény a megfelelő emberismeret: az ehhez szükséges pszichológiai, szociológiai, pedagógiai ismeretrendszer és ezek szakszerű alkalmazásának képessége. Ezzel kapcsolatban csupán két megállapítást idézek:

„A harcban a siker kulcsa nem csupán az, hogy gondoskodunk páncélosokról, ágyúkról és egyéb felszerelésről. Természetesen, jó ágyúkat és páncélosokat akarunk, de ami a legfőbb, az a páncélosban ülő ember és az ágyú mögött álló ember...”

*Ütközetben az egyik tényező az emberi tényező... A siker a katonák bizalma megnyerésének legbiztosabb módszere... Ha a katonának megmondjuk azt, hogy mit akarunk, és megfelelően küldjük harcba, akkor mindig megteszi a magáét, soha nem hagy cserben.*¹⁴

A ma katonájától azt követeli a modern ütközet, hogy a terhelések mellett is nyitott legyen az információkra, azokat helyesen értékelje, elhatározását pedig komplex cselekvésben hajtsa végre; ezért kiemelten fontos, hogy „kezelni tudja” a tevékenységével együtt járó kimerítő pszichikai hatásokat.

A katonák a harctéren gyakran kerülnek stresszes állapotba, ami az adott körülmények között akár természetesnek is mondható. Vannak, akik jól tűrik a stresszt, hatása alatt is képesek a feladatukat végrehajtani, de vannak, akik azonos körülmények közepette erre képtelenné válnak. Harci stresszsérültnek nevezzük azt a katonát, aki a harctéri körülmények hatására olyan erős stresszes állapotba kerül, hogy képtelen a harctevékenység folytatására. A szakirodalomban olvashatunk *extrém stresszről* is. Olyan mértékű stresszélményről van ebben az esetben szó, amikor a pulzusszám, a vérnyomás az élettani felső határ közelében van. Ennek következményében az adott személy (a katona) megismerő (kognitív) funkciói nagymértékben sérülnek, vagy teljesen szünetelnek. Nem tud a tanult módon cselekedni, vagy csak az ösztönei vezérlik.

A kijelölt erők kiképzése során fontos mozzanat a civil–katonai kapcsolatok legfontosabb szabályainak a megismertetése, a katonák pszichológiai felkészítése, az információs és pszichológiai hadviselés elméletének és gyakorlatának ismerete.

A néhány évvel ezelőtt megtartott civil–katonai együttműködés elméletével foglalkozó konferencia megállapítása a következő volt: *„Egy konfliktus lélektani dimenziója ugyanolyan fontos, mint a fizikai. Ez különösen érvényes a biztonsági környezet jelen változásai tükrében, az aszimmetrikus fenyegetettség rohamos növekedése és megsokszorozódása, valamint a békére való igény megnövekedése tekintetében. A konfliktus az ellentétes érdekek ütközése, amely a benne részt vevő emberek elméjén kívül a harctéren is folyik. A konfliktus tulajdonképpen a hatalomért vívott harc. Az emberek szellemi beállítottsága és magatartása (barát, ellenség, bizonytalanok, vagy el nem kötelezettek) eldöntheti az adott konfliktus kimenetelét és a konfliktus utáni környezet természetét.*¹⁵

A pszichológiai felkészítéssel kapcsolatban korábban figyelemreméltó tanulmány jelent meg az Új Honvédségi Szemlében Végh József, klinikai szakpszichológustól, aki az egykori Belügyminisztérium Nemzetközi Oktatási Központjában készíti fel a válságreagáló műveletekben részt vevő rendőri és katona állományt. A tanulmány legfontosabb megállapítása a következő: *„Ha a katonák kezébe fegyvert adunk azzal a kötelezettséggel, hogy azt bizonyos körülmények között használniuk kell, akkor fel kell készítenünk őket lelki-mentálisan a*

¹⁴ Bernard L. Montgomery tábornagy emlékiratai. The World Publishing Company, Cleveland and New York, 1958. 222–224. o.

Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, 1961, Zrínyi Kiadó. I. kötet, 146–153. o.

¹⁵ Honvédelmi Minisztérium Honvéd Vezérkar, Civil–katonai együttműködési konferencia. Göd, 2004. december 15-16.

sebesülés, a halál okozására, valamint a sebesülésre, és arra, hogy ha rájuk lőnek, az nem azt jelenti, hogy le is lövik őket."¹⁶

Véleményem szerint kiemelt jelentőségű a feladat ismerete és annak pontos végrehajtása a katonai műveletekben. Másképpen, a feladat ismeret azt jelenti, hogy az intézkedőnek világosan megfogalmazott mentális képe van arról, hogy a feladat határai pontosan hol vannak, mit kell látnia, hallania és tennie, amikor a feladatot végrehajtja. Továbbá, a feladat végrehajtása során elfoglalt pozíciója (beosztása) alapján mit tehet és mit nem. A felkészítés során további fontos feladat lehet, hogy a katonák megismerjék a *helyzetismeret* jelentőségét a műveletekben végrehajtott tevékenységek során. Más szóval, a helyzetismeret azt jelenti, hogy a katona rendelkezik olyan mentális előképekkel, amelyeket saját élményen keresztül szerzett meg azokról a helyzetekről, amelyeket a válságreagáló műveletekben kezelnie kell. Ezeket csak össze kell vetnie a tényleges helyzettel, így az könnyen beazonosíthatóvá, értelmezhetővé válik, a feladat ismeret birtokában a helyes válasz könnyen megadható. Ha a helyzetismeret hiányzik, annak következménye az extrém stressz lesz, amelynek jellemzőit korábban említettük, amelyet mindenképpen kerülni kell, mert annak tragikus következményei lehetnek. Erre számtalan példa volt korábban Vietnámban, az újabb időkben pedig Afganisztánban és Irakban.

A fegyveres küzdelem és a katona

A fegyveres küzdelemben részt vevő katonák megóvása érdekében a Szövetség tagállamai évek óta kutatásokat folytatnak, amelyeknek lényege, hogy a harcoló katonát rendszerként vizsgálják és szerelik fel. A kutatás eddigi eredményeként már napjainkban – de elsősorban a jövőben – felszerelik és ellátják őket könnyű és hatékony fegyverekkel, öltözettel és védőfelszereléssel, „hálósított” kommunikációs eszközökkel, korszerű erőforrásokkal, így megnövelik az emberi teljesítményt.¹⁷ A hivatkozott cikk tanulmányaiban a különböző tagállamok szerzői ismertetik a „*katona mint rendszer*” kutatásában és fejlesztésében elért eredményeiket és terveiket.

Ennek lényegét elemzem a következőkben, amennyiben az a tanulmány címében vállaltakhoz kapcsolódik. Tapasztalatok szerint a jövőben a fegyveres küzdelem többsége lakott környezetben kerül végrehajtásra, ahol a harckocsik és a páncélozott szállítójárművek és a harcjárművek alkalmazása korlátozott. A műveletekben részt vevő katonáknak, alegységeknek a feladat végrehajtásához ki kell szállni a járműből vagy a szállító helikopterből. A szakemberek véleménye szerint az említett esetekben a katonát, az alegységet „*harci alapegységnek*” kell felfogni, és rendszernek – a korszerű harcjármű alrendszerének – tekinteni.

A rendszer képességének kialakításához öt területen kell fejlesztést, korszerűsítést végrehajtani: mozgékonyság, pusztító hatás, állóképesség, túlélőképesség, vezetés és ellenőrzés. Más megközelítésben: ruházat, felszerelés,

¹⁶ Végh József: *A lélektaktikai képzés elvei, módszerei és gyakorlati tapasztalatai*. Új Honvédségi Szemle LVIII évfolyam, 2004. 8. szám. 63–75 o.

¹⁷ *Future Soldier Systems*. NATO's Nations and Partners for Peace. 2004. IV.-V. szám. 76–95., 122–154. o. Fordította: Szabó Ferenc.

kommunikáció és információ, fegyverzet és energiaellátás. Ezt az öt területet lényegében a fejlesztéssel foglalkozó tagállamok elfogadták.

A korszerű háborús és nem háborús katonai műveletekben ezek a rendszerek, alrendszerek kapcsolódnak a *Hálózatközpontú Hadviselés* (Network Centric Warfare – NCW) kifejlesztett elemeihez, így a katonák annak szabályai szerint tevékenykednek, hajtják végre feladataikat. A „*katonarendszerekhez*” kapcsolódó kutatások szinte minden tagállamban folynak és a szükséges eszközökkel, felszerelésekkel a fegyveres erők ellátása 5–10 éven belül várható – állítják a szakemberek.

A fejlesztéssel foglalkozó országok célként tűzték ki: egy korszerű, könnyen kezelhető, kimagaslóan hatékony, teljesen integrált egyéni rendszer kifejlesztését, beleértve a fegyvereket, a felszerelést, az öltözetet, a védőeszközöket, a „hálósított” kommunikációt és a szükséges erőforrásokat. A vezetés és az ellenőrzés feladataihoz követelményként szabták, hogy a rendszer elemei cserélhetőek legyenek, az egyéni, a raj- és szakaszparancsnok beosztásnak megfelelően.

A kutatással és fejlesztéssel foglalkozó szakemberek véleménye szerint a fegyveres küzdelemben, de a válságreagáló és a békeműveletekben is a rendszer alkalmazásával növekedni fog a műveletek hatékonysága minden szempontból: a pusztító hatás, a védelem és oltalmazás, a tehershállítás, az erőnlét megóvása, a megbízhatóság és a gyors orvosi ellátás. Ezek fontos szempontok lehetnek lakott környezetben, amikor elkerülhetetlen lesz a műveletekben a közelharc, amelyről már korábban szóltam.

A kísérleteket, kutatásokat folytató országokban „*alapegységnek*” a 7–10 fős rajt tekintik, amelyben nagyon szoros az együttműködés a katonák között, de mindenkinek meg van a pontos, jól begyakorolt feladata. *Ennek alapján a katona az említett rendszer eleme. A legfontosabb követelmény: az így felfegyverzett, felszerelt, ellátott katona vagy alegység legyen képes a feladatát ellátni mind a háborús, mind a nem háborús katonai műveletekben, minden időjárási és terepviszonyok között.*

Ez a követelmény, képesség a következő feltételek biztosításával érhető el: a katonát ellátják egy többrendeltetésű, integrált fegyverrel. A fegyver képes a célok felderítésére, bemérésére, leküzdésére úgy, hogy optimális a lőszerfelhasználása és szélsőséges viszonyok között is alkalmazható. A katonák ruházata megóvja a test legérzékenyebb részeit, a lehető leghosszabb ideig védelmet nyújt a tömegpusztító fegyverek hatásai ellen. Viselése viszonylag kényelmes, még szélsőséges időjárási és terepviszonyok között is. További követelmény, hogy a katona alapfelszerelése legyen könnyen kiegészíthető, a várható feladat ismeretében. A felszerelés elégítse ki a katonák ételmezési, pihenési és a feladatmegoldással összefüggő igényeit. Kiemelten fontos az étel, a víz, a legszükségesebb gyógyszerek megléte, a feladat végrehajtásának teljes időtartamára. Ezek egy részét a katona magával viszi, másik része a harcjárműben van. Ugyanez a feltétel érvényes mindazokra az áramforrásokra is, amelyek a katona felszerelését működtetik. Végsőül biztosítani kell azt a lehetőséget, hogy a rendszer kikapcsolható (deaktiválható) legyen, amennyiben ez szükséges (foglyul esik), az adatok és más rendszerek megóvása érdekében. A szakemberek szerint erre már többféle elektronikus módszer létezik.

A program befejezésekor – az átlagot számítva –, az egy főre vetíthető költségek 32–35 ezer eurót fognak kitenni. Néhány országban, figyelemmel a viszonylag magas költségre, először a különleges erők katonáit és alegységeit kívánják felszerelni. Ezek után nézzünk néhány példát:

Olasz kutatók véleménye szerint a fegyveres küzdelemben a harcjárműből kiszállt katonák különböző képességeinek összhangba hozatalára van szükség, amelyben kiemelt jelentősége van a könnyebb vezethetőségnek, különösen akkor, amikor a rajok, szakaszok szintjén zajlik a művelet. Ugyanakkor szinte valamennyi típusú művelet végrehajtása feltételezi, hogy minden részt vevő katona azonosan értelmezi a műveletre vonatkozó törvényeket és a szabályokat.

Hasonló véleményen vannak a *német kutatók* is, akik a fejlesztés során az állhatatosságot, a szívósságot, a túlélőképességet, a vezetési és ellenőrzési képességet, továbbá a mozgékonyt jelölték meg elérendő kutatási és fejlesztési célként. Ennek érdekében fejleszteni kívánják a gyalogos katona kommunikációs, célfelderítő, helymeghatározó rendszerét, védőeszközeit, fegyverzetét, és korszerűsítik a teljes ruházatát.

Dán szakértők szerint a katona fontos szereplője marad a háborús és nem háborús műveleteknek egyaránt. Ezt a megállapításukat az afganisztáni és az iraki eseményekkel igazolják. A katona fontosságát emelni fogja a lakott településeken folytatott műveletek száma, ahol a harcjárművek nehezen alkalmazhatók. Továbbá, a harcmezők nem lesznek összefüggőek, az alegységeknek önállóan kell tevékenykedniük. Alapkövetelmény, hogy a katona felszerelése feleljen meg a harcászati (hadműveleti) és az éghajlati jellemzőknek, körülményeknek. *Ugyanakkor ennél fontosabb, hogy a felszerelés, fegyverzet és minden más feleljen meg a háborús és nem háborús műveletek jellemzőinek. Más szóval, a katona fegyverzete és felszerelése legyen megfelelő, a harctól a békeműveletek végrehajtásáig* – hangoztatják a dán kutatók.

A hollandok a kutatás során olyan megközelítést választottak, ahol nem a technológia (felszerelés), hanem a katona tölti be a főszerepet. A felszerelés, a technológia nem öncél, hanem a sikeres feladatteljesítés eszköze. Fontos, hogy a fegyveres küzdelemben részt vevő, a válságreagáló műveletekbe vezényelt katonák a nehéz éghajlati és terepviszonyok között is sikeresen teljesítsék a feladatot. Minden helyzetben tudjanak választ adni a következő kérdésekre: Hol vagyok? Hol van a parancsnokom, és hol vannak a bajtársaim? Hol van az ellenség? Mi a feladatom?

A gyalogos katona felszerelésének, fegyverzetének fejlesztése, kutatása területén a legnagyobb eredményt *az amerikaiak* érték el. A „Land Warrior”-nak nevezett rendszer összekapcsolja a korábban kifejlesztett alrendszereket (védőöltözlet, kommunikáció, szenzorok, energia, fegyver), így megnövelték a képességeket, jelentős súlytöbblet nélkül. Ez a rendszer megnöveli a katonák pusztító-, túlélő-, tájékozódó képességét, parancsnoki beosztásban, a vezetői képességet. Mind háborús, mind nem háborús műveletekben a rendszer segítségével a katona pontosan tudja, hogy hol van, hol tartózkodik az ellenség, leküzdheti a célokat, és védve van a külső hatásoktól. A rendszer kialakításakor az amerikai szakértők felhasználták az afganisztáni és az iraki tapasztalatokat.

A felsorolt példák azt bizonyítják, hogy a szövetség számos országában folynak kutatások a katonák képességeinek fokozása érdekében. A fejlesztés és csapatpróbák alatt lévő különböző rendszerek biztosítják a pusztító- és túlélőképesség fokozását a fegyveres küzdelem valamennyi formájában és fajtájában a katonák részéről, elsősorban harcászati szinten, különleges körülmények között.

A rendszer egymáshoz kapcsolódó (kapcsolható) alrendszerekből (fegyver, sisak, számítógép, kommunikáció, védő, ellátó és az egészséget óvó) épül fel. A jövőben a katonákon kialakított harci és védelmi rendszer, vagy annak elemei kapcsolhatók lesznek a szállító harcjárművekhez, a harcjárművekhez és a parancsnoki járművekhez, vagy azok egyes rendszereihez.

A felsorolt fejlesztéseken túlmenően a harc középpontjában továbbra is az ember, a katona – „az ellenséggel közvetlen harcérinkezésben lévő harcos” – marad. Ezért nagy figyelmet kell fordítani a katonák kiválasztására, fizikai, pszichológiai felkészítésükre, szakmai kiképzésükre. Ezt a feladatot viszont csak a korszerűen felkészített katonaaállomány tudja eredményesen végrehajtani.

A jövő fegyveres küzdelmében a parancsnokok elvárják a katonáktól, hogy folyamatosan értékeljék helyzetüket, hozzanak döntéseket, összességében legyenek önállóak és kezdeményezők a harc teljes időtartama alatt.

Összegezve

A tanulmány megírásával nem tekinthetjük befejezettnek a címben vállalt téma vizsgálatát, csupán kollégáimmal együtt elért szerény kutatási eredményünket adtuk közre azok számára, akik a fegyveres küzdelem jellemzőinek változásával foglalkoznak, továbbá, akik a fegyveres erő lehetséges feladatait, szervezetét kutatják, vagy az azzal kapcsolatos döntéseket előkészítik, meghozzák.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Tokovicz József: *A XXI. század háborúi*. Új Honvédségi Szemle, LX. évfolyam 6. szám, 2006. 11–17. o.
- Robert H. Scales: *Urban Warfare, A Soldier's View*. Military Review, 2005. évi 1. szám, 9–18. o.
- Szép László: *A NATO transformációjának helyzete és a folyamat hatása a hazai átalakításra*. Előadás a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen.
- Talla István – Babos Tibor: *A műveletek hatásalapú megközelítése koncepció a rigai NATO-csúcsértekezlet tükrében*. Új Honvédségi Szemle, 2006. április. 6–10. o.
- Carl von Clausewitz: *A háborúról*. Budapest, 1961, Zrínyi Kiadó. I. kötet, 146–153. o.
- Végh József: *A lélektaktikai képzés elvei, módszerei és gyakorlati tapasztalatai*. Új Honvédségi Szemle LVIII évfolyam, 2004. 8. szám. 63–75 o.
- *Future Soldier Systems*. NATO's Nations and Partners for Peace. 2004. IV-V. szám. 76–95., 122–154. o. Fordította: Szabó Ferenc.

BUGNER SÁNDOR EZREDES

**AZ ELLENŐRZÉSI RENDSZEREK
FEJLESZTHETŐSÉGE ÉS INFORMÁCIÓS TARTALMA
A VÉDELMI ÁGAZATBAN**

„Aki közlékeny, az könnyen feltárja magát. Ezért fegyelmezettek a profik: csak akkor beszélnek, ha a szótlanyságot nem engedhetik meg maguknak. A feladat nem egyszerűen szavak elhallgatása: a hallgatás eszközzé válik.”¹

Hosszú évekig abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy a védelmi ágazat gazdasági–pénzügyi ellenőrzései közül a pénzügyi csúcsszervezet által végzett szegmens részese, alakítója lehettem. Az ellenőrzött pályakezdőnek mindig követendő jó tanácsként hangzott el, hogy *„annyit és akkor beszélj, ha kérdeznek”*. Ma az ellenőrzési rendszer korszerűsítésén munkálkodom, a védelmi ágazat lehetséges pozitív szinergiáit kutatom, amely javíthatja a más ágazatokhoz mért teljesítményeket, eredményeket.

A korunk katonai–gazdasági szektorának szerves részét képező gazdasági–pénzügyi ellenőrzési rendszer együtt fejlődik és (változik) az államháztartás működésével. Összességében ez egy napi kihívásoknak kitett, rendszerszemléletű megközelítéssel végzett és módszeresen értékelő tevékenység, amely állandó javításra, módosításra szorul.

A módszeres értékelő, kockázatkezelő, kontroll-monitoring és a szervezeterányítási rendszerek ezeken keresztül javításának tevékenysége, amely magával a rendszerek létrejöttével, fejlődésével, átalakulásával, majd megszűnésével együtt élő folyamat.

Miért van szükség ellenőrzésre?

Az állam az adófizetők pénzét használja fel, ezért tevékenységében szigorú garanciák szükségesek, hogy a túlnyomórészt közhatalmi alapon megszerzett pénzekkel hatékonyan gazdálkodjon, és csak a legszükségesebb mértékben kelljen az adófizetőktől a jövedelmüket elvonni. A piaczgazdaság kiépülésével párhuzamosan – nálunk is – a gazdaságban egyre inkább a verseny, a tökehatékonyág maximalizálása kerül előtérbe. Az államnak azonban behatárolt feltételek között kell gazdálkodnia, a verseny szerepe minimális, a legfontosabb cél, hogy az állam – a törvényekben meghatározott – feladatok színvonalas ellátásához a lehető legkevesebb forrást használja fel.

A meghatározott célok, továbbá az adófizetők pénzének védelme, a vállalkozásokra vonatkozó különféle szabályok, elsősorban szigorú, ellenőrizhető, a legfontosabb pénzügyi döntéseket a népképviselői szervek kezébe összpontosító rendszer működtetését teszik szükségessé.

¹ Máté János: *Így tárgyalok üzletről*. Budapest, 1985. p. 33. ISBN 963 85803 09.

A demokratikus berendezkedésű társadalmakra jellemző módon, meg kell teremteni az állam közpénzekkel történő hatékony gazdálkodásának garanciáit. Ennek egy átlátható, a nyilvánosság követelményeinek megfelelő, a demokratikusan választott képviselők döntései által irányított és ellenőrzött államháztartási rendszer felel meg.

A közpénzekkel történő hatékony és szabályszerű gazdálkodás biztosítása szükségessé teszi az államháztartási ellenőrzés működtetését.

Az államháztartási ellenőrzésnek elő kell segítenie az államháztartásra vonatkozó törvények és jogszabályok betartását és betartatását; az államot megillető bevételek beszedését; az államháztartási pénzeszközök gazdaságos, takarékos, szabályszerű felhasználását; a központi költségvetés és a zárszámadás megalapozottságát; az államadósság célszerű kezelését; a vagyonekezelés hatékonyságát és szabályszerűségét; a számviteli és bizonylati rend érvényesülését.

Az igazi kihívás elsődlegesen abban mutatkozik meg, hogy a folyamatok szabályozása során – megfelelő előrelátással és az államháztartás adta szabályozó keretek között – megvalósul-e, és ha igen, az megfelelő-e a Nemzetgazdaság részét képező eszközök és források kezelésének, illetve azzal kapcsolatba hozható tevékenységek elvárható színvonalú ellenőrzésének végrehajtása? Másodlagos, de jelentős tartalékokkal rendelkező kihívás, hogy az egységes módszertani standardok mellett az egyes ágazatok – ha azonos eszköz- és forrásfelhasználást is folytatnak –, más-más strukturális környezetben végzik napi ellenőrzési feladataikat, így az egységes kihívásokra közel sem azonos válaszok születnek, de maguk a szervezeti-szerkezeti adottságok is tartalmazhatnak az ellenőrzés végrehajtására hatékony megoldásokat.

Az államháztartás hatékony működtetése érdekében az Országgyűlés törvényben² és a törvény által biztosított keretek között szabályozza az ellenőrzés rendszerét, amit a kormány különféle jogszabályokban realizál.

Ezzel összefüggésben, a téma időszerűségét az is adja, hogy az államháztartás hatékony működését megalapozó, az alrendszerket jelentősen érintő és átfogó átalakítási műveletek keretében, kiemelt figyelmet kell fordítani nemcsak az egyes ellenőrzési rendszerek működtetésére, az esetleges tartalékok feltárására és felhasználására, de a nyert információk szükséges és megfelelő kezelésére.

A konvergencia-követelmények és az egyensúlyi helyzet megalapozása érdekében végrehajtott és megvalósításra tervezett taktikai és stratégiai célok között, a védelmi gazdálkodás keretében, az államháztartás részét képező eszközök és források fokozott védelmét is elősegítő, az ágazatra jellemző és az ágazatban megvalósítható ellenőrzési hatékonysági célok mélyebb feltárása, a meglévők bővítése szükséges.

² Jelenleg az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. törvény 121. §-a.

Ugyanezen törvény 1. §-a kimondja: „Az államháztartásról szóló 1992. évi XXXVIII. Törvény (Áht.) 1. §-a szerint „az államháztartás a központi kormányzat, az elkülönített állami pénzalapok, a helyi önkormányzatok és a társadalombiztosítás állami feladatot ellátó és finanszírozó gazdálkodásának rendszere”.

Az írás címében megjelenített ellenőrzési rendszerek működtetéséhez szükséges fejlesztési irányok feltárása több cél megfogalmazását is indokolja.

A célok megfogalmazásában kiemelkedő helyet foglal el az a jobbtáti szándék és törekvés, amely elvezethet az ésszerű és takarékos módszerek alkalmazásához, a védelmi ágazatban jellemző fegyelmezett, szabályozott struktúra biztosította pozitív lehetőségek kiaknázásához, az ellenőrzési rendszerek még hatékonyabb működtetéséhez.

Vizsgálható azon extern hatásoknak a köre, amelyet a Magyar Honvédség a gazdálkodás folyamatában biztosít az ellenőrzési feladatok végrehajtásához, azon módszerek és lehetőségek köré, amelyek az alrendszerek azonos szabályozási környezetében – és standardok mellett is – eltérően alkalmazhatnak.

A Magyar Honvédség ágazati rendszerében vannak olyan, eddig ki nem aknázott erőforrások, amelyek az ellenőrzési rendszer szolgálatába állíthatók.

E körben célként kell megemlíteni, illetve figyelemmel kell lenni a nyert információk kezelésére és felhasználásuk irányaira.

Milyen további célok fogalmazódhatnak meg a téma jelentősebb feltárása érdekében?

- A védelmi ágazat jelen gazdasági környezeti kihívásának megfelelő ellenőrzési rendszere **tartalmának és fogalmának értelmezése**, meghatározása.
- **Meghatározni** azokat a speciális és eltérő pontokat az ellenőrzés rendszerében, amelyek a védelmi ágazat sajátosságaira jellemzőek, és fejlesztésre szorulnak.
- **Igazolni azt**, hogy a védelmi ágazat gazdasági-pénzügyi ellenőrzési rendszere szinten tartása és fejlesztése, a fejlesztés jövőbeli irányai mérhető gazdasági eredménnyel is járhatnak.
- **Bizonyítani**, hogy az államháztartás hatékony működését elősegítő, korszerű ellenőrzési rendszerek, és a védelmi ágazat szükséges, de nem elégséges szinten működtetett rendszerei időszerű továbbfejlesztése lehetséges és szükséges.
- **Feltárni**, hogy az állami szabályozási keretek és korlátok által biztosított ellenőrzési rendszernek a védelmi ágazatban való megvalósítása további lehetőségeket és kiterjesztést nyújt, figyelemmel más (a monitoring) rendszerek tapasztalataira is.
- **Vizsgálni** annak szükségességét, hogy a keletkezett információk hogyan és milyen körben használhatók fel.

Feltételezhető, hogy létezik a védelmi ágazaton belül a gazdasági-pénzügyi ellenőrzésben olyan belső szervezeti és módszertani erőforrás-tartalék, amelynek feltárásával az ellenőrzés hatékonysága növelhető.

Lehetséges, hogy a hatékonyságot növelő eljárások alkalmazása a védelmi szférában, illetve annak bevezetése nem jár összetett érdeksérelemmel, és plusz erőforrások bevonását nem feltételezi.

A hatékonyság kérdésében a már jól ismert mennyiségi mérőszámokon túl „léteznek” csak a védelmi szférára jellemző hatékonysági mutatók, amelyek kifejezik a hadtudományi kategóriába tartozó eredményességnek és a közgazdasági kategóriába tartozó tartalmat viselő ráfordításnak az ellenőrzési tevékenység által keletkezett hasznosságát, mindezt a megfelelő információ-hasznosítási keretek között. A hipotézisen túlmutató, az evidencia kategóriában kimutatható, hogy az ellenőrzési rendszerekkel, azok működtetésével a védelmi ágazatban is jelentős, az adott gazdasági egységtől nyerhető többcélú információ kerül összeállításra, létrehozásra.

A címbeli téma kisugárzása a hadtudományi alapkutatói kategóriába tartozik, tekintettel arra, hogy a hadügy fejlődésének távlati kérdéseibe beletartozik a katonai gazdálkodással összefüggő gazdasági–pénzügyi ellenőrzési rendszerének fejlődése–fejlesztése is.

A haderőépítés nem elhanyagolható, a békeidőszakban az államháztartás részéről reális követelményként megjelenő gazdasági–pénzügyi–ellenőrzési rendszer olyan szintű és tartalmú működtetése, amely elősegíti a hatékony megfelelést, egyben rendelkezik az adatvédelemre vonatkozó utalásokkal is.

Az alkalmazott kutatás jegyei is fellelhetők, hiszen az alapkutatói során megismert eredmények hasznosítási lehetőségeinek feltárása, az ellenőrzési rendszerek honvédségen belüli hasznosíthatósága igénye ezt lehetővé teszi.

A hadtudományi kutatás módszertanát tekintve sem beszélhetünk egynemű tevékenységről a témát illetően. Az általánosság foka szerint az **általános módszer** csoportba tartozó, összehasonlító módszerrel kerül megvilágításra néhány összefüggés, így különösen az ellenőrzési rendszer működtetésének honvédségi sajátos aspektusai, és a civil szféra egyes vonatkozó gyakorlati kérdései.

Az általánosság foka szerint a különös (részleges) módszerek is alkalmazásra kerülnek, hiszen a megfigyelés és analízis, de egyes matematikai módszerek alkalmazása is ide tartozó és alkalmazott módszer, amennyiben az ellenőrzési rendszerek működése és működtetése, elemzése megfigyelésre kerül, valamint következtetések levonása a matematikában ismert eljárások, számítások alkalmazásával valósul meg.

Milyen következtetések vonhatók le a címbeli téma kapcsán?

1) Az ellenőrzés általános fejlődésének bemutatásából több következtetés is levonható:

- Az ellenőrzés – mint vezetési eszköz – céljában, tartalmában és formájában a társadalmi–gazdasági és politikai viszonyok függvényében változott, az állami irányítás eszköztárána részévé vált.

- Az ellenőrzés kialakításának és működtetésének alapvető feltételei közé tartozott olyan organizátum, amely az állami gépezet, de akár a haderő jól szervezett strukturális keretei között keletkezik, illetve valósul meg. Ennek egyik oka, hogy a társadalmi formációk fejlődése során, a mindinkább kialakuló függelmi viszonyok, az alá–fölérendeltség rendszere, de a közös erőforrások felhasználásának nyomon követése, vagy annak rendeltetésszerű felhasználásának biztosítása igényként jelentkezik, amit ellenőrizni szükséges. Fontos megemlíteni, hogy fennáll az információ megszerzésének igénye is annál, aki az ellenőrzést elrendeli.

- A „hadak” létrejötte az ellenőrzés szükségességének egyik (de nem kizárólagos!) motivációs tényezője volt. Ugyanígy, a gazdasági jellegű célok eléréséről való meggyőződés jegyében is keletkezik az ellenőrzés. Az eddig leírtakat követve állítható, hogy korunk védelmi ágazata is lehet az a környezet, amely az egyes ellenőrzési rendszerek működtetéséhez, a működés feltételeihez, eredményességéhez más ágazatoktól eltérő lehetőségeket is nyújt.

- Lényeges tényező a szankciórendszer léte, mert egyfajta visszatartó erő, továbbá az is, hogy az ellenőrzést végző szervezet milyen helyet foglal el az államgépezet hierarchiájában. A védelmi szolgáltatások ugyanis a legtisztább közjószág a közjavak rendszerében, amely több oldalról is szabályozásra, ellenőrzésre kerül. A civil kontroll, az átláthatóság biztosítása, a külső és belső ellenőrzési rendszerek, a struktúra minden szintjén biztosítják az erőforrás-felhasználások folyamatos figyelemmel kísérését az állam (a fenntartó) által, és egyben részére.

2) Az ellenőrzés a megtörtént (az e körbe vont) tevékenységek szabályszerűségét és hatékonyságát vizsgálja. Ahhoz, hogy az ellenőrzést a jelen és a jövő dolgaival is összeköthessük – ami jelenleg a monitoring feladata –, az ellenőrzés alapelveinek bővítése szükséges.

- Ilyen a „**Hatékony**ság” alapelv bővítése, fogalmának és tartalmának kiegészítése, amely kitér az eltérések (**E**) okozta hátrányok mérésére, számszerűsítésére, annak kötelezettségekénti előírására.

- Tehát új alapelv bevezetésére van lehetőség az ellenőrzések eredményének mérésére, a „**Mérhetős**ég” alapelve, amelynek fogalma és tartalma részletes útmutatást ad az eltérés (**E**) és a követelmények (**K**) közötti viszony pénzben mérhető kimutatására.

- Az **eredményesség** terén a $T = \frac{K}{E}$, azaz tényhelyzet, hogy a követelmények és az eltérés kimutatásánál nem szabad megállni. El kell érni, hogy az értékben, pénzben kerüljön kifejezésre, hogy a vezetés, a döntés-előkészítés folyamata ezzel is alátámasztásra kerülhessen, azt segítse.

A követelmény (**K**) és a tényleges helyzet (**T**) különbsége jó esetben egy nullához közelítő pozitív szám, míg hányadosuk a legoptimálisabb esetben $\frac{K}{T} = 1$

- Megállapítható, hogy az ellenőrzési eszközök minősége és milyensége, valamint szélessége az ellenőrzés hatékonyságának fontos kritériuma.

Az ellenőrzés mérőszáma az eredményesség, alapvetően az eltérés kimutatása, az a mérési lehetőség, amely elemzés útján, az aktuális „számkörnyezetben” forintosítható. A mérés és a számszerűsítés természetesen függ a vizsgálat tárgyától, de mivel az ellenőrzés egésze állami (vagy egyéb) pénzről (erőforrásról) és annak felhasználásáról szól, eljuthatunk a konkrét számokig, a be nem következés, a folyamat megállapítása, vagy indításából eredő megtakarításokig. Innen egy lépésre van az ellenőrzési rendszer önfenntartó képességének mérése, a saját költségek és a keletkező hasznosság összevetése.

3) Az ellenőrzés (de állíthatom, hogy bizonyos feltételek mellett a monitoring is) a vezetés egyik funkciója. A támasztott követelmények helyzetének megismerése, a megtörtént dolgok szabályszerűsége és hatékonysága nem lehet különböz a vezetés és irányítás szintjein.

- A vezetés számára hasznosítható ellenőrzési rendszereknek szükségszerűen kell tartalmazniuk mérhetőségi elemeket, amely absztraktnan tud információt közvetíteni a vezetés számára.

- A védelmi ágazat specialitása a döntési rendszerben ismert „parancs-uralmi” megközelítés, amelyhez a ma ismert vezetési eszközök egyike sem hasonlítható. Az általános (és szinte megkérdőjelezhetetlen döntési rendszer) áthatja a gazdálkodást is, hiszen az ott hozott vezetői (katonai vezetői) döntés parancsként is értelmezhető, amely már eleve magában hordja az eltérés vagy másként végrehajts kizárását, magát az ellenőrzés előrevetítését is.

- Ismert a parancsnoki és a gazdasági racionalitás sokszor kibékíthetetlen viszonya. Az eredmény elvárása főként a parancsnokoknál élvez prioritást, míg a gazdasági racionalitás a célrendszer adta fontosság, vagy annak okán háttérbe kerülhet. Elméletileg itt is található egy határérték, amely a gazdasági racionalitáson már nem tud túlmutatni, mert kifejezetten gazdaságtalan az adott cél (elvárás, eredmény) megvalósítása.

- Ez a megállapítás elvezet más ágazatok és a (saját) védelmi ágazat ellenőrzés elemek halmazai közül csak a védelmi ágazatban található elem (z_i) megértéséhez. A védelmi ágazat determinált a tevékenységük folyamatában végzett és abban beépítetten megjelenő ellenőrzési feladatokra.

4) Az elvégzett vizsgálatok alapján megállapítható, hogy az állami szabályozási rendszer, a Magyar Honvédség ágazati szabályozása, és a pénzügyi szervezet által végrehajtott belső szakellenőrzés nem tartalmaz a hatékonyság mérése és növelése irányába mutató megállapításokat.

- Az ágazati szabályozás és a pénzügyi belső szakellenőrzés végrehajtása eljut a jól szervezett, szigorú, alapos, és az ellenőrzési fajtánként mért teljesség megvalósításához, azonban ezen „fegyelmezett” környezet alapvetően nem igényli a számszerűsítés követelményét. Megállapítható az is, hogy a legátgondoltabb az a folyamatba épített vezetői ellenőrzés, amely megfelelő szakmai segítséget kap a gazdálkodás vezetését, irányítását támogató–végrehajtó pénzügyi–számvetési szervezettől.

- Az alapvetés is megállapítható, hogy a formailag jól elkészített – lezabályozott – értékelések, jegyzőkönyvek, ellenőrzési iratok tartalmát kell bővíteni, de lehetséges, hogy a végső értékelések kötelező kellékeként kell elvégezni azon gazdasági számítások körét, amely az elvégzett ellenőrzési fajta szükségességén túl, annak egyrészt saját magára vetített hatékonyságát, és az ellenőrzéssel elért, a gazdasági, gazdálkodói egységben mérhető eredményeket. Következésképpen az ellenőrzésekben a hatékonyság (mint eredményességi mutató) mérését biztosítani kell, a módszertannak – követelménynek – helyet kellene/kell adni.

Következtetések

Az ellenőrző apparátus nagyon komoly és korrekt időszámvetéseket készít az ellenőrzési feladatokra szánt munkaidőről, amitől csak egy lépésre van az ellenőrzés végrehajtásának néhány költségzükségletének a kimutatása. A költségvetési szervek gyakran nem ismerik saját költségeiket, de jelenleg nagyon ideálisak az alapfeltételek ennek cáfolására.

A közszolgálatban „eredményesség” alatt az „eredmény” kategória helyett a szolgálat magas színvonalú, a lehető legtakarékosabb módon történő biztosításáról beszélünk, de mérhető, számszerűsíthető és számszerűsítendő feladatok kellene ahhoz, hogy az ellenőrzési rendszer ne csak önmagának való legyen.

Az ellenőrzés által feltárt, hatékonyságot javító lehetőségek nem helyettesítik az egész rendszer hatékonysági mutatóit, e kérdésben ez csak egy összetevő lehet. Az ellenőrzések ilyen irányú realizálása komoly szakmai megfeleltetést is feltételez. Ez azt is jelenti, hogy kiemelten fontos a szakmai felkészültség, a motiváció.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Dr. Bognár Ferenc: *A katonai controlling, mint a katonai gazdálkodás egyik lehetséges vezetési módszertana*. Költségvetés – Pénzügy – Számvitel. III. évfolyam 2. szám. (2003. november.) 8. o.
- Nyikos L.: *Közpénzek ellenőrzése I. rész*. Perfekt, 2002. 98. o.
- A 255/2000. (XII. 25.) Korm. rendelet Az Európai Unió előcsatlakozási eszközök támogatásai felhasználásának pénzügyi tervezési, lebonyolítási és ellenőrzési rendjéről.
- Teghze-Gerber F.: *Az államháztartás ellenőrzésének irányai a világháború után*. Közgazdasági Szemle, 1935. évi 1-2. sz.
- A 70/2004. (IV.15) Kormányrendelet.
- Vörös László: *Az ellenőrzés rendszere és módszertana*. Perfekt, 306/2002.

E SZÁMUNK TARTALMA *

FODOR LAJOS VEZÉREZREDES

SZÁZHATVAN ÉVES A MAGYAR HONVÉDSÉG

A Magyar Honvédség ebben az esztendőben ünnepli fennállásának 160. évfordulóját. Bár az első jogelőd szerveződés – az 1848/49-es forradalom és szabadságharc dicsőséges Honvédserege – létrehozásáról szóló megemlékezés a Magyar Honvédelem Napjához kapcsolódó rendezvények keretében történik meg, a Szerkesztőbizottság a folyóirat hasábjain is méltatni kívánja e jeles eseményt.

Az MK KFH Tudományos Tanácsa elnökének felkérését elfogadva Fodor Lajos nyugállományú vezérezredes, a magyar tábornoki kar egyik prominens személyisége osztotta meg gondolatait a Tisztelt Olvasóval. Aktív tábornokként több fontos beosztást is betöltött: az 1990-es években két éven keresztül volt a Honvéd Vezérkar Katonai Felderítő Hivatal első számú vezetője, majd az ezredforduló időszakában a Magyar Honvédség parancsnoka, vezérkari főnök beosztásban neki jutott osztályrészül, hogy vezetésével tegye meg a magyar haderő a NATO szövetségén belüli első évek kezdeti lépéseit. Több mint négy évtizedes, kiemelkedően eredményes pályafutását sikeres nagyköveti szolgálattal koronázta meg.

Az évforduló alkalmából készült írását minden Tisztelt Olvasónak szíves figyelmébe ajánljuk.

SZÉNÁSI ATTILA ŐRNAGY

AZ AFGANISZTÁNI BIZTONSÁGI HELYZET VÁRHATÓ ALAKULÁSA 2008-BAN

Hazánk NATO-tagságból adódó kötelezettsége, hogy Afganisztánban is katonai feladatokat kell teljesíteni, amelyek száma és jellege egyre bővül. A szerző jól ismeri a folyamatot, és személyes tapasztalatai birtokában mutatja be az afganisztáni biztonsági helyzet várható alakulását. A megtörtént és az előre nem jelezhető, de várhatóan bekövetkező események hatással vannak a műveleti területen szolgálatot teljesítő magyar kontingens biztonsági helyzetére is.

Fontos mutatója az írásnak az afganisztáni helyzetkép megbízhatóan pontos bemutatása, amely mindent egybevetve fenyegetettséget jelent a nemzetközi erők számára, és hatással lesz a műveletek jellegére és eredményességére is.

* A recenziókat Vass Jenő ezredes, a Felderítő Szemle felelős szerkesztője készítette, a „Lektori vélemény”-ek tartalmának felhasználásával.

Az angol nyelvű fordítás Szabó Mihály ezredes munkája. Szaklektor: Lakatos Zsolt alezredes.

CONTENTS*

COLONEL-GENERAL LAJOS FODOR

THE 160-YEAR-OLD HUNGARIAN DEFENCE FORCES

In 2008, the Hungarian Defence Forces celebrate the 160th anniversary of their establishment. Although we have already commemorated the birth of their first legal predecessors – the glorious Home Forces of the 1848/49 Revolution and War of Independence – during the celebration of the Day of the Hungarian Home Defence (on 21 May), nevertheless the Editorial Board wishes to pay homage to this remarkable event also in the Intelligence Review.

Upon the request of the Chairman of the Academic Committee of the Military Intelligence Office, (Ret.) Colonel-General Lajos Fodor, a prominent figure of the Hungarian Corps of Generals, was kind enough to share his thoughts with the Honoured Readers. As an active General, he filled very important posts: in the nineties he was (for two years) the Head of the Military Intelligence Office of the General Staff, later, in the years of the turn of millennium the commander of the Hungarian Defence Forces and the Chief of General Staff. At that time, it fell to him as his glorious lot to lead and command the initial steps of the Hungarian Defence Forces within the NATO. He has “crowned” his more than four-decade-long military career by serving our country as an ambassador.

We recommend his commemorating article to all Honoured Readers.

MAJOR ATTILA SZÉNÁSI

SECURITY TRENDS IN AFGHANISTAN IN 2008

It is a duty of our country (stemming from its NATO membership) to carry out (also in Afghanistan) military tasks that are increasing in number and type. The author is very familiar with the Afghan affairs and assesses the security situation by making use of his personal experiences. The past and the unpredictable future developments have a decisive impact also on the Hungarian contingent’s security situation.

It is an important feature of his writing that it shows us the Afghan state of affairs in a dependable and exact way, emphasizing that the evolving security situation will pose, in all probability, a threat to the international forces and will affect the nature and the efficiency of their operations.

* The recessions have been prepared by Col. (Ret.) Jenő Vass, responsible redactor of the Review, by making use of the advisers’ assessments.

The English translation has been made by Col. (Ret.) Mihály Szabó. Lector: Lt.-Col. Zsolt Lakatos.

A téma időszerű, ezért is tartjuk fontosnak, hogy a közreadott hasznos ismereteket az eddiginél szélesebb körben ismerhessék meg a szakemberek, a szakértő kutatók és az érdeklődő olvasók egyaránt.

SPINDLER ZSOLT FŐHADNAGY

EUROPAIZÁCIÓ, GLOBALIZÁCIÓ ÉS A TRANSZNACIONÁLIS FENYEGETÉSEK KEZELÉSÉNEK NÉHÁNY JOGI ASPEKTUSA

A Maastrichti Szerződés az Európai Unió működésének egyik meghatározó dokumentuma, amelyet saját működési területén valamennyi tagállamnak érvényre kell juttatni.

A szerző ebben az írásában a Szerződés harmadik pillérét, vagyis a belügyi és igazságügyi együttműködést „boncolgatja”, rámutatva arra, hogy az nem csak áttételesen, de közvetlenül is kihat az állampolgárok mindennapi életére, s ezáltal az európai integráció egyik legérzékenyebb területe.

Az írásban olvashatunk a globalizáció és a bűnözés összefüggéseiről, továbbá a tagállamok közötti bűnügyi együttműködés, a büntetőjogi szabályok „szellemének” egységesítésére irányuló törekvések szükségességéről és eddigi eredményeiről.

Az írást elsősorban az ismeretbővítés szándékával jelentette meg a Szerkesztőbizottság, de a szakemberek számára is tanulmányozásra érdemesnek tartjuk és javasoljuk.

DR. BÉRES JÁNOS EZREDES – TÓTH ANDRÁS MK. VEZÉRŐRNAGY

A MUSZLIM VILÁGBAN ZAJLÓ TÁRSADALMI MOZGALOM

A szerzők munkaterületük kiemelkedő tudású és elismert szakértői. Gondolataikat és elemzésüket a ZMNE Hadtudományi Doktori Iskola doktoranduszaként vetették papírra. Béres ezredes időközben „*Summa cum laude*” eredménnyel védte meg disszertációját. Tanulmányukban a nagy számú hazai és külföldi forrásból merítve mutatják be a muszlim társadalmi mozgalom létrejöttének szakaszait és jelenlegi helyzetét.

A szerzők mindenekelőtt azt kutatták, hogy a muszlim társadalmi berendezkedésben bekövetkezett változások – a vahabita, szalafita nézetek terjedése, szélsőséges nézetek megjelenése, az erőszakos cselekmények számának drámai növekedése – vajon egyedi jelenségek-e, vagy modellezhető társadalmi folyamatok összetevői, amelyeknek sajátos szabályrendszere van.

Megállapításuk szerint a muszlim társadalmi mozgalom „erőszakba torkollásához” jelentős mértékben hozzájárult a muzulmán országokban tapasztalható demokrácia-deficit és a merev, zárt politikai lehetőség-struktúra.

The topic is very timely; therefore we find it important for the author's experiences and assessments to be disseminated as widely as possible among experts, researchers and interested readers alike.

LIEUTENANT ZSOLT SPINDLER

**EUROPEANISATION, GLOBALISATION, LEGAL ASPECTS
OF THE MANAGEMENT OF TRANSNATIONAL THREATS**

The Maastricht Treaty is instrumental in the EU's functioning; the provisions set forth in this treaty should be enforced by all member states.

The author has "dissected" the treaty's third pillar, namely the cooperation between the interior and judicial authorities, pointing out that it affects not only indirectly but directly the every day's life of the citizens, consequently it is one of the most sensitive spheres within the EU.

We can read in his study about the connections between globalisation and criminality, as well as the necessity for EU member states to "standardize" the spirit of the rules governing their criminal laws. We can get also some information on the results achieved so far in this field.

By publishing the article, the Editorial Board wished to enlarge first of all the public knowledge on this issue, however, the writing is worth reading by experts as well.

COLONEL JÁNOS BÉRES, PhD –
MAJOR GENERAL ENG. ANDRÁS TÓTH

SOCIAL MOVEMENTS IN THE MUSLIM WORLD

The authors are excellent and recognized experts in this topic. They formulated their thoughts and analyses as PhD candidates at the Zrínyi Miklós National Defence University. In the meantime Col. Béres has defended his dissertation with a result of "Summa cum laude". Drawing their literatures from wide Hungarian and foreign sources, they show us how the Muslim social movements were born and how they developed through the decades until they reached their present stages.

They analyse primarily the changes that have occurred until now in the structure of Muslim societies. They intend to clarify: whether the emergence and invigoration of wahabita and salafita extremist ideologies as well as the ensuing dramatic increase in violence are merely peculiar, exclusive phenomena or the results of such real social processes that are necessarily taking place, according to special regularity.

They have come to the conclusion that the reason for the Muslim social movements to plunge into violence can be, to a great extent, attributed to the democracy-deficit and the rigidly and impenetrably delimited political and power structures.

Az erőszak kialakulásának folyamatát példákkal is alátámasztják, részletesen is elemezve a Muzulmán Testvériség szerveződést, mint a modern kori radikális iszlám csoportok „anyamozgalmát”.

A szerzők megállapítása szerint az eltérő módszereket alkalmazó, de különféle célokért küzdő szervezeteket vissza lehet szorítani, azonban az egyes muszlim országoknak a különféle csoportok sérelmeit külön-külön elemezve és értékelve, a kezelésükre és visszaszorításukra szolgáló stratégiát és taktikát külön-külön kialakítva kell fellépniük a szélsőséges megnyilvánulások további terjedésének megakadályozása érdekében.

Az írást elsősorban a témával foglalkozó szakembereknek ajánljuk, de minden érdeklődő számára hasznos és gondolatgazdag tanulmány.

BARABÁS ANETT

A KALINYINGRÁDI TERÜLET – BRÜSSZEL ÉS MOSZKVA AGGODALMAI ÉS PÁRBESZÉDE AZ EURÓPAI UNIÓ KELETI BŐVÍTÉSE KAPCSÁN

A szerző a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem doktorandusza, aki disszertációjának témájául a kalinyingrádi exklavé globális problémakörét választotta és dolgozta fel.

Ebben az írásában a doktori értekezés tervezetének azt a fejezetét adja közre, amelyben bemutatja a Kalinyingrádi Terület biztonsági, kereskedelmi, jogi, szállítási, környezetvédelmi és más irányú „működőképességének” biztosításához feltétlenül szükséges tényezőket. Bemutatja továbbá az érintettek – az Oroszországi Föderáció, az Európai Unió és a kérdéskörben érintett további államok – lépéseit, aggodalmait és párbeszédét, amelyek érdemben segíthetik elő a szükséges és megkerülhetetlen együttműködést.

A szerző gazdag – elsősorban orosz nyelvű – szakirodalmat használt fel állításai bizonyítására. Érdekesebbé tette volna írását, ha a „másik oldal” szakértőinek véleményét markánsabban tükrözte volna, de ez a „hiány” nem csökkent a írás értékét, amelyet elsősorban a szakértőknek ajánlunk tanulmányozásra, ugyanakkor hasznos olvasmány az érdeklődők számára is.

NAGY VIKTOR ÖRNAGY

A TUDÁSMENEDZSMENT INFORMATIKAI TÁMOGATÁSÁNAK LEHETSÉGES MÓDJAI A HÍRSZERZŐ ÉS FELDERÍTŐ SZERVEZETEK ELEMZŐ ÉS ÉRTÉKELŐ MUNKÁJÁBAN

A szerző a ZMNE doktorandusz hallgatója, aki disszertációjának témájához készített előtanulmányt. Már az írás bevezetőjében rámutat arra, hogy elsősorban a tudáselőállítás informatikai támogatásának lehetséges módozatait vizsgálja a katonai hírszerzés és felderítés elemző és értékelő szerveinél.

They illustrate the process of the strengthening violence by providing concrete examples, by analysing in detail the activity of the Muslim Brotherhood, which can be considered as the mother organization of the contemporary radical Islam groups.

According to the authors, although the extremist organizations apply different methods and are fighting for different aims, there are real possibilities for the Muslim countries to force them back. To this end, however, each country has to analyse and assess the grievances of these groups one by one, separately, and after that elaborate and apply “individual” strategy and tactics in order to prevent them from disseminating their harmful ideologies.

We recommend the study above all to experts, but it is a useful and interesting writing for all readers.

ANETT BARABÁS

**THE KALININGRAD DISTRICT – CONCERNS IN BRUSSELS
AND MOSCOW ABOUT THE EASTERN ENLARGEMENT OF EU**

The author is a PhD candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University and has chosen and worked out – as her dissertation topic– the overall issue of the Kaliningrad exclave.

She makes us know a chapter from her draft dissertation, assessing those factors that are inevitably necessary to ensure the “normal functioning” of the exclave in security, commercial, legal, transport and other fields as well as regarding environmental protection. Moreover, she outlines the steps, concerns and consultations of all the interested parties (Russian Federation, EU members and other states), which can substantially promote the necessary and inevitable cooperation for the sake of the district.

She has made use of a very rich set of literatures – mainly in Russian language – in support of her assessments and conclusions. She might have made her study even more interesting if she had reflected more markedly the opinions expressed on this issue by the “other side”. Nevertheless, her “shortfall” does not reduce the value of this study, which we bring, first of all, to the attention of experts and recommend it also to all interested readers.

MAJOR VIKTOR NAGY

**METHODS OF INFORMATICS SUPPORT TO THE KNOWLEDGE
MANAGEMENT IN THE ANALYSIS AND ASSESSMENT
ACTIVITIES PURSUED BY INTELLIGENCE AND
RECONNAISSANCE ORGANISATIONS**

The author is a PhD candidate at the Zrínyi Miklós National Defence University where he has elaborated this article as a pre-study for his dissertation. He points out (promptly in the introduction) that his aim is to analyse primarily the possible ways of providing information support to knowledge creation pursued at the analysis and assessment sections within the military intelligence.

A tudásmenedzsment fogalomrendszeréről, jelentőségéről szólva a tudást mint erőforrást mutatja be, annak minden vetületével és kölcsönhatásával együtt. A következő fejezetben a tudás lehetséges dimenzióit vizsgálja, különös tekintettel a hírszerző és felderítő szervek működési feltételeire. A tanulmány az internetes rendszerek kialakításának lehetséges módjaival folytatódik, az összefüggés-rendszer dimenzióinak teljes bemutatásával együtt.

Az írást bőséges irodalomjegyzék zárja, ami az érdeklődőknek is hasznos útmutatással szolgál. Bár nem tér ki konkrét alkalmazásokra, de a szakemberek, valamint az oktatást–felkészítést folytatók számára feltétlenül tanulmányozásra ajánlja a Szerkesztőbizottság.

DR. RÁCZ LAJOS EZREDES

TIBET – A HÁLÓZATKÖZPONTÚ HADVISELÉS KÍSÉRLETI TEREPE

A szerző a Kína-kérdéskör egyik legismertebb és elismert szakértője, aki a múlt évben „*Summa cum laude*” minősítéssel védte doktori (PhD) disszertációját a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen.

Kína ebben az esztendőben az olimpia kapcsán egyébként is reflektorfénybe került. A Tibetben lejátszódott történések kétségtelenül „beárnyékolják” a felkészülést, de különösebben nem érték váratlanul az illetékeseket.

A szerző tudományos elemzéssel mutatja be az események hátterét, azok mozgatórugóit. Véleménye szerint a Koszovóban történtek hatása „lavinászerűen” jelentkezne, ha Kína legfelső vezetése nem tudná „kezelní” a tibeti eseményeket. Megállapítása kategorikus: a kis országoknál bevált „recepteket” nem lehet Kínára alkalmazni, a „kínai kérdés” megoldására kizárólag maga Kína szolgáltathatja a „precedenst”. És ebben az összefüggés-halmazban rámutat a hálózatközpontú művelet/hadviselés kockázataira és visszasságaira is.

A Szerkesztőbizottság – csakúgy, mint eddig – a jövőben is teret ad az új gondolatoknak, a „szabványtól eltérő” véleményeknek, főként, ha azok hatására mások is tollat ragadnak... A szerzőnek ezt az írást elsősorban a témával foglalkozó szakembereknek ajánljuk, de elmélyült gondolkodásra készíti az érdeklődőket is.

KESZMANN OSZKÁR ALEZREDES

A MAGYAR KATONAI HÍRSZERZÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ELŐTT

A szerző érdekes téma bemutatására vállalkozott, amihez viszonylag kevés forrás állt rendelkezésére. Írásában az első világháború kitörését megelőző időszak magyar katonai felderítésre vonatkozó történéseit mutatja be. Mint a ZMNE doktorandusz hallgatója, ezt az írást is a disszertáció egyik fejezetének részeként adta közre.

At the beginning, touching upon the notions on knowledge management and depicting its importance, he considers the knowledge as a source of energy and shows us all its aspects and interrelations. Later on, he examines the possible dimensions of knowledge, with special regard to the functional conditions of intelligence and reconnaissance organizations. Then, he continues his analysis by describing the methods of setting up Internet systems, fully displaying their dimensions.

He concludes his work with a long list of literatures, which can offer a useful guidance for readers. Although Maj. Nagy does not describe concrete applications, his study is certainly valuable enough for experts and instructors to attentively read it.

COLONEL LAJOS RÁCZ, PhD

TIBET – TESTING GROUND FOR NETWORK CENTRIC WARFARE

The author is one of the well-known and acknowledged China-experts, who defended his dissertation with the qualification of “Summa cum laude” at the Zrínyi Miklós National Defence University.

This year China has come into the limelight thanks to the Olympics. The unfortunate events in Tibet have – without doubt – overshadowed the Olympic preparations, although they did not take the Chinese authorities by surprise at all.

Col. RÁCZ assesses through academic analyses the background of the Tibetan incidents and the driving forces behind them. In his opinion, the effects of the Kosovar developments would strike a blow on China as an “avalanche” if the Chinese political leadership were not able to “handle” the Tibetan revolt. His conclusion is quite categorical: the tried-and-tested “recipes” used in small countries cannot be applied to China. Application of any foreign precedent to help resolve the “Chinese issue” would be futile; all the examples to be followed should be drawn from the Chinese past events. In this context, the author highlights also the risks and awkwardness inherent in the Chinese application of the network centric warfare.

The Editorial Board will provide space – as always has been the case – for new thoughts, even if they deviate from the official or “standard” opinions. This holds true especially for those opinions that might provoke other experts to react to them in writing. We recommend the study above all to experts, but other readers could also be interested in this thought-provoking writing.

LIEUTENANT COLONEL OSZKÁR KESZMANN

HUNGARIAN MILITARY INTELLIGENCE BEFORE THE FIRST WORLD WAR

The author was bold enough to choose an interesting, difficult topic, although he had only very few literatures at his disposal. He describes the happenings related to the military intelligence before the outbreak of the First World War. As a PhD candidate he publishes here a chapter from his draft dissertation.

A téma jellegéből adódóan kiemelten foglalkozik a háborús előkészületekkel kapcsolatos összefüggések bemutatásával, a katonai felderítők és hírszerzők kiválasztásával és felkészítésével. A figyelmes olvasónak feltűnhet, hogy a velük szemben támasztott általános követelmények bármely korban/korszakban tulajdonképpen azonosak.

Az írás – jellege és tartalma miatt – akár vitára is készítheti az olvasót, szakembereket és érdeklődőket egyaránt. A Szerkesztőbizottság a beérkező reagálásokat és kapcsolódó írásokat ugyancsak megjelenteti.

SZAKÁL LÁSZLÓ ALEZREDES

**AZ EUROFIGHTER EF-2000 („TYPHOON”) TÍPUSÚ
TÖBBFELADATÚ VADÁSZREPÜLŐGÉP KÉPESSÉGEI,
RENDSZERBE ÁLLÍTÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS
JELENLEGI HELYZETE**

A tanulmány szerzője jól felkészült szakember, aki otthonosan mozog a légvédelem és a légierő szakterületein. Írásával nagyszerű feladat megoldására vállalkozott, melynek keretében a jelen és a jövő európai fejlesztésű vadászrepülőgépének „kálváriáját” mutatja be. Ezirányú tevékenysége sikeresen találkozott a Szerkesztőbizottság már korábban is „dédelgetett” szándékával – és minden bizonnyal a Tisztelt Olvasó érdeklődésével –, miszerint szükségét éreztük annak, hogy napjaink legkorszerűbb harci–technikai eszközeit alkalomszerűen bemutassuk, azok minden összefüggésével és háttérinformációival együtt.

Elgondolásunkat realizálva, elsőként az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) vadászrepülőgép bemutatására kerül sor. A szerző gondos, körültekintő munkával derítette fel és gyűjtötte össze azokat az információkat, amelyek a téma papírra vetéséhez szükségesek voltak. Azokat szakszerűen elemezve és értékelve egy színvonalas tanulmányban jelenítette meg, nagy gondot fordítva a hadműveleti alkalmazási követelmények szerinti bemutatásra. Az írásból nyomon követhetjük a „Typhoon” sorsát, a tervezőasztaltól a harci alkalmazásba állításig, a követelmények formálódását, az érintettek által produkált, különféle indíttatású „huzavonát”.

Elgondolkodtató a szerző végkövetkeztetése, miszerint az Eurofighter EF-2000 („Typhoon”) az utolsó olyan vadászrepülőgép-típusok egyike, amelyet még emberek vezetnek. Ugyanis a repülőtechnika fejlődése egyre inkább eléri azt a digitális vezérlési szintet, amelyet a pilóták már nem lesznek képesek sem fizikailag, sem szellemileg kezelni, ezért elképzelhető, hogy a jelenlegi – negyedik és ötödik generációs – harci repülőgépeket már pilóta nélküli dronok váltják fel a 2050-es években.

A tanulmány széles körű felhasználását javasoljuk, mert mind a témával foglalkozó szakemberek, mind pedig az oktatást–képzést–felkészítést végzők profitálhatnak belőle.

In accordance with the special nature of this topic, he pays great attention to war preparations, including the selection and training of military intelligence and reconnaissance officers. The careful reader probably realizes that the standard requirements set for them are nearly identical in each era.

The writing – due to its nature and content – may provoke discussions on the part of experts and readers alike. The Editorial Board will be glad to publish also the reactions to this article.

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ SZAKÁL

**EUROFIGHTER EF-2000 (“TYPHOON”),
ITS CAPABILITIES, ANTECEDENTS AND
CURRENT SITUATION OF ITS DEPLOYMENT**

The author is a well-prepared expert in air defence and air force-related issues. He has undertaken a “splendid” task aimed at illustrating “the Calvary”, the vicissitudes of the fighters that have been and will be developed in Europe. His decision to elaborate on this issue is in full harmony with the Editorial Board’s “long-cherished” intention – and in all probability also with the Honoured Reader’s desire – to see occasionally in the Intelligence Review articles about the most up-to-date battle equipment, with its all aspects and relevant background information.

In realizing our intention, for the first time we publish this study on the multi-role Eurofighter EF-2000 (“Typhoon”). Lt. Col. Szakál made a very careful and studious job in collecting the pieces of information for his article. He assessed the collected data in a very professional manner, which made it possible for him to provide us with a valuable study. In the meantime, he paid great attention to evaluating also the deployment requirements set for the “typhoon”. We can follow the long way made by the fighter, from the drawing board to its combat deployment, the continuous modification of requirements and the many-sided “wrangling” provoked by the involved organizations.

The author final conclusion is rather thought provoking: the Eurofighter EF-200 (“Typhoon”) represents one of the last fighters that are still operated by man. The development of aviation technology is going to reach such a high level, at which the pilots will be unable – both physically and mentally – of operating the aircraft. It is conceivable that the presently produced (fourth and fifth generation) fighters will be replaced in the years of 2050 by unmanned aircraft.

We propose the study’s extensive utilization by experts and instructors. They will certainly find it a very useful reading.

PROF. DR. SZTERNÁK GYÖRGY EZREDES

GONDOLATOK A FEGYVERES KÜZDELEM PROBLÉMÁIRÓL

A szerző a ZMNE egyetemi tanára, akinek rendszeresen jelennek meg írásai a Felderítő Szemlében. Ebben a tanulmányában is időtálló gondolatokat ad közre, nem kisebb témáról, mint a fegyveres küzdelem problémáiról, amelyek korunkban is megoldásra várnak.

Az írás bevezetőjében néhány fontos összefüggésről olvashatunk, majd a szerző az afganisztáni és az iraki fegyveres műveletek tapasztalatai alapján elemzi a jövőben várható fegyveres konfliktusok jellegét és kihatásait. Részletesen taglalja a fegyveres küzdelem „új” kötelekeit, majd rámutat a képességek jelentőségére, a specializálódás elkerülhetetlenségére. Fontos feladatnak ítéli meg a személyi állomány felkészítését a várható helyzetekre, továbbá szükségesnek tartja, hogy a jelen és a jövő fegyveres küzdelmében részt vevő katonákat minden vonatkozásban a lehető legteljesebb mértékben kell korszerű felszereléssel és hatékony fegyverzettel ellátni, s mint írja, *„a fejlesztéseken túlmenően a harc középpontjában továbbra is a katona – az ellenséggel közvetlen harcérinkezésben lévő harcos – marad.”*

A tanulmányt elsősorban a kiképzéssel–felkészítéssel foglalkozóknak ajánljuk „kötelező olvasmányként”, de okfejtései és megállapításai a „csak” érdeklődőket is elgondolkodtathatják.

BUGNER SÁNDOR EZREDES

AZ ELLENŐRZÉSI RENDSZEREK FEJLESZTHETŐSÉGE ÉS INFORMÁCIÓS TARTALMA A VÉDELMI ÁGAZATBAN

A szerző doktorandusz hallgató, akinek ez az írása is szorosan kapcsolódik kutatási témájához. A szócikk ugyan erősen elméleti jellegű, azonban a felvázolt szempontok alapján történő rendszerezés bizonyos kérdéseket és szempontokat újszerű megvilágításba helyez.

Az írás fókuszában a védelmi ágazatban „egyeduralkodó” költségvetési gazdálkodás hatékonyságának értékelésére és mérésére szolgáló új ellenőrzési rendszer(ek) kialakítására irányuló törekvés áll. Mindezt tudományos alapon megközelítve és úgy, hogy az a védelmi ágazat valamennyi szakterületén funkcionálhasson. A cikk terjedelmi korlátai behatárolták a gondolatok részletes kifejtését, amely egy bonyolult és komplex feladat. További kutatások is szükségesek annak a módszernek a kidolgozásához, amely az eredmények „forintosításához” teremti meg az algoritmust, mivel a közszolgálatban a magas színvonalú, ugyanakkor lehető legtakarékosabb szolgáltatás biztosítása a cél, ami minden bizonnyal további munkára ösztönöz.

A cikket elsősorban a költségvetési gazdálkodást irányító és végző szakemberek figyelmébe ajánljuk, de mélyebb gondolkodásra készítheti a rendszervizsgálatokkal foglalkozó szakembereket is.

COLONEL PROF. GYÖRGY SZTERNÁK, PhD

**THOUGHTS ABOUT THE PROBLEMS TO BE SOLVED
IN ARMED COMBATS**

The author is a professor at the ZM National Defence University and writes regularly for the Intelligence Review. In this article he analyses a “timeless” issue about such problems that generally emerge during combat situations and are still waiting for solution.

From the introduction we can learn about some aspects of the armed battle; then the author evaluates the features and effects of future probable combats, on the basis of the experiences gained during the operations in Afghanistan and Iraq. He gives us a detailed picture of the “new” combat formations, meanwhile draws our attention to the significance of combat capabilities and to the inevitability of specialization. He regards as an important task the personnel’s preparation for the expected combat situations. In addition, he finds it necessary that the soldiers – employed in present and future operations – should be (in all aspects and as fully as possible) provided with up-to-date equipment and efficient weapons. However, he writes: “despite the sophisticated equipment and weapons, it is the soldier who will remain in the focus of the combat, maintaining direct engagement with the enemy”.

We recommend the article, as a “compulsory reading” to instructors and professors, but its explanations and conclusions are interesting also for “amateurs”.

COLONEL SÁNDOR BUGNER

**DEVELOPMENT POSSIBILITIES OF THE CONTROL SYSTEMS
AND THEIR INFORMATION CONTENT IN THE DEFENCE SECTOR**

The author is a PhD candidate, thus his article is in close connection with his studies, exactly with his research field. Although his writing is rather theoretical in nature, it sheds new light on certain questions and aspects, thanks to the well-categorized features of this complicated issue.

We can find in the focus of his study the effort aimed at elaborating new control systems for the evaluation and measurement of the efficiency reached in the budgetary management that has an “autocratic” priority in the defence sphere. The author makes an academic approach to these systems in order to promote their widespread application in all professional fields of the defence sector.

The space limits of this article have not made it possible for him to expound the issue in full detail, which otherwise would be a too complicated and complex task. Thus, there is still need for further research to work out such a concrete method that can create an algorithm on the “actual forint values” of the efficiency reached in budgetary management. This would be all the more important, since it is a prevailing objective within the publicly financed institutions to ensure a high level, at the same time cost-effective performance. For this objective to be achieved, we have to seek and identify further methods for improving our budgetary management.

The study is useful primarily for professionals responsible for budgetary management, but it can give deep thoughts also to those dealing with system analyses.

CONTENTS

FOR READERS

COLONEL-GENERAL LAJOS FODOR
THE 160-YEAR-OLD HUNGARIAN DEFENCE FORCES

SECURITY POLICY

MAJOR ATTILA SZÉNÁSI
SECURITY TRENDS IN AFGHANISTAN IN 2008

LIEUTENANT ZSOLT SPINDLER
**EUROPEANISATION, GLOBALISATION, LEGAL ASPECTS
OF THE MANAGEMENT OF TRANSNATIONAL THREATS**

COLONEL JÁNOS BÉRES, PhD –
MAJOR GENERAL ENG. ANDRÁS TÓTH
SOCIAL MOVEMENTS IN THE MUSLIM WORLD

ANETT BARABÁS
**THE KALININGRAD DISTRICT –
CONCERNS AND DIALOGUE IN BRUSSELS AND MOSCOW
ABOUT THE EASTERN ENLARGEMENT OF EU**

INTELLIGENCE – RECONNAISSANCE

MAJOR VIKTOR NAGY
**METHODS OF INFORMATICS SUPPORT TO THE KNOWLEDGE
MANAGEMENT IN THE ANALYSIS AND ASSESSMENT
ACTIVITIES PURSUED BY INTELLIGENCE AND
RECONNAISSANCE ORGANISATIONS**

COLONEL LAJOS RÁCZ, PhD
**TIBET – TESTING GROUND FOR NETWORK CENTRIC
WARFARE**

LIEUTENANT COLONEL OSZKÁR KESZMANN
**HUNGARIAN MILITARY INTELLIGENCE
BEFORE THE FIRST WORLD WAR**

TRAINING

LIEUTENANT COLONEL LÁSZLÓ SZAKÁL
**EUROFIGHTER EF-2000 (“TYPHOON”),
ITS CAPABILITIES, ANTECEDENTS AND
CURRENT SITUATION OF ITS DEPLOYMENT**

FORUM

COLONEL PROF. GYÖRGY SZTERNÁK, PhD
**THOUGHTS ABOUT THE PROBLEMS TO BE SOLVED
IN ARMED COMBATS**

COLONEL SÁNDOR BUGNER
**DEVELOPMENT POSSIBILITIES OF THE CONTROL SYSTEMS
AND THEIR INFORMATION CONTENT IN THE DEFENCE SECTOR**

FOR READERS

COLONEL JENŐ VASS – COLONEL MIHÁLY SZABÓ
CONTENTS

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal által kiadott szakfolyóirat, amelynek naptári negyedévenkénti rendes száma, alkalmankénti különszáma, emlékszáma és minősített száma jelenik meg.

A Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztálya keretében működő Hadtudományi Bizottság a kiadványt „a hadtudomány egyes szakterületeire kiterjedő tartalmú hazai folyóiratok” között tartja nyilván, és „az MTA doktori eljárás során felhasználható, mértékadó folyóiratok jegyzéké”-ben szerepel.

A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatala a honvédelmi miniszter 2002-ben minősítette tudományos kutatóhelyé. A Hivatalnál folyó tudományos tevékenységet a Tudományos Tanács irányítja, amelynek feladatai közé tartozik a Felderítő Szemle gondozása és szakmai felügyelete is. A folyóirat első száma 2002 szeptemberében látott napvilágot. Az azóta megjelent számok összesített tartalmát a Szerkesztőbizottság rendszeresen közreadja.

A Felderítő Szemlében történő publikálás feltételei:

- A folyóirat jellegével összhangban a honvédelemmel, azon belül elsősorban a nemzetbiztonsággal, hírszerzéssel, felderítéssel kapcsolatos témákat, kérdéseket feldolgozó és elemző írásokat – tanulmányokat, cikkeket és más anyagokat – jelentetünk meg. A főbb rovatok címei: > Biztonságpolitika > Hírszerzés – Felderítés > Kutatás–Fejlesztés > Országismertető > Kiképzés – Felkészítés > Fórum > Tudományos munka – egyben orientálják is a szerzőket.
- A szerzői kéziratok megküldhetők a Tudományos Tanács elnökéhez és titkárához, a Szerkesztőbizottság elnökéhez, valamint a felelős szerkesztőhöz. A kézirathoz kérjük olvashatóan mellékelni az általános ügyintéző e-mail címére a szerző vagy szerzők nevét, rendfokozatát, beosztását, állandó lakcímét, telefonon és Interneten történő elérhetőségét.
- A szerzői kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy szerzői ívet (40 ezer karakter, ami 20-21 gépelt oldalnak felel meg). A kéziratot 12 pontos betűvel, másfeles sortávolsággal írva, a képeket és ábrákat feldolgozható formában, elektronikus adathordozón, továbbá egy kinyomtatott példányban kérjük megküldeni. Előzetes egyeztetés után lehetőség van a kézirat Interneten történő fogadására is, az általános ügyintéző e-mail címén.
- A közlésre elfogadott írásokért – megbízási szerződés alapján, a honvédelmi tárcánál érvényben lévő szabályzókkal összhangban – szerzői honoráriumot fizetünk. A szerzői kézirat elkészítése önálló szellemi tevékenységnek, megalkotásnak minősül. A kéziratokat a Szerkesztőbizottság minden esetben lektoráltatja.
- A folyóiratban bárki publikálhat, akinek az írását a Szerkesztőbizottság a kiadványban történő megjelentetésre, valamint az Interneten és az Intraneten történő közzétételre alkalmasnak tartja.
- A folyóiratban megjelent írások szerzőit és lektorait tiszteletpéldány illeti meg. A közlésre nem került kéziratot csak az adott naptári év végéig őrizzük, de a szerző kérésére azt visszaadjuk.
- A szélesebb körű tájékoztatás és tájékozódás érdekében az Intranet-hálózaton a kiadványok tartalma a Hivatalban szolgálatot teljesítők számára teljes egészében hozzáférhető és a forrás megjelölésével felhasználható.

Tisztelt Olvasó!

A FELDERÍTŐ SZEMLE a honvédelemmel, a biztonságpolitikával és a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdések tudományos igényű felvetésének és megválaszolásának fóruma. Ily módon a tanulmányokban megjelenő vélemények nem minden esetben azonosak a Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal és a Tudományos Tanács hivatalos álláspontjával, de az egyéni gondolatokat tiszteletben tartva, a tudományos munka fejlődése érdekében azokat megjelentetjük.

Elérhetőségeink

Postacím: MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1111 Budapest, Bartók Béla u. 24–26.
MK Katonai Felderítő Hivatal Tudományos Tanácsa
1502 Budapest, Pf. 117

Telefon: Dr. Tömösváry Zsigmond dandártábornok, főtanácsos,
a Tudományos Tanács elnöke
06(1) 386-9576, HM 02/61-300
e-mail: zsig07@t-online.hu

Tóth András mk. vezérőrnagy,
a Szerkesztőbizottság elnöke
06(1) 386-9344/1010, HM 02/61-010

Dr. Sallai Imre ezredes, tanácsos,
a Tudományos Tanács titkára
06(1) 386-9344/1332, HM 02/61-332

Vass Jenő ezredes,
felelős szerkesztő
06(1) 386-9344/1301, HM 02/61-301
telefax: 06(1)372-1842, HM 02/61-842

Tóth Krisztina főtörzsőrmester,
általános ügyintéző
06(1) 386-9344/5511, HM 02/65-401
e-mail: mkkfh_szemle@freemail.hu

A Felderítő Szemle kötelezpéldányai rendelkezésre állnak és tanulmányozhatók a Magyar Tudományos Akadémia Országos Széchényi Könyvtárában, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Tudományos Könyvtárában, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtudományi Könyvtárában, az MK Katonai Felderítő Hivatal, az MK Katonai Biztonsági Hivatal, az MK Nemzetbiztonsági Hivatal szakkönyvtáraiban, továbbá más, tudományos munkával foglalkozó szervezeteknél és egyesületeknél.

A FELDERÍTŐ SZEMLE belső terjesztésű kiadvány, kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kiadványt névre szólóan küldjük meg, felhasználásáról a címzett gondoskodik.

Várjuk jelentkezését és írásait!

A FELDERÍTŐ SZEMLE Szerkesztőbizottsága